

М. Г. МАРУНЧАК

ІСТОРІЯ

преси

літератури

друку

піонерської доби

MICHAEL H. MARUNCHAK

**The Press, Literature, and Publication
in the Pioneer Era:
A History**

(Second Edition)

Winnipeg

1969

Canada

Published by
Ukrainian Free Academy of Sciences
in Canada

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

ІСТОРІЯ
преси, літератури і друку
піонерської доби

(Друге видання)

diasporiana.org.ua

Вінніпер

1969

Канада

Накладом
Української Вільної Академії Наук
в Канаді

The Canadian Centennial Studies

Sponsored by

**Ukrainian Free Academy of Sciences, Inc.
in Canada**

Студії з приводу Сторіччя Канадської Федерації

під патронатом

**Української Вільної Академії Наук
у Канаді**

INTRODUCTION

Ukrainian Prints in Canada

The year 1968 marks the sixty-fifth anniversary of the first Ukrainian newspaper, **Canadian Farmer**, established in Winnipeg in 1903, and still published today. One year later, the first Ukrainian book appeared in the same city: it was a bilingual Ukrainian-English catechism—**Khrystianskyj katekhyzm**. Thus the year 1969 marks the anniversary of this first publication.

As far as Ukrainian Canadian periodicals are concerned, **Canadian Farmer** was followed by **Slovo** (The Word) in 1904, but the latter failed to survive. In 1906, the religious weekly **Ranok** (The Dawn) was founded by "The Independent Ukrainian Orthodox Church" and is still published in Winnipeg under the title **Evanhel'skyj Ranok**. A few years later, in 1910, the newspaper **Ukrayinskyj Holos** (Ukrainian Voice) was established in Winnipeg and still appears. In 1911, Ukrainian Catholics founded in the same city their own weekly, **Kanadiyskyj Rusyn** (Canadian Ruthenian), which was renamed in 1919 **Kanadiyskyj Ukrayinec** (Canadian Ukrainian). These pioneer publications were followed by scores of periodicals with shorter and longer life spans totalling over two hundred titles during the period 1903-1969.

Non-periodical publications in the Ukrainian language in Canada were either imported or reprinted or newly published in this country during that period. It is estimated that in the years 1904 to 1969 Ukrainians in Canada produced well over four thousand titles of books, pamphlets, mimeographed publications, etc.

There have been several attempts at surveys of the Ukrainian Canadian printed word. In the nineteen twenties the Ukrainian periodical **Knyzhka** (The Book) edited in Stanyslaviv (Ukraine) by V. Kalynovych, included surveys of Ukrainian Canadian publishing activities. Some articles on this topic were written by Canadians, e.g., "Pro ukrayinsku knyzhku v pivnichniy Ameryci" ("On Ukrainian books in North America"), signed by "Observer, Toronto".

Ukrainian Canadian periodicals of that time, in particular **Canadian Farmer**, **Ukrainian Voice** and (later) **New Pathway** informed their readers about recent publications in Canada and abroad.

Systematic surveys of the Ukrainian Canadian output started in 1938. In that year Dr. Watson Kirkconnell (former President of Acadia University, N.S.) published the first survey of "New-Canadian Letters, 1935-1937" in the **University of Toronto Quarterly** and has continued his surveys until 1967, being followed by Prof. C. H. Andrusyshen. In this connection it should be mentioned that Dr. Kirkconnell is also the author of such evaluative bibliographical surveys as "Ukrainian Poetry" (**New Magazine**, Regina, October 1935); "Ukrainian Canadiana" (**Canadian Forum**, Toronto, January 1934); "Ukrainian Canadian Literature" (**Opinion**, Winnipeg, September-October 1947 and **Ukrainian Weekly Svoboda**, Jersey City, December 1 and 8, 1947) among others. Ukrainian Canadian publications are also mentioned in his latest book **A Slice of Canada** (Toronto 1967).

The pioneering efforts of Dr. Kirkconnell in the field of Ukrainian and Slavic bibliography have been recognized by Ukrainians in Canada and abroad. His surveys were frequently translated and published in Ukrainian periodicals in Canada and elsewhere.

The first Ukrainian Canadian attempts to systematically survey Ukrainian Canadian publications date back to 1953, the year in which **Ukrainica Canadiana** began to appear. It was compiled under the auspices of the Ukrainian Free Academy of Sciences (UVAN of Canada, Inc.) in Winnipeg. Each issue consisted of two parts: Part One, a bibliography of Ukrainian books and pamphlets published in or relating to Canada with supplementary listing for previous years; and Part Two, Ukrainian Canadian newspapers and periodicals having begun their publication in the respective year, again with supplementary listings for previous years. The first part was compiled by J. B. Rudnycky, the second by the late Dr. D. Sokulsky of the University of Saskatchewan Library (until 1962).

Ukrainica Canadiana has been compiled on the basis of English transliteration and translation of Ukrainian titles. It includes a bibliographical description of each item, giving date, reprint and pagination. Moreover, it provides a statistical summary for each type of publication each year. In this way it serves also as a statistical yearbook of Ukrainian imprints in Canada, as the table on page 7 shows:

	Books and pamphlets	Periodicals
UC 1953	106	47
UC 1954	90	61
UC 1955	82	30
UC 1956	75	16
UC 1957	78	22
UC 1958	83	9
UC 1959	41	6
UC 1960	67	20
UC 1961	65	5
UC 1962	88	6
UC 1963	67	8
UC 1964	95	6
UC 1965	81	4
UC 1966	47	0
UC 1967	72	8
	—	—
Total	1137	248

As far as the bibliography of Ukrainian Canadian press is concerned, there have been several attempts at surveys. Some of these are merely directories of addresses, or refer only to a specific segment of the Ukrainian community. There are, however, general surveys that provide historical data with the names of editors and publisher's addresses, providing dates of establishing and those of eventual cessation. In the following a selective bibliography of such surveys is presented:

A. Surveys in English

Borowyk, Mykhailo, **The Ukrainian Press in Eastern Canada.** (Thesis presented to the Faculty of Arts of the University of Ottawa, through the Ukrainian Section of the Department of Slavic Studies, as partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts). Ottawa, 1960.

Canada Ethnic Press Federation, **Fact File** (Includes some Ukrainian papers in Canada, general data about their history, circulation, addresses, etc.). Winnipeg, 1961.

Doroshenko, Vlodymyr, [The English part of his] "Pokazhchyk literatury pro ukrayynsku presu" (An Index of the Literature concerning the Ukrainian Press), **Sucanist'**, Munich, No. 6 (June 1963), pp. 119-120.

Macrouch, F. A., **Ukrainians in North America, Business Year Book**. Winnipeg, 1943-1959.

Rudnyčkyj, J. B., "People of Ukrainian Origin", in **Encyclopedia Canadiana**, Vol. 10, (Ottawa, 1958), pp. 168-171.

....., "Serials, Periodicals and Newspapers", in **Ukrainica in the Library of Congress. A Preliminary Survey**. (Washington, D.C., 1956), pp. 74-79.

Rudnyčkyj, J. B. and D. Sokulsky, **Ukrainica Canadiana**. Ukrainian Free Academy of Sciences. Series: Bibliography, No. 1 (Winnipeg, 1953)—No. 15 (Winnipeg, 1968). An Index to the Ukrainian-Canadian Press from 1953-1957 was compiled by D. Sokulsky in No. 6 (Winnipeg, 1958), pp. 30-32.

Union List of Serials in the Libraries of Winnipeg. Winnipeg: Manitoba Library Association, 1953.

Weres, Roman, "Ukrainian Periodicals in the English Language", in **The Ukraine. Selected References in the English Language**. (Kalamazoo, Mich.: School of Graduate Studies, Western Michigan University, 1961), pp. 191-193.

W. K., "Ukrainian-Canadian Press", in **Slavonic Encyclopedia** by J. S. Roucek, (New York, 1949), p. 1329.

Woycenko, Ol'ha, **The Ukrainians in Canada**: Appendix A, "Ukrainian Press in Canada" by Danylo Lobay, Translated and revised by Olenka Negrych". **Canada Ethnica IV**, Ottawa-Winnipeg, 1967, pp. 223-238; Reprint in **Ukrainica Canadiana 1966**, Winnipeg, 1967, pp. 17-32.

Yuzyk, Paul, "Newspapers and Magazines (1949)", included in "Representative Ukrainian Literature Published in or Relating to Western Canada", in **A Selective Bibliography of Canadiana of the Prairie Provinces**. (Winnipeg: Winnipeg Public Library, 1949), pp. 30-31.

Yuzyk, Paul, **The Ukrainians in Manitoba. A Social History** (Toronto: University of Toronto Press, 1953), pp. 113-126.

B. Surveys in Ukrainian

[Anon.], "Ukrainśka presa v Kanadi" (The Ukrainian Press in Canada), **Ukrayinśkyj Holos**, No. 35 (Winnipeg, 1915).

[Anon.], "Nezdorove yavyshe" (An Unhealthy Phenomenon—on the "humoristic" press) **Ukrayinśkyj Holos**, No. 5 (Winnipeg, 1918).

[Anon.], "Adresy ukrayinśkykh chasopysiv" (Addresses of Ukra-

inian Newspapers), **Kalyendar Ukrayin'skoho Holosu na 1932 rik**, (Winnipeg, 1932), pp. 145-147.

Batyčkyj, V. "Spomyny drukarya" (Recollections of a Printer), **Yuvileynyj Al'manakh Ukrayin'skoho Holosu**, (Winnipeg, 1959), pp. 180-199.

Bilečkyj, Leonid, **Ukrayin'ski pionery v Kanadi, 1891-1951** (Winnipeg, 1951). (Especially pp. 60-65: "Ukrayin'ska presa v Kanadi").

Bogdan, F., **Ukrainian Book and Its Origin in British Columbia**, Vancouver, 1968, 64 pp., Preface by Dr. M. Huculak.

Bociurkiw, Bohdan, "Muniv'ska presa i Novyj Shlyakh" (MUN Press and the New Pathway), **Yuvileyna knyha Novoho Shlyakhu**, (Winnipeg, 1956), pp. 54-57.

Borovyk, M., "Pochatok ukrayin'skoyi presy v Kanadi" (The Beginning of the Ukrainian Press in Canada), **Ukrayin'skyj Samostiynyk**, No. 9 (Munich, 1961), pp. 27-29.

Bosyj, Volodymyr, "Ukrayin'ska katolyčka presa, yiyi soyuznyky i protyynyky" (The Ukrainian Catholic Press in Canada), **Ukrayin'skyj Robitnyk**, No. 8, (Toronto, 1954).

Doroshenko, Volodymyr, "Pokazhchyk literatury pro ukrayin'sku presu" (An Index of the Literature on the Ukrainian Press), **Sucasnist'**, No. 6 (Munich, 1963), pp. 111-120.

....., "Ukrayin'ska yevanhel'ska presa" (The Ukrainian Evangelical Press), **Kanadiyskyj Ranok**, No. 757, (Winnipeg, 1952), p. 5.

....., "Ukrayin'ska katolyčka presa v Kanadi v rokakh 1945-1962" (The Ukrainian Catholic Press in Canada from 1945-1962), **Nasha Meta**, No. 29, (Toronto, 1962), pp. 2-3.

....., "Ukrayin'ska nacional'na presa v rokakh 1945-1951 po cey bik zaliznoyi zaslony" (The Ukrainian National Press in this Side of the Iron Curtain from 1945-1951), **Ukrayin'ski Visti**, No. 86, (Neu Ulm, 1951), pp. 3-4.

....., "Ukrayin'ska presa v Kanadi" (The Ukrainian Press in Canada), **Ukrayin'ski Visti**, No. 14, (Neu Ulm, 1959), p. 3.

....., "Ukrayin'ska presa u vil'nomu sviti v rokakh 1961 i 1962", (The Ukrainian Press in the Free World in 1961 and 1962), **Svoboda Al'manakh 1963** (Jersey City, N.J., 1963), pp. 53-75. (Especially pp. 67-71: Kanada).

H.M.H., "50-littya Kanadiyskoho Farmera" (50th Anniversary of **Canadian Farmer**), **Kalyendar Kanadiyskoho Farmera na 1953**, (Winnipeg, 1953), pp. 44-46.

Ivakh, O., "Zhyttya ukrayinciv x Kanadi" (Ukrainian Life in Canada), **Yuvileynyj Al'manakh Ukrayin'skoho Narodnoho Soyuzu**, (Jersey City, N.J., 1944). (Especially pp. 94-95: The Ukrainian Press in Canada).

Knysh, Irena, "Zhinocha storinka v Novomu Shlyakhu" (The Women's Page in the New Pathway), **Yuvileyna Knyha Novoho Shlyakhu**, (Winnipeg, 1956), pp. 50-53.

Kovbel', S. and D. Doroshenko, **Propamyatna knyha Ukrayin'skoho Narodnoho Domu v Vinnipeg**, (Winnipeg, 1949). (Especially pp. 597-602: Ukrainian Periodicals).

Kudryk, Vasy', "50-littya Ukrayin'skoho Holosu" (50th Anniversary of of **The Ukrainian Voice**), **Yuvileynyj Al'manakh Ukrayin'skoho Holosu**, (Winnipeg, 1959), pp. 52-57.

Kumka, M., "Yaki chasopysy vykhodyly v ukrayin'skiy movi v Kanadi?" (The Ukrainian Language Press in Canada), **Ilyustrovanyj Kalyendar Ukrayin'skoho Holosu na rik 1938**, (Winnipeg, 1938), pp. 151-157.

Lobay, Danylo, "Ukrayin'ska presa v Kanadi" (The Ukrainian Press in Canada), **Yuvileynyj Al'manakh Ukrayin'skoho Holosu**, (Winnipeg, 1959), pp. 130-140.

Marunchak, M. H., "**Khto zorhanizuvav vydavnytvo i chasopys 'Kanadiyskyj Farmer'**" (Who organized the Publishing Company and the weekly "Canadian Farmer"), **Kalyendar Almanakh Kanadiyskoho Farmera na 1966**, pp. 28-34, Winnipeg.

....., Rik 1917 ta ukrayin'ska presa v Kanadi, (The year 1917 and The Ukrainian Press in Canada), **Ukrayin'ski Visti**, No. 4, 1968, Edmonton.

Robert-Kovalevych, Ivan, "Do istoriyi chasopysu Yevanhel'skyj Ranok" (On the History of Yevanhel'skyj Ranok"), **Yevanhel'skyj Ranok**, Nos. 941-942, (Winnipeg, 1961).

Rudnyckyj, J. B., **Ukrayin'ski biblioteki v Kanadi**, (Ukrainian Libraries in Canada). (Winnipeg, 1954).

Savaryn Nil', O., "Ukrayin'ska katolycka presa v Kanadi ta yiyi misiynyj vplyv u mynulomu 50-litti" (The Missionary Work of the Ukrainian Catholic Press in Canada), **Propamyatna knyha poselennya ukrayin'skoho narodu v Kanadi**, (Yorkton, Sask., 1941), pp. 39-44. Reprints: **Postup** Nos. 26-29, (Winnipeg, 1962); **Nasha Meta** Nos. 30-33, (Toronto, 1962).

Sokul'skyj, D., "Ukrayin'ska presa v Kanadi v rokakh 1953-1957"

(The Ukrainian Press in Canada from 1953-1957), **Svoboda**, No. 93, (Jersey City, N.J., 1958). Reprints: **Kanadiyskyj Farmer**, No. 21, (Winnipeg, 1958), **Novyj Shlyakh**, No. 44), (Winnipeg, 1958).

Shevchuk, Volodymyr O., **Ukrayinska presa v vil'nim sviti** (The Ukrainian Press in the Free World), **Kalendar Svitla na 1956**, (Toronto, 1955), pp. 145-150.

Woycenko, Ol'ha, "Do pochatkiv ukrayinskoho vydavnychoho rukhu v Kanadi" (The Beginning of Ukrainian Publishing Activity in Canada), **Yuvileynyj Al'manakh Ukrayinskoho Holosu**, (Winnipeg, 1959), pp. 77-89.

...., **Litopys ukrayinskoho zhyttya v Kanadi** (The Annals of Ukrainian Life in Canada), (Winnipeg, 1961, 1963, passim).

Zaliznyak, Olena, "Zhinocha presa" (Women's Press), **Zhinochyj Svit**, No. 10, (Winnipeg, 1957), pp. 3-6.

As far as Ukrainian Canadian "bibliographies of bibliographies" are concerned two surveys of them by J. B. Rudnyckyj in **Papers of the Bibliographical Society of Canada / Cahiers de la Société du Canada** mark the beginning of endeavours in this field. In Volume I of those **Papers**, (Toronto, 1962, pp. 44-48), his article on "Ukrainian Canadian Bibliography" was published; it was later reprinted under the title "Ukrainian Canadian Letters" in the **Brief Submitted to the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism** by the Ukrainian Free Academy of Sciences—UVAN of Canada, Incorp. (Winnipeg, 1964). The second article by the same author appeared in Volume II of the **Papers** (Toronto, 1963, pp. 74-78) under the title "A Bibliography of Ukrainian-Canadian Press Surveys".

* * *

The present work by M. H. Marunchak supplements the two preceding volumes of his **Studies in the History of Ukrainians in Canada**, namely Vol. 1: "The Selkirk settlers and the Ukrainian Community in Point Douglas" (Winnipeg, 1964-1965), and Vol. II: "History of socio-cultural development of Ukrainians in Manitoba" (Winnipeg 1966-1967). Like those, the present book offers a wealth of material with first hand documentation, in particular with valuable (in some instances unique) **facsimilia** covering first and later publications in this country. The author discusses at length the ideological-formative role of the Ukrainian printed word in the evolution of Ukrainian life in this country, surveys literature, libraries, archives, bookstores, and comments interestingly in this connection. All in all this volume represents a valuable contribution

to the history of Ukrainian letters in Canada during its pioneering period (up to 1920). It is desirable that it should appear also in English or French, or both languages, in order to acquaint Canadians in general with the achievements of Ukrainian Canadians in this prolific and important aspect of their lives.

J. B. Rudnyckyj,

University of Manitoba.

ПЕРЕДМОВА

Без ясного минулого немає
світлого майбутнього.

“Історія преси, літератури і друку піонерської доби” являється третім томом розпрацьованих студій українського минулого в Канаді, які були заплановані Історичною Секцією Української Вільної Академії Наук (УВАН) з нагоди Сторіччя Канадської Федерації. Первісний план УВАН, щоб кожній провінції Канади з українським населенням (як Манітоба, Алберта, Онтаріо, Квебек, Британська Колумбія) присвятили окремий том “Студій до історії українців Канади”, мусів улягти змінами з уваги на те, що в деяких провінціях (Алберта, Онтаріо) розпрацьовувано на місцях окремі студійні проекти незалежно від Історичної Секції УВАН. Щоб не повтарятися в праці, Історична Секція УВАН присвятила перший том “Студій до історії українців Канади” “Шотландським поселенням та українській громаді в Пойнт Доглесі” (1964-1965), другий том був присвячений “Історії суспільно-культурного росту українців Манітоби” (1966-1967), знова третій том піонерським початкам українського друкованого слова в Канаді (1968-1969). Цією третьою книгою Історична Секція УВАН закінчує тритомову серію студій, присвячену ювілейним святкуванням Канади. Всі ці три томи, які обнімають около 1100 сторінок друку та понад 250 ілюстрацій, пов'язані з дослідженнями піонерської доби та являються солідним фундаментом до дальших студій української спільноти в Канаді.

Найновіший том “Студій до історії українців Канади” дає основну розробку культурного дорібку піонерської доби в ділянці друку, преси, та літератури на терені цілої Канади. Автор вийшов з новими дослідженнями не тільки преси, але теж літератури. До пресового реєстру початкової доби внесено нові періодики та навітлено ролю преси у формуванні та ідентифікації українсько-канадської спільноти. На овиді піонерської літератури відкрито нові імення, як Сава Чернецький, Михайло Говда, а дальше низку співців фольклорного жанру. Так звані початки української літератури в Канаді з 1908 року перенесено на кінець 19-го сторіччя. В найновішому томі цих студій зроблено теж першу спробу схопити одним реєстром все те, що друкувалося в піонерській добі. Підсумки цієї праці надзвичайно багаті. В цих підсумках окреме місце займають календарі, які в минулому відігравали поважну ролю в загальній освіті українських піо-

нерів. Масовість книжкової продукції вказує тільки на велике заінтересування українського поселенця друкованим словом. Був він не тільки споживачем цього слова, але теж і багатим творцем, що відзеркалюється в різnorodності пресових органів, як теж в масовості т. зв. піонерської пісенної поезії, кращої лірики та поетичних оповідань тощо.

Історична Секція УВАН крім цих трьох томів “Студій до історії українців Канади” випустила друком перший том загальної “Історії українців Канади” (464 сторінки, 1968), який всесторонньо присвячений піонерській добі українців в Канаді. Підготований також до друку другий том “Історії українців Канади”, який обговорює далші процеси українсько-канадської спільноти в добі між війнами та добі найновіших часів.

Автором цих повищих праць являється д-р Михайло Марунчак, член УВАН, який віддано та з посвятою працює довші роки над дослідами історії українців в Канаді.

Історична Секція УВАН доцінює не тільки труд автора та його вклад в розпрацьовання української культури в Канаді, але висловлює теж велике признання всім тим, що спішили з моральною піддержкою в цій праці а зокрема тим, які створили фінансову базу для публікації цих дослідів. Прямо спонтанно зголосилася низка українських патріотів та громадських інституцій, парафій, кредитівок, читалень, об'єднань, жіночих організацій та інших, які пожертвували мені і більші суми на ці видання. Всі вони цінні, бо пожертвви є впливом зрозуміння до великої справи, якою є історія кожного народу. Всі ці жертводавці стали фундаторами української історії в Канаді. Тому Історична Секція УВАН почувається до милого громадського обов'язку висловити цим достойним фундаторам студій та історії українців Канади окремо щиросердешну подяку й одночасно просити всіх, які мають належну ціну рідному минулому в цій країні, щоб своєю жертвенністю допомагали в дальшій видавничій праці. Перед Історичною Секцією УВАН стоїть велике завдання—видати двотомову “Історію українців Канади” в англійській мові. Доцінюючи цей вклад патріотичної жертвенности, в кожному томі є і будуть вміщені імення тих, які наслідком своєї жертвоєности стають активними співтворцями історії та студій до історії українців Канади. Ми всі свідомі того, що творчими є ті народи, які вглиблюються в своє минуле і в студіях минулого вони бачать кращі шляхи до ового майбутнього.

ІСТОРИЧНА СЕКЦІЯ
УВАН

ВСТУП

Нічого не є так вимовним та притягаючим в творчості кожного народу як його друковане слово. Окреме значення має воно в категорії тих одиниць, які індивідуально чи цілою віткою відщепляться від народної гущі та знайдуться серед нових життєвих умов, здалека від основного джерела їхньої народної сили. В такій саме ситуації знайшлися українські поселенці в Канаді при кінці 19-го століття, коли то вони стали напливати до цієї вільної країни великими тисячами кожного року. За двадцять років масового українського поселення до Канади прибуло понад 170 тисяч душ. Прибували вони до Канади з різних кінців української землі а найбільше з її західних областей.

Наша студія—“Історія преси, літератури і друку піонерської доби” розглядає три аспекти друкованого слова українського поселенця в Канаді; друковане слово в інформативно-пресовій творчості, літературній та загально-публікаційній. Це вперше появляється того рода студія, охоплюючи широкий загін друкованого українського слова в Канаді та в його першому історичному етапі. Часово цей період завершується останніми роками війни а в деяких случаях першими роками двадцятих років.

Першоджерельним матеріалом в цій студії служила нам піонерська преса, на чолі якої висувається часопис “Свобода” в ЗДА, який в часі появи цієї публікації закінчив 75 літню народну службу. В десять років після праці часопису “Свободи” появился перший український часопис в Канаді—“Канадійський Фармер”. В два роки після його появи став виходити “Ранок”, згодом “Український Голос”, “Канадійський Русин” та низка інших часописів та журналів. В загальному реєстрі піонерської доби їх понад сорок. Перші річніки цих часописів, а в деяких случаях тільки кілька чисел їхньої появи, були не тільки збірниками пресової інформації, але також відбиткою настанови народу. В названих і неназваних пресових органах того часу стрічаємо піонерські вірші-пісні, на яких звернув увагу вже в 1903 році такий авторитет, як Володизир Гнатюк *), а дальше піонерські оповідання, анекдоти, сатиричні вірші, гумористичні оповідання тощо.

Коли життя українського піонера стало прибирати більш стабільну форму, стали появлятися перші книжкові видання, які в

*) В. Гнатюк: Пісенні новотвори в українсько-руській словесности—Канада, Записки НТШ, 1903, т. 52, стор. 47-57.

Канаді датуються від 1904 року. Крім видань “краєвої” творчості появляються збірки пісень, оповідань інтимної лірики, яких творцями є самі піонери. Побіч громадського життя та її провідників оформляється також духовна еліта народу, як редактори, публіцисти, співці-поети, письменники. Часто сповняють вони одночасно декілька функцій в суспільно-творчій праці і є дійсними каменярями в громадській і духовій творчості народу. Всю цю творчість та їх носів категоризуємо в трьох розділах: преса, література і друк. Останній розділ охоплює не тільки видання, але теж видавництва і книгарні.

Випускаючи нашу студію в світ, ми свідомі її можливих недотач. Вони зумовлені передусім браком повних річників часописів і журналів, які появлялись в піонерській добрі. Не маємо теж комплекту видань, каталогів та їх метрик. Досі не маємо українського відділу при таких загально-канадських установах, як Національна Бібліотека, Національні Архіви тощо. Склалося, на жаль так, що українська спільнота в Канаді досі не спромоглася на всеобіймаючу національну бібліотеку та національний архів, в якому бувби збережений кожний клаптак задрукованого паперу, що його оформила українська людина в Канаді. Кустарність дослідної праці подвійно важка але вдовілля в тому, що мимо цих очевидних недотач та невідрадних обставин все таки можна добитися певних успіхів, подібно, як цього добивались ті, які першими підкорювали собі дівичі степи Канади.

З цим невимовним вдовіллям передаємо українському читачеві цю скромну працю з дещо претенсійною назвою. Підсумки творчої сили українського піонера зобов'язують нас надати цим зусиллям теж і гідний титул.

Автор ..

ПРЕСА

Мабуть ніколи не відчуває людина такої великої потреби друкованого слова, як саме тоді, коли вона знайдеться в будь-якому відокремленні. Преса і друковане слово стає тоді зв'язком з зовнішнім світом і читач часопису хоч віддалений від зовнішнього світу, почуває себе його частиною. Так теж почувалися українські піонери, які опинилися у степах Канади, на вугільних шахтах, чи на лісорубних працях. Скрізь, де вони знаходилися, жили у відокремленні до оточуючого світа. Незнання мови, нові й чужі соціально-побутові умовини заставляли людей шукати зв'язків з такими ж, як вони самі. На початках не тільки колонії, але й ферми були відділені від себе певними просторами. Комунікаційні засоби не були розбудовані, а т.зв. масових пересилань, цебто таких інституцій, як радіо і телевізія, не було. Зрозуміло, що преса була тоді єдиними вузловими станціями й інформацією для поселенців-піонерів. Не було в початках для українських піонерів і такої, як вони хотіли, преси в Канаді. Як відомо перший український часопис у Канаді появився щойно при кінці 1903 р. Між Канадою а Україною була далека віддаль і треба було ждати один місяць а то і більше, щоб часопис добився до рук поселенця.

“Свобода”

У такій ситуації українські піонери звернули свої запотребування до єдиного українського часопису, що появлявся тоді на американському континенті, а саме до тижневика “Свобода”. Правда перед часописом “Свобода” появлялися на американському континенті ще український часопис “Америка”, але той часопис, що його видавав о. І. Волянський та опісля о. К. Андрухович у Шенондоа у 1886 р., не прожив довгих днів, бо самі видавці мусіли покинути американський континент. Три роки після упадку “Америки” став появлятися часопис “Свобода”. Його перше число побачило денний світ 15 вересня 1893 р. в Джерзі Сіті. Було це спершу приватне підприємство однієї людини. Отець Г. Грушка був на початку всім, навіть складачем. Він бачив велику потребу українських поселенців, як у ЗДА так і в Канаді, мати народний часопис. Народ був у новому світі, багато чого було не зрозумілим для нього й треба було ці невідомі

речі йому пояснити. Крім цього на місцях, тобто на нових поселеннях, стало творитися своє життя, виростили нові клітини суспільної творчості,—церкви, школи, культурно-освітні організації, політичні клуби, господарські установи тощо. Все це потребувало трибуни, звідки можна було б про ці питання говорити, стимулювати їх та реєструвати на сторінках преси.

Часопис “Свобода” припав був до вподоби читачам вже самою своєю назвою. Назва “Свобода” була протеставленням до поневолення, як національного так і соціального, від якого поселенці тікали з рідного краю. Тим самим, “Свобода” стала швидко трибуною, в якій постійно появлялися картини не тільки з життя українців у ЗДА, але теж Канади.

Вже в річнику “Свобода” з 1894 р. зустрічаємо нотатки про деякі моменти з життя українських поселенців у Канаді. Від 1896 р. на сторінках “Свободи” є постійна шпальта “Канадійська Русь”, в якій реєстровано важливі моменти українсько-канадського життя. Справжньою цінністю цього часопису є теж кожно-річні підсумки української іміграції до Канади. Це передусім статті Кирила Геніка, який, як урядник в іміграційному бюро у Вінніпегу, мав достаточні дані такі статті авторитетно писати. Великої вартості для історії українців Канади є й статті перших українських священників у Канаді, які прибували зі ЗДА,—як от о. Н. Дмитрів, о. П. Тимкевич, о. Д. Поливка та о. І. Заклинський,—та які вважали за свій обов’язок подавати до преси докладні звіти зі своїх організаційно-церковних поїздок по Канаді. Знаходимо теж у “Свободі” офіційні звіти іміграційного уряду Канади, як також його офіційні оголошення. Часті полеміки на сторінках “Свободи” в українських громадських справах Канади дають багато матеріалу читачеві, щоб краще збагнути піонерську добу. Не повних 20 років “Свобода” була своєрідним офіціозом національної української думки в Канаді. Цю свою функцію часопис виконував до часу, поки в Канаді не стала появлятися не тільки преса українською мовою, але теж преса, незалежна від різних посторонніх течій.

“Свобода” перенесла була свій осідок у 1895-1896 рр. до Шамокіну, а пізніше до Мавнт Кармел. Звідси у 1900 р. вона була перенесена до Олифанту і ще згодом до Скрентону. У 1907 р. її перенесли до Нью Йорку і звідти в 1911 до Джерзі Сіті. Її редакторами були: Г. Грушка, І. Констанкевич, Н. Дмитрів, С. Макар, І. Ардан, М. Струтинський, А. Цурковський, О. Стеткевич. Крім двох останніх—це все священники, що прибули до Америки зі західних земель України. Всі згадані були народ-

ницької орієнтації й тим самим поборювали русофільські тенденції, які ширила в ЗДА й Канаді Російська Православна Місія та окремі політичні агенти. Клич цих священиків був: “просвіта для народу”, “орієнтація на власні сили” й “побудова церковного, культурно-освітнього життя у власній організаційній системі”. Часто наголошували вони, щоб українці осідали в Канаді на гомстедах та творили тут окремі українські колонії. Вони вважали, що зарібки у фабриках і копальнях у ЗДА—тільки переходове явище для тих, що хотіли жити і працювати хліборобами. При помочі “Свободи” поважна кількість родин прибула зі ЗДА до Канади. В одному лише 1897 р. прибули на захід Канади кількадесять родин, здебільша з Лемківщини, які мали за собою кількарічний побут в ЗДА. Звичайно, були вони ознайомлені з англійською мовою і це давало їм можливість стати серед нових українських імігрантів у Канаді передовими людьми в культурно-освітньому й господарському житті.

У 1908 р. видавництво “Свободи” і часопис перекупив “Руський Народний Союз”, який став власником аж до наших днів. Об’єм “Свободи” був спершу малий і мав 4 стоорінки друку. З розвитком суспільного життя іміграції ЗДА й Канади об’єм часопису збільшився. Врешті з тижневика він став щоденником, але ця переміна прийшла значно пізніше. Річники “Свободи” в своїх початках є найкращим літописом українського канадського життя.

Зі ЗДА до Канади надсилали в початках ще й інший рід часописів. Були це часописи русофільської орієнтації, що їх видавали за гроші Російської Православної Місії в Америці, були й такі, що діставали “пособія” безпосередньо з Москви. Русофільським часописом був “Світ”, Олд Фордж, Пенсилвенія, 1897 р. і “Правда”, Нью Йорк, 1900. Перший часопис піддержувало також “Православне Общество Взаимопомощи”, а другий “Общество Русских Братств”. Оба часописи вели все-російську політику й старалися нищити в зародку все те, що мало ім’я, основу чи тільки зв’язок з українством. Тому й між “Свободою” та “Світом” і “Правдою” йшла завзята боротьба. Велику прислугу українській пресі в цій боротьбі зробив сатирик Чалий, справжнє ім’я Сава Чернецький, який у своїх фейлетонах та гострій сатири висміяв платне наймитство “Світа” й “Правди”.

МАНІТОБА

Постійний вплив української іміграції до Канади та помітний розвиток суспільно-культурного життя українців у новій країні, заставляв чільніших українців того часу думати над окре-

мим українським часописом для Канади. Таку думку підняв і в “Свободі” в 1902 р. Кирило Генік-Березовський, що був у той час іміграційним працівником вінніпезького бюро, мав постійний контакт з українськими імігрантами, їздив у терен і знав, чого потребували поселенці. З початком 1902 р. почалася на сторінках “Свободи” дискусія про українсько-канадський часопис.

К. Генік писав, що заплянований часопис повинен “стояти на сторожі наших прав і стерегти інтереси канадійських русинів”¹⁾.

“Канадійський Фармер”

Відбувалися віча в справі часопису і після майже дворічної підготовки появився з датою 12 листопада 1903 р. в Канаді перший український часопис під наголовком “Канадійській Фармер”²⁾ що його стала видавати “The North West Publishing Company”. Першими директорами т. зв. Північно-Західної Видавничої Спілки були К. Генік, І. Негрич, І. Бодруг, Т. Стефанік та Й. Дима. Трьох перших називали тоді “Березівською Трійцею”, бо всі три вони походили з села Березова в Західній Україні. Вся ж п'ятка належала до тодішньої провідної піонерської верстви. Їх імена часто повтаряються при всіх більших церковних та громадських подіях.

Першим редактором “Канадійського Фармера” став Іван Негрич, який був водночас членом першої дирекції. Першим складачем-друкарем був Йосип Косовий, що його редакція спровадила зі ЗДА. Був це фаховий друкар зі Львова. Його помічником став молодий гімназист з Трофанівки-Балинець, Коломийського повіту, Олекса Антонюк. Саме ця трійка випустила перше число першої української газети в Канаді. У піднаголовку часопису було сказано, що це “Часопись для руського народа в Канаді” і що він виходить кожного тижня, в четвер, та коштує в Канаді й Сполучених Державах на рік одного доляра, а Австрії одного і пів. В англійській мові назва звучала: “Canadian Farmer”, The Ruthenian Weekly published every Thursday, corner McDermot and Arthur St., Winnipeg, P.O. Box 82.

Не збереглися в Канаді ані перші числа, ані перші річники цього першого українсько-канадського часопису. З цих причин не маємо передовиці, що супроводила “Канадійського Фармера” у першу дорогу. Зате привітання, американської “Свободи”, що

1) “Свобода”, ч. 12, 20 березня 1902.

2) М. Г. Марунчак: “Хто організував видавництво й часопис “Канадійський Фармер”, ст. 28-34, Календар “Канадійського Фармера”, 1966.

появилася з нагоди випуску перших чисел “Канадійського Фармера”, схоплюють у загальному напрямні цього часопису. “Свобода” писала: “Канадійський Фармер” стоїть на ґрунті народнім та думає служити передусім інтересам канадійських русинів, хотя і русини Сполучених Держав найдуть у нім для себе дещо цікавого. Канадійським Русинам вже давно треба було мати свою часопись і тому тепер, коли така часопись появилась, ми тішимось поступом наших канадійських братів та вітаємо їх зі щирим серцем. Желаємо її також якнайліпшого розвою в тій надії, що “Канадійський Фармер” буде всегда мати добро руського народу в Канаді на серці та буде всіми силами старатися о его моральні, умислові й матеріяльні піднесення”³⁾.

Не все пішло в “Канадійському Фармері” по лінії бажань “Сво-

**Іван Нєґрич,
перший редактор
“Канадійського
Фармера”**

боди”. Чотири члени першої її редакції були водночас членами Незалежної Грецької Церкви, яка стояла під морально-політичними та матеріяльними впливами Пресвітеріянської Церкви. Вже на початках було домовлення, що одна сторінка цього часопису буде приділена справам згаданої церкви. Інші віроісповідання не мали доступу до часопису. І ще одну аномалію зробили організатори та видавці “Канадійського Фармера”. Фінансово вони не були сильні й оглянулися за поміччю. Цю поміч подали ліберали й передусім “Фрі Прес” у Вінніпегу. Вони поважно уза-

³⁾ “Свобода”, ч. 48, 1903.

лежнили часопис, бо він став виразно по стороні ліберальної політики в Канаді й таку позицію займав у кожних виборах. Водночас він поборював консерватів і соціялістів. Хвилевий розвій Незалежної Грецької Церкви дивгнув часопис вперед, але такий стан не тривав довго. Тим часом негодування серед греко-католиків зростало і вони стали вимагати у видавців часопису толерантності у відношенні до себе. Цей натиск спричинив зміну в редакції. Замість І. Негрича став начальним редактором Осип Мегас. Той вицофав “Канадійського Фармера” з гострої релігійної боротьби. Це вдалося легко, бо в 1905 р. Незалежна Грецька Церква стала видавати свій власний часопис. Тим самим ситуація змінилася на краще і “Канадійський Фармер” став прибирати загально-український характер. До деякого ступня по

Заголовна сторінка одного з перших чисел “Канадійського Фармера”

тій самій лінії працювали й чергові редактори, як Зигмонт Бичинський, який з уваги на свою релігійну позицію серед пресвітеріян не міг дати часописові певної нейтральної позиції. Значно краще малися справи за редагування Аполінарія Новака та зокрема Онуфрія Гикавого, який перебрав редакцію часопису вже на грані 1912-13 рр. В тому часі власність часопису перейшла повністю на Ф. Доячека, чеха, який дуже обережно вів часопис довгі роки. В піонерській добі визначнішими співробітниками часопису були Гнат Пляцко, Юліян Ситник та Микола Сироїдів,

який пізніше був першим редактором першого українського католицького часопису в Канаді. Наклад “Канадійського Фармера” був не великий, бо спочатку друковано тільки 2,000 примірників і тільки на чотири сторінки. У 1908 р. наклад дійшов до 3,000 і в територіяльній почитності подавано: Манітоба—818 примірників, Онтаріо—327, Нова Скошія—1, Саскачеван—612, Британська Колумбія—142, Квебек—69, Алберта—564, Юкон—1, ЗДА—125, Європа—100, а саме місто Вінніпег—300. В 1911 р. “Канадійський Фармер” мав уже 4,000 передплатників, а в 1915 р. 7,000. Такий стан його вдержався до кінця Першої світової війни.

“Слово”

Другим українським часописом, що став появлятися в Канаді, було “Слово” у Вінніпегу. Як “Канадійський Фармер” був проліберальний, так “Слово” було про-консервативне. Перше число цього часопису побачило світ у вересні 1904 р.⁴⁾ У листопаді того ж року були доміняльні вибори і мабуть організатори нового часопису одержали допомогу від консерватів та стали друкувати “Слово” на чотирьох сторінках малого формату. Часопис піддержували головню грекокатолики та православні. На жаль у доступних нам архівах не збереглося ніодне число того часопису, але з інших тогочасних часописів можна довідатись, що у “Слові” працювали Йосип Косовий, як головний редактор, та як його помічник П. Снежек. В адміністрації працювали Г. Гедінгер та М. Рудницький, як також Я. В. Арсенич та Я. Колтек⁵⁾. Два останні працювали також у друкарні як складачі. Обидва вони працювали раніше в “Канадійському Фармері” й були обзнайомлені з друкарським ділом. Близькими співробітниками часопису були О. Гикавий, Я. Січинський та В. Фекула. Останній писав сатиричні вірші і воював зі “серафимщиною”. Ці вірші він підписував псевдом “Шпекула”. Один такий вірш був присвячений Серафимові й Геникові. “Слово” поборювало “Канадійського Фармера” і навпаки, при чому полеміка велася у примітивній формі. “Канадійський Фармер” називав “Слово” “ляшською шматою”, бо працювало в ньому кількох поляків (Снежек, Рудницький) і в свою чергу “Слово” називало “Канадійського Фармера” “серафимською шматою”, бо останній тоді заступався за Серафима та його політику. Врешті-решт “Слово” не видержало бою з “Канадійським Фармером”, мабуть тому, що Снежек,

⁴⁾ Здогадна дата.

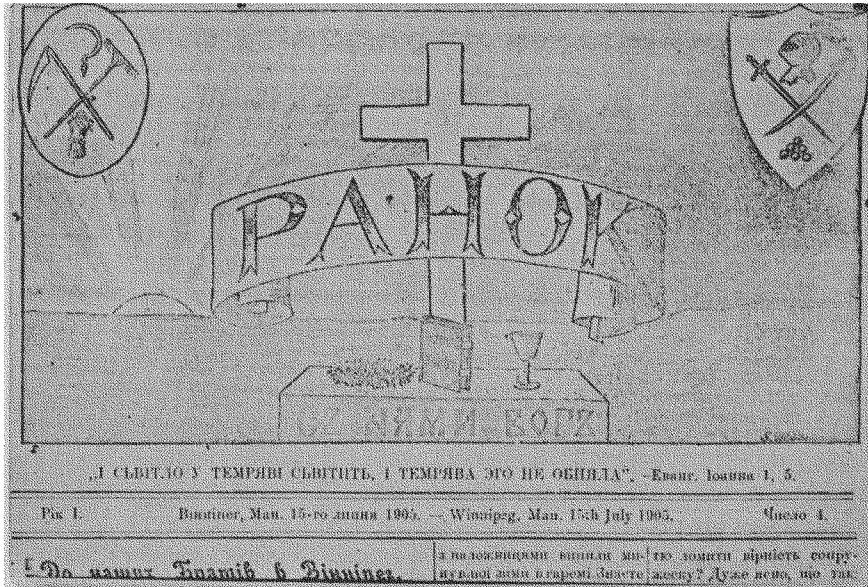
⁵⁾ Інтерв'ю з Я. Колтиком, якого протокол зберігається в архіві автора.

Рудницький та Гедінгер попали були в конфлікт з карним кодексом, вмішалися в неясні торговельно-земельні справи, дехто навіть просидів у “холодній”—і це зробило злу славу часописові. У травні 1905 р. часопис “Слово” перестав появлятися. Були заходи його відновити, але у висліді зміненої політики “Канадійського Фармера”, який вицофався із “серафимства”, не було великої конечности видавати ще один часопис.

“Ранок”

Третім часописом, що його видавали українці в Канаді, був місячник “Ранок”. Перше число цього часопису появилось 15 липня, 1905 р. як орган “Независимої Грецької Церкви в Канаді”. Появився цей часопис на чотирьох сторінках малого формату (таблїд) раз у місяць і його передплата коштувала 50 центів на рік. “Ранок” був войовничим часописом і вів боротьбу передусім з католиками. Навіть його перша програмова стаття була спрямована проти католицизму. Пресвітеріянська Церква піддержувала релігійно й матеріально “Ранок”, політично він орієнтувався на лібералів. Часопис був цікаво редагований і здобував собі передплатників. Його постійним редактором, з незначними вийнятками, був Іван Бодруг, творець і лідер серафимсько-пресвітеріянського руку. Хоч формально існувала редакційна колегія, до якої входили ще І. Данильчук, М. Бачинський та Й. Бачинський, то часопис повністю вів І. Бодруг. Якісь технічні неполадки припинили були видання “Ранка” в 1906 р., але вже в 1907 р. часопис став виходити на 8 сторінок друку і двічі в місяць. Власником видавництва був Іван Бодруг і на його льоті, під числом 477-479 Стелла, у Вінніпегу приміщувалася друкарня. У 1908 р. “Ранок” виходив у Нью Йорку, бо там проживав її видавець І. Бодруг. Крім “Ранку” став там появлятися ще й пресвітеріянський часопис “Союз”, але той був призначений передусім для ЗДА. “Союз”, з допомогою І. Бодруга, редагував Й. Косовий, колишній складач “Канадійського Фармера” та редактор “Слова”. Довголітнім друкарем “Ранку” був Амброз Кархут. “Ранок” мав низку співробітників у терені. До нього дописували М. П. Березинський, В. Вівчар, П. Божик, Ю. Ситник, З. Бичинський, П. Зварич. Останній писав сатиру, П. Божик містив оповідання та вірші. У 1911 р. “Ранок” збільшив свій формат, з форми таблїду перейшов на часописну та з приватного підприємства І. Бодруга був переорганізований на спілку, яку в початках очолювали І. Бодруг, І. М. Глова, А. Вільчинський, М. Бачинський та І. Данильчук. У тому ж році керму “Ранку” пере-

брав І. М. Глова і виявився навіть добрим редактором. “Ранок” став популярним часописом, у якому, крім публіцистики було багато цікавих оповідань, новель та сатири з канадського життя. Рівень часопису піднявся зокрема в 1916-17 рр., коли до співпраці в “Ранку” включилися Павло Крат та д-р Олександр Сушко, обидва досвідчені редактори,—перший редагував “Червоний Прапор” і згодом співпрацював у “Робочому народі”, другий у роках 1914-1915 редагував “Канадійського Русина”. Мав “Ранок” ще одного здібного співробітника в особі А. Максимчука, який був пастором на Сході і пізніше на Заході Канади та писав

Заголовна сторінка перших чисел “Ранку”.

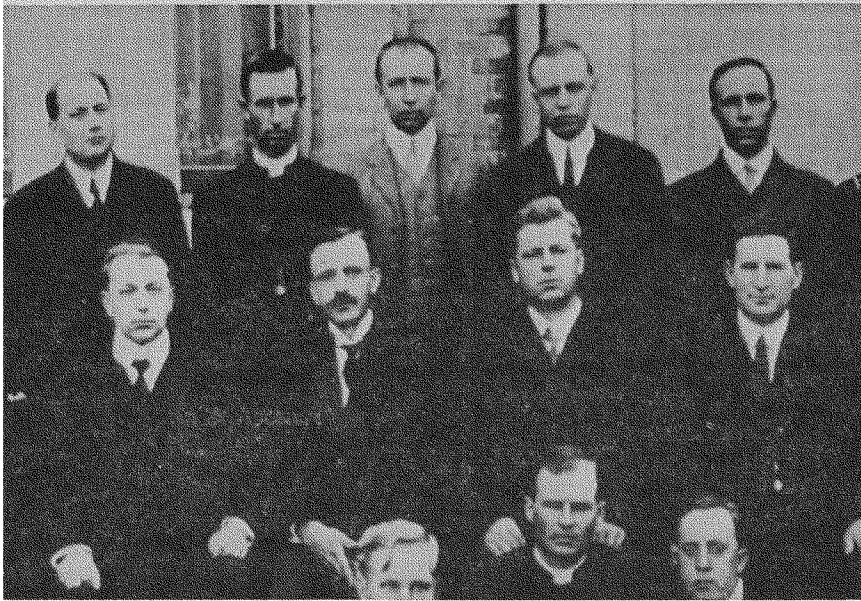
відважні статті на громадські теми. При тому “грішив” поетичним пером і писав навіть непогану сатиру. Варт згадати, що А. Максимчук надзвичайно гостро виступав проти позбавлення українців громадських прав у час Першої світової війни. У статті під наголовком “В обороні канадійських українців” він, між іншим, писав: “Ми ж повиробляли землі й повичищували ліси та корчі там, де англійці їх полишали. Українці робили те саме, що й другі горожане Канади, щоби успішно провадити війну зі спільними ворогами. Ворог Британії—це ворог українців”. Був це відважний голос, який піддержали теж і інші часописи. “Ранок” один з перших надрукував у справі кривд українців звернення до канадійського народу під наголовком “Адрес до канадій-

ського народу”, в якому вияснено національну позицію українців в Канаді та їхнє відношення до т. зв. австріяцтва. А. Максимчук писав під псевдом “О. Кирилів”.

З літературної ділянки містили в “Ранку” свої твори ще П. Крат і О. Сушко, які часто теж верталися до релігійної полеміки. У “Ранку” були постійні й історичні розвідки д-ра Дж. Брайса, канадського історика, який теж написав оглядову студію про український пресвітеріянський рух у Канаді і в ній дав силуетки визначних пресвітеріянських діячів,—Й. А. Кармайкела, Р. П. Меккея, Дж. Брайса, С. В. Гордона, А. Б. Бирда та інших,—що мали близьке відношення до пресвітеріянської течії серед українців. “Ранок” заініціював християнсько-фермерський з’їзд у Саскатуні, що й відбувся 26 і 27 грудня 1916 р. У з’їзді взяли участь коло 200 делегатів з цілої Канади, але в більшості з Саскачевану. Був це один з важливіших з’їздів, що відбувся в піонерській добі. На цьому з’їзді схвалено одностайно резолюцію, в якій присутні домагалися введення навчання української мови на Саскачеванському університеті, українських інструкторів хліборобства по українських колоніях тощо. Був теж висловлений різкий протест проти відібрання громадянських прав українцям у Канаді, що мали раніше австрійське горожанство. У з’їзді взяли участь представники Саскачеванського університету та локальної адміністрації. При допомозі “Ранку” був теж zorganizований український євангельський з’їзд у справі заснування бурси в Канорі (17 лютого та 16 березня 1917) і бурси у Вакаві (11 лютого 1917 р.). На з’їздах схвалено zorganizувати Саскачеванське Українське Педагогічне Товариство, а при Саскачеванському університеті—український музейний відділ. “Ранок” вів теж акцію в справі заснування “Наукового Товариства ім. Івана Франка” і чемпіонами тієї справи були д-р О. Сушко та А. Максимчук-Кирилів. У “Ранку” були теж друковані переклади поезій Д. Ф. Б. Лайвсей. З релігійної тематики “Ранок” містив науку “Недільної Школи” та довший час поміщував християнські пісні, зібрані з пісенної скарбниці християнських народів усього світу. На українську мову перелицював їх проп. Іван Бодруг, а появлялись вони опісля окремим виданням під редакцією д-р Олександра Сушка. Був у “Ранку” й куток “Канадійського Господаря”.

У загальному “Ранок” був цікаво редагований і його річники зберігають у собі багато вартісного та тривалого матеріялу. “Ранок” появлявся на 4 та 6 сторінок. Його передплата, пропорційно до інших часописів, була найнища (1 доляра на рік, мабуть тому, що часопис піддержувала фондами Пресвітеріянська Церк-

ва). Коли видавництво “Ранку” перейшло на спілкове підприємство, воно оформилося у т. зв. “Юніон Прес”, що приміщувалося на розі Причард і МекГрегор у Вінніпегу. Адресою редакції була довгі роки поштова скринька ч. 3596. “Ранок” видавав теж популярні релігійні книжечки, яких завданням було ширення протестантизму в широких масах. Були це здебільша полемічні брошури.

Група редакторів і співробітників “Ранка”, 1916 р.— Внизу, від ліва до права: М. Залзняк, А. Максимчук-Кирилів, В. Пиндиківський. — Посередині: Др. О. Сушко, З. Бичинський, Іван Бодруг, Павло Рудик (фінансовий протектор). — Вгорі: М. П. Березинський, А. Вільчинський, П. Крат, І. Коцан, І. Данильчук.

Невдачні спроби

У 1906 р. була спроба видавати новий український часопис у Вінніпегу. Існувало загальне невдоволення, що існуючі часописи ангажувалися всесторонньо в партійну або релігійну політику. У “Свободі” появлялися статті, які підносили потребу нового часопису, незалежного від жодної політичної партії. М. Говда з Едмонтону написав довшу статтю під наголовком “Нам Треба доброї руської газети в Канаді”, в якій він писав: “Ми не годні наші кроваво запрацьовані гроші довше платити на цензорів поламаної політичної кліки, котра вмiсто річей мудрих, наукових та світових нічого людям не дає читати, лиш вибори, не знаючи

і не розуміючи ролі життя народного, руського тут на чужині... Нам треба руської газети, котраби боронила справ наших народних відважно, сміло... Будуймо свою руську родину на степах Канади вільної, широкої, де єсть поле, лиш треба його засіяти, а жнива певні. Будуймо на сій скалі, а не на піску" 6). Григорій Бегар з Ванкувер писав, що українцям "треба газети незалежної, поступової, щоби не була залежна від жодної партії і опиралась на уділах членів". Таких голосів було більше і мабуть вони заохотили Тому Ястремського з Вінніпегу організувати видавництво "Канадійська Зоря" 7). Тимчасом Т. Ястремський був відомим консерватом і вже сама його особа не давала заповури, що часопис буде безпартійний. Все таки спілка об'єднала була коло сотню уділовців з 25 доляровими уділами. Організатори мали надію, що їх підтримають католики, але коли ті рішуче домагалися, що видавництво мусить мати чисто католицький характер, пляни розбилися.

"Червоний Прапор"

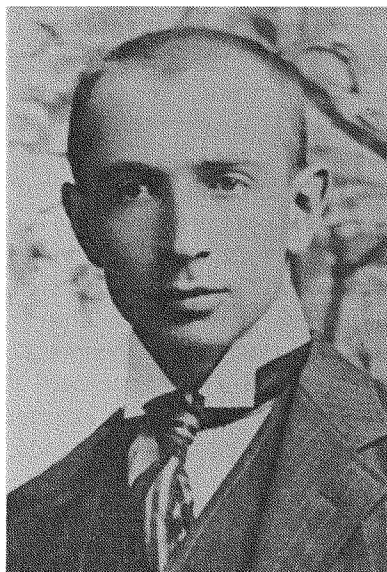
Більш суцільно підійшла до видавничої справи соціялістична група, що гуртувалася у Вінніпегу довкола "Научного Товариства ім. Т. Шевченка". З початком 1907 р. в цьому середовищі була створена т. зв. "Українська Вільнодумна Федерація", "соціялістична організація, що об'єднувала соціялістів і анархістів". Федерація гуртувала в собі всі вільнодумні українські елементи без огляду на їх особисті, політичні, чи партійно-програмові переконання, отже зовсім неоднородний політичний елемент. Це вдалося негайно відчутти, коли в середовищі прийшло до політичних ускладнень. В зверненні-повідомленні, що його підписав Мирослав Стечишин, один з лідерів цієї федерації, стояло, що "Українська Вільнодумна Федерація", "думає в скорому часі взятися до видання власної часописи" 8). Такий часопис появилася 15 листопада 1907 р. Його назва "Червоний Прапор" говорила сама за себе. Над наголовком виднів двомовний напис "Соціялістична Партія Канади", в англійській мові "Socialist Party of Canada", в піднаголовку був пояснювальний напис, що це "часопис для робочого люду" і по англійськи, "The Red Flag", "Socialist Weekly for Oookrainian proletariat in Canada". Заголовок часопису доповнювали кличі К. Маркса: "Пролетарі Усіх Країн Єднайтесь" та "Робітники в боротьбі згублять лише свої кайдани а здобу-

6) "Свобода", ч. 3, 1906.

7) Т. Ястремський: "Канадіянізація", розділ: "Організованя видавничої Спілки", ст. 72, 73.

8) "Свобода", ч. 5, січня, 1907.

дуть усій світ". Редакція та адміністрація приміщувалися при 467 Манітоба, тобто в залі Научного Товариства Тараса Шевченка. Редактором часопису став Павло Крат, який мав брати участь у революційних гуртах в Україні, людина вульканічної вдачі та скрайньої нетерпимости. Хоч на останній, тобто на четвертій, сторінці часопису була замітка, що це є "Видання Вінніпезького Льюкалю С.П.К." (Соціалістична Партія Канади — М.Г.М.) і в англійській мові "Issued by Ookrainian (Ruthenian) Local Winnipeg S.P. of C." то виданням найбільш займалися три українські соціалістичні гуртки, що існували тоді в Канаді, а саме Вініпегу і Портидж ля Прері в Манітобі та Нанаймі в Британ-

**Павло Крат,
перший редактор
соціалістичного
часопису.**

ській Колумбії. "Червоний Прапор" п'ятнував на своїх сторінках визиск робітників при різних працях, закликав робітництво до організації й соціального забезпечення та вів боротьбу проти клерикалізму. З цих причин він мав з одної сторони завзятих прихильників і з другої не знаходив підтримки широких мас, які були в своєму мисленні більш консервативні. Заповіджений, як тижневий часопис, "Червоний Прапор" скоро став появлятися раз на два тижні, вкінці раз у місяць. З 8-им серпня 1908 р. на 18-му числі часопис перестав виходити. Його останнім редактором був Василь Головацький, який не втішався великою популярністю. В часописі співпрацював Мирослав Стечишин, а багато робітників містили свої вірші, в яких оспівували

свою недолю в новій країні. Перед серед них вів Д. Параговський. “Червоний Прапор” виходив накладом 2,000 і перший став у Канаді вживати побіч старої назви “руський” (Ruthenian) модерної назви “український” “Ukrainian”, що її в тому часі писали “Ookrainian”.

“Робочий Народ”

Коли не стало “Червоного Прапора”, активні соціалісти на чолі з Мирославом Стечишином робили заходи видавати “Робочий Народ”, що став появлятися в 1909 р. у Вінніпегу під ч. 135 вулиці Стівенс. Був це на початку місячник на чотири сторінки друку малого формату, видавцем була “Українська Соціалістична Видавнича Спілка” і начальним редактором Мирослав Стечишин. Вступна стаття казала, що “Робочий Народ” виходить у світ як “орган українських соціалістів в Канаді та Злучених Держав” та що одним з його завдань буде формування “Української Соціалістичної Ліги”, а завдання цієї ліги “буде розпросторюване соціалістичних думок українським населенням тутешнього краю та організація нашого робочого народу до боротьби з нашими експлуататорами, до боротьби за соціальну Канаду”. Назва Української Соціалістичної Ліги не вдержалася, бо вже 15 серпня 1910 р. був опублікований “Маніфест новоствореної Соціал-Демократичної Партії Канади. Коли у днях 22-27 серпня 1910 р. відбувся у Едмонтоні перший з’їзд Федерації Українських Соціалістів-Демократів, то серед її ухвал була постанова видавати “Робочий Народ” що тижня. Не скоро це сталося. Одною з поважних причин цього була поява в Едмонтоні часопису “Нова Громада”, яку також підтримувала Федерація Українських Соціалістів, передусім з заходу Канади. “Нова Громада” вела завзяту полеміку з “Робочим Народом”, якого провід брав закрут на ліво, та проти чого спрямував усі свої зусилля Роман Кремар. В 1911 р. “Робочий Народ” став тижневиком і видавництвом управляли С. Котиляк, Д. Параговський та М. Стечишин, як головний секретар. Коли М. Стечишин зрезигнував з редактора “Робочого Народу”, редагування часопису переняв Іван Навізівський. Часопис поширювався, бо мав добрих співробітників зі старого краю. Зокрема дописували В. Левицький, А. Чарнецький, І. Гилька, П. Лисецький та інші. Був час, що редакцію “Робочого Народу” перебрав був делегований представник Української Соціал-Демократичної Партії Галичини і Буковини Євген Гуцайло. В січні 1914 р. “Робочий Народ” перейшов зі спілкової власности в руки організації “Федерація Українських Соціал-

Демократів”, яка в тому ж часі переназвала себе на “Українську Соціал-Демократичну Партію Канади”.

Євген Гуцайло не був довго редактором і його місце перебрав Іван Стефаніцький, але той знеохотився і дуже скоро залишив видавництво. Виїхавши на схід І. Стефаніцький став у Торонті видавати двотижневик “Свідома Сила”, яку пізніше перезвав на “Робітниче Слово”. “Робочий Народ” видавав якийсь час Павло Крат, але в 1916 р. він попрацював зі соціалістами на добре і редакторами часопису стали Матвій Попович та Данило Лобай. Останній часто виїздив у терен і приспорував видавництву потрібні фонди на видавання часопису. Подібну роллю виконував й В. Н. Колісник та І. Навізівський, які стали душею соціалістичного руху в Канаді. Події в Росії і на Україні підсилили організаційну працю і “Робочий Народ” мав у 1917 р. вже понад 3,000 передплатників. У черговому році було вже в УСДП коло 1,500 членів та понад 20 клітин. Коли в 1918 р. йшла боротьба в Україні за незалежність, “Робочий Народ” став виразно перехилитись на позиції більшовиків.

Другим видавничим соціалістичним осередком стало Торонто, де як уже згадано, виходило “Робітниче Слово”, яке під кінець співредагував Павло Крат. В своїх поглядах він і його середовище пішли в т. зв. народницький соціалізм.

Живу видавничу діяльність розвинув був Іван Гнида в Монтреалі, який у власному видавництві “Новий Світ” видав багато невеликого об'єму популярних соціалістичних брошур та опісля став навіть публікувати періодичний журнал “Новий Світ”.

“Робочий Народ” та “Робітниче Слово” були закриті владою у вересні 1918 р., коли були закриті всі українські часописи в Канаді.

“Православіє”

В 1907 р. почав виходити у Вінніпегу неперіодичний часопис “Православіє”. Видавав його єпископ Серафим, який у початках співпрацював з Незалежною Грецькою Церквою та згодом, після розриву з консисторією цієї Церкви, намагався зорганізувати Православну Церкву, незалежну від Російського Синоду. Для цього й видавав він згаданий часопис. Друге число цього часопису появилось з датою 13-26 жовтня 1907 р. Під наголовком було пояснення, що це є “первая всеросійская церковная газета во всей Америке”, в якій друковано “Укази і розпорядження Серафима Митрополита Американского”.

Не відомо скільки чисел цього часопису вийшло. Мабуть не

багато й тільки в роках 1907 і 1908. Майже нічого не збереглося з цього видання в доступних нам архівах, але щоб мати хоч загальне враження про нього, варт зачитувати голос “Свободи” зі ЗДА, яка писала:

“Звісний зі своїх подвигів “Єпископ” Серафим в Вінніпегу, в Канаді, почав видавати тижневик “Православіє”. Від коли є знана штука друкарства, то певно такого оригіналу як “Православіє”, ніхто ще не бачив. Часопис друкується на одну сторону паперу черенками різного сорта величини і типу, та як судити після всіх признаков сам “Єпископ” бавиться в наборщика. Де бракує йому руських черенок, то там він помагає собі латинськими, грецькими, або навіть і такими, що не існують в ніякій ортографії. Сам зміст “Православіє” складається зі самих оголошень в роді слідуючого: “Всі православні Християне обовязані послать доляр на “Православіє”.

Ортографія, язик і стиль стоять в ясній війні зі всіми людськими мовами цілого світу”⁹⁾.

Звичайно, таке видавництво не могло появлятися довго навіть в піонерській добі. Проте, Серафим був у дечому таки принциповий, коли відмічував, що “от дурней и хруней дописи не принимаются”.

Початкова українська преса в Канаді переповнена полемічними статтями на теми релігії й політики, часто насичена статтями з особистими нападами і тим самим не вдовольняла багатьох громадян. Таким її станом було невдоволене зокрема вчительство та ті громадяни, які хотіли бачити пресу, присвячену виключно потребам української культури в Канаді, її розвиткові та ростові. В той час був тут уже поважний гурт громадських провідників, які хотіли мати часопис, що орієнтувавби народ на власні сили, а не на ласку і допомогу такої чи іншої партії або релігійної групи.

“Український Голос”

Вже на першій конференції українських учителів у Вінніпегу в 1907 р. її передові діячі, як от О. Жеребко, Т. Д. Ферлей, Я. Арсенич, І. Коцан, та інші підносили знову потребу “загально-народного часопису”. Це питання було обговорюване і на чергових з’їздах, а передусім дискутовано на сторінках “Свободи” та на всяких громадських нарадах, зокрема в середовищі тих, що твердо стояли на принципах культурної атмосфери та церковного незалежництва. У висліді цих дискусій була в 1909 р. оформлена

⁹⁾ “Свобода”, ч. 21, листопада 1907.

оголошення ні про зорганізування спілки, ні про самі збори. Це відмітили організатори вже в першому летючковому повідомленні. Не поставився прихильно до нового пляну й часопис “Ранок”. Обидва згадані часописи формували тоді “загальну opiniю”. Та про те тижневик “Український Голос” появився і прибрав собі, як на ті часи, “революційну назву”, що вже самою своєю формою та змістом говорила про поступове та національне відношення часопису. В тих часах назва “українець” і “український” рідко вживалися. В ужитті була давня назва “русин” і “руський”, що часто вносила для співгромадян плутанину з “русский”, тобто “московський”. Ініціатори та основники йшли послідовно та згідно з ухвалами учительської конвенції, щоб уживати модерну назву “українець” і “український”. У піднаголовку до часопису було пояснення, що це “просвітно-економічна, політична, поступова часопись для українського народу в Канаді”. Перше число появилось 16 березня 1910 з друкарні Я. Н. Крета. Редакція і адміністрація приміщувалася під ч. 292 Селкірк Авеню. Часопис мав 8 сторінок та був набираий руками. Редактором був Василь Кудрик, а в дирекції, що випустила часопис у світ, засідали Т. Д. Ферлей, В. Чумер, В. Кудрик, В. Карпець, А. Жилич, Г. Сліпченко та Я. В. Арсенич. Увесь склад дирекції був дібраний в більшості зі середовища українських двомовних учителів.

Програмовим гаслом часопису було: “Просвіта в маси”—й у вступній статті видавці, між іншим, писали: “Великою силою ви-емігрували ми за море і тепер інші тутешні народи починають звертали щораз більшу увагу на нас, і хочая з погордою дивляться, однак бачучи так велике число кожний мавби охоту мати нас своєю прищипкою. Та ми повинні шанувати людську гідність і не бути рабами інших народів, а показати себе, що ми народ, що й нам належить ся такі самі права як їм. Та щоб могли обстоювати за собою, ми мусимо знати як се робити, ми мусимо вчитись і ще вчитись. Встид і сором бути нам непросвіченими, бо лише просвіта поставить нас на ноги, лише просвітою дібеємо ся добра, яке всім народам однаково належить ся, а темнота поробить нас каліками, рабами та наймитами інших народів... Ми віримо, що можна опертись на народній силі і лише своїми власними силами зможемо поліпшити своє жите-буте, а ніколи ласкою або жебраниною...”

Програмову статтю першого числа нового часопису доповнювали інші статті, які давали вже своєрідний напрям цьому органі. Видавці відчували чітко, що положення українських посе-

ленців у Канаді є зовсім інше, як положення українських іміграцій деінде у світі. Вони писали, що українці “попались в цілком інші обставини так кліматичні, як економічні, політичні й культурні”, стверджували, що українці в Канаді “не встигли ще використати того всього, що було і може ще бути приступним і кінечним для повного народного розвою” та закликали, що все треба виправити та йти нога в ногу з іншими громадянами канадської держави. Замічуючи певні об’єктивності, видавці вважали за доцільне відмітити теж один характерний момент для

Василь Кудрик
(зліва) перший редактор
“Українського
Голосу”.
Побіч його
близький
приятель
П. Попіль.

всіх українців того часу в Канаді і про нього вони висловилися так: “Бо хотяй права на папері є для всіх однакові, то до сеї пори ми майже на кожному кроці були покривдженими”.

В чому бачили вони це покривдження? Якщо йдеться про громадський відтинок, то часопис підкреслював і в першому числі і пізніше, що уряд зробив українцям кривду, поселяючи їх на непродуктивних землях. Зауважував часопис теж і те, що працевдавці ділять робітників по лінії національного походження і таким чином фаворизують одних, та роблять кривду іншим, в тому

теж українцям. Щоб змінити цей стан, часопис закликав своїх читачів, щоб вони перше за все користали з політичних прав Канади, зокрема використовували права загального, рівного й безпосереднього голосування, яке гарантувало народові вплив на дальшу дію спільного життя. В парі з тим часопис пропонував “йти в сферу освіти, організації, розумової праці, будувати свою духову, моральну силу, щоб бути спосібними сповняти державні обовязки й рівночасно мати рішачий голос у справах дотикуючих загальних справ держави”. Ідеологічно-політичну сторінку часопису символізували теж заголовний напис та вінетка, на якій видніло сходяче сонце, а до нього прямувала серед темряви дівчина з горючим смолюским, на полум’ї якого був напис: “В науці і злуці наша сила”.

Часопис “Український Голос” редагував у час піонерської доби Василь Кудрик, який у 1921 р. попрашався з ним, щоб небаром перебрати душпастирські обов’язки. Довголітнім адміністратором часопису був Т. Д. Ферлей. Стабільність керівництва давала запоруку прямотинності часопису. До основних принципів часопису належала віра у власні сили, плекання самопошани до себе та пошани до інших національностей, збереження рідної мови й культури, керування двомовної системи, організування виховних інститутів, творення культурно-суспільних клітин та постійний заклик до науки й самоосвіти, оборона перед чужими не конструктивними впливами, врешті активна участь у муніципальних, провінційних та домініяльних виборах.

“Український Голос” вів перед у допомозі українському народові в його соціальній і політичній боротьбі. Він помагав переводити збірки на “Рідну Школу”, підтримував політичні напрямні в загально-українських справах, закликав включуватися в акцію українських студентів у справі українського університету у Львові, віддано помагав дипломатичній акції українського народу та піддержував висилку українсько-канадської делегації на мирову конференцію до Парижу. З перспективи часу можна впевнено твердити, що принципи “Українського Голосу” були загальними бажаннями та відкритими висловами й намаганнями українсько-канадського загалу. “Український Голос” став наче речником широкої народньої партійної маси. Це давало йому мандат авторитетно говорити про кожную справу без постороннього політичного чи релігійного впливу. Часопис базувався на уділах та передплатах читачів. Маючи за собою підтримку широкого загалу, учительства та культурно-освітніх організацій, зокрема просвіт та народніх домів, він ступнево розвивався та

був загально-українським інформатором. У релігійно-конфесійному відношенні він мав чисту та широку карту, бо стояли за ним католики, незалежні католики та православні, отже основні релігійні течії серед українців у Канаді. Такий стан тривав до 1918 р., коли часопис заангажувався активно у формування Української Греко-Православної Церкви. Ця определенність і заангажованість поставили часопис у своєрідне конфесійне відношення. Проте слід відмітити, що зокрема ідеології і політики супроти Канади, "Український Голос" залишився вірний своїм першим кличам.

"Канадійський Русин"

Найпізніше стали видавати свій часопис українці католики, що визнавали юрисдикцію архієпископа Лянжевена¹⁰). Архієпископ Лянжевен, як теж його дорадники Отці Василіяни та Отці Редемптористи, зрозуміли врешті потребу окремого часопису для українців-грекокатоликів і після довгих вагань такий часо-

<p>ТИЖНЕВНИК Видаваний через WEST CANADA PUBL. CO. LTD. 619 McDermott Ave. WINNIPEG, MAN. Telephone: Garry 4284.</p>	<p>КАНАДИЙСКИЙ РУСИН CANADIAN RUTHENIAN</p>	<p>PRINTED AND PUBLISHED EACH WEEK by WEST CANADA PUBL. CO. LTD. 619 McDermott Ave. WINNIPEG, MAN. Telephone: Garry 4284.</p>
ПЕР. II.	ВИННІПЕГ, МАН. СУБОТА 14-го ГРУДНЯ 1912	«SATURDAY, DECEMBER 14 1912

Наголовний напис "Канадійського Русина", 1912 р.

пис під наголовком "Канадійський Русин" вийшов у світ. Появився він з датою 27 травня 1911 р. у Вінніпегу. Був це тижневик великого часописного формату (16x22) об'ємом з 8 сторінок, що виходив під суботу кожного тижня. Адміністрація і редакція приміщувалася під ч. 619 вулиці Мекдермот, отже в осідку "Вест Кенеді Паблішінг Ко."

Річна передплата коштувала в Канаді 1 доляра, а за границею 1 доляр і 50 центів, поодиноке число—5 центів. Було це видавництво латинської архієпархії, Ст. Бонифас, під проводом архієпископа Лянжевена. У часописі була замітка, що в усіх торговельних справах видавництва треба звертатися до "Вест Кенеді".

Першим редактором часопису був Микола Сироїдів. У вступній статті п.н. "Високоповажані читачі і приятелі" редактор і ви-

¹⁰) Подібний часопис для поляків-католиків п.н. "Глос Канадійскі", фінансував архієпископ Лянжевен вже в 1904 р. Його редагував Адальберт (Войцех) Куляви.

давці з'ясовували принципи свого часопису, які зводились до таких основних засад: збереження греко-католицької віри, розвиток й плекання своєї мови й літератури, будування своїх церков, шкіл і товариств. М. Сироїдів писав: "Наша часопись, що буде опиратись на народно-релігійних основах, уважати буде за перший свій обов'язок ширити і боронити засади греко-католицької віри, віри наших батьків, дідів і прадідів. Також і народні ідеали нашого народу, себто його мова, пісня, література, потреби суспільного й економічного життя, найдуть відбиток і належне місце". В дальшому редакція часопису наголошувала "що при тім усім конечним є учитись мови тих, до котрих прийшло жити і вікувати. Учення ся однак англійської мови та зазнакомлювання ся зі звичаями і обичаями Канади не перешкаджає пам'ятати і розвивати своє, бо і славний наш поет Шевченко каже: "і чужому научайтесь і свого не цурайтесь". У вступній були вже й нап'ятовані три середовища, яким "Канадійський Русин" виповідав війну. Була тут мова про тих, "що вірять у білого, нібито доброго царя", себто російську церкву, далі про тих, що хочуть ширити "нову поступову віру"—натяк на Незалежну Грецьку Церкву та часопис "Ранок" і про тих, що "хотілиби завести народ у цілковиту безрелігійність"—отже соціалістичну групу з "Робочим Народом" на чолі. У перших річниках "Канадійський Русин" присвятив найбільше уваги пресвітеріянській течії, не тільки в дописах, але й у вступних статтях. Бували теж статті на адресу російської місії. Значно менш уваги присвячував часопис соціалістичному середовищу, але дуже суворо картатав дії тих священників, що не підчинилися владі латинської ієрархії. В цій справі йшов довгі два роки завзятий наступ на таких священників, як Т. Василевич, І. Крохмальний, І. Заклинський та Е. Красіцький. З уваги на те, що останній вів акцію за створенням незалежної юрисдикції Української Католицької Церкви в Канаді, йому попадалося найбільше. Поміщував "Канадійський Русин" також глибокі статті у справі двомовного шкільництва в Манітоби, дописи з культурно-освітньої праці в українських колоніях, у 1911 р. в цьому тижневику було друковане послання "Канадійським Русинам", що його написав митрополит А. Шептицький, а в 1912 р. розвідка о. Т. Лежогубського "де знайти правду" та повість з часів переслідування християн "Фабіюля".

В загальному часопис був редагований цікаво і популярно. Численні дописи, здебільша релігійного характеру, свідчать про контакт редактора з читачами. Хоч часопис назвав себе "Канадійським Русином", то в текстах уживав частіше назву "укра-

їнець” та “український” як стару “русин” і “руський”. Чим пояснити, що стара назва часопису вдержалася аж до квітня 1919 р., коли його перезвано на “Канадійський Українець”, не знаємо. Можливо, що увагою до консервативности своїх читачів, хоч на приклад уже в квітні 1914 р., з 17 числом часопису, видавці подавали, що часопис видає “Українська Видавнича Спілка”. Наслідком політичного встрявання деяких чинників латинської консисторії у справи часопису зрезигнував був зі становища начальний редактор М. Сироїдів, згодом його наслідник д-р О. Сушко, якого спеціально для цієї цілі спровадив був до Канади єпископ Н. Будка з Європи. Непогодження пішли ще й з того, що О.

Микола Сироїдів,
перший редактор
“Канадійського
Русина”.

Сушко був більше проліберальний а видавництво завжди піддержувало консервативну лінію.

В січні 1916 року редакція та адміністрація видавництва “Канадійський Русин” стали повністю самостійні й перенесли свої бюро з Мекдермот на 590 Причард авеню. Це “усамостійнення” коштувало єпископа Будку 5 тисяч долярів, якими він покрив старі задовження видавництва. В парі з тим оформилося окреме видавництво, яке було вповні під опікою “Руської Греко-Католицької Церкви”. Цим кроком єпископ Будка раз і на завжди позбавив своїх опонентів закидів, що видавництво “Канадійського Русина” є експозитурою латинської ієрархії.

Після д-р О. Сушка редакцію часопису перебрав о. А. Сарма-

тук, пізніше о. Мирон Залітач, о. Петро Олексів та І. Петрушевич. Все це були редактори-аматори, які побіч редакторської праці виконували ще й інші чинності, зокрема ж згадані вже редактори священники. І. Петрушевич працював теж як адміністратор. Редакторів, видавництво і часопис рятував та виручував часто-густо сам єпископ Будка, який про свою співпрацю з часописом в обіжнику до свого духовенства писав щиро: “Утримати уровень нашого “Канадійського Русина” се страшно тяжко, найтяжчий обовязок Вашого Єпископа, котрий нераз виселений до остатка мусить ще писати до газети”¹¹). Відітхнув єпископ Будка щойно тоді, коли редакцію “Канадійського Русина” перебрав у 1918 р. Роман Кремар, колишній редактор “Новин”. Часопис з місця набрав розмаху, та викликав зацікавлення читачів. За редагування Р. Кремара часопис позбувся старої назви і дуже активно піддержував справу допомоги визвольній боротьбі українського народу на рідних землях, зокрема ж акцію “Української Народної Ради”.

З початком другої десятиліття нашого століття було у Вінніпегу п’ять поважних тижневиків, які повністю відзеркалювали всі відтінки й настрої української спільноти в Канаді. “Український Голос”, “Канадійський Русин”, “Канадійський Фармер”, “Ранок” і “Робочий Народ” надавали тону всій українській політиці Канади. До їх голосу прислуховувались та орієнтувались на них інші часописні органи, видавані в Едмонтоні, Мондері, та Торонті. Коли взяти під увагу, що у Вінніпегу були також спроби видавати ще всякі місячники, про що мова в іншому місці цього розділу, то Вінніпег справді кваліфікував себе на керівний видавничий осередок українців в піонерській добі.

АЛБЕРТА

“Нова Громада”

Першим часописом поза Вінніпегом на Заході Канади, що став виходити в Едмонтоні, була “Нова Громада”, “New Society”. Був це “центральний орган Федерації Українських Соціалістів в Канаді”. Перше його число появилася 4 лютого 1911 р. Цей політичний тижневик “Федерації Українських Соціалістів Канади”, яка стояла в гострій опозиції до другого соціалістичного часопису, що виходив у Вінніпегу, мав повний народовецький курс, тоді як його суперник “Робочий Народ” тягнув більш на ліво,

¹¹) Копія листа єпископа Будки п.н. “Всечесному Духовенству Нашої Єпархії”, ч. 110, з 16 листопада 1915 р., переходується в архіві автора.

в інтернаціонал. Часопис появлявся на чотирьох сторінках малого газетного формату і приміщувався під ч. 443 Кіністіно Авеню. Передплата коштувала два долляри. Над головним написом виднів клич “Пролетарі всіх країн єднайтеся”. Першим редактором “Нової Громади” був Роман Кремар. Після нього часопис редагував Тома Томашевський. На його зміну прийшов Іван Семотюк і вкінці Ілля Киріяк, який вже до цього часу працював

**Тома Томашевський, один з редакторів “Нової Громади”
та піонер друкованого слова на Заході Канади.**

при часописі складачем, але тільки доривочно. Щоб рятувати часопис, І. Киріяк перебрав на себе і друкування і редагування часопису. Це однак було понад його сили і часопис перестав виходити у вересні 1912 р. Часопис вдержувався з передплат та підтримки відділів Федерації Українських Соціялістів, як це подає й сам часопис. Відділи були в Едмонтоні, в Гилкресті, в Лілі, в Лануку, в Летбриджі, в Колмані, в Кардіні, в Кенморі, в Калга-

рах—і товариство “Грім” в Нанаймо (все в Алберті та в Ванкувері, Б.К.). Як бачимо Федерація Українських Соціалістів, що співпрацювала з Домініальною Екзекутивною Соціалістичною Партією Канади, об’єднувала відділи в Алберті та Британській Колумбії. Видно, що “Робочий Народ” мав у свою чергу впливи в Манітобі, Саскачевані та на Сході Канади. Центральний Комітет Федерації творили: М. С. Фербей (Гилквест), Йосиф Сенюк (Едмонтон), Іван Гумен (Едмонтон), Василь Скорейко (Колман), Н.Д. Ткачук (Кенмор) і С. Фодчук (Едмонтон). Партійний З’їзд Федерації Українських Соціалістів та Федерації Українських Соціалістів Демократів, що відбувся в лютому 1912 р. не потрапив налагодити справ між обома федераціями. “Робочий Народ” і “Нова Громада” мали фінансові труднощі ізза яких остання перестала появлятися, випустивши у світ 67 чисел.

“Новини”

Коли перестала виходити “Нова Громада”, Едмонтон кілька місяців не мав часопису. З днем 7 січня 1913 р. став виходити тижневик “Новини”. Редактором “Новин” був Роман Кремар (Солодуха), той самий, що починав видавати соціалістичний орган “Нова Громада”. Новий часопис не мав уже партійної за-краски, Р. Кремар переорієнтувався в своєму партійно-політичному мисленні. Він все далі і далі відходив від соціалістичних клічів, врешті зорієнтував себе на культурні вартості українського народу в Канаді, його національну єдність, вклад у розбудову країни та партиципування в її політичних правах. “Новини” стали органом “Народної Організації в Алберті”, яка була створена, завдяки праці Р. Кремара й других у Вегревилі в дні 14 січня 1914 р. Організація мала політичні зацікавлення, зокрема заохочувала українців брати активну участь в політичному житті країни, в муніципальних та парламентарних виборах. Це й було основною вірою “Новин”, які виходили кожного тижня в середу і коштували в річній передплаті 2 долари, а в Австрії 12 корон та в Росії 5 рублів. Спершу часопис появлявся в об’ємі чотирьох сторінок раз у тиждень і був середнього часописного формату (15x21 і пів). В першому році появи “Новин” з першим червня перейшли на півтижневик і виходили у вівторок і п’ятницю. Був це перший український півтижневик у Канаді. Після чотирьох місяців “Новини” стали виходити тричі в тиждень,—у вівторок, четвер і суботу. В тому часі збільшився теж формат “Новин” (18x24), хоч виходили вони і далі на чотирьох сторінках. Це теж був великий крок вперед в розбудові часопису і видавництва. Спершу видавництво приміщувалося в будинку під ч. 536

авеню Кіністіно, де на фронті була “Українська Книгарня” родини Фербеїв, а за нею редакція та друкарня “Новин”. З часописних оголошень видно, що “Українська Книгарня” близько співпрацювала з “Новинами” і таким чином створився своєрідний концерн друківаного слова, друку і поширення. “Новини” були дуже цікаво редаговані. Крім Романа Кремара працював у них ще й Степан Фодчук, а в 1914 р. дійшов до них ще Мирослав Стечишин, теж з пером і досвідом. “Новини” мали попит у читачів, але щоб видавати часопис тричі в тижні, треба було мати фонди в ті часи. Ідейний Р. Кремар черпав їх з власного підприємства. В 1913 р. була зорганізована “The Great Athabasca Land Co.”, яка займалася продажем лотів у таких субдивізіях Едмон-

Роман Кремар,
редактор “Новин”
та “Канадійського
Українця”.

тону, як “Роял Парк”, “Сентрал Парк” та “Індустріал Парк”—і Р. Кремар мав у ній свій поважний уділ. Підприємство просперувало, а Р. Кремар всі доходи з продажі лотів льокував у “Новини”, що таким чином мали змогу майже два роки появлятися тричі на тиждень. Крім глибоких статей Р. Кремар проголошував теж відповідні нагороди для читачів у формі книжок, та музичних інструментів з “Української Книгарні”.

Р. Кремар проголосив у своїх “Новинах” теж перший “Літературний Конкурс” у Канаді ¹²⁾, про який він писав:

“Маючи на увазі незавидний стан української літератури в Ка-

¹²⁾ “Новини”, ч. 9, 12 марта, 1913 р.

наді та Америці, а бажаючи дати спромогу розвинути себе може й деколи і негідним талантам, розписуєся отсим конкурс на низше згадані літературні праці, котрі мають бути премійовані шістьма надгородами”.

Які це мали бути праці і нагороди? 1) За повість з життя українського народу в Канаді—50 дол. 2) У розвідці з такою самою нагородою мали бути розглянені територіальне розміщення населення, економічний і культурний дорібок, шкоди з розсипування кольтоній та користі з концентрації колонізації. 3) Тема “Українські школи в Канаді”,—нагорода 25 дол. 4) Статті з господарства, призначені спеціально для “українських фермерів в Канаді” (три нагороди по 10 дол.).

Цікаві вимоги мав Р. Кремар до персонажів повісти, що мала мати найменше два аркуші друку. “Головні характери повісти, писав він, мають бути сильні, здорові та енергійні, що не плачуть і не нарікають на долю, протинно, ідуть на перебий з перепонами і виборюють краще життя для себе і других”.

Саме і таким був і Р. Кремар. Його річники “Новини”—це безупинна боротьба за українські двомовні школи в Алберті, боротьба за основні принципи канадської демократії, що не знає дискримінації, боротьба за Канаду та громадян, рівних у праці, обов’язках та привілеях. Коли Р. Кремареві закидували деякі його противники, зокрема міністер освіти Бойл, що він хоче “будувати Україну в Канаді”, він відповів вступною статтю п.н. “Рівні права”, в якій писав: “Ні, ми не маємо наміру закладати в Канаді Україну, Канада є вже Канадою. Всьо, чого ми домагаємося, то лиш рівних прав і скасування привілеїв... Після чисельної сили українців в Канаді, Українцям безміри більше належить, чим мають... Горожанами сего краю є англічани, українці, французи, німці і т.д. Після ліберального принципу, для всіх тих народностей повинні бути рівні права, спеціальних привілеїв не повинна мати жодна національність. Рівне право для всіх, значить рівне право для бідних і богатих, рівне право для сильних і слабих, рівне право для всіх людей, що є горожанами сего краю”¹³).

Р. Кремар глибоко заторкував принципіві справи людей і країни. У своїх осудах він був рішучий, в атаці відважний, динамічна вдача позначувалась на характері його статей, соковиті вислови були часами й обидливі. Він мав відвагу до цього призна-тися¹⁴).

¹³) “Новини”, ч. 51 з 23 вересня, 1913 р.

¹⁴) “Новини” ч. 1 з 1 січня 1914 р., стаття “До праці, праці”.

Завжди він намагався здобути щирих прихильників українському народові в Канаді, не пропускав плазом ворожих виступів шовіністичної преси і гостро п'ятував, як сам писав, “рідних зводників, запроданців і хрунів”.

В липні 1915 р. “Новини перестали виходити тричі на тиждень. Кілька чисел вийшло ще, як тижневик, а даліше виявилось, що не було фондів продовжувати видання. На дальшій появі часопису заважили поважно й воєнні часи. Політична нагінка на українців, як “австрійків”, тобто горожан Австрії, відібрання їм горожанських прав, усунення з ряду робіт, мало свої наслідки. Незломний Р. Кремар, віддихнувши рік, у грудні 1917 р. випустив знову у світ “Новини”, тепер вже як півтижневик у видавництві “Commercial Printers Ltd.”, при 10317—101 авеню, де й приміщувалася редакція та адміністрація. Але й півтижневиком “Новини” довго не вдержалися й перейшли на тижневик. Часопис і далі залишився політичною, просвітною й економічною газетою, але на новому його виданні позначалася теж поважна зміна. Часопис не мав уже того розмаху та вулканічного динамізму, як давніше, — невиключене, що були це теж наслідки воєнних обмежень. Часопис мав чотири сторінки великого формату. Останнє число вийшло з датою 10 жовтня 1918 р. В тому дні поліція виконуючи розпорядок федерального міністра внутрішніх справ про воєнну цензуру, що обов'язувала вже від дня 30 вересня того ж року, закрила “Новини”. В жовтні 1918 р. “Новини” повністю перебрав “Народний Дім” в Едмонтоні, а Р. Кремар місяць пізніше виїхав на працю до Вініпегу та перебрав редагування “Канадійського Русина”, в короткому часі презвавши його на “Канадійського Українця”. Щойно в квітні 1919 р., коли була відкликана цензура, “Новини” появилися знову і виходили з перебоями під опікою “Народного Дому” в Едмонтоні до 1922 р. включно. Але в тому часі праця в редакції і адміністрації була вже в руках аматорів. В редакції співробітничали: Андрій Загарійчук, Іван Басараб, Степан Савула та Петро Ліпінський як ілюстратор. Остання дирекція часопису у складі М. Білінський, І. Басараб, С. Савула, Гр. Демків, А. Загарійчук і Д. Саранчук зліквідували видавництво.

“Канадиєць”

З датою 1 січня 1913 р. став виходити в Едмонтоні “народно-моральний” двотижневик “Канадиєць”, який видавала Методистська Церква, так зрештою як Пресвітеріянська Церква “Ранок” у Вініпегу. Різниця між цими двома органами була хіба та, що “Ранок” углиблювався в народно-громадські справи, а “Кана-

диєць” уважав ці питання за нецікаві і злободенні. Часопис виходив кожного 1-го і 15-го місяця, мав чотири сторінки газетного формату, приміщувався під ч. 602 Кіністіно Авеню, та коштував 1 доляра на рік. З числом 20-им часопис перебрався на 10336—96 стр. Перша сторінка “Канадійця” була присвячена канадським і світовим новинам, друга і третя біблійним темам, науці та господарству і на останній були оголошення та різне. В такій формі часопис виходив два роки й аж у 1915 р. перейшов на 8-10 сторінок таблоїдного формату, був проглядніше редактований та більш різnorodний. Проте “Канадиєць” ніколи не став популярним часописом. Довгою серією друкував часопис оповідання п.н. “Страшні тайни монастирських murів” і взагалі вістря новинок та різних історій “Канадійця” були звернені проти клеру Католицької Церкви. Часопис вів боротьбу з Р. Кремарем і “Новинами” та проповідував методизм, активно підтримуючи албертійських лібералів при уряді. “Канадійця” мав редагувати пастор Джонсон з активною участю та при допомозі перекладів Михайла Белегая. В 1918 р. на конвенції методистів дискутовано можливість злуки “Канадійця” з часописом “Ранок”. Більша частина висловлювалася проти того, бо “Ранок” уважали в загальному за український національний часопис. Проте до такої злуки таки дійшло, але щойно в 1919 р. і таким чином замість “Канадійця” і “Ранку” постав “Канадійський Ранок”, який друкувався у Вінніпегу.

Мав появитися в Едмонтоні в 1917 р. дитячий часопис п.н. “Український Євангелист”. Його мав редагувати Іван Коцан, колишній учитель і пізніше пресвітеріанський пастор. Бібліографічну новинку про появу цього часопису писав був “Канадиєць” в Едмонтоні і “Ранок” у Вінніпегу. Скільки появилoся чисел “Українського Євангелиста” і який був його зміст та форма важко оказати, бо не збереглося нічого з цього видання. В кожному разі був це перший український дитячий часопис у Канаді.

“Поступ”

Появився в піонерській добі в Алберті ще один український тижневик, але вже поза столицю Алберти. В 1915 р. підходили в Алберті вибори і ліберальний посол Джов Меккалум, який вивчив був бездоганно українську мову, вирішив підтримати ініціативу деяких українців, щоб видати ліберальний часопис. Першим редактором цього часопису, що мав назву “Поступ”, був Дмитро Яремко, молодий гімназист, що прибув був недавно з України. Його помічником і складачем став Ілля Киріяк, який

мав уже часописну практику у “Новій Громаді” та “Новинах”. Помічником І. Киріяка та адміністратором став інший студент, Іван Рудик. Перше число “Поступу” появилось з датою 10 липня 1915 р. Ця поява була зумовлена теж великим відпустом, який щорічно відбувався в Мондері на 12 липня, тобто в день св. Петра і Павла. Тисячні маси народу ¹⁵⁾ довідалися про мондерський часопис, що появилися для “Українського Народу в Канаді”. В англійській мові був це “Ruthenian Paper, published every Thursday” а видавала його “Mundare Publishing Co.”. Часопис без супровідних ідейних напрямних і був на ньому слід початковців не тільки в редагуванні, але і в оформленні. Ціль часопису охоплювало одне речення, яке звучало: “Цілю сеї часописі поставили ми духове і матеріяльне піднесене нашого народу в Канаді, і сподіємося, що наш загал попре нас у наших добрих стремліннях”.

Перше число “Поступу” мало 8 сторінок великого часописного формату, але чергові числа мали вже тільки по 4 сторінки. Передплата коштувала 1.50 дол. на рік у Канаді і два долари за границею. Не зважаючи на великі недостачі, його поява викликала зацікавлення, зокрема тодішніх українських учителів Мондери й околиці. Вони стали близькими приятелями часопису та поширювали його. Активніші з них були Г. Новак, В. Курієць, І. Генік, Н. Кузів,—і саме їм часопис завдячував своє існування.

Не легка була справа промощувати шлях новому часописові. Друге число часопису вийшло щойно 26 серпня і було воно друковане вже не в “Новинах” в Едмонтоні, але у власній друкарні. З весною став часопис виходити більш регулярно. З початком шкільного року студенти пішли вчитися, або вчити в школах як учителі-пермітники і редагування часопису перебрав Мирослав Стечишин, що саме тоді залишив “Новини”. Часопис за його редагування значно покращав, але М. Стечишин не вдержався довго в “Поступі”. В 1918 р. він відійшов до “Українські Місії” у Вашингтоні, яку очолював тоді д-р Юліян Бачинський. Мондерські видавці покликали тоді на редактора Тому Томашевського, який півтора року пізніше відкупив друкарню “Поступ” і переніс її до Едмонтону, щоб видавати з Р. Кремарем уже вдруге “Новини”. Та заки це сталося, Т. Томашевський був у 1916-1917 роках редактором і друкарем часопису “Поступ”. Часопис виходив нерегулярно, змінив був формат на таблоїда, який опісля знову вернувся до старого. В тому ж часі “Поступ” став офіційним органом Союзу Канадійських Українських Фармерів —(Ru-

15) Кожнорічно брали участь у відпустах від 8-10 тисяч народу.

thenian Farmers Organization of Canada) і Т. Томашевський залишився далі його начальним редактором. Фармерська організація долила свіжої крові "Поступові" і продовжила його життя, але не надовго. В другій половині 1917 р. "Поступ" перестав виходити, а його редактор Т. Томашевський перейшов на друкарську працю до "Новин", а ще пізніше до "Канадійського Русина" у Вінніпегу. Заки це сталося, він видав ще один календар "Поступу" на 1917 р. п.н. "Зоря". Варт згадати, що друге число "Поступу" вийшло було в синьому кольорі і було це перше кольорове число в історії української преси в Канаді.

САСКАЧЕВАН

"Новий Край"

"Товариство Руських Фармерів у Канаді", яке було створене на з'їзді українських фармерів Саскачевану в днях 15-16 березня 1910 р. в Ростерні, швидко реалізувало четверту точку свого статуту, бо в дні 9 серпня того ж 1910 р. випустило у світ перше число свого органу "Новий Край", "The New Country". Видавництво приміщувалося в Ростерні, а часопис в розмірі 15 і пів на 22 цілі в об'ємі 6 сторінок появлявся тричі в місяць, кожного 10-го, 20-го і 30-го. Передплата коштувала 1 і пів доляра на рік і її пізніше підвищили до 2 доларів, а орган уважали за одинокий український хліборобський часопис в Канаді, як теж "вісником господарства і науки". Обидва ці поширені піднаголовки постійно видніли під головним наголовком "Нового Краю". З шостим числом "Новий Край" перейшов на вісім сторінок і став постійно закликати читачів до організації власних сил, поширювати ідеї кооперації в сільському господарстві і передусім будити в народі національну свідомість і народнього духа. В цьому відношенні "Новий Край" станув твердо на позиції 23 точки статута Товариства Руських Фармерів в Канаді, яка казала, що "товариство не вяжеся з ніякою партією, а має все бути чисто народним рівнож в політичнім моменті".

Вже в початках "Новий Край" став вести підготовку до другого З'їзду фармерів Саскачевану, який і відбувся у днях 27 і 28 грудня 1910 р. в Канорі. Про діловість з'їзду говорять назви доповідей, виголошених на його нарадах. З доповідями виступали: О. Мегас— "Наше народно-політичне становище в Канаді", В. Штешин — "Борба за наші народні права", П. Швидкий— "Наше товариство руських фармерів", Г. Пляцко— "Народне відродження", Г. Махній— "Народна просвіта і шкільництво" та А. Вільчинський— "Наше економічне положення". Організаторами

цього всенародного з'їзду в Саскачевані справді зглиблювали основно проблеми, з якими зустрічалися і шукали для них тверезих розв'язок.

З подібною програмою, бо місяць пізніше 2 лютого 1911 р., відбулося в Ростерні "Всенародне Віче" і на ньому був вибраний новий виділ "Товариства Руських Фармерів", до якого ввійшли: П. Швидкий, Т. Олеськів, Я. Навальковський, П. Мамчур, Т. Білінський, М. Корпан, Я. Візьнюк та Г. Голюк. На з'їзді головну роллю відіграв П. Швидкий, який дав поважний фінансовий вклад у розбудову "Нового Краю". Він теж очолив Товариство Руських Фармерів, а дотеперішній голова і редактор "Нового Краю", Осип Мегас, був змушений віддатися виключно організації шкільництва в Саскачевані. Редакцію "Нового Краю" перебрав Віктор Штешин. Зі звітів, що їх містив "Новий Край", нововибраний відділ ТРФ завів сувору дисципліну, а для зорганізування фармерів у провінції та Канаді, покликав 23 організаторів. Крім сильного підтримування культурно-освітньої праці, "Товариство Руських Фармерів" вели акцію за участь українців у муніципальних та провінційних справах, писали на цю тему статті та заклики. Вони часто покликувались на 22-гий параграф статуту товариства, який сказав, що "в часі виборчої роботи товариство має скликати надзвичайне віче усіх делегатів в цілі обговорення політичної ситуації і ставлення руських кандидатів до виборів в руських дистриктах". Коли в 1911 р. заповідалися домініяльні вибори, "Новий Край" став закликати своїх читачів до політичної активності, а виділ "Товариства Руських Фармерів"—видав у тій справі окрему відозву¹⁶⁾, яка казала, що "русинам у Канаді треба братися до політичної організації народних віч, зборів, дискусій, нарад над поставленням своїх народних руських кандидатів на послів". Організатори цього діла були дуже амбітні та великі оптимісти, коли писали про фармерів-українців, що "вони не тільки дозрілі і свідомі, що могли би вибрати кілька послів хочби до провінційних соймів".

Після пропагандивної підготовки почалися політичні наради та віча, які закінчилися оформленням "першого політичного руського товариства в Саскачевані" п.н. "Фармерська Воля"¹⁷⁾. Товариство мало свій осідок у Фиш Кріку, надалеко Ростерну і в організуванні його брали участь представники Вонди, Дак Лейку, Саскатуну, Гумболту та інших місцевостей. Очолювали це політичне товариство Й. Сікорський, Теодор Олеськів, А. Грицак і Й. Курилів. Коли прийшли провінційні вибори в Саскачевані

¹⁶⁾ "Новий Край" з 1 червня 1911 р. ч. 14 і 15.

¹⁷⁾ "Новий Край", ч. 22 і 23 з 1911 р.

1912 року, товариство було обережне у висуванні кандидатів до легіслятури, а в “Новому Краю” слухні були назагал голоси, щоб найперше вести свідому політичну роботу та не висувати кандидатур. Всупереч до такої настанови, М. Габора дав згоду кандидувати в Канорщині. Кандидатура не була успішна, але М. Габора вдруге встановив історичний прецеденс у Саскачевані,— це був перший українець у Саскачеванській провінції, що кандидував до Оттави і провінції. Впарі з тим політична думка українців Саскачевану еволюціонувалася. За неповних два роки “Новий Край” змінив свій погляд на сепаратну політичну дію українців і в 1912 р. став виразно говорити про похибку українців, коли вони нехтують канадські політичні партії, і хочуть бути в політиці незалежні. Цей погляд був настільки домінуючий, що коли почалася виборча кампанія до провінційних виборів, “Новий Край” активно підтримував лібералів під проводом В. Ската і зокрема Дж. Ал. Колдера з української виборчої округи Салтковтс, який був віцеміністром освіти та обстоював двомовне шкільництво в Саскачевані. Колдер дістав солідну піддержку українців за свою лояльність у відношенні до їх потреб та бажань.

“Новий Край” викликав своїм писанням зацікавлення читачів не тільки в політичних справах, але й мав вплив на економічну проблематику, зокрема поширюючи ідею народної кооперативної торгівлі. Завдяки “Новому Краєві” поставали в Саскачевані торговельні підприємства, а зразковим у тому відношенні була якийсь час “Руська Народна Торговля” в Ростерні на чолі з Петром Швидким, яка мала відділ у Вонді та Кадворді. “Новий Край” виходив неповних чотири роки. Важко встановити коли вийшло останнє його число ¹⁸⁾).

Редакція “Нового Краю”, яка дуже об’єктивно підходила до всяких своїх інформацій, подала була теж такі цифри про українську пресу в Канаді з 1912 р. Тираж українських часописів мав бути такий: “Канадійський Фармер”—4,000, “Український Голос”—3,000, “Ранок”—1,000, “Нова Громада”—1,000, “Свідок Правди”—600, “Новий Край”—3,000, “Робочий Народ”—2,500, “Канадиєць”—1,000, “Канадійський Русин”—2,000.

ЗНОВУ ВІННІПЕГ — “Канада”

З днем 2 вересня 1913 р. став виходити у Вінніпегу часопис “Канада”, що видавала Руська Видавнича Спілка в Канаді під ч. 261 Форт Вулиці—(Ruthenian Publishing Company, 261 Fort St., Winnipeg, Man.). Був це тижневик, що виходив кожного вівторка,

¹⁸⁾ В архіві автора зберігається останнє число з 1 лютого 1913 р.

мав 8 сторінок формату 22 на 16 цалів—та в головному просвітну, економічну й політичну тематику. Але вершком заінтересування газети була також політика, бо у вступі видавці та редактори писали: “Ми в Канаді “політикували” до тепер лише прихапками, або цілком відтягнулись від політичного життя та його ігнорували—а далі така робота не принесе нам будучности, а противно, принесе загладу. Так даліше нам годі робити, а треба звернути на іншу дорогу, яка б довела до мети та була корисною для всего нашого народу”. У вступній статті Видавництво “Канада” наголошувало потребу політичної інтеграції такими словами: “Проводити свою відрубну політику в Канаді ми під кожним зглядом за слабі і, хочаби щонебудь для себе здобути, ми мусимо піти на компроміс зі сильними”. Хто були ці сильні, “Канада” дала відповідь таки вже в цьому першому числі, на якого фронтовій сторінці, у чільному місці, вміщено портрет провідника консерватів Манітоби та тодішнього президента міністрів Сер Родмонда Роблина. Кажуть, що консервати поважно підтримували “Канаду” з фінансового боку, а ліберали в свому “Ліберал Гендбук 1914” закидували Р. Роблинові, що він з урядових грошей підтримував часопис “Канада”, що й приміщувався зрештою в будинку (The Charles H. Forrester Block), в якому були теж провінційна поліція та інші провінційні уряди. Фактом є, що “Канаду” видавала група відданих консерватів з Теодором Стефаником на чолі. Він і очолював “Руську Видавничу Спілку” “Ruthenian Publishing Company”, в якій його заступником був Павло Гігейчук і секретарем Григорій Боднар. Начальним редактором був Іван Слюзар, колишній редактор органу “Хлопський Параграф”¹⁹⁾, що виходив в Сейлмі (Salem, Mass.) у ЗДА. Коли в 1910 р. згаданий часопис перестав виходити, І. Слюзар переїхав до Канади і працював деякий час лінотипним складачем в “Українському Голосі”. Водночас з переїздом до Канади він ідеологічно переорієнтувався та зблизився до консерватів і разом з Т. Стефаником став видавати “Канаду”. Індивідуальністю, що залишила п’ятно на часописі “Канада” був не І. Слюзар, але П. Карманський, тодішній професор української мови і літератури у Брендонському семінарі. Вже в числі третьому “Канади” П. Карманський став містити репортажі та фейлетони під н. “Малп’яче зеркало”. “Фейлетони” були писані у формі листів і тому мали ще підтитул “Листи з Канади й про Канаду до “Канади”. В них П. Карманський немилосердно критикував усіх і вся. На відтинку загально-канадської політики він громив лібералів, які вели

¹⁹⁾ Перше число “Хлопського Параграфу” появилось в січні 1906 р.

акцію проти двомовного шкільництва, а на відтинку української спільноти безпощадно критикував провідних діячів української спільноти, що зосереджувалися довкола таких пресових органів, як “Український Голос”, “Робочий Народ” і “Ранок”. Робив це він так безоглядно, що критика перейшла згодом у непристойну лайку з обох сторін й врешті всю цю лайливу дискусію стали звати “карманщиною”. Після довшої серії “Малп'ячого зеркала” і малої перерви в ній прийшло “Друге видання малп'ячого зеркала”. Крім цього П. Карманський писав ще окремі фейлетони під криптонімом “К” або під “Надіслане”. Тон “Надісланого” нічим не різнився від “Малп'ячого зеркала”, одним словом “Канада” завдяки П. Карманському стала вести війну проти всіх. Єдиним, якого пощадив він, був єпископ Н. Будка та едмонтонські “Новини”. Наслідком цього “Bellum contra omnes” зрезигнував начальний редактор І. Слюзар і з початком 1914 р. редакцію перебрав Микола В. Бачинський, пізніший посол та спікер Манітобської легіслятури. “Канада” була проглядно редагована, а її постійні кореспонденти, В. П. Грушовий, Й. К. Сліпець, Т. Ю. Марцінів, М. Огризло, І. Басараб,—засобляли часопис місцевими кореспонденціями. На сторінках “Канади” містилися теж літературні речі, як от “Полонений на Кавказі” Гр. Толстого, “Запорожська Січ” П. Куліша, “Зруйнування Батурина” О. Островського, “Учительські Гаразди” Д. Макогона, оповідання Чайковського, Леся Мартиновича та інші. Без сумніву, що в цьому відношенні П. Карманський, теж як літератор, залишив своє п'ятно на “Канаді”. Найбільшим ворогом П. Карманського були ліберали, на чолі з Т. С. Норрисом, які не дарували йому критики у зв'язку з їх політикою щодо двомовного шкільництва. Та в цьому відношенні П. Карманський мав повну підтримку майже всієї української спільноти, включно з його відкритими опонентами в інших справах. З початком 1915 р. часопис “Канада” перестав виходити, а П. Карманський розпрацювався з ним ще заки це сталося—воєнні події заманили його до Європи ²⁰).

“Канадійські Вісти”

“Канадійські Вісти” були органом “Руської Книгарні” у Вінніпегу, якої власником був Френк Доячек. Перше число “Канадійських Вістей” вийшло у грудні 1913 р. і спершу цей орган був запланований як місячник. Але вже в березні 1914 р. видавець і редактор повідомили, що з початком квітня часопис виходитиме раз на тиждень. У червні того ж року, часопис збільшив свій

²⁰) Більше про Карманського та його “Малп'яче зеркало” є в частині “Література”.

формат і з таблоїдного перейшов на малий часописний. У тому ж часі змінилися редактори часопису, бо Д. Демянчук відійшов і його місце зайняв М. Пасічник, який редагував часопис до кінця його появи. Останнє, доступне нам, має дату лютого 1915 р. “Канадійські Вісти” були про-ліберальним часописом, який не займав становища до релігійних питань, у своїх перших числах багато уваги присвячував ювілейній підготові сторіччя народин Тараса Шевченка та обговорював питання, пов’язані з Першою світовою війною. Приділяв також увагу літературним питанням і друкував м. ін. оповідання Бориса Грінченка, та з повісті “За сестрою” А. Чайковського, “Жителі Марса” В. Гериновича й “Амалюнга або дочка дебрів”, яка описувала бої між європейцями й індіанцями в Північній Америці. Автора цієї повісті не подавано ²¹). Редакція, адміністрація та експедиція часопису приміщувалася під ч. 901 вулиці Мейн.

ЖУРНАЛИ

Були спроби в піонерській добі видавати теж журнали. Першим з них була “Хата”,—ілюстрований журнал літератури, політики й сучасного життя, що виходив у Вінніпегу кожного першого в місяці під редакцією Я. Н. Крета. Яків Крет мав свою невелику власну друкарню і крім “Хати” видавав малі, популярні брошури. Ще його видавництво мало назву “The Ruthenian Press”, James N. Kret, Proprietor” і приміщувалося під ч. 850 вулиці Мейн у Вінніпегу. Це в тій друкарні були надруковані й перші числа “Українського Голосу”. Поява журналу “Хата” була подією на ті часи і Я. Н. Крет заслужив собі слушну назву першуна в цій ділянці. Більше про журнал “Хата” та його зміст пишемо в окремій частині “Література”. На жаль, журнал “Хата” не продержався довго,—мабуть тільки тому, що в тому часі інтелігентна верства, для якої був призначений журнал, була ще невелика й тим самим важко було втримати запланований періодик ²²).

Два роки після появи “Хати” став виходити “місячник, посвячений для просвіти, критики та інформації” з назвою “Наша сила” (“Our Strength”). Перше число цього місячника вийшло

²¹) Повість написав Т. Ю. Марцінів, учитель. Вона ніколи не була повністю друкована і досі зберігається в рукописі.

²²) Д. Лобай в своїй календарній статті (Альманах “Українського Голосу”, 1910-1960) згадує ще про тижневик “Хата”, що мав появлятися у Вінніпегу в 1912 р. Його редактором мав бути Євген Козловський. Автор цієї праці не знаходив інших даних на potwierдження цього заподання.

друком 1 липня 1913 р. під ч. 901 вулиці Мейн у Вінніпегу в Народній Друкарні (“National Press”). У вступній статті від видавництва читаємо, що “Канадійські українці не мають причини нарікати на недостачу своїх часописів, а противно можуть похвалитися числом цих послідних. Майже кожда партія, секта чи група має свій друкований орган, свою часопись. До тепер існує їх вже в Канаді аж девять, а отсе виходить ще і десята”.

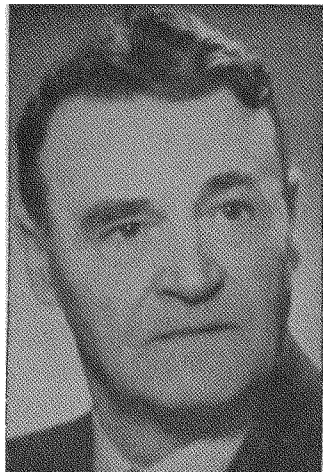
Як казала ця перша редакційна, “Наша Сила” хотіла взнести одну поважну будівлю, а саме витворити один знаменник, порозуміння, толерантність, а вслід за тим, спільне братерське пожиття між всіма угрупованнями”. Та хоч “Наша Сила” ставила собі високі і шляхетні цілі, мало вдалося зреалізувати з того, що було заплановане: Вона перестала виходити таки того ж самого року, коли й появилася. Журнал був книжкової вісімки, по 28 сторінок в одному числі—редагував комітет. Дж. Вагнер був управителем видавництва і В. Купченко—секретарем. Останній був теж начальним редактором “Нашої Сили”.

Українці піонерської доби пробували теж видавати агрикультурний часопис під заг. “Рільник” (**Agriculturist**). Відповідальним та начальним редактором, теж і видавцем “Рільника” був Володимир Пиндиківський, який мав вищу освіту та цікавився економічним життям фермерів. “Рільник” мав за завдання, як і писалося в ньому, “повісти фермерів в зарослий степ корчами й показати, як очистити його і зробити з него продуктивне поле, як очистити дикі вівси, як повикидати каміння з землі, щоб леміші не ломати, як повисушувати озера, щоб хліб родили, або хоть сіно, відновити коні, худобу, безроги, кури, качки і пси. . .”. Кілька чисел,—правдоподібно чотири, які вийшли, давали відповіді на поставлені питання. Часопис,—таблюдного формату й об’ємом у 15 сторінок з гарною вінетою, хоча мав цікаві поради та статті, не здобув багато читачів, бо у скорому часі перестав виходити. Перше число “Рільника”, що був подуманий як двотижневик, появилася було у травні 1918 р. Видання фірмувала Видавнича Рільнича Спілка у Вінніпегу (**Agricultural Publishing Co.**), за якою стояв ніхто інший, як сам редактор. Видавництво приміщувалося при 507 Юніон Траст Блдг.

До вийняткових видань піонерської доби належав журнал “Україна” у Вінніпегу, якого перше число вийшло було в січні 1918 р. Видавала журнал “Україна” видавнича спілка під такою ж назвою. Метою видавання “України” було, як писали видавці, “подати українським поселенцям Америки в загально-приступній формі здобутки сучасної науки, літератури, штуки і техніки, та

запізнати їх з невичерпаною скарбницею рідної культури”. Появилось тільки два числа цього багато ілюстрованого журналу, кожне число мало понад сто сторінок. Крім наукових статей, були в них твори й таких літературних талантів, як Іван Франко, Михайло Павлик, Остап Грицай та інші. При видавництві “Україна” видавано “Наукову Бібліотеку”. Видавництво проіснувало два роки, 1918 і 1919. Крім д-р Сушка працювали в ньому ще І. Туркевич та Микола Левицький. Журнал появлявся в книжковій формі, на доброму папері,—змістовно і зовнішно “Україна” переростала всі інші видання свого часу і мала характер репрезентативного журналу ²³).

Важко встановити скільки було всіх чисел українського місячника “Нива”, що став виходити у грудні 1919 р. Був це “релігій-

Я. Н. Крет,
видавець
журналу
“Хата”.

но-народний” журнал на 32 сторінки друку розміром 5 і пів на 8 цалів. Редакція й адміністрація приміщувалась під ч. 115 вулиці МекГрегор у Вінніпегу, тобто в парохіяльній канцелярії Прокатедри св. Володимира й Ольги. Редактором цього скромного журналіку був о. Петро Олексів, парох цієї прокатедри, який не тільки пробував журналістичного, але також і поетичного пера. “Нива” встановила своєрідний рекорд,—вона була першим релігійним місячником в Канаді для українців греко-католиків у Північній Америці. Журнал містив багато дечого з красною письменства та з історії Церкви, мав легкі матеріали для шкільних дітей, а теж зводив полеміку зі своїми недругами. Співпрацю-

²³) Більше про журнал “Україна” та “Наукову Бібліотеку” гляди в розділі “Література”.

вала вона частинно з “Канадійським Українцем” і друкувалася в його друкарні. Передплата її коштувала одного доляра на рік. Друкувалася вона за відомістю і “дозволом Пресвященного Ординаріяту”. Позмагався цей журналик з життям неповний рік.

ПРЕСА ДЛЯ МОЛОДІ

З приємністю треба згадати ще про пресу для молоді. Крім кутків для молоді в різних тижневиках став виходити в 1918 р. журналик “Дзвінок”, якого редактором мав бути о. П. Олексів. У підtitулi було зазначене, що це “орган української молоді в Канаді”. Виходив він раз у місяць в книжковому форматі на 32 сторінки великої вісімки. Видавала його “Канадійсько-Українська Видавнича Спілка в Канаді”, а редакція й адміністрація приміщувалась в льокалі “Канадійського Русина”. Журналик був фінансово пов’язаний зі згаданим часописом, бо в “Запросинах до передплати” журналу подано, що його річна передплата коштувала одного доляра, але для передплатників “Канадійського Русина” лиш 50 центів. Там теж було висловлено кредо видавців такими словами: “Отсе пускаємо в широку Канаду перше число “Дзвінка”, часопис присвячений нашій молодіжці, яка позбавлена досіль своєї рідної лектури, виростала для нас чужа—не розуміючи наших стремінь і поривів. Потреба такого видавання являлася у нас вже від довшого часу, не було тільки відваги взятись кому за діло і розпочати сю так вельми хосенну працю для молодіжці”. Видно з цього, що деякі видавці і редактори бажали прихилити молодь до джерел української культури, родин, українських церков та установ, до цілоти українського життя в Канаді. Скільки появилося чисел цього першого журналу для української молоді в Канаді, важко встановити. У видаванні “Дзвінка” велику активність виявила “Діточа Громада”, краєве товариство, організоване при церкві св. Володимира і Ольги, що в ній працювали о. М. Шумський, о. М. Залітач та Т. Ю. Марцінів.

В грудні 1917 р. був заснований у Саскатуні студентський кружок “Каменарі” з осідком в Інституті Петра Могили. Першим його головою був Іван Данильчук і секретарем С. М. Дорошук, згодом відомі літератори, які стали пробувати пера вже на студентській лавці. Заходом цього гуртка став виходити книжкової форми журнал “Каменярі”. Виходив він кожного першого та п’ятнадцятого, але регулярно від 15 січня 1919 р. До того часу були доривочні спроби. В першому році появилося шість чисел, разом 208 сторінок. Збірник редагувала Колегія, до якої входили: А. Арабська, О. Івах, С. Б. Микитюк, Ю. Стечишин, А.

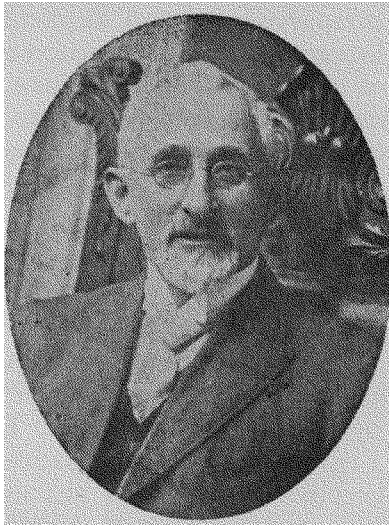
Бавринюк, М. Чорнейко. Начальним редактором був С. В. Савчук. Журнал друковано в “Українському Голосі” у Вінніпегу. “Ціллю журналу,—як писав головний редактор у післяслові до збірника,—є збільшити між студентами любов до рідної літератури, заохотити їх до літературних спроб, як також давати перебіг важніших подій в Інституті з кругів студентства”. Ці три завдання червоною ниткою проходять крізь сторінки журналу. Крім статей з української літератури в ньому є багато літературного і публіцистичного матеріалу, що його писали самі студенти.

СХІД КАНАДИ

“Свідок Правди”

Піонерська доба багата була на релігійну пресу. В 1909 р. став виходити в Торонті релігійний журнал “Свідок Правди” (Witness of the Truth), з поясненням у піднаголовку, що це “релігійно-народна часопись для руского народа в Канаді”. Цей журнал видавав “Союз руських і галицьких християн Баптистів в Канаді і Сполучених Держав Америки”. Начальним редактором журналу був І. А. Колесников, співредактором був М. Андров. “Союз руських і галицьких християн Баптистів в Канаді” мав кілька своїх осередків, з яких більші були в Торонті, Гамілтоні, Вінніпегу, Монреалі, Едмонтоні та в Петровці в Саскачевані. Союз співпрацював близько з Менонітським Братством Канади. “Свідок Правди” появлявся на початку дво-тижневиком, але в скорому часі перейшов на місячник і мав 15 сторінок книжкового розміру. Ціна його була один доляр на рік, в ЗДА й Європі 1.50 дол. Наклад 1000 примірників і з цим накладом “Свідок Правди” перейшов регулярно всю піонерську dobu з невеликими перервами в появи. При редакції “Свідка Правди” виходила якийсь час “духовно-моральна і політична” болгарська газета “Новий Живот”, яку поширювано серед болгарів та македонців. Варт згадати, що ще до появи “Свідка Правди” появлявся журнал “Добрий Приятель”, з якого, на жаль, не залишилося жодного сліду. А що не маємо перших чисел “Свідка Правди”, хочемо покликатися на новинку “Канадійського Фармера”, п.н. “Нова Часопись”, в якій між іншим читаємо: “В Торонті, Онт. почала виходити нова українська релігійна народна часопись “Свідок Правди”. Часопись прирікає задоволити кожного християнина і навчати словами правди як любити ближнього і робити добрі діла ²⁴). Ця нотатка є своєрідною метрикою згаданого журналу, бо зрештою поява “Свідка Правди” не мала великого впливу на формування

релігійної думки українських піонерів. Все таки цей невеликий журнал був теж своєрідним граничним стовпом українського друкованого слова в Канаді. Як “Канадійський Фармер” був першим

І. А. Колесников,
редактор “Свідка
Правди”, який
зопачтував
українське друковане
слово на
Сході Канади.

українським часописом на її заході, так “Сьвідок Правди” першим українським часописом на її сході.

“Зоря”

Другим часописом на сході Канади була “Зоря” з Монтреалу, що побачила денне світло 11 серпня 1914 р., та подавала, що вона “The only Ukrainian weekly in Eastern Canada published every Saturday”. Згідно з підсумками “Зорі”, в самому Монтреалі було в той час понад 20,000 українців. “Зоря” мала вісім сторінок таблоїдного формату і редакція її приміщувалася під ч. 45 вулиці Виндзор, адреса для передплат була 385 Фронтенек,—отже адреса “Загальної Книгарні”. Ініціатива видання часопису вийшла з Читальні ім. М. Драгоманова: На засіданні в ній 2 серпня 1914 р. був вибраний видавничий виділ, до якого ввійшли Григорій Мостовий, який був власником книгарні і друкарні в Монтреалі і, далі, Яків Випрук, Северин Костирський, Іван Випрук, Микола Колпецький, Дмитро Волощук та пастор І. Бодруг. Останній був редактором часопису. Часопис мав бути загально інформативний, була навіть заздалегідь постанова організаторів, щоб “політичної краски, ані релігійних диспут та личних сварок” не містити. Часопис став виходити саме на початку Першої світової війни і

24) “Канадійський Фармер” ч. 50 з 22 грудня 1909 р.

не диво, що цісарсько-королівський генеральний консуль Австрії взивав теж у часописі “Зоря” і просив всіх австро-угорських горожан, щоби спокійно сиділи у своїх місцях осідку, спокійно і поважно заховувалися, в ніяких демонстраціях не брали участі і повинувались всім розпорядкам місцевих властей, відносячися до вдержання ладу і порядку”. В тому ж дусі зверталися до своїх читачів і сама редакція “Зорі”. Як довго появлялася “Зоря”— важко устійнити. Напевно появлялося п’ять чисел. Був це перший загальний, нерелігійний і непартійний, український часопис на сході Канади і видавала його Видавнича Спілка ім. М. Драгоманова, в англійській мові: “M. Dragomanov’s Publishing Co.” У статуті цієї установи стояло, що “ціллю спілки є видаване поступових часописей та брошур і книжок змісту політичного, літературного і наукового і то не лише в мові українській, але в інших мовах після потреби”²⁵).

Так і видно, що видавці мали широкі і далекосягні пляни, але світова війна була перешкодою в їх реалізуванні.

“Сьвідома Сила” і “Робітниче Слово”

У 1915 р. став виходити на Сході Канади в Торонті двотижневий часопис “Сьвідома Сила”. Часопис видавала соціалістична фракція УСДП, яка була в опозиції до видаваного у Вінніпегу “Робочого Народу”. Саме й колишній редактор “Р.Н.” Іван Стефаніцький, невдоволений усе лівішим курсом У.С.Д.П. у Вінніпегу, став видавцем “Сьвідомої Сили”. Дехто вважає цей орган за перший український часопис на Сході Канади²⁶). З наших дослідів виходить, що це вже третій з черги український періодик на Сході, де першим був “Сьвідок Правди” з Торонта і другим “Зоря” з Монтреалу.

“Сьвідома Сила” реклямувала себе як “просвітно-науковий і поступовий журнал для працюючого люду”. Виходила раз у місяць, річна передплата в Канаді була 75 центів і в ЗДА один доляр, адресою була поштова скринька 64 в Торонті.

В кінці 1916 р. “Сьвідома Сила” перезвала себе на “Робітниче Слово”, (The Worker’s Word) з заміткою у піднаголовку, що це бувша “Сьвідома Сила” з “поступовим напрямком для працюючого люду”. Часопис друкувався під ч. 405 вулиці Квін у Торонті, передплата була 1.50 доляра на рік, поодиноке число коштувало три центи. Видавала його “Робітнича Видавнича Спілка Кооперативна”. “Робітниче Слово” виходило до вересня 1918

²⁵) 1-ший Статут Видавничої Спілки ім. М. Драгоманова.

²⁶) 50-річчя Української Преси в Східній Канаді”, стаття “Гомону України”, ч. 11 (825) з 1965 р.

р., тобто повних чотири роки, а хоч міняло в цих роках свої віньетки, мало постійно той самий великий формат (24x18). Не зміняло воно теж свого вірую, висловленого в числі з 30 квітня 1916 р., і поширювало “клясову свідомість і соціалістичну науку між робітниками, щоби витворити з них одну велику свідому своїх власних сил інтересів семю, якої ціллю має бути боротьба за кращий суспільний лад”. “Робітниче Слово” друкувало робітничо-політичні праці, які мали дати його читачам ідеологічну базу для політичного думання та її дії. Майже всі вони були опісля видані окремими відбитками для поширювання серед робітництва. “Робітниче Слово” вело політичну й ідеологічну боротьбу з “Робочим Народом” у Вінніпегу, який ступнево переходив на соціалістично-комуністичні позиції. “Робітниче Слово” піддержувало соціалістичні самостійницькі партії в Україні і навіть містило було отвертий лист Сергія Єфремова до Юрка Коцюбинського, команданта більшовицького війська та народного комісара за панування більшовиків в Україні, в якому С. Єфремов оскаржував Ю. Коцюбинського за зраду свого народу. “Свідому Силу” та “Робітниче Слово” редагував Іван Стефаницький, який мав досвід в редагуванні часопису ще з “Робочого Народу”. Його співробітником був Григорій Мак, який багато дечого перекладав з російської мови, зокрема політичну літературу. Близькими робітниками І. Стефаницького були теж Д. Бориско та Павло Крат, який у 1918 р. переніс видавництво гумористичного часопису “Кадило” до Торонта й увійшов у тісніший контакт з “Робітничим Словом”—обидва періодики друкувались у тій самій друкарні. Згодом “Робітниче Слово” стало звати себе просвітно-науковим часописом для українських робітників і фермерів у Північній Америці. Часопис ступнево переходив від доктринства до практичних проблем фермерів і робітників, але ніколи не переставав бути соціалістичним.

ГУМОРИСТИЧНІ ЧАСОПИСИ

“Кадило” було першим гумористичним часописом у Канаді. Був це місячник, якого перше число вийшло у травні 1913 р. у Вінніпегу. Його редактором був Павло Крат, відомий зо своїх різких лівих поглядів і зрозуміло, що під кутом свого світогляду розглядав він усі проблеми громадського дня. Вістря часопису було спрямоване передусім проти клеру, а сам редактор та водночас видавець, писав свої фейлетони та сатиричні вірші під псевдом О. Проколупій. Часопис був таблоїдного формату, восьми-сторінковий. В листопаді 1913 р. “Кадило” перенеслося зі своїм редактором до Ванкуверу, і з того часу стало виходити

двічі в місяць, теж передплата його зросла з одного до двох доларів у рік. З піднаголовком "The Canadian-Ruthenian Humorous Gazette" "Кадило" приміщувалося під ч. 650 вулиці Річардс і друкувалося в "Linguistic Printing and Publishing Company". Там теж друкувалися—"Vancouver German Press", "Svenska Vancouver Posten" і "L'Italia del Canada". Згадуємо про це окремо, бо проти П. Крата поширювали вістку, що "Кадило" друковано в російському консульстві. З переїздом "Кадила" до Ванкуверу часопис став містити довшу сатиричну повість О. Проколупія п.н. "Посліднє Хожденіє пана Бога по землі, або Бог в революції", в якій змальовано суспільні взаємини в царській Росії²⁷⁾. В червні 1914 р. "Кадило" знову перенеслося до Вінніпегу, де його видавали "The Ukrainian Free Thinker's Association", але за тією багатомовною фірмою стояв сам й редактор "Кадила", якого підтримував ще гурт українських соціал-демократів. Поміч була мабуть невелика, коли часопис від листопада 1914 р. перестав виходити, та побачив світ у друге щойно в жовтні 1915 р., на цей раз як місячник. Однорічна мовчанка головного редактора спричинила поважну зміну в його світосприйманні,—бо він перестав вести війну з релігією і з "Кадила" зникли протиклерикальні карикатури. В редакційній П. Крат виразно писав, що напрям "Кадила" буде загальний та що гаслом його стало: "Направляй блуди сміхом", але в супереч до змін та заяв "Кадило" й далі воювало передовсім з католиками. Зрештою боротьба не тривала довго, бо не стало фінансів і з квітнем 1916 р. часопис знову припинив свою появу. Відновив П. Крат "Кадило" щойно на 1-го січня 1918 р., на цей раз у Торонті і знову як двотижневик. Співредактором часопису став М. Буртняк і малярем-карикуристом В. Малофій. У вступній П. Крат ще раз заявив, що він і далі залишиться інтернаціональним соціалістом, тепер уже незалежним від жодної політичної партії. Проте, уже у третьому числі нового "Кадила" П. Крат пов'язав інтереси свого часопису з "Робітничим Словом", яке було органом опозиції в соціал-демократичній організації. Після цього "Кадило" позмагалось ще пів року і виходило головню завдяки т. зв. "Кадильному видавничому синодові", тобто любителям партійного гумору, які вплачували одноразові п'ять-доляркові датки на видавання часопису. Коли фонди скінчилися, скінчилося й "Кадило".

"Вуйко"

"Вуйко" був другим українським гумористичним часописом в

²⁷⁾ Ця сатирична повість побачила світ окремою книжкою в 1915 р. у видавництві "Робочого Народу".

Канаді. Його видавав Яків Майданик при допомозі “Канадійського Русина”. Формат “Вуйка” був такий, як і “Кадिला”, але гумор і сатира були всетаки шляхетніші та спрямовані на злободенні справи дня. “Вуйко”, який виходив раз у місяць, побачив світ у лютому 1918 р. і застеріг собі, що “не думає бадрувати ані телігенції, ані католиків, ані республіканців (пресвітеріянів—М.Г.М.), ані залежних, ані незалежних, ані цілістих, ані неяких”, зрештою містив веселі оповідання, вірші, новелі, сміховинки, дотепи, й образки. Оформлював “Вуйка” Яків Майданик і своїми ілюстраціями придавав журналеві зверхнього вигляду. Співробітником був ще й Іван Новосад, який надсилав свої гумористичні вірші. Гумор і сатира “Вуйка” були не надто добірні, але його мова відзначувалась від мови “Кадिला” рясними українськими канадизмами. Хоч і популярний серед широких мас, “Вуйко” проіснував не повний рік і упокоївся. До назви “Вуйко” верталися видавці і в повоєнних часах, напр. “Канадійський Фармер” та “Канадійський Українець” видавали свої гумористичні додатки до часописів п.н. “Вуйко”.

ДВОМОВНА ПРЕСА

Крім чисельної преси в українській мові, що появлялася в Канаді, була тут уже в заранні піонерської доби і т. зв. двомовна преса. Першість у цій ділянці припадає **“Сифтонським Новинам”**, що їх видавав Фред Е. Некс, друкар льокальної англійської газети в Давфіні п.н. “Давфин Гералд”. В 1897 р. він оженився з українкою Л. Заровною, став учитися української мови і в 1901 р. був уже двомовним учителем в школі “Україна” коло Сифтону. Потреба друкованого слова в той час була велика і Некс став видавати “Сифтонські Новини” таблоїдного формату і неперіодично. Часопис друковано на ручній пресі, але коли вийшло перше число і скільки всіх чисел появилось,—важко устійнити. “Сифтонськими Новинами” Ф. Некс здобув велику популярність і в роках 1905-1908 був уже радним Давфинського муніципалу, який замешкували майже виключно українці. Та мабуть і вчительство і редакторство не виплачувались у ті часи, бо при кінці 1908 р. бачимо Ф. Некса вже у продажі реальностей в околицях Сенд Андру²⁸⁾, а ще пізніше секретарем муніципалу Вайтмавт.

В Канаді була теж примусова двомовність,—у вересні 1918 р. урядові чинники Оттави зажадали від української преси в Канаді, щоб побіч українського тексту був точний його зміст в ан-

²⁸⁾ “Канадійський Фармер” ч. 9 з 1908 р.

гійській мові. Ця примусова двомовність протривала неповного пів року.

Були теж окремі українські кутки в англійських газетах Вінніпегу, зокрема у "The Farmer's Weekly Telegram" в роках 1909 і 1910. Цей куток мав назву "Всесвітні Новини для руских читачів" ²⁹).

І ще варт згадати, що "Канадійський Фармер" випустив був у 1918 р. два свої числа 43 і 44 в польській мові, коли не було можливости видавати їх в українській мові.

РУСОФІЛЬСЬКА ПРЕСА

Коли українська преса,—"Український Голос", "Новий Край", "Новини" й інші,—орієнтували читача на українську культуру, його минуле й майбутнє в новій країні та водночас скріплювали його психічну настанову й бажання почуватися в ній співгосподарем,—русофільська преса, яку в більшості видавано за фонди Російської Православної Місії в ЗДА, та опісля такої ж місії і Церкви в Канаді, наставляла своїх читачів орієнтуватися на Росію, її національну державницьку неподільність та цареславизм. Русофільська преса була придумана на те, щоб передусім не дати змоги відродитися українській стихії й на всіх відтинках намагалася вона заглушувати національний гін до відродження та спрямувати симпатії народу на Москву і царя. Теоретики цієї пропаганди твердили, що є один великий "руський народ" з різними племінними відтінками та культурами, в релігійній площині вони визнавали єдину православну релігію, на чолі якої стояв цар. Хто доказував інакше, той був ворогом російського народу і держави. Русофільська преса уважала націоноальну українську пресу за ворога число один і всі її зусилля були спрямовані на те, щоб цю пресу ліквідувати в зародку. До цього вживано необмеженої клевети, очорнювання, підцінювання успіхів, відмови в будь якій пошані тощо. Клясичним зразком тієї боротьби можуть служити такі ж самі початки пресової боротьби в ЗДА, коли єдиний на американському континенті український часопис "Свобода" був під важкими нападами такої русофільської преси в ЗДА, як "Правда", "Свет" та інші.

Як тільки стало оформлюватися культурно-освітнє життя українців в Канаді й почали працювати перші українські часописи, пропагатори русофільської ідеології та речники цареславія ста-

²⁹) Побіч українського кутка були подібні для голандців, німців, поляків. Всі вони були під загальним титулом: "News of the Week for Our Foreign Born Readers".

ли монтувати в Канаді свої видавництва. Варт пригадати, що русофільська преса і взагалі вся русофільська література поширювалася водночас з релігійною течією,—теж і навпаки,—популярно званого тоді цареславія. Коли до Канади прибув у 1908 р. ігумен Арсеній, який став тут розбудовувати Російську Православну Церкву, він негайно взявся видавати власний часопис п.н. **“Канадійская Нива”** (Canadian Field). Перше число цього органу появилось в вересні 1908 р. і його піднаголовок відмічував, що це “часопись релігійно-політична для руського народу в Канаді і Америці”. Був це двотижневик таблоїдного формату у шість сторінок; редактором і видавцем його був “И. Арсеній”³⁰) часопис друковано під ч. 242 вулиці МекГрегор і передплата його коштувала одного доляра на рік. Часопис друкувався в українській мові з йорчиками і йорами. У вступній статті ігумен Арсеній коротко охоплював завдання часопису, який мав “світити нашому народови (тобто українцям,—М.Г.М.) на чужій стороні”...

Перші числа “Канадійської Ниви” були заповнені релігійними повідомленнями, кличами, звітами з організаційно-парафіяльних сходин тощо. Коли ж читачі звикали до часопису, тоді редактори, чи видавці видвигали політичні та національні питання. Арсеній був добрим організатором та промовцем і своїми здібностями зумів прихилити собі симпатії не тільки православних українців, але також деяких українців католиків. Він створив “Братство св. Тройці”, яке стало було тараном цареславія, і в цім братстві працювали якийсь час такі видні постаті того часу, як Йосип Дима, Іван Негрич, Теодор Кохан та інші. Братство займалося ширенням Російської Православної Місії в усій Канаді, закладало школи і читальні. Статут цього братства був під контролею Російської Православної Місії в ЗДА та її речника в Канаді, ігумена у Вінніпегу, що в 1909 переніс свій осідок до Едмонтону, а з ним перейшла туди й “Канадійская Нива”. Впарі з тим часопис побільшив свій формат з таблоїдного на 15x22 цілі та мав чотири сторінки. В Едмонтоні його близьким співробітником став видний громадянин Михайло Говда. В 1910 р. Арсеній виїхав з Канади, а його духова дитина “Канадійская Нива” перестала виходити.

Та хоча Арсенія не стало, він залишив своїх послідовників, які продовжали його діло. У Восточі, Алта. священник Дмитро Ярема став видавати в 1912 р. власним коштом таблоїдну газету

³⁰) Ігумен Арсеній в англійській мові підписувався Rev. Arseny Chahovzov, в російській мові Чеховцев, а в українській Чаговець. Кажуть, що був він українського роду.

“Осторога” на чотири сторінки друку. Її передова стаття казала, що “часопис буде розсилатись безплатно” і що редактор видаватиме свою газету в неозначених реченнях. Появилось тільки два числа тієї газети ³¹⁾).

З днем 1 листопада 1911 р. став виходити в Мондері цареславний місячник **“Православний Русин”**. Видавцем і редактором був священик Пантелеймон Божик. Програма цього місячника, формату 8x12 цалів, що мав вісім сторінок, була сформульована в такому реченні: “Православний Русин—релігійна народна часопись для Руського Народу в Канади и стоить за достоинство Православной Вири Руси Святой”. Але й цього місячника появилось тільки кілька чисел.

В 1913 р. переїхав зі ЗДА до Канади Віктор П. Гладик, колишній редактор русофільських газет “Поступ” і “Правда” в ЗДА. Попавши в конфлікт зі своїм оточенням у ЗДА, він за благословенням російських політичних кол у ЗДА і Канаді став видавати в Едмонтоні тижневик **“Рускій Голос”** (“Russian Voice”), під ч. 100 вулиці Граерсон. Організував часопис Василь Черняк зі села Чехи, Брідського повіту, завзятий русофіл, що заробив поважну суму гроша в золотих майнах на Алясці і тепер пробував ульокувати гріш у видавництво. Велику поміч у організуванні В. Черняка дали брати Шеремети, Іван та Кіндрат. Фінансові засоби були достаточні, щоб почати видавати часопис і згаданий тижневик, розміром 15x22 цалі, виходив правильно понад три роки. Вийшло його 158 чисел. На першому числі, що появилось є дві дати—17-го і 4-го квітня 1913 р., останне мало дату 20 червня 1916 р. Видавало його “Русское Издательское Об-во” (The Russian Publishing Co.) і предсідником його був В. С. Черняк, який у 1914 р.—коли В. Гладик перейшов до Вінніпегу видавати новий часопис,—перебрав редакцію “Русского Голосу”. Управителем видавництва був М. Островський, що був водночас “словянським” організатором лібералів на захід Канади. Група цих русофілів нав’язали тісний контакт з провінційним ліберальним урядом Алберти під проводом А. Л. Сифтона і той морально і фінансово підтримував їх видавництво. У шкільному питанні русофіли з “Русского Голосу” і міністер освіти Дж. Р. Бойл вели однозгідно політику і це їх єднало: Міністер Бойл не хотів двомовних шкіл в Алберті, а “Русский Голос” завзято поборював українську мову на кожному кроці. Авторитету русофільському середовищу додавав А. С. Шандро, який 17 квітня 1913 р. був вибраний послом до албертійської легіслятури з округи

³¹⁾ “Новий Край”, ч. 29 з 20 листопада 1912 р.

Витфорд та в тому ж часі був в складі управи видавництва “Русский Голос”. А. С. Шандро, що приїхав до Канади тринадцятьлітнім хлопцем у 1899 р., мало розбирався в національній політиці “Русского Голосу”, русофіли ж, побачивши його організаційні й ораторські здібності, скоро запрягли до свого воза. Проти А. С. Шандра йшов у тій самій окрузі Павло Рудик, один з українських лідерів Алберти. Це більш заострило поставу А. С. Шандра до українців. Щойно пізніше, коли А. С. Шандро побачив свою помилку, вирікся він русофільства і помістив в українській пресі того часу заяву, яку підписав 28 грудня 1916 р. у Вегревилі перед чільними представниками своєї спільноти. Заява є одночас політичною характеристикою русофільської преси, та всього цього середовища. Тому цитуємо її обширніше. Шандро писав:

“Від ряду літ почала ширитись в Алберті пропаганда кацапства, у вир котрої і я мимоволі попався. Я зауважив, що робота ведена головними провідниками сеї групи людей, була все шкідлива українському населенню... Протягом минувшого року я сторонив кілька міг від сих людей, не хочачи мати на своїй совісти тих надужить, киринь і напастей, які вони в своїм засліпленні чи заїлості творили серед українських жителів Канади. Як до 1913 року, так і тепер я признаю себе українцем, визнаючи православну віру, як всі наші люди з Буковини.

Публично протестую проти кацапської преси і їх провідників на українських горожан Канади, котрі на мій погляд є льояльними британськими підданими і чесними горожанами.

Прикро було і тяжко на совісти толерувати ту кириню, яку сі люди поширили серед українських поселенців, чим наносили шкоду не тільки українському народові, але також православної церкви і ліберальній партії, бо серед народа повторилися ворожі стороництва, які все і всюди робили заколот в справах православних церковних громад і в виборчих округах, замешканих українськими горожанами. На се не потребую наводити доказів, бо всі події 4-ох літ знані всім аж надто добре”...

Засудження русофільства А. Шандром, першим українським послом в Канаді, мало свою політичну вимову та немаловажне значення не тільки в своїй околиці, але теж серед загалу українців Канади.

Про поставу “Русского Голосу” до українців можуть свідчити й такі наголовки цього часопису як “Україна та товариство бандитів”, “Бандитизм Уніятських Біскупів”, “Галицька Україна то діло Бісмарка”³²⁾, “Передсмертні судороги “біскупа Будки”³³⁾,

32) “Русский Голос”, ч. 6 з 1913 р.

33) “Русский Голос”, ч. 1 з 1913 р.

—і так у безконечність. Це був наскрізь українофобний часопис, хоч за його фірмою в дирекції видавництва стояли люди з такими українськими прізвищами, як Т. Шевчук, І. Шеремета, Т. А. Фуярчук. Надуваючись “Русский Голос” так писав: “Ми не від мачухи, як якісь там “Галіціяни”, “Рутеніяни” або “Україніяни”, як нас мильно до тепер англійки називали... ми сини і дочки великого русского народу, який по англійськи називається Russians³⁴⁾. Проте “Русский Голос” виходив так довго, як довго допомагав йому ліберальний уряд Алберти. Друкований у російській та українських мовах, етимологічним правописом, цей часопис оживив був дещо русофільство Алберти, яке після виїзду ігумена Арсенія з Канади стало занепадати. Під впливом “Русского Голосу” русофіли стали організувати свою школу в Едмонтоні, а в Мондері під проводом священника П. Божика організували навіть сепаратну школу, але вона не проіснувала довго. Вони теж створили були велику кооперативу, до якої належали також національно-свідомі українці, бо русофіли твердили, що політичні переконання не мають нічого спільного з господарським життям.

Єдиним заборолом перед русофільським наступом на українське життя в Алберті були “Новини”, довкола яких згуртувалися свідомі національні елементи, а їх підтримували священники греко-католицьких парохій. Перед у цьому таборі вели Роман Кремар, Степан Фодчук, Павло Рудик та інші. Останній навіть заскаржив був вибір А. Шандра до легіслятури і вибори були переведені в друге. Хоч А. Шандро теж і цей раз виграв вибори, то боротьба з Рудиком освідомила його в українстві. А. Шандра підтримували як свого краяна буковинці, що часто не мали нічого спільного з москофільством. Але едмонтонські москофіли використовували і це для своєї політики, мильно інформуючи ліберальний уряд в Алберті, що всі 36 буковинських парохій в Алберті підтримують русофілів і тим самим лібералів. Завдяки такій інформації русофілам вдалося навіть видати в російській мові переклади шкільних законів Алберти.

Такуж політику, як “Русского Голосу” в Едмонтоні, намагався повести часопис “Русский Народь”, (Russian People) у Вінніпегу і дав їй початок згадуваний уже нами В. П. Гладик, що з датою 18 листопада 1914 р. почав видавати другий русофільський тижневик на чотири сторінки розміром 13.5 на 20.5 цалів. Був це час війни, а В. Гладик писав про появу часопису таке: “В виду того, що в Канаді живе велике число русских емігрантів із Росії, а

34) Тамже.

тоже русских в Австрії—Галичан і Буковинців, а тоже в виду того, що т. зв. рутенська (українська,—М.Г.М.) преса ворожо относиться к русским вообще, а особливо в часі теперішньої війни стоїт явно по стороні німців і тим представляє русских jako ворогів потрійного союзу—Англії, Франції і Росії—оказалось необходимым видавати таку газету”³⁵). Така писанина в часі війни була явним цькуванням проти українців в Канаді та їх горожанської вірності і достоїнності. Такою політичного тону тримався “Русский Народ” п’ять років, тобто до останнього числа часопису, яке вийшло 1 травня 1919 р. Зрештою “Русский Народ” знайшовся в такій самій позиції, як і його сестрінок “Русский Голос”: Коли прийшов до влади в Манітобі ліберальний уряд Норісса, він ужив В. Гладика, щоб той свідчив проти англійсько-української двомовної системи у школах Манітоби. Сьоме березня 1916 р. було чорним днем для української громадської репрезентації в легіслятурі Манітоби. Коли речники української громадськості, на чолі з І. Петрушевичем, з’ясували потребу втримати двомовну систему у школах Манітоби, міністер освіти Торнтон покликав В. Гладика, редактора “Русского Голосу” щоб цей сказав слово від “другої частини українців”, а той говорив, чи радше оклеветував українців, як німецьких воєнних симпатиків. Кажуть, що “Русский Народ” за свої послуги в ліквідуванні двомовності тішився довго великою симпатією і допомогою прем’єра Норісса. В 1918 р. і 1919 рр. “Русский Народ” став появлятися нерегулярно. І без цього невелика кількість його передплатників стала маліти, а допомога уряду корчилася. Не стало також російського царя і тим самим Російська Православна Місія в ЗДА і Канаді втратила головне джерело фінансів. Національні революції поневоленних народів в Росії скріпили національну свідомість та народні почування земляків в Канаді. Це мало теж великий вплив на українських поселенців в Канаді, з яких менш національно-свідомі ловилися досі на царславні кличі. При кінці війни В. П. Гладик виїхав до Європи, до Англії і хоч фігурував далі як видавець часопису, редагував його Р. Н. Саміло. Цей новий редактор “Русского Народу” був уже довгий час співробітником В. Гладика і тому ішов вже втертими шляхами свого попередника,—ненавидів українців та боронив неділимості Росії. Впровадив теж незначну новість: Коли питання Карпатської України на Міжнародній Мировій Конференції в Парижі стало ускладнюватися щодо політично-історичної приналежності цієї землі, Р. Н. Саміло з іншими такими ж, як він,

35) “Русский Народ”, ч. 1 з 1914 р.

СВОБОДА

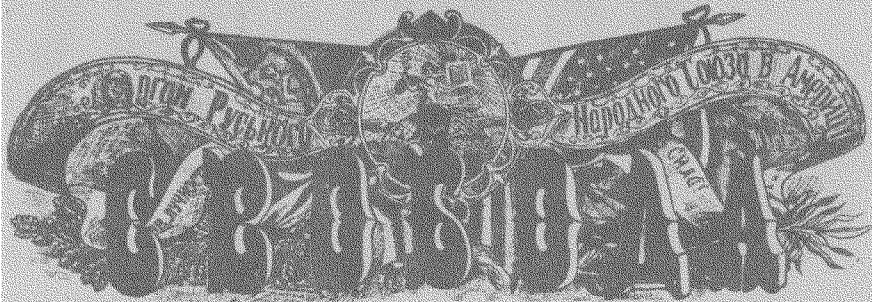
Гордо на братів наш дружить читати
И сумно журитись над Собою не журитись.
Во світі нашій знайдуться такі ж люди
Шанують

ЧАСОПИС ХІЛ РУСЬКОГО НАРОДА В АМЕРИЦІ

Число 1

ДРУГОЇ СЕРІЇ В. Д. ДАВІДОВА. 1899

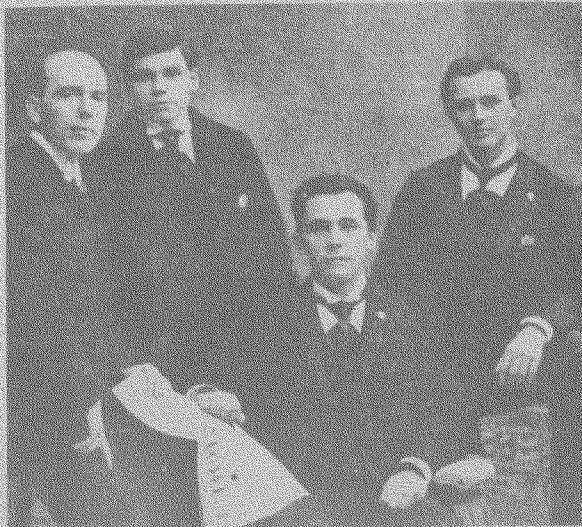
Том 17

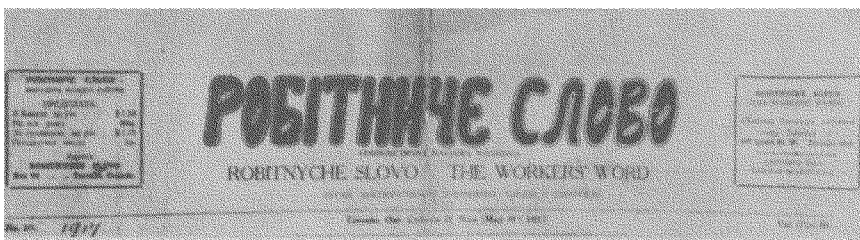
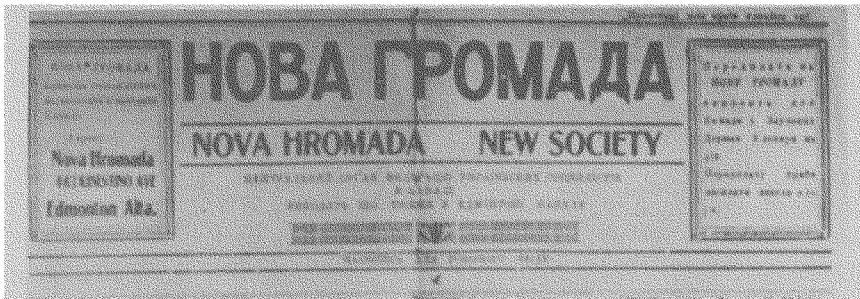
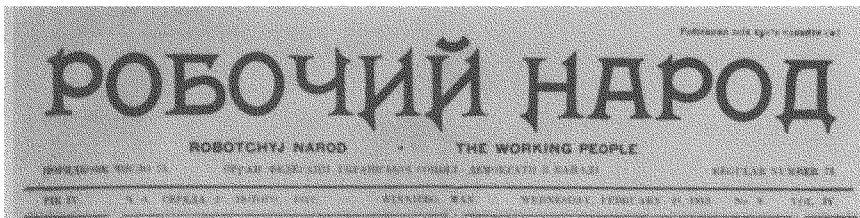
СВОБОДА

№ 1. В. Д. ДАВІДОВА. 1899. Число 1

Vol. XVII. New York, N. Y. Thursday, January 25, 1899. No. 1

Вгорі: Заголовні написи часопису "Свобода", ЗДА (рік 1893 і 1909), який в початках в значній мірі допоміг в національному оформленні українців Канади.
Внизу: Редактори та друкарі "Свободи", 1897 *).

Соціалістична преса Піонерської Доби.
 Вгорі: "Червоний Прапор" і "Робочий Народ".
 Внизу: "Нова Громада" і "Робітничє Слово".

ЕКСТРА!

EXTRA!

КАНАДІЙСЬКИЙ РУСИН CANADIAN RUTHENIAN

THE YEAR

NEWSPAPER, MONDAY, OCTOBER 27, 1919, 1919

WINDSOR, CAN., TUESDAY, FEB. 27, 1919

1919-20

АЛІЯНТИ ПРИЗНАЛИ УКРАЇНСЬКУ РЕПУБЛІКУ

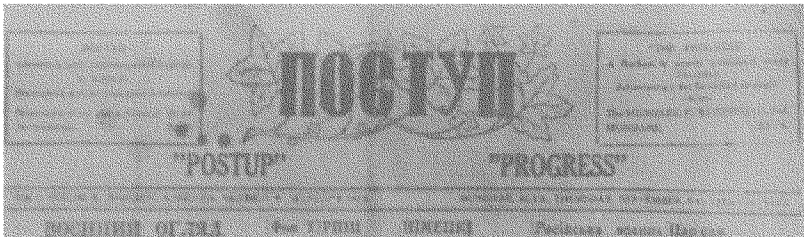
Allies Recognize Ukrainian Republic

КАНАДІЙСЬКИЙ УКРАЇНЕЦЬ

На шляху від "Канадійського Русина" до "Канадійського Українця" віддано багато зусиль.

Видавництво "Народна Друкарня", Вінніпег, 1916.

Преса Алберти і Саскачевану.

Вгорі: "Канадиєць" і "Новини" з Едмонтону.
Внизу: "Поступ" з Мондери та "Новий Край" з Ростерну.

ПРАВДА

МОЛЧЕН РИМС

THE TRUTH

ТРУДНОЕ ТРЕБИЩО

Газета для русского народа въ Сполученыхъ Державахъ и Канадѣ и органъ „Общества Русскихъ Братствъ“

"POSTUP"
The Russian Weekly Paper
No. 7, 100 West 4th St.,
NEW YORK

ПОСТУПЪ

(THE PROGRESS)

Газета для русского народа въ Америкѣ.

"POSTUP"
The Russian Weekly Paper
No. 7, 100 West 4th St.,
NEW YORK

Число 7. Нью Йоркъ. 1 Марта 1907. Рѣчь 1

№ 7. New York, N. Y. March 14, 1907. Vol. 1

"РУССКІЙ НАРОДЪ"
643 Manitoba Ave.
Почтовый ящик:
1 BOX
501.
В. П. Шадъ, редакторъ.

РУССКІЙ НАРОДЪ

The Russian People

RUSSIAN PEOPLE
Weekly Paper
643 Manitoba Ave.
Published every Thursday
Subscription:
Per Year \$ 1.00
6 months 50 ct.
V. P. Shady, editor.

№ 2. Winnipeg, Man., December 8, 1914

Ч. 2. Ванкуверъ, Ноябрь 21 1914

Vol. 1.

"РУССКІЙ ГОЛОСЪ"
100 Garrison St.,
Edmonton,
ALTA CANADA

РУССКІЙ ГОЛОСЪ

(RUSSIAN VOICE)

ГАЗЕТА ДЛЯ РУССКОГО НАРОДА ВЪ КАНАДѢ И СОЕДИНЕНН. ШТАТАХЪ

Russky Golos - Russian Voice
PUBLISHED EVERY THURSDAY
Subscription PER YEAR
in Canada & other countries \$1.00
in U.S.A. 50c
100 Garrison St.,
Edmonton,
ALTA CANADA

РУСОФИЛЬСЬКА ПРЕСА КАНАДИ І ЗДА.

“Правда”, “Поступъ”, “Русскій Народъ”, “Русскій Голосъ” і
“Канадійская Нива”.

створив "The League for the Liberation of Carpatho-Russia" у Вінніпегу, а "Русский Народ" дістав піднаголовок, що він є офіційним органом "Союза Освобождения Прикарпатской Руси в Канаді". Часопис друкувався в російсько-українському жаргоні, який видавці звали "руско-галицкое наречіє". Коли ж не стало матеріяльних і політичних виглядів, "Русский Народ" замовк 1 травня 1919 р. Але й під кінець свого ненадто славного існування прийшло до ворожнечі між групою русофілів Алберти, що їх очолював Черняк, та середовищем новоствореної Ліги у Вінніпегу.

Віктор Гладик виявився зручним організатором та редактором. Він зумів собі з'єднувати співробітників та навіть затагнути до русофільського воза видних людей українського життя в Канаді, як от Кирило Геник, о. Пантелеймон Божик, учитель Теодор Кохан та інші. Всі вони пізніше вицофалися з цієї протинародної акції. Деякі з них містили в його органах свої праці, о. П. Божик навіть дуже гострі та напастливі статті, в яких промив "українство" "уніятів" і "самостійників". Після Першої світової війни він не тільки вилікувався з русофільства, але й зірвав з цареславієм і був прийнятий до Української Греко-Католицької Церкви. Великий удар завдало русофільству створення Української Греко-Православної Церкви в Канаді, яка ступнево стала притягати до своєї організаційної системи не тільки членів Російської Православної Церкви з українців, але й поодинокі її громади, від чого русофільській течії усувався остаточно зпід ніг пропагандивний ґрунт.

Воєнні часи були багаті на русофільську пресу. В дні 28 вересня 1916 р. став виходити "Орган Русской Православной Миссии въ Канадѣ"—**"Канадійская Православная Русь"**. Був це вісім сторінковий таблоїд у російській і трохи в українській мовах, плянований як офіційний релігійний інформатор. В заклик до передплати стояло, що "Канадійская Православная Русь" є "релігійно-національною часописсю". Але в цьому півмісячникові крім церковної хроніки, мало писали про релігію. Зате була мова про православіє як вияв "руського" патріотизму, українство критиковано як політичну видумку і Україну як географічне поняття. Для баламучення читачів цитовано навіть Т. Шевченка³⁶⁾.

Осідком "Канадійської Православної Руси" був Троїцький Собор у Вінніпегу при 643 Манітоби Авеню. Політичні статті та полеміки писав у ній Віктор Гладик, який підписувався криптоні-

³⁶⁾ "Канадійская Православная Русь", ч. 2, 1916 р.

мом В.П.Г.-кь, та архимандрит Адам Филиповський під криптонімом А.А.Ф. Поява “Канадійської Православної Руси” дала початок незалежній добі Російської Православної Церкви в Канаді. З того часу Російська Церква в Канаді одержала власного єпископа-управителя з осідком в Монтреалі. Першим таким єпископом став Александер Немиловський з Волині ³⁷). При своїй проти-українській платформі “Канадійская Православная Русь” не могла знайти достаточної кількості читачів серед українців і тому після неповного року існування перестала виходити. Але не зважаючи на такий стан, русофіли, чи як їх популярно називали в Канаді, москофіли, зорганізували 10 липня 1917 р. т. зв. “Рускій Конгресс”, який відбувався в залі “Сокола” на розі вулиць Манітоба і Пар. Конгрес був задуманий для делегатів цілої Канади, але епоза Вінніпегу взяли участь тільки група з Едмонтону та кілька делегатів громад з провінції Манітоби. Основне ядро Конгресу творив Вінніпег, яке підготовляли Гладик і Филиповський. Останні підготували й резолюції конгресу в поганій російській мові, якої добре не знали, бо обидва були українського роду. Ці резолюції стали причиною довгої дискусії та обструкції української групи, яка не допустила до нарад та ухвал,—в одному моменті конгрес перемінився був навіть у рукопашний бій. На конгресі русофільська група схвалила вислати до Парижу делегацію з “трьох представників Канади”, які мали домагатися, щоб західні землі України, а саме Галичину й Буковину, прилучити до Росії. Коштів на дорогу не було, бо прибутки Російської Православної Місії вже були малі. Виїхав тільки Гладик, який вернувся до Канади з нічим. Не повелося теж русофілам зі зорганізуванням Бурси М. Гоголя у Вінніпегу. Фонди на це зібрані значно раніше були, але не було учнів і кандидатів. Це було найкращим мірилом, що русофільські симпатії в масах гинули, а течія, яка в роках 1908-1910 та 1913-1916 мала поважні впливи, меркла на очах, бо не стало зовнішньої сили, яка підтримувала цей рух ідейно та фінансово.

Так вмирала політична течія, яка забрала українським поселенцям величезну масу народньої енергії, а яка була великою колодою в народньому розвої. У вир русофільської течії попадали навіть деякі видні одиниці національного руху, але які побачивши свої помилки мужньо засуджували їх. Ця течія була своєрідним буревієм, який наносив численні шкоди українській спільноті в Канаді та який намагався підірвати твердий ґрунт

³⁷) Родився в 1876 р. Священником перебував в ЗДА, редагував якийсь час “Свет”. В 1909 р. був викликаний до Моски Синодом й дістав єпископську номінацію. Був тихим симпатиком українства.

цієї спільноти в її національно-культурному розвитку.

Найбільш ведмежу прислугу нанесла ця преса українцям в часі Першої світової війни. При допомозі її одвертої та шіптаной пропаганди було накинено українським поселенцям політичне і воєнне клеймо “австріяцтва”, в яке легкодушно повірили деякі чинники канадської спільноти. Наслідки були страшні. Терпінням невинних людей не було кінця. Цей хитро придуманий політичний маневр дуже поважно важив на дальшій інтеграції української спільноти в Канаді. Про це однак основніше в дальших розділах нашої історії.

НОВА ТЕЧІЯ

Коли українсько-канадська спільнота підчас Першої світової війни важко змагалася з імперіяльним русофільством в Канаді, на Сході Європи проходили докорінні зміни в політично-державній та економічно-соціальної структурі. Революція поневоленних народів в Росії в 1917 р. та визвольна боротьба цих народів за державне визволення мала поважний вплив на національні настрої тих імігрантів Канади, що свої національно-культурні коріння виводили з цих народів та цих теренів. На фоні цих подій зарисувалися дві скрайні течії, по одній стороні стояли національно-визвольні рухи народів, які прагнули бачити свої народи в окремих демократичних державах на своїх етнографічних територіях, з другої сторони стала діяти міжнародня сила, якої центром став Кремль в Москві, а якого політичною ідеєю станув міжнародний комунізм. Соціалістичний рух, який був ідейним батьком цієї течії став диференціюватися. Того рода процес позначився на українському соціалістичному рухові в Канаді.

“Українські Робітничі Вісті”

Коли у вересні 1918 р. Українська Соціалістично-Демократична Партія Канади та її часопис “Робочий Народ” були поставлені поза закон, середовище соціалістів залишилося без організаційних рямців та без пресового органу. Очі цього середовища в цілій Канаді були звернені на Український Робітничий Дім у Вінніпегу, де приміщувалась також статутова організація “Стоваришення Український Робітничий Дім”. Ця організація повила пропаганду за членством і в усій Канаді стали творитися клітини “Стоваришення”. Під кінець лютого 1919 р., коли була закінчена будова Українського Робітничого Дому,—який до речі будовано коштом усього українського загалу,—організаційне ядро “Робітничого Дому” видало в дні 22 березня 1919 р. перше

число тижневика “Українські Робітничі Вісті”, “Ukrainian Labour News”, які фірмувала Вінніпезька Робітничо-Ремісничка Рада, The Winnipeg Trades and Labour Council. Редакція й адміністрація приміщувалась в домі “Українського Робітничого Дому”, ріг Причард і МекГрегор. В “Українських Робітничих Вістях” були ті самі люди, що видавали “Робочий Народ”, але між цими двома органами була значна різниця: Коли “Робочий Народ” став на роздоріжжі двох інтернаціоналів, другого та третього, то “Українські Робітничі Вісті” здецидовано пішли за інтернаціональним комунізмом. Спершу тижневик виходив двомовний, як цього вимагала цензура, але шосте число, з 26 квітня 1919 р. редактоване було вже виключно в українській мові. Такіж полекшення прийшли в тому часі для всієї української преси. “Українські Робітничі Вісті” виходили регулярно в об’ємі 8-ох сторінок великого формату (17.5x24 цалів). Їх редагував Данило Лобай, адміністрував видавництвом Іван Навізівський. Часопис тісно співпрацював з “Українським Робітничим Домом”, який небаром став централею для поодиноких клітин, “Стоваришення Український Робітничий Дім”. Скоро після цього тижневик перейшов на лівтижневик, опісля три рази в тижні, який згодом фірмувало “Видавниче Стоваришення Українських Робітничих Вістей” (The Ukrainian Labour News Association). Лінія цього органу була здецидовано комуністична. Український Робітничий Театр, який був створений при “Українському Робітничому Домі”, також поширював ці ідеї. Подібну працю став вести “Драматичний Кругок ім. Винниченка”, що пізніше перезвав себе на “Просвітне-Драматичне Товариство ім. Винниченка”, згодом на “Драматично-Співацький Кругок Українського Робітничого Дому”, і врешті на “Драматично-Співацький Гурток Українського Робітничого Дому”. Вінніпезьке середовище вело перед і надавало тон іншим комуністичним клітинам поза Вінніпегом. Більше про цю пресу в другій добі нашої історії.

РОЛЯ ПРЕСИ В ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

Якщо приглянутись розвиткові української спільноти та її красною письменства і преси, що відзеркалювали життя цієї спільноти, то запримітимо, що в її житті діяли два основні фактори.

Першим і основним з них було бажання спільноти зосередити себе на власні цінності, як відокремлену культурно-національну спільноту, що мала свої власні культурні прикмети, а в парі з тим інші національні цілі. Ця спільнота основно різнилася від інших спільнот Канади. Цей фактор був сильно домінуючий у таких пресових органах, як “Канадійський Фармер”, у початках його оформлення, “Червоний Прапор”, “Робочий Народ”, “Нова Громада” і передовсім дуже помітне в “Українському Голосі”, “Новому Краю”, та “Новинах”. Три останні часописи були найбільш принципові у зберіганні української культури в Канаді, її розвитку, поширення та поглиблення, всі три теж зор’єнтовували зусилля народу на власні сили і підкреслювали почуття гордості й сили та вклад українських поселенців в розбудову Канади: почувалися вони співгосподарями цієї країни і за працю своїх рук, та матеріальні інвестиції в економічну розбудову країни вимагали відповідної рекомпензати у правах та привілеях, зокрема в церковній, культурно-освітній та шкільній діяльності. А що такі вимоги доводилось важко здійснювати, то й деякі з названих організацій підкреслювали потребу формувати політичні тіла, що мали б політичними засобами добиватися своєї цілі. Ця тенденція виявилася зокрема серед українців у провінціях Саскачевану й Алберти: “Новий Край” і “Новини” сильно піддержували цю розвою лінію і на підставі акції, та проголошених у пресі принципів можна б твердити, що саме ці часописи були своєрідним хребтом у національній структурі українців Канади. В цьому відношенні підтримував їх теж “Канадійський Русин”, який згодом мав назву “Канадійський Українець”, але з тим, що релігійне питання було в ньому найбільш домінуюче й в тіні цього питання, не завжди можна було добачити повний засяг національних проблем спільноти.

Релігійне питання було в тому часі зокрема акутне, коли взяти під увагу, що в наступі на греко-католицизм, брали участь методисти, пресвітеріани, т. зв. “Незалежна Грецька Церква” та “Ро-

сійська Православна Місія”,—саме “Канадійський Русин” стояв на межі, поміж т. зв. чисто національними та релігійними часописями. “Ранок”, “Канадієць” і далі русофільська преса наголошували релігійність як основу, але в запіллі мала ця преса цілий арсенал аргументів на те, щоби доказувати таку чи іншу культуру вищу від культури народу, для якого ця преса була призначена. Ця ж преса черпала свої засоби передусім з неукраїнських джерел і в основному була фінансована такими чи іншими релігійними, а то й політичними асоціаціями та конгрегаціями. Без сумніву ця залежність була різна в різний час.

Найскрайніша була в цьому відношенні русофільська преса, яка в основі заперечувала канадські цілі і часто служила імперіальним справам, що стояли поза Канадою, отже й була шкідливою з кожного погляду і для народу, для якого її друковано і для країни в якій вона виходила. Зосереджувала вона читача, не на силу свого народу і вартості країни замешкання та адаптації, а відводила зір від них і спрямовувала його поза ці середовища, словом—ця преса була відосередньою силою в кожному відношенні.

Інакша була справа з такими пресовими органами, як “Ранок” і “Канадієць”. Коли з релігійного погляду вони вносили, деякі нові елементи, які часто не гармонізували з традицією народу, то в культурному відношенні, вони накидали конфліктний багаж, який важко приноровлювався до нових обставин; силою постійного тиску вони заціплювали початки т. зв. “асиміляції”, чи в їх лексиконі “канадіянізації”. Чим більше цей тиск прибирав на силі то більше від’ємні наслідки залишав він по собі,—“канадіянізація” виявлялась в тому, що затиралось національне обличчя індивідуа, зміняла чи скорочувала його прізвище, підсувала йому нові побутові зразки тощо. В політичному відношенні ця преса була зорієнтована на державно-творчі елементи країни замешкання і в цьому її був великий для тієї країни зовнішній позитив.

Ще інший фактор заважив на видаванню й оформленні такої преси, як “Канадійський Фармер”, “Слово”, “Канадійські Вісті”, “Поступ”, і “Канада” та ще раніше “Червоний Прапор”, чи “Робочий Народ”. Переважав у ній передусім партійно-політичний і в парі з тим не рідко бизнесовий мотив. Кожна існуюча партія Канади хотіла мати на своїх політичних причілках власні гучномовці якими можна було подати свої ідеї та кличі; коли ліберали побачили, що ініціатори “Канадійського Фармера” потребують фінансової помочі, вони її дали. Те саме зробили консерва-

ти зі “Словом” та “Канадою”, а соціалісти, які не мали великих фінансових засобів, бодай ідейно сприяли такій пресі, як “Червоний Прапор”, “Робочий Народ”, “Нова Громада”, чи “Робітничче Слово”. Останній відитнок т. зв. соціалістична преса, забулювалася вже із загальним соціалістичним рухом у світі і тим самим частинно втрачала орієнтацію на цілісні сили Канади та української спільноти. У свою чергу, близько цих сил стояла преса т. зв. проліберальна та проконсервативна. Треба однак підчеркнути, що ця преса ніколи не зривала з культурними зв'язками народу, для якого її видавалось, навпаки допомагала в більшій чи в меншій мірі, такі культурні гони посилювати та зглиблювати.

Інтензивність цього питання була зумовлена часто індивідуальним підходом даного редактора чи безпосередніх видавців. Соціалістична преса збудована майже виключно на власних фінансових засобах, стояла в національних питаннях близько т. зв. чисто національної преси, як “Український Голос”, “Рідний Край”, та “Новини”. Інакше оформилось це питання аж під кінець піонерської доби, коли середовище “Робочого Народу” пішло на чисто крайній інтернаціональний комунізм.

Чисельність і різноманітність пресових органів доказує, що українці, поселенці в Канаді знали собі ціну з одної сторони, з другої сторони виявляли в цій пресі теж питомий тягар цієї спільноти, хоч бували випадки, коли можна було відчутти недоцінювання своїх власних культурних вартостей.

Численність українських періодиків бентежила навіть близького сусіда “Свободу” з Джерзі Ситі, ЗДА, яка в 1911 році писала, мовляв “колись канадські Русини нарікали, що нема кому орати народної ниви, але тепер вже таки тяжко обігнатися від народних діячів. Орять, як хто вміє сю зарослу буряном народну ниву... Отсе явище, що серед канадських русинів виходить така скількість часописів, толкується обставиною, що канадійські Русини, се те щасливе стадо, над яким б'ються не тільки політичні партії, але й ще більше різноісповідні церкви”¹⁾). Ця сама газета згадує ще, що “Русини латинники читають “Газету Католицьку”, яка виходила в польській мові.

Погляди “Свободи” були тільки частинно слушні. Українські поселенці Канади вже в початках стали почувати себе постійними жителями Канади. Посідання 160 акрового гомстеду, та надія, що за три роки це господарство буде повною власністю поселенця, робило його вже в початках домовитим хазяїном країни

1) “Свобода”, ч. 50 з 1911 р.

і на цих психологічних основах виростала низка його турбот про культурну та політичну сторінку життя. Звідси випливала перша думка про те, щоб порозуміватися з собою та розв'язувати проблеми дня під спільним знаменником. Так був задуманий перший часопис. За ним чергувались інші. Оточення накидало додаткові проблеми, які випливали з росту спільноти, теж які дехто хотів цій спільноті по експериментаторськи прищеплювати. Були течії, які намагалися гальмувати ріст спільноти. Акція викликувала реакцію. В цій боротьбі відбувалася мобілізація сил і в висліді цієї мобілізації тої самої боротьби приходила інтеграція спільноти на базі підсвідомої та свідомої гравітації до свого національного етнічного кореня і до державницької приналежності.

Всупереч до відосередних течій ця інтеграція зростала з кожним роком. Хоча українці походили зпід різних культурних і політичних окупацій та хоч були релігійно зрізничковані, вони знаходили спільну мову в площині свого історичного минулого і національної культури, церкви, самоосвіти та шкільництва. Цей спільний знаменник, в більшому чи меншому ступні, зустрінемо майже дослівно в кожному тогочасному пресовому органі, українських поселенців, навіть у найменше чутливому на ці справи методистському “Канадійцеві”.

Державницька відповідальність за сьогоднішній день Канади, за її будуче і розбудову—це другий компонент, який підсвідомо і свідомо, пробивається в більшому чи меншому напруженні, залежно від основних цілей кожного органу. Найменше це видно в русофільській пресі, яку треба розглядати радше, як ефемеридне та кон'юктурне явище, яке нічого спільного не мало з органічним ростом спільноти.

Над обома цими факторами був ще третій чинник, що вже входив у загальну людську сферу, а саме загально людське бажання свободи, бути людиною, бути собою. Це проявлялося вже в початках, коли стало творитись життя спільноти. Наглядно про ці фактори говорять назви осель, шкіл, пошт, установ. Першу групову оселю, яку закладали українці в Канаді, назвали “Руською Свободою” злучивши в ньому загально-людський елемент з національним. Перший хрест, який був здвигнений на пошану першої Служби Божої в Канаді назвали “Хрестом Свободи” і майже в кожній колонії, коли ставили хрести звали їх “Хрестами Свободи”. Великим ідеалом “Свободи”, “Правди” і “Волі” поклонялися всі поселенці. Ще сьогодні існує пошта “Правда”, і “Згода”, були зорганізовані читальні й установи що

носили назву “Воля”, “Єдність”, чи “Праця”. Ще недавно існували такі школи, як “Січ” і “Запоріжжя”, що були в українській історії символом свободи, незалежного духа одиниці і народу.

Серед численних українських назв велику групу творять назви, що ідентифікують оселю чи суспільну групу з історично-географічними цінностями спільноти. Перша українська оселя, що постала в Манітобі, дістала назву “Русь”. Школа “Галичина”, одна з найстарших шкіл у Манітобі, означала західну частину України, звідки прийшло найбільш українських імігрантів. Була школа “Буковина”, що мала нагадувати ще іншу частину України. Інші назви, як Теревовля (Трембовля), Косів, Коломия, Стрий, Дніпро, Дністер, Прут, Ярослав, Володимир, Шевченко, Дорошенко, Тарас, Куліш, Ольга, Мазепа, Хмельницький, нагадували визначні постаті з історії, назви рік, міст України. Понад 130 українських назв різних місцевостей в Канаді перенесено з України і вони стали загально-канадськими.

Якщо йдеться про загально-канадську інтеграцію, то в цій ділянці маємо багато зразків, що імігранти приймали за свої назви так як “Сифтон”, “Роблін”, “Бекет”, “Лоріє”, “Кінг Едвард”. Цю інтеграцію загально-канадського значення бачимо теж у культурній ділянці поодиноких осель та клітин. У багатьох з них імігранти організували курси української і англійської мови, не тільки для молоді, але і для старших, щоб таким чином вростати в новий терен поселення. Почуття спів-господаря країни наказувало декому, далеко еще до світової війни організувати українсько-канадський полк. Цей горожанський вияв був до речі не зреалізований, але ідея такого полку говорить сама за себе. В часі світової війни вона виявилася теж зголошенням чисельних охотників, які пішли боротися за Канаду.

Булоб доцільним теж замітити, що вже на початку світової війни, єпископ Н. Будка в своєму другому посланні, коли Велика Британія визначила своє становище в новій военній хуртовині, закликав українців Канади бути готовими до оборони “краю, що пригорнув нас, дав захист під стягом Бритійської Імперії, де ми найшли не лише хліб і можливість духового розвою”. Цитований ієрарх заговорив також про евентуальну потребу “руських полків, зложених з канадійських русинів-горожан” 2).

Якщо говорити про інтеграцію українців в загально-канадську спільноту то її прямую лінію можна сміло проводити по господарському і політичному секторі. Зате етнічна інтеграція міцніла в

2) “Канадійський Русин”, ч. 32, 8 серпня 1914.

психічно-чуттєвій площині, зокрема в релігійній, шкільній, культурно-освітній, теж соціально-допомоговій.

В останньому відношенні маємо багато клясичних зразків, коли піонери закликали публічно інших, щоб допомогти одні одним у час великого нещастя: “Не покажім нашого співчуття лиш на словах, писав І. Дрогомирецький з Міжозерної полоси в Манітобі, але покажім се ділом, а тоді буде це краще для нас, що не дали загинути тим нашим краянам”³⁾. Таких закликів зустрічаємо у пресі сотні. В парі з тим як життя стало стабілізуватися, творилися допомогові організації. Найстаршою з них це “Руський Народний Союз”, а серед робітників у Канаді “Братство Св. Миколая”, “Братство св. Івана Милостивого” та подібні назвами братства в Едмонтоні, Брентфорд і у інших місцевостях. Коли ж прийшли важкі економічні часи, українські піонери помагали собі спільними даровими обідами, сніданками.

Варта згадати ще й при цьому працю “Канадійського Руського Допомогового Комітету” у Вінніпегу, який під проводом о. М. Оленьчука в 1915 році мав під своєю опікою 200 родин. З того 150 родин діставали допомогу постійно. Тільки в одному весняному місяці брало допомогу у згаданому році 800 осіб⁴⁾. Таких комітетів у Канаді було більше.

Почуття спільнотної єдності було виявом не тільки природніх, культурних та національних вартостей спільноти. Воно посилювалося зокрема тоді, коли треба було оборонятися перед різними нагінками шовіністичних елементів. В початках не було змоги, ні часу звертати увагу на те, що деякі політично-партійні чинники ставилися негативно до поселенчої іміграції українців. Але під кінець піонерської доби, зокрема підчас війни, коли дехто дуже безповідально витягав на сторінки преси “політичне марево австріяцтва” та намагався прищиплювати його українським поселенцям, які в основному ворожо ставились до кожного почеволення землі своїх батьків—піонери вже реагували солідно та проявляли справжню активність у відбиванні неслухних закидів.

До суцільної оборони ставала спільнота зокрема, якщо йшлося про культурні вартості своїх членів. Це наглядно було видно у шкільній ділянці. Коли в Алберті провінційні чинники в такий чи інший спосіб обмежували навчання української мови у школах, творились місцеві і провінційні комітети в обороні мови. Коли уряд Норісса в Манітобі злідвідував двомовну систему в

³⁾ “Канадійський Русин”, 12 травня 1915 р.

⁴⁾ “Канадійський Русин”, 12 травня 1915.

публічних школах, були загально-українські протестні демонстрації, делегації та комітети в обороні мови. Рідно-шкільний чи рідно-мовний відтинок був найбільш чутливим місцем у сфері етнічно-національної інтеграції і з того відтинку просто не було винятку, щоб спільнота та її преса не ставилась всеціло проти обмежування її мовних прав.

Дуже вразливий був теж відтинок церковно-релігійної традиції. Всякі намагання внести в нього будь які зміни все одно по лінії латинської, чи пресвітеріянської Церкви—натрапляли на сильну реакцію цілої спільноти. Часто ця реакція впливала з підсвідомих заложень і щойно в довшій дії знаходила раціональне обґрунтування та протиставлення,—але вона була і діяла. В загальному, почуття національності в українських піонерів було дуже глибоке і в підсвідомості і в раціональній площині. Це мало свої корисні позитиви у виявах організованості цієї спільноти на різних відтинках, включно до організації власної преси книжки і видавництва.

Доцільно було б сказати теж про жанрову різноманітність часописів: Серед низки чисто політичних її органів були й спроби господарських видавництв, як “Рільник”, був гумористичний “Вуйко”, чисто науковий журнал “Україна”. В основному переважала політика, національна і загальна та впарі з тим поглиблення релігійних позицій. Релігійний традиціоналізм та консерватизм зударився на нових місцях поселення з демократичним та ліберально інтерпретованим вірую. Відбувалася переоцінка вартостей, що зужила велику скількість народної енергії. Часто релігійний елемент брав гору над політичним та загально-національним. Звідти й випливали важкі потрясення, які від’ємно відбивалися на монолітності спільноти.

Проте варт відмітити, що піонерська доба, на якій позначилося своєрідне релігійне місіонерство, повністю здиференціювала конфесійні приналежності та визначила дальші шляхи, по яких пішло релігійне життя в цілості і до речі треба признати, що преса була тим чинником, що віддала цій зрізничкованості максимум уваги.

До 1912 року були вже витворені чотири релігійні течії, які мали великий вплив на формування цілості спільноти. Перша і найсильніша та найбільш активна зосереджувалася довкола незалежницького середовища, на чолі якого стояла т. зв. Мала Церква а пізніше Церква св. Володимира і Ольги у Вінніпегу. Її піддержували політичні громади в усіх трьох провінціях. Друга католицька течія була підпорядкована римо-католицькій юрис-

дикції і її до якогось часу піддержували монаші чини оо. Васи́ліян та оо. Редемптористів. В 1911 р. вона дістала свій орган “Канадійський Русин”. Третя течія, досить сильна в початковій стадії, зосереджувалася довкола Незалежної Грецької Церкви з її органом “Ранок”, яка в матеріяльній площині залежна була від фондів Пресвітеріянської Церкви, але у традиційній площині постійно придержувалася практик Греко-Католицької і Православної Церкви. Четверта течія оформлювалася довкола Російської Православної Церкви, до якої притягали цю течію формально-правні моменти, бо всі православні українці мали обов’язок підпорядкуватись Російській Православній Місії в Канаді. Гучномовцем цієї течії була русофільська преса. Такий чотириподіл існував до 1912 р. точніше до 1913 року.

З приїздом першого українського католицького Єпископа Никити Будки до Канади, перша і друга течія стали зливатися в одне. Третя течія, Незалежна Грецька Церква, самоліквідувалася, влившись повністю в англійську Пресвітеріянську Церкву. В останній течії, зв’язаній з Російською Православною Церквою, прийшла кілька років пізніше національна зрізничкованість українських елементів, які разом з іншими створили в 1918 році Українську Греко-Православну Церкву. В останньому процесі активну роль виконали часописні органи, а саме “Український Голос” та “Канадійський Фармер”.

Можна було б теж дещо відмітити на рахунок короткожиттєвості деяких пресових органів. Головною причиною цього були піонерські часи,—брак засобів на початкову розбудову органу важко відбивався й на дальшому рості задуманого періодика. Небудьякий вплив на стійкість часопису мала й не надто велика кваліфікованість тих, що бралися за видавництво, а теж тих, що редагували часописи. Все це були аматори, але при тому великі ідеалісти, що жертвували для цієї справи не тільки гріш, але увесь труд, а то й життя. Саме цій великій ідейності завдячуємо чисельність тодішньої преси та довготривалість тих органів, які безперебійно появляються й досі, на прим. “Український Голос” і “Канадійський Фармер”. Якість слова та редагування була різна, від аматорства починаючи та на повних кваліфікаціях кінчаючи. Час і практика давали ці кваліфікації. Буде це тільки компліментом для поселенців-піонерів, що видали вони зі себе видавців і редакторів, бо кваліфікованих сил між ними в той час не було.

В піонерській добі пресі присвоєно ще одну важливу функцію. Її редактори та видавці не тільки інформували, але й вели народ.

Вони після довгого дня праці, що часто переходила з експедиції в писання вступних статей, були у вечірних годинах репортерами або батьками народу, які засідали в різних організаціях, де вирішувались важливі справи й проблеми дня.

Редактори були в тому часі найбільш авторитетні та компетентні і їх слово важило дуже багато.

Якщо ця універсальна функція редактора-провідника попадала в руки совісної людини була це благодать для даного органу і для спільноти. Але бувало й інакше. В загальному ж треба з признанням сказати, що преса піонерської доби дала докази великої громадської відповідальності й у великій мірі допомогла українській спільноті в Канаді зцементуватись та дозріти. Саме українській пресі слід теж завдячувати, що скоро зникли регіональні назви буковинців, галичан, волиняків, карпаторосів, перестарілі назви "Рутенців", "Русинів" і малоросів, врешті і накинені чужі назви, що були вислідом давнішньої державницької приналежності. Українська преса Канади зробила з розпорошених українських родин та громад один національно-культурний моноліт.

Виконувала преса ще іншу важливу функцію: заціплювала у своїх читачів розуміння проблем нової країни, навітлювала й інтепретувала їх в дусі традиції та закону англо-саксонського демократичного правління. Коли демократизм "кривдив" українських поселенців, українська преса Канади мала відвагу стати в обороні покривджених та апелювати до доброї традиції британської імперії. Момент цей чітко виявився в часі Першої світової війни, коли правління Канади наслідком перечулености до свого ворога Австрії та не розбираючись точно в національній і державницькій приналежності українців, зачислило їх до "австріяків" і тим самим позбавило громадянських прав, як членів національності, що з нею Канада була у війні. Звичайно це було велике непорозуміння, до якого у великій мірі причинилася москвофільська преса, що постійно цькувала українців "австріяками" та "німецькими агентами". Щоб вяснити державне і національне положення українських поселенців у Канаді та щоб дати загальну картину політичних змагань українського народу в Україні, шістьох редакторів українських часописів відбули наради й публичні віча та опублікували звернення.

Його підписали О. Г. Гикавий, редактор українського ліберального тижневика "Канадійський Фармер", А. Дзьола за "Робочий Народ", урядовий орган Української Соціал-Демократичної Партії в Канаді, проп. І. М. Глова, редактор українського пресвітері-

яньського тижневика “Ранок”, П. Т. Крат, редактор гумористичного часопису “Кадило”, всі з Вінніпегу, М. Белегай, редактор методистського тижневика “Канадиець” в Едмонтоні та І. Стефаніцький, редактор соціал-демократичного тижневика в Торонті. Хоч редактори “Українського Голосу”, “Канадійського Русина” та “Поступу” не підписали звернення, вони в принципі годились зі зверненням, відкидаючи тільки форму самого меморіялу, в якому були незручні інвективи в сторону інших національностей Канади та деяких окремих діячів, зокрема єпископа Будки.

Хоча звернення і мало свої формальні недостачі, то всеж реакція англomовних органів на нього була дуже позитивна. Перша відізвалась вінніпезька “Фрі Прес”, яка між іншим писала: “Що більше українське питання канадійці студіюють то ясніше стає, що ці люди заслуговують на симпатію і на таке саме поважання яке мають інші національності”⁵⁾. За “Фрі Прес” пішли інші часописи.

Це значно послабило ворожу оцінку до українських поселенців в часі війни, і за якийсь час урядові чинники стали звільняти інтернованих з таборів. Стала формуватись позитивна оцінка про українців і українці з більшим довір'ям стали відноситись до влади нової країни.

Кожна війна приносить багато несподіванок і такі несподіванки для українців та їхньої преси в часі Першої світової війни на цьому не спинились. Повністю втихла афера інтерновань та звільнень з таборів, коли на шість тижнів до закінчення загальної війни, федеральний уряд заборонив видавати часописи тим етнічним групам в Канаді, що їх держави були у війні з Антантою. Це був черговий великий удар для українців, бо більшість з них походила із земель, що були під австрійським пануванням. Делегати українських часописів подались до Оттави, щоб там ще раз з'ясувати політичну ситуацію українців у своїй батьківщині та за морем. У висліді цієї інтервенції урядові чинники змінили свою децизію і дозволили видавати часописи, але під умовою, що весь друкований матеріал у пресі, крім бізнесових оголошень, буде друкований двомовно, тобто в українській та поруч в англійській мовах. Це було поважне обтяження для українських часописів, бо треба було містити той сам матеріал двічі, що звичайно робило часопис менш цікавим. Крім цього тяжко було дістати добрих перекладачів а теж друкарів. Все це ускладнювало кошти продукції часопису. Кожний часопис, виданий у такій формі, мусів ще мати дозвіл з Оттави, який відмі-

⁵⁾ “Фрі Пресс” з 17 червня 1916 р.

чувавано на загальній сторінці над самою назвою часопису: “Published under special license of the Secretary of State. Mailed under authority of the Post Master General”.

Звичайно такі форми приносили видавництвам та редакторам своєрідне пониження, а то й недовір'я. Такий стан тривав повних п'ять місяців, від листопада 1918 р. до квітня 1919 року.

Заходить питання, яка була безпосередня причина усіх цих заходів. Преса про це не писала, однак беручи під увагу воєнні дії та революційні заколоти в країнах Європи, уряд Канади хотів мабуть мати проглядну контролю над етнічною пресою Канади. Навіть після цього, як пресова двомовність була відкликана, видавці були зобов'язані надсилати примірники своїх видань до цензури в Оттаві.

Зі закінченням війни та заворушень усі ці труднощі зникли— почалась нова доба не тільки у пресі, але й у цілій спільноті. Не зважаючи на труднощі матеріальні та політичні під час війни ще й моральні, преса українців Канади вірно відзеркалювала етнічно-національні та канадсько-державницькі настрої українців. Вона підно заступалась за покритивджених та постійно виявляла свою лояльність до країни, для якої працювала. Тим самим вона значно причинилася до інтеграції українців, як суцільної національної спільноти зі своїми культурними вартостями та завданнями з одної сторони і з другої сторони вчленовувала цю спільноту в загально-канадську єдність та державницьку відповідальність.

Третя важлива риса української спільноти і преси в Канаді в добу піонерства це постійне нав'язування до історичних та культурних традицій народу, з якого поселенці вийшли. Насправді частку цих вартостей поселенці приносили зі собою. Це наглядно відзеркалюється в їхньому домашньому побуті, господарстві, світосприйманні, будівництві своїх святинь, в бажанні мати жонаті священицтво, послуговуватись своєю рідною мовою не тільки в родині, але й у церкві, школі, та муніципальних урядах. Про культурну ідентифікацію маємо окремих розділ в другій добі нашої історії. Тут тільки скажемо, що багатство традиції та культури вдержували поселенців в означених життєвих напрямках, об які розбивались заходи різних “реформаторів” та “модернізаторів”. Ці народні вартості преса часто відмічувала на своїх сторінках, розробляла та поглиблювала. Вправді не вся, але та яка не підмічувала була серед поселенців найменш популярна.

В культурній пов'язаності з материком відчувалася теж пов'язаність політична. Преса часто наголошувала її та з найбільшою симпатією відносилася до політичних змагань своїх земля-

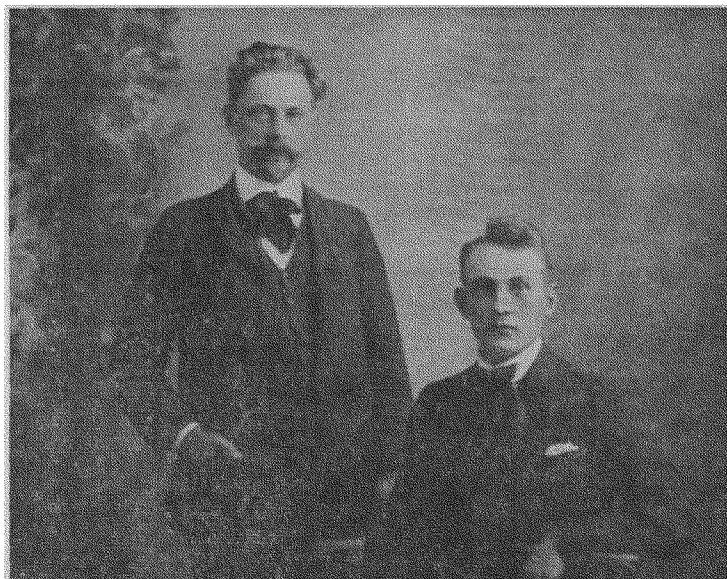
ків на рідних землях. Було очевидно та зрозуміло, що ті які перед соціальними й політичними утисками мандрували за море, хотіли допомогти своїм рідним що й далі жили в неволі й неволі. З того погляду була завжди однозгідність серед українських імігрантів в Канаді. Якби середовище, група чи пресовий орган проголосив був незацікавлення долею свого материка, був би з місця zdeградований в очах цілої спільноти. Вважалося за велику честь та народний обов'язок допомогти рідним в Україні індивідуально та колективно. Тисячі листів, що відходили з Канади від українських поселенців до рідних в старому краї (популярна назва в тому часі) несли із собою, крім листових розмов, теж матеріальну допомогу найближшим і іншим. Через банки висилано тисячі доларів, ще більш в листах і не реєстрованих грошових посилках. Звичайно, це давало престиж не тільки тим що посилали, але й країні, звідки приходила ця допомога. З погляду цієї допомоги українські поселенці ледви чи різнилися від поселенців інших народів. Але інші були українці, зокрема тоді, коли йшлося про допомогу Канади своїм землякам в Європі, в їх політичних та культурних змаганнях.

Для історії цієї патріотичної жертвенності доцільно відмітити деякі особливі її вияви. Вже в 1897 р. "Свобода" з Мавнт Кармелю, Пенсильвенія, містила заклики, щоб поселенці допомогли оснувати українські гімназії в Рогатині і Збаражі. Були це приватні українські середні школи, які не діставали ніякої державної допомоги. В тому ж році поселенці також поспішали з допомогою бурсам у Надвірній, Сяноці, Горлицях. Наслідком кривавих баденівських виборів, залишилися вдови та сироти і їм теж поспішили з поміччю. Радикальна і Соціал-демократична Партія апелювали про допомогу в політичній роботі і поселенці щедро відгукнулись. В 1902 р. українці Канади і ЗДА поспішили з поміччю студентам, які сецесіювали у Львівському Університеті в 1901 році. В 1906 р. була поведена широка акція за зміну виборчої реформи до австрійського парламента. Треба було фондів і ці фонди теж збирали поміж собою поселенці. Був створений Боевий фонд та Хлопський фонд. В 1907 р. переведено масову збірку для арештованих студентів Львівського Університету. В наступному році треба було допомогти вдові і сиротам по вбитому Маркові Каганцеві. В 1909 р. був створений Фонд ім. Мирослава Січинського для звільнення його з в'язниці, а в 1910 р. був створений Фонд ім. Адама Коцка. Сокіл-Батько робив апель про допомогу в 1912 р., а вневдовзі після того був ювілейний дар Іванові Франкові. Гімназійний Комітет в Рогатині і Русько-Українська Бурса в Сяноці часто просили про допомогу, гім-

назія у Збаражі писала “Дайте крейцар для Збаража” і поселенці давали щедро, коли зважити, що це були бідні початки самих імігрантів.

Були збірки, що йшли в тисячі доларів. Вони мали не тільки велике значіння для праці земляків на рідних землях. Вони були водночас мобілізуючою моральною силою і для тих, серед яких переводили збірки. Був це наче маніфестаційний плебісцит їх почувань для рідних в Україні. Пізніше преса містила збіркові лісти і вони були незаперечним свідощтвом національної і політичної зрілості жертвених поселенців.

Крім цих загально-національних збірок, що рясно були відно-

Перші відвідини зі “Старого Краю”. Д-р Юліян Бачинський зі Львова (перший зліва) в товаристві Аполінарія Новака з Вінніпегу, 1906.

товувані у пресі переводжено льокальні збірки. Часто односельчани якоїсь місцевості допомагали в будові церкви, читальні чи школи. Такі збірки та допомоги єднали поселенців з їх материком політично і культурно.

Ще більший вплив на зближення виходців з материком мали безпосередні відвідини культурних та церковних представників з рідних земель. Коли в 1906 р. появился в половині червня на канадійській землі д-р Юліян Бачинський, його витали поселенці Канади з великими почестями. Відвідував він культурно-освітні інституції, школи навіть церкви. Скрізь сипались на його адресу, як “представника краю” зворушливі слова, його трактували

поселенці справді як батька, опікуна та дослідника життя поселенців. Йому присвячувались навіть вірші. Після двомісячного побуту в Канаді д-р Ю. Бачинський, основно збагнув культурний і економічний стан українців у Канаді і перший публічно наголосив, що його земляки повинні передусім заселювати Алберту і Саскачеван, а не Манітобу з уваги на убогість землі цієї провінції. Загрівав д-р Ю. Бачинський своїх земляків, щоб вони велику вагу ставили на школи, самоосвіту та самоорганізацію і вніс у життя поселенців духа своєрідної єдності, бо переїхав усі провінції Канади і в кожній місцевості підкреслював ті самі васади. Автор “Україна Ірредента” мав теж вплив на те, що поселенці присвоїли собі модерну національну назву, бо небаром після його від'їзду відбулося у Вінніпегу велике народне віче, на якому між іншим схвалено таке:

“Ми Русини-Українці міста Вінніпегу, почасти австрійські а почасти англійські піддані, представляючи всі політичні партії, також представителі всіх політичних клас русько-українського народу, зібрані в числі 500, дня 10 марта 1907 року, одногосно жадаємо від австрійського уряду руського університету у Львові (Галичина). Завести якнайскоріше порядну культуру і політичну справедливість, як рівнож надання їм національної автономії”⁶⁾. Такі вияви політичної волі поселенців скріплювали теж поставу їхніх земляків в рідному краю. Але д-р Ю. Бачинський проводив свій двомісячний побут у Канаді не під кутом політичної акції, а досліджував минуле українців Канади. Була це перша спроба написати їх історію в цій країні і д-р Ю. Бачинський зібрав до неї численні матеріали, фактичні та статистичні, багато документатів та фотографій. Опрацьовував він цей матеріал кілька років і перша частина задуманого ним проекту п.н. “Українська Іміграція в З'єдинених Державах Америки” вийшла друком у 1914 році. В тому ж році почалась друкуватись друга частина про “Канаду”, але вона наслідком воєнних дій занепастилась. Це велика втрата для історії українців Канади, тому, що мав це бути солідно опрацьований матеріал до минулого українців у цій країні, подібно як про українську іміграцію в ЗДА.

Будучи в Канаді д-р Ю. Бачинський познакомлював англосаксонських її горожан з проблемами українського народу в краю, зокрема з його політичними змаганнями⁷⁾. З уваги на солідне ознайомлення з українським життям у ЗДА і Канаді, д-р Ю. Бачинський був теж дипломатичним репрезентантом “Української

⁶⁾ “Канадійський Фармер” ч. 9 з 1907 р.

⁷⁾ Інтерв'ю в ванкуверському часописі “The World” 10 серпня, 1906 р.

Народньої Республіки” в ЗДА в 1918-1922 рр.

Про побут Ірини Січинської в Канаді та акції українців у справі звільнення її брата Мирослава, як політичного в'язня з тюрми, ми згадували на іншому місці. В цій акції, якою кермувала “Рада Сімох”, були включені видатні світські і духовні постаті і вона з вузького круга однодумців пішла у всенародно широчінь та зелектрифікувала до допомоги всю українську спільноту в Канаді.

Будинок у В'ніпегу, 259 Фавіттейн, в приміщенні якого працювала перша редакція та перша адміністрація першого українського часопису в Канаді та перших книжкових видань в Канаді.

Цікаво що вже тоді українці Канади зверталися телеграмами та петиціями до свого уряду в Канаді з проханням інтервенювати перед австрійським урядом у справі М. Січинського та зловживань, які діялися на українських землях під австрійською займанщиною.

Багато світла кинув на релігійні проблеми українців Канади побут Митрополита Андрея Шептицького, що приїхав до цієї

країни в осені 1910 р. Цей незаперечний і великий авторитет Української-Греко-Католицької Церкви в краю основно допоміг розв'язати проблему церковної незалежності українців католиків у Канаді. Лист-звернення Митрополита А. Шептицького п.н. "The Address on the Ruthenian Question to Their Lordships the Archbishops and Bishops of Canada" мав у собі історичні дані для історії українців Канади, з окрема в питанні релігійно-церковному. Подібну вартість має його популярний Пастирський лист п.н. "Канадійським Русинам" з того ж року.

Митрополит відвідав важливіші українські скупчення, як: Монреал, Вінніпег, Йорктон, Сифтон, Калгари, Мондер, Едмонтон, Ванкувер та ще деякі інші місцевості. Своєю особою цей духовний достойник не тільки посилював сентимент поселенців до старого краю, але те ж допомагав їм розв'язувати місцеві не раз й наболілі довгими роками церковні питання. Підняв він теж престиж українців в очах канадських співгромадян, серед яких залишив велику дозу респекту до себе та своїх вірних. Численні гостини, що їх влаштовували в його честь: губернатори, міністри, архієпископи, та єпископи, свідчать про велику пошану для цієї людини. Ім'я Митрополита А. Шептицького тісно пов'язане з історією Української Церкви в Канаді, з рештою, так як ім'я д-ра О. Олеськова з іміграцією українців до Канади взагалі.

Українців Канади відвідував ще представник Централі "Рідна Школа" в Україні д-р Семен Демидчук. Прибув він у другій половині 1912 року й об'їхав головніші осередки українських поселенців з доповідями про значення шкільництва для народу та змагання українців в краю, щоб шляхом приватного шкільництва допомогти народові дивинути з економічного і політичного поневолення. Відомо, що українці під австрійським пануванням мали дуже малі можливості вчитись у школах, бо ці здебільша були польські. Д-р С. Демидчук інформував теж українців Канади про політичну боротьбу в Україні. Проблема шкільництва була безспірним питанням для всіх, воно не мало ні конфесійної ні політично-партійної закраски. Українці Канади суцільно підтримували акцію гостя і цей безспірний і однозгідний відгук з'єднував усіх, як спільноту та скріплював сентименти для т. зв. "старого краю". Збірка, яку переводив д-р С. Демидчук на шкільництво, перейшла найвищі цифри всіх збірок, які до того часу переводжувано в Канаді і ЗДА. В самому місті Едмонтоні зібрано поверх п'ять тисяч долярів. Знайшлися вже тоді меценати з великими сумами як от Григорій Крайківський, чи Павло Рудик; були фундовані стипендії для вчительських кандидатів та студентів торговельної школи. Був це вияв великого зрозуміння

народних потреб та симпатій до свого національно-культурного материка. Хоч д-р С. Демидчук від'їхав у січні 1913 року до Львова, акція збирання датків на "Рідну Школу" продовжувалася у формі коляди. Була написана навіть окрема коляда, в якій співалось:

"Звісна новина зі Львова, що там наша "Рідна Школа",
Щоб ляцьке ярмо зломити і наш нарід відродити,
Закладає руські школи приватні,
І весь нарід став до бою,
За свою справу, за волю;
Рідну школу спомагає жертвами своїми..."

Всією збірковою акцією проводив "Центральний Комітет Рідної Школи" у Вінніпегу з допомогою комітетів на місцях. Комітет у Вінніпегу видав у дні 8 жовтня 1912 року "Відозву" до українського народу Канади, на якій видніли підписи таких передових громадян української спільноти, як Т. Д. Ферлей, О. Гикавий, О. Жеребко, Н. Гладкий, Т. Стефаник, М. Глова, І. Навізівський, Е. Козловський, Ю. Чорний, Ю. Ситник, М. Стечишин, В. Кудрик, Я. В. Арсенич, Й. А. Дима. Були це представники різних середовищ. В більшості були це пресовики, які задавали тон цій справі.

До відвідувачів з України, що відвідували Канаду в піонерській добі можна зачислити ще Романа Сірецького (1911), що був представником корабельної лінії "Сіптіяр" у Чернівцях та пізніше директором Українського Театру у Львові. Був це єдиний буковинець, що відвідав Канаду. Крім нього, гостем Канади був проф. Петро Карманський, що свій гостинний виступ змінив на довший лобут у Канаді. Хох два останні виступали як приватні відвідувачі, то виступ П. Карманського на Курсах Вищої Освіти у Вінніпегу був своєрідною куртуазією Краєвого Шкільного Союзу у Львові, який делегував П. Карманського до Канади на ці виклади на доказ вдячності канадським українцям за їх допомогу для рідного шкільництва в краю. Такі відвідини і жести скріплювали вузли єдності народу з його імігрантами. Це відзеркалене було у двох піснях, які написали два визначні поети-письменники Остап Грицай, та Василь Щурат. Обидві пісні були присвячені землякам за морем.

В пісні В. Щурата між іншим читаємо:

Гей, за морем за широким
Разом нас судьба звела
Край далекий на чужині
Нам за вітчину дала.

Під обидві пісні були підложені ноти композитора проф. Ста-

нислава Людкевича і їх часто співали на святкових імпрезах Канади і ЗДА. Відвідини, преса та поетичне слово створювало близький контакт поселенців з країною своїх батьків.

З повищого бачимо, що українсько-канадська преса та друковане слово взагалі відіграло важливу ролю в ідентифікації українсько-канадської спільноти⁸⁾. Ця ідентифікація проходила в трьох основних напрямках.

Основним було зосередити українських поселенців в Канаді, які прибули сюди з різних окупаційних займанщин України, на одне велике, спільне історичне минуле цих людей, їх релігійні і культурні традиції, кровні пов'язання зі своїми батьками тощо.

З другої сторони, преса прилягала зір поселенця до тогочасних його потреб, до нової ситуації, до господарських і політичних справ країни поселення, її розбудови, правління над нею та її оборони на зовнішньому відтинку.

Виходячи з повищих залогень преса знаходила теж широкий поміст для українських поселенців в несенні допомоги своїм землякам в Європі в їхньому політичному та соціальному змаганні. Поміст цей був будований на культурних, кровних і загально-людських принципах та державницькому ставанні народу в новій країні.

В цих трьох політичних напрямках та соціальних факторах преса піонерської доби відіграла помітну і незаперечну ролю та залишило своє тривке п'ятно на дальші розвоєві періоди української спільноти в Канаді.

⁸⁾ Окремо про поетичну творчість українців Канади та її вплив на спільноту, говорить наступний розділ "Література".

ЛІТЕРАТУРА

Історія української літератури в Канаді “офіційно” датується від появи збірника Теодора Федика п.н. “Пісні про Канаду і Австрію”. Збірник цих пісень появився в 1908 році у Вінніпегу. Українські літератори та історики прийняли цю дату, як дату народження українського письменства в Канаді. В тому самому часі, цебто 1908 році, появилася друком ще інша збірка подібних пісень. Це “Робітничі пісні” Дмитра Параговського. Поява цих двох збірок народної фолкльорної поезії, що їх компілятори та автори назвали піснями, стали неначе угольним каменем під історичний розвій української канадської поезії та прози.

Досліджуючи минуле української людини в Канаді, авторові приходилось зустрічатися з додатковими матеріялами, що поповнюють українські літературні початки в Канаді та значно збагачують те все, що збереглося з народної творчости з того часу. Ба що більше, карткуючи позовклі листки української преси з піонерської доби приходиться зустрічатись з творчістю навіть певних, на той час непересічних літературних особистостей, що своїм пером помітно перевищують авторів згаданих пісень а своїми початками сягають значно взад ще до появи Теодора Федика. Саме цей матеріял, що його ми називаємо раннім періодом піонерської доби у формуванні українського літературного слова, є темою нашої праці.

“В СВІТ ЗА ОЧІ”

Соціяльний визиск і національний утиск українського народу при кінці дев'ятнадцятого століття створив серед народної маси клич “В світ за очі!” Був це клич певної безнадійности, резигнації. Так принайменше розцінювалось це на початку. За кличем пішла дія, що її українські літописці відновували в анналах. З рідної землі її жителі сотнями і тисячами виїжджали “в світ за очі”. Одні на роботу до Прус, інші на Мадярщину, а великий відсоток за море, в Америку, хто до ЗДА, хто до Канади, а хто в Бразілію. Цей клич шукання нової долі закув у віршову форму Богдан Лепкий такими словами:

“...Гей же в світ за очі
Коли нас рідний край живить не хоче”.

Знову ж Олександр Колесса-Ходовицький змалював цю життєву конечність ще яркішими кольорами:

“Може річку глибокою
Переплинем,
А у рідній сторонці
Марно згинем”...

Ці поетичні слова не були фантазією, полученою з поетичною свободою. Це була тверда дійсність, а вірші сповнені великим реалізмом.

Виїзд українських мас супроводжали наші письменники та поети своїми творами, присвяченими їх долі, що коливалася між болем і глумом, любов'ю рідного і завченням чужого, між терпіннями та постійними зривами до кращого. Тут згадати варто поему Івана Франка “До Бразилії”, оповідання Тимка Бордуляка під тим самим титулом, новелю Василя Стефаника “Камінний хрест” та багато інших, що боліли долею наших ісходів, імігрантів нових країн поселення.

А йшли вони тисячами, цілими родинами, часто розлученими, батько і син, а матір з діточками залишали вдома, часами сам батьком або тільки син. Йшли дійсно в світ за очі, бо не знали вони, що їх чекає на новому місці побуту чи поселення.

“Тота утеча така страшна, писав В. Стефаник в 1895 році, що видиться, як би за мужиками татари гналися. Спадають їх на дворець краківський такі товпи, що душаться. Як приїдуть ввечером, то виганяють їх на міський брук, аби чекали ранішнього поїзду до Одерберга. На двірці не вільно їх ночувати. Десь за якийсь паркан або мур, коби від вітру, лягають на каміння, старші роблять з себе загати, а в середину кладуть дітей. А рано тягнуться невмивані, зі спеченими губами, перемерзли до поїзду. Саджають їх, як худобу... Не сідали до другого поїзду, але здобували його штурмом. То вже не ходило о діти, бо їх тиснули і дратували, а о якусь встеклу, заїлу волю втечі, коби борше. Здавалося, що тут-тут татари настигнуть і все заберуть в неволю. Жінки бігали і верещали за загубленими дітьми, урядники одного-двох мужиків силоміць пхали до воза, хоть той молив їх, що жінка з дитиною десь пропала, а публіка дивилась на то і, перестрашена, питалася, що то є...¹⁾).

Так було в Кракові, Освенцімі, Гамбургу та інших зупинках непевної долі тих, що рішилися на все. В розпуці залишали рід-

¹⁾ Василь Стефаник, Твори, стор. 320, Київ, 1964.

ні села, а глум, пониження і біль супроводжали їх на нові місця, де нічого приготованого не чекало їх. Так було у З'єдинених Державах і Бразилії. Те саме повторювалось в Канаді, куди в останній десятиці 19 століття привандрувало з Галичини і Буковини около 80 тисяч селян.

НА НОВІЙ ЗЕМЛІ

Як вийшли з безнадійним завзяттям з дому, так те саме зустріли вони на новій землі. Бо які ж думки і почування могли зродитись в душі отсих степових українських конкістадорів, коли віднотовуємо таку їхню пісню, як

“Ні стежечки, ні доріжечки,—
Но ліс та вода,
Куди гляну та й подивлюся:
Не рід—чужина”.

Є теж друга версія цього вірша:

“Ні стежечки, ні дорожечки
Тільки зелений гай,
Куда я гляну та й подивлюся,
То все чужий край”²⁾.

Ще в іншій пісні невідомий автор оспівує:

“Ой, не шуми, луже, дуже,
Ти зелений гаю,
Не завдавай серцю жалю,
Що я в чужім краю”.

Серед контрастів оточення, природи, неочікуваних ситуацій, непевності за завтрішній день людина завжди повертається думкою до свого минулого, щоб знайти хвилиний відпочинок зболілої душі. Вона мандрує до краси молодих літ, близьких своїх рідних, найрідніших та найдорожчих. Думкою своєю вона спинається на великих подіях свого життя. Тому не диво, що ще інший скиталець канадського степу так змалював контрасти свого першого Великодня:

“Наш Великдень такий красний
Як той гай зелененький,
А в Канаді сніги, льоди,
Завше вітер студененький”.

З глибини переживань зроджувалися різні почування та думки. Вони були болучі, святі та довгопам'ятні. Їх хотілося вбра-

²⁾ Матеріяли до української фолкльористики і діактології, стор. 59. УВАН, 1956.

ти в якнайкращу поетичну форму, не тільки задержати для себе, своїх близьких, але переказати їх другим. Такі і подібні вірші переказували одні другим. Деякі з них співали. Одні записували їх, ще інші жили тільки в пам'яті тих, що хотіли в них знайти крихітку власного болю, власних переживань, що їх створила розлука з рідним краєм, поневіряння в подорожах та непривітний дівичий степ Канади.

Коломийкова форма вірша була найбільш догідною для тих, що хотіли оспівати свій та народній біль. Так ступнево став творитися український фолклор Канади. Творився він на контрастах переживань минулого і тогочасного, контрастах природи, стилю життя, культури та ідейного сприймання світа.

В парі з тим творилася нова філософія життя. Треба було знаходити себе в нових обставинах. Іншими словами треба було жити, а в тому творити нові вартості на новій землі. Треба було ці вартості, породжувані у великих народніх болях, зберегти, подати на папір, щоб з ними поділитися з другими, такими самими, як їх творці, а даліше передати їх потомству.

В піонерській пресі того часу, в початках масового поселення українців в Канаді, зокрема в першому українському часописі на американському континенті "Свобода", що в початках обслуговувала українську іміграцію в ЗДА і Канаді, появляються вірші-пісні українських піонерів, в яких можна вивчати не тільки побут українського піонера в новій країні, але теж вивчати психологію його повсякденних турбот, жити його болем душі та втішатися надзвичайними радощами, що їх приносила повсякденна мозольна праця тих, що шукали кращої долі для себе та своїх дітей в новій країні.

Перший з таких віршів, що появився в часописі "Свобода", віднотуємо вже під датою 3 серпня 1899 ³⁾ року. Характеристично, що автор вірша М. Говда з Едмонтону найперше звернувся своїми думками до рідних в Україні, неначе заперечуючи свої труднощі на новому місці, забуваючи свою долю, а підкреслюючи при тому солідарність українця-емігранта з його однокровними братами, що залишилися на рідній землі. Припадковість цього вірша визначає певну символіку, що в історії українського поселення в Канаді тягнеться червоною ниткою численні роки. Українська спільнота в Канаді а також в новому світі боліла болями та журилася турботами своїх рідних. Вірші і фразеологія М. Говди не надто в поетичній формі, але думка гідна уваги. Вірш затитулований: "Руському народу":

³⁾ "Свобода", ч. 35, 1899.

“Пишуть із краю: Мучать нас люто,
Що і дихнуть не сила,
Із усіх боків так нам вже круто,
Що і страва нам вже не мила”.

Зрезигнований український імігрант, що втікав в світ за очі, в короткому часі відзискував рівновагу і устами саме згадуваного Говди, висловлює віру в себе та свій нарід:

“Будеш нещасний ще панувати
По всій землі України
Перейдеш з підлих хат у палати
Лиш не віддайся ти ліни”.

Другий з черги співець українсько-канадської долі Іван Дрогомирецький з Плезент Говм, Манітоба, оспівує вже свої особисті переживання та переживання поселенців в Канаді. З його коломийкового вірша віє вже погідність та оптимізм. У вірші “Вїїзд із краю” з 14 вересня 1899 р.⁴⁾ він описує:

“Колись був ще на родині,
То нераз думаю:
Нащо мені тут каратись
В нещаснім краю?!
Піду у світ я широкий,
Де ні жида, пана,
Де немає вїїтів, возьних,
В полю отамана.
Та де піти? Я думаю—
Та хиба в Канаду,
Де землі, простору, степу
Зі сходу до западу.
Ой піду я до Канади,
Там земля новая,
А до того, кажуть тамки,
Країна вольная”.

В дальшому І. Дрогомирецький так оспівує свою подорож:

“У Квебеку, вже в Канаді,
Як з шифи зсідали,
Дуже красно всі англїїці
Нас попримали.
Звідтам ми до Вїїніпегу
У край Манїтоби,

⁴⁾ “Свобода” ч. 37, 1899.

Де є ґрунт мочароватий,
Де много худоби,
Де пшениця вся ланами
Росте золотиста,
Де водиця потоками
Ллєся зимна, чиста,
Прийшли ми, позасідали,
Фарми позаймали,
І на вільній, новій землі
Жити ми остали...

І знову цікаве явище. Коли М. Говда в своєму вірші турбується долею рідних, на батьківщині, то Дрогомирецький заторує другий ідеал, ідеал вселюдських вартостей—це ідеал свободи людини. Саме ради свободного життя, людської гідності, він та його рідні залишають батьківщину і їдуть у “країну вольную”, щоб жити життям вільної людини, “де немає в'їтів, возних, в полю отамана”, цебто двірського поганяча, “економа”. З вірша І. Дрогомирецького віє вже зрівноваженість, погідність, певність себе. Так і видно, що він і такі, як він відзискували повну віру в себе, як тільки засідали “на новій, вільній землі”.

Щойно після цих двох зацитованих віршів, в яких оспівується ідеали волі народу та горіння людини жити вільним життям появляються в “Свободі” вірші інтимної лірики. В ч. II, від 22 березня 1900 р. є поміщені під загальним наголовком “З вільника Канади” два вірші. Автором першого є С. Генік з Давфину, що на хвилях вітру розмовляє зі своєю милою словами:

“Повій вітре, вітресеньку
Там де тужить мила,
Нехай несуть ту пісеньку
Твої легкі крила...”

Знову Гриць Паскарік з Стюартбурн шле “запитанє до милої”:

“Що без тебе земля, воля,
Канадійскій світ?
Що без тебе степи, поля,
Як тебе тут ніт?
Що без тебе мої мисли,
Ясність, все чутє,
Коли моє серце стисли
Туга і журба?
Що без тебе жите моє,

Що без тебе щастє моє,
Доля вся моя?”

Іван Дрогомирецький та М. Говда відзиваються до читачів “Свободи” в Канаді своєю громадською “піснею” неодноразово. Перший в “Пісні для Канадійських Русинів” взиває народ до просвіти, науки, знання, бо ж відомо чейже, що великий відсоток поселенців в Канаді не вмів читати і писати. І. Дрогомирецький докоряє та навчає:

Ой ти Русе Канадійська,
Щось так занедбана?
Та-ж не маєш над собою
Тут жадного пана.
Та-ж не маєш над собою
Жадних опікунів,
Як то дієсь в Галичині
Де багато “хрунів”.
Як то дієсь в Галичині
У тім старім краю—
Нам тут мило буде жити
Як і в Божім раю.
Нам тут мило буде жити
Лиш ми о то дбаймо,
За науку й просвіту
Та не забуваймо.
Всі горнім ся до просвіти
Як то чинять люде,
До нас щастє завітає
І гаразд нам буде.
Бо наука й просвіта
Для народа слава,
Де лиш вона завітає
Там біда пропала.
Де просвіта завітає
Там щастє і доля
Там всі люде щасливійші
І не знають горя.
Отже брата канадійці
О просвіту дбаймо,
І читальні закладаймо,
Книжочки читаймо”⁵⁾.

⁵⁾ Іван Дрогомирецький, Pleasant Home, Canada, “Свобода”, ч. 44, листопад, 1900.

М. Говда в подібній “канадійській пісні” також закликає до “великої праці” словами:

“На силу і славу, народе рускій,
Тобі луго пісню співаю,
З твердого сну до великої праці
Тебе я нині взиваю.
Вставай, збирайся, вже зоря світає,
Вже орел волі збудився,
Пустая з лісами нива тебе ждає,
Час, щобись нею займився”⁶⁾.

За першими співцями емігрантської долі пішли другі. З кожним роком число їх збільшалося а в парі з тим тематика пісень все більш і більш урізномороднювалась. Крім великої надії часами закрадається зневіра, як це висловлює Григорій Пригородський з Стюартбурн:

Ой, Канадо, Канадонько,
Ти великий краю,
Не один собі погадав,
Що буде у раю!”⁷⁾.

Інакше дивиться на ситуацію Василь Капій з Гімлі в пісні “Журба і розвага”. Він дякує Всевишньому, що дістався до Канади:

“Слава Богу найвисшому, що я тут дістався,
Є тут фармів ще багато і є звідки жити,
Є тут досить сіна, ліса і всього до сита.
Но Господи найвисшого здоровля просити”⁸⁾.

Є й інша на цю тему “Канадійська народня пісня”, що її написав Ф. Рубльовський з Плезент Говм, “зі села Пальчиниць, Збаражського повіту” (тамже, червень 1901). Часто піонерські співці добавляли під своїми підписами не тільки місце свого нового замешкання, але мали вони за честь помістити побіч цього ще місце свого народження та походження, як це зробив повище Рубльовський.

Дмитро Ярема з Венла (Venlaw) Манітоба започаткував свої “пісенні виступи” Акростихом “Свободі”, в якому взивав, щоб українці канадці читали часопис “Свободу” (ч. 25. 1901). Це було в тому часі вимогою хвилі, бо “Російська місія в Америці” засипала цареславною літературою українські колонії в Канаді.

В 1901 році (ч. 12) відізвався також ще цитований Гр. Паскарик віршованою казкою “Про двох братів козаків”. Подібну

6) “Свобода”, ч. 49, 25 грудня 1900.

7) “Свобода”, ч. 3, 1901.

8) Тамже, ч. 14, 1901.

довшу поезію написав В. Стандрик про двох ревних товаришів “Віта і Єзуїта”, в якій висловив невдоволення з розподілу землі в Манітобі.

“Приїхав я в Манітобу,
То зробився дідом.
Ті, що були землі добрі,
Взяли англічами,
Лишилися камінь, вода,
Тобі, Галичане!”⁹⁾).

В ч. 32 “Свободи” з 1901 р. Павло Федорків з Бівер Крік, з Альберти, помістив свою “Канадійську народну пісню” а Василь Капій оспівував коломиїкою “журбу канадійських руских фермерів” в ч. 37. Дмитро Кордюк “знад Збруча” писав про “Розмову Галичини з Канадою” аж в трьох числах (42-44) та протиставив життєві контрасти цих двох країн.

В. Стандрик, що попрацював з Манітобою і переїхав в Альберту, бачив там інше лихо, і в “пісні Русинам в Альберті, що перейшли на царславних”, так співає:

“Ой, Канадо, Канадонько,
Яка ти широка,
Єзуїтам і царславним
Розпираєш боки.
Царславні у Росії
Не мали де жити,
Заїхали до Альберти
Русинів дурити.
А в Альберті добрі люде
Файно їх прийняли,
За рублі та за бороду
Утримане дали”¹⁰⁾).

Це була перша реакція, щоб поезією-пісню здержати наступ “Русскої місії” в Альберті.

Подібно писав Йосиф Пр... (підпис дальше нечиткий—М.М.) в “Пісні про канадійських опікунів”, ч. 11, 1902. Була також поміщена “Руско-американська народна пісня”, що її написав П. Федорків з Бівер Крік, Альберта в тому самому числі. Ім’я П. Федоркова часто появляється під подібними піснями в “Свободі” (пр. ч. 21, ч. 22 і дальші). Його тематика—це передусім українсько-канадський побут. Часто повторяється В. Стандрик, який націховує свої пісні сатиричною закраскою. Знову в ч. 28, 1902

⁹⁾ “Свобода”, ч. 31, 1901.

¹⁰⁾ “Свобода”, ч. 46, 1901.

р. помістив він вірш-сатиру п. н. “Пісня галицького хруня в Канаді”.

Були також в тому часі поміщені фейлетони, як “Куми з Канади” за підписом “П.Х.С.” (липень, 1902) та інші. Треба заважити, що це майже винятковий випадок, що автор підписався криптонімом. Піонерські співці мали за честь підписуватись повним своїм прізвищем, а рідко псевдонімом.

Туга за рідними та рідним краєм—це части нотка в “канадійських віршах-піснях того часу”, а Г. Калявський зі Страткони, Алберти так і назвав свого типово-коломийкового вірша “Туга за родиною” (ч. 39, 1902).

З впливом часу та глибшим вкоріненням в канадський ґрунт частіше відзивається сатира, дотеп та гумор. Дмитро Ярема з Венла в різдвяних побажаннях п.н. “Поздоровлення з Канади всім чесним Русинам з нагоди Христового Різдва” так пише:

Кушлявих ¹¹⁾ від себе женім,
Вовків від овець відлучім,
Овечі шкіри з ним здіймім,
.....
Руску нашу віру піднесім
А перевертнів научім,
Шкіру їм добре викропім”.

На сьогодні такі побажання звучали би досить грубо. Іншими вони були в тому часі, коли на душу українського поселенця в Канаді чигали сто бід, коли в його душу вкрадалися різні релігії і секти, а малосвідомого іммігранта старалися використовувати на кожному кроці як господарсько так і політично. Були добірніші наголовки й думки в піснях, як це приміром в “Стиху на могилу покійного ю. А. Бончевського”, що його написав І. Летавський з Едмонтону (ч. 10, 1903). В. Яць в ч. 12, 1903 р. віршованою формою вже розумував над відкритим розбиттям українців в Канаді:

“Розбитий на два табори,
Багато з поміж нас, хоч мають добру волю,
Не знають, хто вони, чи йти їм за ляхами,
Чи у сильній Москві глядіти щастя, долю...
Не знають! Так. А вже найвищий час се знати,
І вимести гидке сміте зі своєї хати”.

“Пісні про Канаду” писав також Симон Паламарюк з Буковини, село Лужани (ч. 40, 1903, ч. 7, 1904), Василь Гайдаш (ч. 6, 1904),

¹¹⁾ Кушлявих—цебто Кулявих. Це були латинські священики, що надуживали свій священичий уряд, та перетягали українців до польського костела.

А. Рибчинський зі Звенигороду, повіт Бучач. Останній до свого підпису (ч. 40. 1903) додавив нотку для дослідників історії, що він “приїхав до Канади 5 років тому”.

Пробував поетичного пера в сатирі Тома Томашевський, що пізніше вписався до історії піонером-видавцем та редактором на заході Канади. Першу таку сатиру він написав п.н. “Гимн в альбом цареславному “Светові” на нуту “Там на горі крута вежа”. Як відомо “Свет” а також “Світ”—це була найбільш в’їдлива москвофільська газета в тому часі і її масово поширювали “русскіі” в Канаді. Вона видавалася в Бриджпорт в Америці. Цитуємо:

“Там у Бриджпорт, в Америці,
Там виходить підлий “Свет”,
Там і наші москвофіли
Безрозумні мовби пліт.

.....
А ми славні українці
Цареславним не дамось.
Правда і поступ—наше гасло!
Кобзар Тарас се наш вождь!”¹²⁾.

Відмітити годиться, що Т. Томашевський, чи не під впливом Кобзаря вперше в т. зв. канадійських піснях вжив назви “українці”. Всі інші вживали тоді старої назви “руський”, “Русь”. Що більше, навіть “Український Народний Союз” звав себе тоді “руским”.

В 1904 році писали ще канадійські пісні Д. Пелешок (ч. 18), Іван Осмак з Вудпекер в Алберті (ч. 20), Максим Гричук-Гайдамака (ч. 27 і 38), Василь Ухач з села Ілинці п. Снятин (ч. 39 і 47). Якщо порівняти попередні роки з роком 1904, то треба признати, що 1904 рік був трохи біднішим на “канадійські пісні”¹³⁾. Це тому мабуть, що в 1904 році вже появлявся в Канаді часопис “Канадійський Фармер” і саме цей останній відкрив сторінки цієї народній поезії.

Знову рік 1905 був для “Свободи” значно багатшим на “канадійську поезію”. Причина мабуть в тому, що симпатії віршописців стали диференціюватися, як також “народний спів” про долю рідного краю та долю поселення змагався на силі і чисельности з кожним роком.

В 1905 році виявили в “Свободі” свої таланти: Аксентій Чортюк, Іван Чирмикора (ч. 12), Кирило Стронецький з Алберти (ч.

¹²⁾ “Свобода”, ч. 45, 1904.

¹³⁾ Всі ці цитати та числа зі “Свободи”.

13, 24, 50), цитований вже Василь Ухач, що “до Канади приїхав 1902 р., 10 мая”, як це він замітив під своїм іменням (ч. 14), І. Осмак “Зі Сіпіара”, Меклавд, Альберта ч. 18), Никола Гавінчук (ч. 21), П. Шевчук, Вінніпег (ч. 25). Яким Кравець помістив поезію “На морю” (ч. 25) а Йосиф Рихліцький з Ляк де Бонет зложив популярну “Канадійську пісню”.

Канадійські співці того часу не тільки оспівували тугу за Рідним Краєм, журбу за долю народу в Канаді. Вони знаходили вже час на розраду. Про це промовисто говорить вірш “Канадійський бенкет” авторства М. Т-ко, в якому він кінчить так:

“Всі гуляли, танцювали
Як шершенів рій,
Гавз хитався на всі боки,
Просив о спокій”.

В 1906, 1907 та в наступних роках менше появлялося українських пісень у “Свободі”. В Канаді тоді вже появлялось більше часописів, як “Ранок”, “Червоний прапор”. Тут поміщували “натхненні добою поети” свої жалі, тугу та гаравди. Дехто слав навіть до краєвих часописів, як пр. “Громадський Голос”, що тоді був дуже популярним часописом серед українських поселенців Канади. А все таки Михайло Кулачковський (в ч. 9 від 1907 р.) створив “Думу в канадійську ніч”, а Григорій Бегар з Ванкувер в тому році написав вірш “До русинів Канади”.

Українські часописи в Канаді, як “Канадійський Фармер” “Ранок”, “Червоний прапор” і пізніший наслідник останнього “Робочий народ”, зберігають на своїх сторінках численні вірші-пісні наших піонерів. Деякі з них містили свої пісні також і в “Свободі”. Серед гурта нових імен, не нотованих в американській “Свободі”, вибиваються не тільки численністю, але теж і якістю Яким Д. Кравець, Дмитро Параговський та Теодор Кохан.

Велика шкода, що не вся преса з того часу збереглася до нашого часу, нпр. не маємо повних річників “Канадійського Фармера” за роки 1903-1905. Не маємо також “Слова”, не все збереглося з річників “Ранка” та “Червоного прапора”. З того однак, що збереглося, так і видно, що українські піонери щедро надсилали свої вірші канадським часописам, та долучувалися своїми голосами до цього всенароднього співу своєї долі в Канаді та долі народу на батьківщині.

В “Канадійському Фармері” з 1906 р. були поміщені “пісні-вірші” таких авторів, як М. Кузьміха “Пісня майнерська”, Петро С. Сеньків зі Штайнбаху “Моя думка” (ч. 1), “Гадки з Галичини” (ч. 21), Василь Ухач “Пісня про вільну Україну” (ч. 9), Василь

Романюк з Мирнам крім частих дописів до “Свободи” та “Канадійського Фармера” написав “Пісню до русинів в Канаді” (ч. 13). Деякі автори-опівці трохи більше вглиблюються в проблематику, як це робили їхні попередники; нпр. Іван Угрин з Ревелстоку у своїй “Пісні” ч. 14, та “Сумна наша доля” невстановленого автора. Іван Хруставка пише “Плаче мати” (ч. 32). Плодовитим і трохи глибшим співцем був, вже згадуваний, Теодор Кохан. Він написав такі вірші, як “Не піддайся” (ч. 32), “Голос совісті” (ч. 33), “Гадка” (ч. 37), “New Home” (ч. 40). Писав він теж оповідання, як “Етикет”, “Арабська легенда”, “Молодий жебрак”. Т. Кохан походив з Фльоринки на Лемківщині, та був одним із перших учителів в Канаді. До замітніших також належать Дмитро Олійник з Канори з віршом “До просвіти”, Іван Равлюк зі Стюартбурн “Моя думка”, Наталій Кричірчук “На чужині” (ч. 37), Степан Дідух “Канадійська пісня”. Миколай Борецький описав у віршовій формі спостереження з Північного Вінніпегу і помістив їх в двох числах (ч. 44 і 45) п.н. “Мої перші вражіння в Північному Вінніпегу”. Там теж є його пародія п.н. “Що робить сон чоловікові на чужині”.

Дуже плодовитим творцем народніх віршів виявився Яким Д. Кравець з Бенкгед в Алберті. Його кращі вірші поміщені в “Канадійському Фармері” 1908 р. п.н. “З новим роком”, “Канадійська пісня” (ч. 6), “Присвята краянам Сокальського повіту” (ч. 7), “Де той час” (ч. 12), “Трішний” (ч. 47. 1908), “Війна” (ч. 46. 1908), “Майнер” та інші. Яким Кравець був дуже діяльний в тому часі також в громадському житті. Він заложив читальню ім. Володимира й Ольги у Ферні, Бритійська Колумбія, та відділ Руського Народного Канадійського Союзу в Бенкгед та інших місцевостях¹⁴). Як вже згадувано передше, він друкував також свої вірші в “Свободі” а в гумористичному журналі “Кадило”, що появлявся трохи пізніше, помістив вірш п.н. “Хто в добрі”.

В “Канадійському Фармері” в тому часі ще виступали з віршами І. Денис “Моя думка” (ч. 46, 1907), Петро Кузик “Мирослав Січинський” (ч. 21, 1908), Іван Марик “Черваки” (ч. 23, 1908), Т. Томашевський “Пісня про Січинського” (ч. 25, 1908), І. Руснак написав сатиричного вірша “Моя жінка”, І. Журливий “За плугом”.

В 1908 році відізвався зі своїми віршами Онуфрій Г. Гикавий: “Всі працюють”, а пізніше “Всіляко дієсь на світі” (ч. 1. 1909), а дальше “Просьба бідака”, “Мама”, “Що є життя”, “Як ліпше жити” та інші. Він підписував їх також: “О.Г.Г...ий, О. Г. Говор-

¹⁴) “Свобода”, ч. 19, 1907.

ливий а теж й О. Онуфренко.

Серед численних співців емігрантської долі стрічаємо також жінку. Магда Щерба з Ужинова, Чортківського повіту помістила свій вірш п.н. "Туга жени емігранта" (ч. 34, 1907).

Згадати тут годиться ще таких співців, як А. Т. Кібзей, його вірші: "Великодні свята", "Туга за Україною" та І. Гладченко, що в "Привіті Канаді" писав:

"Ой, Канадо, Канадонько,
Канадонько мати,
Треба тебе як ту неньку
Щиро шанувати..."

О. Березницька написала вірша "Не хочу я царства, палати" (1909). Знова А. Т. Гарах писав вірші й оповідання, пробував поетичного пера Д. Сікора, а Атанасій Загарія написав "В пам'ять Мирослава", "Геть за моря", "Пригода товаришів".

Крім патріотично-ліричних віршів стрічаємо також сатиру. Її найбільше в часописі "Ранок". Вістря цієї сатири, наскрізь конфесійне та спрямоване проти іншевіруючих. Тут поміщені "Уні-яцькі кайдани" (ч. 16. 1908), котрих то автори заховалися за криптонімами Д.П. і П.Б. "Старі і діти" (ч. 7. 1908), вірш, що його "зложив Д. Напоминайко". Автором декількох віршів був Петро Зварич як "Гур-ра до монастиря", "Ви є люди" (ч. 7. 1909). Знаходимо в "Ранку" теж і подібного вірша авторства В. Овчара "З новим роком" (ч. 1. 1909). Останній містив свої вірші-пісні також в "Канадійському Фармері".

Д. ПАРАГОВСЬКИЙ, П. КРАТ, ВАСИЛЬ ГОЛОВАЦЬКИЙ

До більших величин серед численних співців піонерської доби належать Дмитро Параговський, Павло Крат і Василь Головацький. Д. Параговський друкувався передусім в "Канадійському Фармері" та "Червоному прапорі". В "Канадійському Фармері" в роках 1907 і 1908 він помістив "Сумна думка робітника" (ч. 29. 1907), "Зазуля" (ч. 35. 1907), "Нешаслива" (ч. 12. 1908), "Христос Воскрес" (ч. 15. 1908), "Пращання" (ч. 23. 1908), "Спомини" (травень, 1908). В "Червоному прапорі" в ч. 2. 1907 є поміщений вірш Параговського п.н. "Гей до бою". Це один із його кращих віршів. Цитуємо:

"Гей до бою, товариші,
За красную долю,
Вороженьків побідити,
Дістатись на волю!

Вороженьків побідити,
Котрі нас морили
В криміналах, у кайданах,
На стосах палили.

Тільки муки нам робили,
Того не зписати,
А ми стопнем дальше в ярмі,
Боїмось скидати”.

В січні 1908 він написав “Коляду” та “Червоний прапор” (“Червоний прапор”, 1908). Всі ці вірші були поміщені в окремій його збірці, що появилася в 1908 у Вінніпегу п.н. “Робітничі пісні”. Крім згаданих віршів там були ще поміщені такі вірші, як “Весна”, “Болить серце”. Про цю збірку так писалось в рецензії: “Єсть то збірка гарних, огнистих віршів про нужду і терпіння робочого люду і гідна сего, щоби кожний робітник чи фармер її не то не перечитав, але навчився на пам’ять” ¹⁵⁾).

Найбільш освіченою людиною серед співців піонерської долі був Павло Крат. Він не писав багато а більш вважав на якість. Сам редактор “Червоного прапора” писав радше статті. Один із його перших віршів п.н. “Катам” був поміщений в 4-ому числі “Червоного прапора”. Його вірші містились також в “Робочому Народі”. В 1915 році вийшла була друком збірка “Робітничі пісні”. В ній були поміщені деякі вірші П. Крата, також вірші Василя Головацького та Дмитра Параговського. П. Крат пробував також свого пера в прозі. Написав він декілька оповідань, що появилися окремою книжечкою в 1912 р. у Вінніпегу п.н. “Колі легше буде і інші оповідання”, накладом Еміля Голубовича, а під фірмою Видавництва “Червоний прапор”. Співпрацював він також в журналі “Хата”.

Є також дані, що П. Крат працював якийсь час друкарем в “Канадійській Ниві” в Едмонтоні і там в 1909 р. видав свою окрему збірку поезій п.н. “Соціалістичні вірші”. Є це третя з черги збірок українських віршів, виданих в Канаді. На жаль, авторів цієї студії не вдалося цієї рідкісної збірки роздобути. Належить вона до білих круків в Канаді.

Як Д. Параговський так і П. Крат наголошували в своїх віршах передусім соціальну проблематику. Те саме повторялось в оповіданнях П. Крата. Оба ці співці втішались великою симпатією серед групи українських соціалістів, що в тому часі гуртувалися при Товаристві ім. Т. Шевченка у Вінніпегу, а звідси проміню-

15) “Канадійський Фармер”, серпень 1909.

вали на інші осередки в Канаді. Тематика і мотиви віршів П. Крата змінилися пізніше. Він зірвав зі соціалізмом і студіював теологію в пресвітеріянській колегії в Саскатуні. Після студій став проповідником.

Написав П. Крат теж і драму п.н. "Октябрські дні". Драма ця зображує російську революцію в осені 1905 року. В ній вірно змальовується тогочасні суспільні відносини селянства до дідичів та російського уряду. В 1907 р. ця драма була ставлена кількакратно на сцені Вінніпегу і була це перша театральна штука, що її написав українець Канади. Свої твори підписував Крат також псевдом Терненко, а також криптонімом П.К.Т. Відзначався він динамічною вдачею та був пристрасним в своїх поглядах.

Павло Крат, син Полтавщини, народився 1882 р. в Красній Луці, біля Гадяча, в українській козацькій родині. Як політичний емігрант опинився у Львові і якийсь час проживав в Галичині. Брав він живу участь в студентському житті міста Львова і наслідком цього потрапив до слідчої в'язниці та на судовий процес 101 студентів, як той, що перший повів студентів на барикади ¹⁶). До Вінніпегу прибув у 1907 році і якийсь час стояв у проводі соціалістичного руху. В роках 1913-1916 він видавав і редагував ілюстрований гумористичний часопис, спочатку "Кадило", а пізніше "Кропило". Як євангельський проповідник був він основоположником Української Самостійної Євангельської Церкви в Торонті. Після 1-ої світової війни брав він участь в євангельській праці в Галичині і на Волині. Редагував він також журнал "Віра та Знання" в 1923-1924 рр. у Канаді. Помер в Торонті 1952 р.

Дмитро Рараговський народився 1878 р., приїхав до Канади навесну 1903 року зі села Сливки, Калуського повіту. На початку працював робітником а пізніше мав нагоду вчитися в Манітобському каледжі. Був він одним із ініціаторів оснування видавництва "Робочий Народ". В своїх поглядах він перейшов від соціал-демократизму до соціал-комунізму і співпрацював в комуністичних газетах.

Гарні початки в поезії виказував Василь Головацький. Вже в 1907 році він помістив в "Канадійському Фармері" два вірші "Воля" (ч. 27) та "Зірка" (ч. 34). Подібно, як Рараговський та Крат, так і В. Головацький знаходив в соціяльній нерівності відповідну тематику для своєї творчості. Тут він однак йшов глибше за двох перших. Від клясової боротьби він переходив до

¹⁶) Велика Історія України, Видання Івана Тиктора, 1948, стор. 744.

визволення цілого народу. Для цього варто зацитувати його “Зірку”.

“О, зірко волі,—лучших надій—мрій!
Не забудь про нещасних, дуже тя просить
Робітник, щирий друг твій.
Засьвіти вже усім рівно, щоб пропали
Темнота, сум та біль—
Із сердець люблячих і повних
На тебе надій.

Щоб кінець неправді й неволі—
Уже днесь настав, щоб до тепер
Поневолений нарід, на волі оував”.

Писав В. Головацький оповідання. В 1907 році помістив він в “К.Ф.” “Сон пролетаря” (ч. 21) та “Мрії робітника” (ч. 23). В пізніших часах В. Головацький переставився на публіцистику і близько співпрацював з такими часописами, як “Червоний прапор” та “Робочий народ”, а у свій час сповняв функцію навіть головного редактора. Писав він полемічні статті та підписувався “Вовк”. Відогравав він чільну роль в українському робітничому русі. Був він першим українцем у Канаді, що пробував щастя в домініяльних виборах Канади (1911 року з виборчої округи Селквірк).

Подібно як П. Крат, В. Головацький розчарувався в соціал-демократизмі і на склоні віку причалив до релігійної секти “Дослідники Біблії”. З Канади він переїхав до ЗДА, працював якийсь час в Чікаго, Ілінойс, і там, правдоподібно, помер в 50-их роках.

НА ЧУЖИХ ВІТРИЛАХ

Порядком обговорення треба було б згадати ще й іншу групу часописів, до яких українські поселенці Канади надсилали свої вірші-лісні. Це група москвофільських газет, що тоді появлялися в ЗДА. Тут на перше місце висувається часопис “Світ”, званий також “Светом” і “Правда”. Оба ці часописи були в українській мові і в початках нашого століття їх чималто розсилали по українських громадах в Канаді, зокрема в околицях Сифтону в Манітобі та Востоку в Алберті.

Чільними представниками, що працювали з цими часописами, а передусім з “Правдою” в 1903-1905 були Василь Фекула та Онуфрій Гикавий. В. Фекула писав сатири, пародії, а також ліричні вірші. Згадати б тут такі з 1903 р. в “Правді”: як “Хитрий

циган” (ч. 4), “До театру” і “Добра рада” (ч. 24), “До згоди” (ч. 16) та інші.

Родина Фекулів походила з Лемківщини. На початку поселилась в Пенсильванії в ЗДА, а опісля переїхала до Канади та осіла в околиці Етелберт. Василь не загрів довго місця в Канаді. Він вернувся до ЗДА. Працював друкарем в часописі “Свобода” та на сторінках цього часопису пробував свого поетичного пера. В ч. 21. 1899 є його “Думка руского молодця” а в ч. 25 того ж року В. Фекула взивав:

“Гей, Русине, та проснися,
Протри свої очи
І не дрімай, але встань
Берись до роботи”.

Наші батьки, що поклали
За Русь головами,
Там в могилі врадуються
Своїми синами”.

Пізніше В. Фекула перейшов на працю до “Правди” не тільки як друкар, але теж і співредактор.

Посилав до “Правди” свої дописи і вірші здібний і надійний працівник пера Онуфрій Гикавий. В 1903 році в “Правді” він помістив “Братья Русини” (ч. 19) та довший вірш, бо аж в двох числах (43-44) п.н. “З Канади про Галичину”, в якому то вірші він вірно оспівує соціальний гнів українського народу, зокрема утиски та матеріяльне використання рідних в Галичині. Соціальна тематика цікавила О. Гикавого і пізніше. В “Канадійському Фармері” читаємо його роздуми на цю тему (ч. 52. 1909):

“Всіляко дієсь на світі,
Всіляко люди живуть:
Одні багато розкошують,
Другі недоописаня бідують”.

“Правда” видала була навіть О. Гикавого 36 сторінкову книжечку п.н. “Народныи сказки”, що появилась в Нью Йорку в 1904 році. Чистий дохід з розпродажу цієї брошури був призначений на допомогу “Рускої Бурси” в Новому Санчі. Та бистрий ум сімнадцятилітнього дебютанта скоро зорієнтувався, що він на мильній дорозі, не серед свого гурта. Він написав вірша-оправдання до “Канадійського Фармера” п.н. “Моя конфесія і поправа” і підписав його псевдонімом О. Цікавий (1907). З того часу він заперестав листуватись з “Правдою” та містити там дописи і вір-

ші. З цим почалась в О. Гикавого доба українства, а його природні здібності і повседенна праця двигнули його на передові місця української спільноти в Канаді. Ця індивідуальність очікує окремої обширної монографії, щоб гідно оцінити його заслуги для українців в Канаді та його великий вклад в розбудову канадського життя.

Онуфрій Гикавий був одним із передових ініціаторів та основоположників Української Греко-Православної Церкви. На цьому полі працювала ціла родина Гикавих, яка позначилась високими релігійними цілями. Батько Гикавих Григорій був будівничим українських церков в околиці та брав живу участь в місцевому громадському житті. Згадуваний Онуфрій брав активну участь в праці Організації Українського Учителства та культурно-громадських справах, Іван віддався духовному стану, а знова наймолодший в родині Михайло, по званні учитель, був довгі роки редактором "Канадійського Фармера" та співробітником "Українського Голосу". Він також працював викладачем Колегії Св. Андрея у Вінніпегу.

ТЕОДОР ФЕДИК

Теодор Федик не друкувався по часописах. Про його вірші довідались піонери в 1908 році, коли появилась його збірка пн. "Пісні про Канаду і Австрію". Поява цієї збірки, що обіймала понад тридцять пісень, стала на ті часи своєрідною антологією і притягнула увагу не тільки читацької громади, але також численну критику, про що буде мова пізніше. Т. Федик не був повним автором цієї збірки. На тридцять одну пісню він написав власних дев'ятнадцять. В цій збірці є поміщені такі автори, як Р. Д. Чорнейко, Дмитро Макогон, "сусід", Петро Щерба, Д. Кібзей, Й. Кравець, Н. Гакман, Іван Козак, П. С., І. Денис, Гр. Бурак, Я. Д. Кравець, Гриць Загоренко, Сильвестер Яричевський та Чалий.

Своєю тематикою і формою збірка була продовженням тих пісень, що їх ми розглядали вже передше. Писані вони коломийковим метром й оспівували тугу, радість, журбу і недолю поселенця, його мозольну працю серед канадських степів, жаль і тугу за рідними сторонами, за своїм минулим, за рідною стріхою та всім тим, що пережито в молодому віці. Оспівувано та обожнювано матір і батька, ідеалізовано милу-наречену. Авторі любувались свободою у вільній країні, мріяли про багатства та боліли розчаруванням. Обурювались національним пониженням та соціальним визиском. Часто в одній пісні можна стрінути почування болю та радости, плачу і сміху, бо Федик та інші автори

не поглиблювали почувань. Вони надробляли радше мінливістю образів, як інтенсивністю почувань. Часто рима і ритм не зовсім були дотримувані. За це їх стрінула строга критика їхніх сучасників. Не зважаючи на це, ці поезії були дуже популярні і мали великий успіх у читацької громади. Цей успіх завдячувати треба було тому, що порушувані теми у віршах були особистими темами численних поселенців. Доступна форма допомагала їх повністю розуміти та жити ними. Д-р М. Мандрика пише на адресу Федикової збірки в "Антології українського письменства в Канаді" так: "Читав їх майже кожний канадійський українець. Книжку замовляли також з Європи та із Злучених Держав. При залізних дорогах, в лісах, де працювали українці, та на забавах співали уривки пісень таким голосом, яким хто хотів".

Масовість української піонерської поезії того часу промовляє за тим, що український поселенець глибоко пережив своє переселення, а контрасти життя сколихнули його до основ. Вони заставили його вглиблюватися в ситуації та переживати їх до останніх фібрів душі. Цього не переживе тупий робот. Це передусім дане з природи інтелігентним одиницям. Ця масовість свідчить тільки про те, скільки літературних сил могло б вирости з тої гущі, якщо б їм дано було можливість школення та росту. Ті пісні, записані і незаписані, що були тільки на устах піонерів, були неначе душевними вправами народу. З певністю можемо твердити, що вони вдержували піонерський загаль на поземі певної народної динаміки та опояности.

Піснями українських піонерів захопився був також проф. Ватсон Кіркконел. Він мав також зацікавлення народною поезією й інших народів. В 1935 році він видав деякі переклади цієї поезії та опублікував її п.н. "Канедієн Овертовнс". В цих перекладах-піснях він зокрема підкреслив інтелігентність думки й образу української піонерської поезії.

Збірки Федика і Параговського вивершили українську, всенародно коломийкову поезію в Канаді. Вони своїми появами закінчили один розділ цієї поезії в цій країні, розділ всенародного співу, що рівночасно вдержував ритм народнього почування та думання зі своїми рідними на Батьківщині. Цей розділ зарисовує також тло українській канадській поезії, ідеологічне тло на дальші етапи.

Своєю збіркою Т. Федик здобув собі та своїм пісням велику популярність. Вона втішалася великою почитністю а її автор помітною пошаною. Годиться відмітити, що Т. Федик, коли оголошував свої пісні в пресі, то завжди відмічував їх як "Збірник

19 пісень, в котрих представляється життя і побут наших емігрантів за морем”. Він ніколи не зголошував свого “права” до тих пісень, що були влучені до його збірки від інших авторів, а серед них навіть зі старого краю, як Д. Макогон і С. Яричевський.

Теодор Федик прийшов на світ в Угринові Горішному, Станіславівського повіту (тепер Івано-Франківського) в 1873 році. Як тільки він закінчив сільську школу, батько віддав його на науку до гімназії. Не довго він там навчався, бо господарство батька погоріло і замість до гімназії, треба було йти на науку до дядя

Теодор
Федик

Гната Полотнюка. З початковим знанням зі середньої школи та знанням дяківства виїхав Теодор Федик в 1905 році до Канади. На ті часи це не було пересічне знання. Осівши у Вінніпегу, він крім дякування вчить дітей української мови (Церква св. Тройці, Бруклендс й інші). Працював він дяко-вчителем і на фармах. Жиючи з народом, він любувався народними піснями та фолкльором. Став збирати ці пісні та писати сам. Послугувався він майже виключно коломийковим віршом. Кажуть, що Т. Федик мав написаних багато більше пісень, як він їх видав. Носився з думкою видати принайменше ще одну збірку, але коли побачив, що критика, яка розвинулась після його першої збірки, була

для нього дуже суворою, він зневірився і залишив перо. Єдиний його вірш, що знаходимо в часописах, був присвячений Мирославові Січинському, як месникові за кривди українського народу.

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР В КАНАДІ “ПОСЕЛЕНЕЦЬ”

Рік 1908 був благословенним роком на українські видання в Канаді. Крім збірки пісень Т. Федика та подібної, але значно меншої збірки Дмитра Рараговського “Робітничі пісні”, появився в цьому році перший український календар п.н. “Поселенець”. Він започаткував появу дальших українських календарів-альманахів, що відіграли й досі відіграють таку велику роль серед української читацької громади. Перші календарі стали певного роду збірниками кращого письменства своєї доби, та є також перводжерельним матеріалом до студій українського минулого в цій країні. Досі мало, а власне—цілком не писалось про цей перший український календар-альманах в Канаді, який сьогодні є вже бібліографічним унікатом. З двох різних частин цього календаря нам вдалося встановити його цілість. З уваги на його першість з перших, та на його унікальність варто було би познайомитись з його історією, змістом та критикою, що розвинулась після його появи.

В липні 1908 р. редакція “Канадійського Фармера” звернулася окремим закликом до своїх читачів. В цьому заклику так писалось: “Редакція “Канадійського Фармера” в найкоротшім часі береться до друкування календаря для Канадійської Руси-України на 1909 р. Щоби календар сей був вірним відблиском нашого культурного та просвітнього життя на новій землі, тому запрошуємо всіх канадійських писателів, щоб ласкаво надсилали свої твори для календаря так поетичні як і прозові. Також просимо всіх секретарів просвітних товариств, щоб в якнайкоротшім часі відповіли на слідуєчі питання: 1. Назва Читальні, 2. Коли заснована, 3. Число членів в теперішню хвилю, 4. Скільки книжок в бібліотеці, 5. Скільки передплачуваних часописів, 6. Стан каси, 7. Чи є власна хата?, 8. Ім’я председателя, секретаря і касієра. . .”

В дальшому писалось: “Щоби отже календар наш, перший на Канадійській Руси-Україні представляв ся гарно, просимо о ласкаву співучасть всіх Вп. читачів”.

Ініціатори календаря просили спрямовувати кореспонденцію на “Kanadyjskij Farmer, Box 82, Winnipeg) ¹⁷⁾).

¹⁷⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 28, 1908.

Головним редактором “Канадійського Фармера” був тоді Зигмонт Бичинський, а співредактором Микола Сироїдів. Цікаво, що календар “Поселенець” що появилвся осінню 1908 р., не появилвся накладом “Канадійського Фармера”, але накладом “Руської Книгарні”, якої власником був Френк Доячек. Так було з іншими виданнями в пізніших часах. Вони були набирані в “Канадійському Фармері”, або таки друковані на його сторінках, а видавались накладом “Руської книгарні”, дарма, що Ф. Доячек не був тоді власником “Канадійського Фармера”¹⁸). Так появились “Оповідання для дітей”, “Слово правди” та інші.

З цього видно, що “Руська книгарня” домовлялась з часописом “Канадійський Фармер” і брала на себе дальші кошти продукції, як також поширення книжки. Так було з першим календарем українців Канади “Поселенець”. Його повністю зредаговано в редакції “Канадійського Фармера” і напечатано черенками цього видавництва, але вже коштом “Руської книгарні”.

На заклик редакції “Канадійського Фармера” відгукнулися тодішні літератори та читачі. В короткому часі календар “Поселенець” був зредагований і побачив світ.

Доцільним було б подати хоча короткий огляд наголовного змісту цієї історичної публікації, що впарі з двома згаданими збірниками поезій-пісень дали початок вже новій добі оригінального українсько-канадського письменства. Все, що появлялося досі, було друковане в часописах, а речі, що появлялися дрібними книжечками до цього часу, були передруками із “старо-краєвих” видань. Ще інші з них були друковані в З’єдинених Державах в часописі “Свобода”, нпр. “Канадійські образки” Нестора Дмитрова, збірка поезій “Америка” тощо. Пісні Т. Федика і Д. Рогачовського та “Поселенець” дали поетичній творчості нову форму.

Календар “Поселенець” має 164 сторінки а його розмір 14½ центимерта на 22. Крім календаріюм є тут научні статті, оповідання та вірші. Вірш “Лиш вперед” А. Гараха починає літературну частину. З віршів ще поміщені тут: “Гимн руських хлопів радикалів” та “Непора”, оба І. Франка. Пантелеймон Божик помістив вірш “Заповідь для дітей”. Є тут вірш “Рідна мова” Сидора Воробкевича, К. М. подав віршовану “Казку наших днів”. Є також поміщений український народний гимн “Ще не вмерла Україна”, Дмитро Романчич з Давфину присвятив вірш Мирославові Січинському п.н. “За местником”, а І. Фендрикевич написав

18) Видавництво “Канадійський Фармер” перекупив Ф. Доячек щойно в 1914 році.

“Пісню тужливу”. Вірш “Золоті слова” поміщені без автора. Цикль віршів замикає поезія “Січовий поклик” В. Лебедової.

“Вигнанці” Аполінарія Новака розпочинають цикл оповідань. Є тут оповідання “В галицькій школі” з підписом “П. . .”, “Прощане Хмельницького з козаками” . . . оповідання з нашої бувальщини, “Волокити”, без підпису, “На полю життя”, без підпису, “Із переказів про Т. Шевченка” (за оповіданням Олени Пчілки), “Двоєчка зрада”, знову Аполінарія Новака та “Недавнє минуле”, без підпису.

З наукових є: “Що дає нам наука”, “В сорок осьми роковини смерті Тараса Шевченка” авторства М. С. (Микола Сироїдів—М.М.), “Астрономічні відомості”, “Про погоду”, “Кит”, “Земля і люди”, “Не треба мучити звірят”, “Цікаві відомості”, що їх подав М. Гавінчук, “Основи кооператизму”, “Як сподобатися людям”, “Ворожити в давній Русі”, “Про пчільництво в Західній Канаді”, є стаття К. Геніка, “Літопис важніших винаходів”, а кілька слів про молочарню кінчає наукову частину. Є в календарі “Поселенець” і сатира: як “Жінка і корова”, “Анекдоти про Каньовського”, “Сьмішне”, “Мудрий рабін”, “По американськи”. В календарі є загадки, різні гри, цікаві ілюстрації та деякі оголошення. В загальному календар робить дуже миле і корисне враження. Без перебільшення можна сказати, що це один із найкращих календарів піонерської доби.

Залишається відповісти питання, що сталося зі закликом “Канадійського Фармера” відносно реєстру товариств, читалень, їхньої діяльності тощо. На жаль, в календарі “Поселенець” немає на це відповіді. Такого реєстру не поміщено. А велика шкода, що цього не сталося, бо це міг бути перший реєстр освітніх організацій українців Канади. Було цих культурно-освітніх організацій в тому часі кілька десятків. Можливо, що об’єм календаря “Поселенець” не дозволив на поміщення такого обширного матеріалу.

КРИТИКА НА ПОЯВУ ВІРШІВ І КАЛЕНДАРЯ

Поява двох збірок поезій: “Пісні про Канаду і Австрію” Т. Федика і “Робітничі пісні” Д. Параговського, та врешті поява першого українського календаря “Поселенець” в Канаді притягнули увагу не тільки спрагненої тоді друкованого слова читацької громади в Канаді але також увагу українців в З’єдинених Державах. Крім читачів, відізвилися і критики. Як виявляється з критичних оцінок згаданих творів, критики в тому часі були дуже неласкавими. Погромний бій зведено на сторінках “Свободи”, що була

до певної міри неутральним полем у відношенні до згаданих публікацій.

Вже в четвертому числі цього часопису з 1909 року появилася чотирощпальтова стаття з псевдонімним підписом п.н. “Народні пісні і поезія”. Автор цієї статті, Петро Нусин у вступі з’ясував погляд, чим народня поезія є і повинна бути. Зокрема вказав він на досконалість форми та ідейний зміст твору. Це забрало йому повні дві часописні шпальти. Після теоретичних міркувань про поезію, він забрав слово в справі появи трьох публікацій. П. Нусин пише (мову й правопис тексту залишаємо без змін):

“Мені до рук попалися два збірнички пісень, виданих в Канаді. Перші—“Робітничі пісні”, видані Параговським, другий “Збірник пісень про Австрію і Канаду”—зложив Теодор Федик. В критику сих збірничків не буду запускатися, може виручить мене хто иньший а скажу лишень, що по прочитаню їх, я в них не знайшов нічого того, що повисше є сказане о народній поезії і о народних піснях. Се звичайна собі мотанина слів, натягане і силкуване ся доказати своєї поетичної творчости. Передусім другий збірничок вийшов такий, якого еще в нашій літературі не було. Пісні без найменшої гадки, один висказ перечить другому, повно орфографічних блудів... Після моєї гадки д. ¹⁹⁾ Федик взагалі забагато послугує ся “поетичною свободою”. Від початку плаче, за кілька віршів вже сміє ся і тішить ся тим, від чого перед хвилию плакав. Хто таке утне?”

“Оглянувши сі збірки, прийшло мені одно на гадку і се не дає мені супокою. Як на першій так і на другій збірці стоїть: “Передрук заборонений”.—Забавив ся д. Параговський в поета—вольному воля.—Як рівнож вільно йому і свій винахід опатентувати. Однак звідки до сего приходить сей, хто позбирав ріжні передруки і уложив “збірку”, як се зробив д. Федик? Правдоподібно се тому, бо інакше не йшов би бизнес, та д. Федик не став би славним чоловіком. Ясно отже тепер мені стало, що вся та новомодна канадійська література, се новий рід, так звана література бизнесова. Пиши, складай, ліпи що хоч, аби надрукувати, та щоби було що продати, а Русин купить та вдоволиться хочби чим. Чиста іронія! Обі сі книжочки вийшли накладом Руської книгарні в Вінніпегу, котрої властителем єсть чех Доячек ²⁰⁾.”

“А тепер возьміть до рук календар “Поселенець”. Се перший календар на канадійській Русі і вийшов накладом також згаданої

¹⁹⁾ “д” означає добродій, якої то назви уживали тоді на означення “пан”.

²⁰⁾ Тут треба спростувати твердження деяких сучасних літераторів, які твердять, що “Робітничі пісні” появились коштом самого автора. Так твердить П. Кравчук в праці “Поети Канади”, Київ 1958, стор. 40.

чеської книгарні. Переглядаєш його, радуєшся, бо видиш, що і там суть одиниці, котрі зуміють працювати для добра народу. Поміщені суть твори канадійських писателів. І так затираючи руки дійдеш аж до сторони 152. Закрий очи та з відразою обернись в другу сторону і не дивися на таку мерзоту. На сій стороні поміщені суть фотографії трьох зрадників свого народу, Гумецького, Крохмального а з ним і Василевича. Під сподом написано великими буквами: “Іх заходи суть висловом думок канадійских русинів. Чи справді так? Що на се скажуть Вп. пл. Новак, Стечишин, Романчич, Гарах і інші, котрі чейже не суть приклонниками ідей тих Липованів. До сего часу вони мовчали а мовчанка єсть одобренем кожного діла! Ось бизнес! Потрафив хитрий чех за 28\$ зробити з українців в Канаді за одним начерком пера, москвофілів. Так кожний буде думати, бо найменшого протесту проти сего ми не виділи і не чули. Шкода лишень сего, що за так малу ціну себе спродати дали. Се ганьба для цілої Канадійської Руси. Дати себе учити і за ніс водити чехови, не повинен дати такий нарід, котрий має між собою таких Ферлеїв, Геників, Стечишиних і иньших.”

Врешті критик Нусин так кінчає: “Коли заблудились, то зверніть. Вина по першій мірі лежить на редакції “Канадійського Фармера”, в котрого друкарні були друковані сі діла”.

В зв'язку з цією критикою, що далеко переходила літературні межі, забрав слова Микола Сироїдів (ч. 5. 1909) і під наголовком “Пару слів витовкування в справі календаря “Поселенець” він зложив слідууючу заяву:

“До статі д. Нусина, поміщеної в числі 4-ім “Свободи” під наголовком “Народні пісні і поезія” уважаю своїм обовязком кілька слів докинути, як той, що головно займався укладом і приготуванням матеріялу до календаря “Поселенець”.

На припоручення д. З. Бичинського, редактора “Канадійського Фармера”, занявся я приготуванням матеріялу до календаря. Усі статі, будьто непідписані, будьто підписані ініціялами “М.С.” походять від мене. Про поміщене фотографії сумнозвісного “отца Крохмального і товаришів **я нічого не знав; се зробив д. З. Бичинський на власну руку і то вже по моім відїзді з Канади** ²¹⁾ та навіть і доси не повідомив мене “по какой законной причинѣ” він се зробив. Розумієсь, що довідавшись доперва тепер про **те, мушу як найенергічніше запротестувати** проти так підступних затій д. З. Бичинського, який хоче рівночасно поставити і “Богови свѣчку і чортови огарок” та приподобатись і українцям і мос-

²¹⁾ Підчеркнення редакції оригіналу.

квофілам, котрих то послідних у Канаді можна почислити на пальцях одної руки.

З наведеного отже слідує, писав М. Сироїдів, що чех Доячек Богу духа винен, бо він лиш взяв на себе кошта накладу, а до змісту і укладу календаря не мішався; уся ж вина паде на д. Бичинського, як протектора ось таких індивідуів...”.

В три тижні пізніше появилася в “Свободі” ²²⁾ стаття М. Хмеляра, що як видно зі статті ор’єнтувався в закулісах друку цих публікацій і він пише під наголовком “Канадійські поети” так:

“З увагою перечитав я статтю д. Петра Нусина в 4-ім ч. “Свободи”, як також спростоване д. Николая Сироїдова в 5 ч. тойж часописи, відносячія до Канадійської “поезії” і письменства, та тикаючі ся календаря “Поселенець”. Щоби пов. читателів добре поінформувати про ту нашу бізнесову “поезію” я позволю собі подати тут деякі факти. Жиючи в Канаді від початків нашої еміграції, я мав нагоду читати много вершиків і пісеньок, зложених нашими канадійськими фермерами, а які час від часу появляли ся в нашій американській пресі. Тоті вершики нераз дуже подобались мені завдяки своїй оригінальності та коли еще зважить ся, що се писали прості собі фермери, або робітники. На підставі тих пісеньок мож було легко уявити собі цілий канадійський Вавилон. Той писав про біду, иньший знов про розкіш, тамтой про дівчину, а еще иньший про жінку, що його покинула і т.п. Однак здивоване моє перейшло усяку міру, коли я побачив як ред. “Канад. Фермера”, п. Зигмонд Бичинський поправляв, мазав і вимазував, лаштуючи Федикові поезії до друку.

Федик, то собі зовсім простенька людина, і під той час був дяком в церкві у звісного царославного Арсенія. Він то попереписував з усіх газет пісеньки, зробивши з сего “свій” манускрипт, котрий курувати з заразливої хвороби дав ред. Бичинському. Еще, як нині припоминаю собі “файт”, який відбули “поети” Федик і Рараговський в редакції “Канад. Фермера” за крадіж “поезії”. Згадану поезію мав викрасти Федик у Рараговського і соперники-поети булиб справді добре себе потурбували, еслиб не д. Бичинський, котрий, погодив їх і приобіцяв Рараговському, що під його поемою, вкраденою Федиком і друкованою в його книжці, підпише імя автора. І справді, під одною з пісеньок е підписаний (латинськими буквами) поет Дмитро Рараговський. Тут я зовсім не виную Федика, а усе кладу вину Бичинському, котрий помимо того, що уходить за високо ученого та й ще за літерата, то потрафив, ради бізнесу, виплекати такий “пшик”.

²²⁾ “Свобода”, ч. 7, 25 лютого 1909.

Що до книжочки Рараговського “Робітничі Пісні” то її майже така сама історія, з тим тільки, що вона вже мала інших зіце-рів з редакції “Ранка”.

Тепер звернусь до фотографії трох “почотних членів духовних” поміщеної в “Поселенцеви”, котрий почотні фізигномії так уже дуже образили д. Нусина; він слушно здивований і слушно питає: “Чому? Пощо? Нащо така дурна мішанина? Сеж зрадники народа! Пощо їх славні фізигномії було там пхати?”

Д. Нусин певно не знає про відносини канадійські. Він не знає, що тут бізнес перше всього, і що тут наші “світिला” увихаючи ся поміж народ всюда і во всім видять лиш свій власний інтерес. З тої то причина ся славна “трійка” і зістала поміщена в “Поселенцеви”. Історія сего ось яка: В місяцю жовтню м.р. відбувались в Канаді домініяльні вибори. З. Бичинський ред. “Кан. Фар.”, будучи речником ліберальної партії, хоть удавав великого українця, однак ради політики лібералів, та свого власного бізнесу, звязав ся з кацапами. За їх послуги і помістив їх славні фізигномії в “Поселенцеви”, спаллюючи український календар; однак для ліберальної партії зискав трьох добрих агітаторів, що розбивались за Бичинським і за партією підчас виборів, отже бізнес удав ся а о се і ходило. Народ темний слухав, прислухував ся та дивував ся тотій новомодній саламасі.

Думаю, що поважним читачам тепер уже ясною стане канадійська “література, поезія і видавництва”... О, Господи... які то в нас чуда не діються”.

Подібне критичне становище супроти поетичних збірок зайняв Аполінарій Новак в статті “Кілька слів до статі: “Народні пісні і поезія”, що були поміщені в тому самому числі. Він писав: “Ничого тут замічувати до обох збірничків мученої поезії і ніщо критикувати. Можна сподівати ся, що автора вище наведеної статі ніхто не виручить і не запустить ся в критику... “Твори” сі появилися на сьміх всякій критиці і на сором нашій поетичній творчости. Знали ми се давно і те власне спинювало нас від всякого писання про сі два шкандали. Та се еще не кінець. Писаки сі вже готуються до видання нових отрубів своєї поетичної творчости,—до нового шкандалу.

Я думаю, що американська література далекою дорогою вимене сі “твори”. Щоби пустити себе так на посьміховиско, треба бути справді млинками а не людьми, що бажають ідейно прислужитися своєму народови”.

Цікавіші його думки були висловлені на адресу першого українського календаря “Поселенець”. “Щодо календаря “Поселенець”,—писав він далі,—“можна чень про те подумати, що зга-

дане оголошення про попів не входить в зміст літературнии. Коли не прийняти такого оголошення, то вже хіба жадного”.

Вкінці Аполінарій Новак, що підписався псевдом “Арій” робить таке заключення:

“Отже не знати хто тут винуватий: чи видавець, (не Чех), котрому прийдеся покривати недобір коштів, чи сьвященики Українці, що не ласкаві прибути в Канаду а вмісто їх приїхали кацапи.

Десь поза Канадою можна думати ріжно, але жити тут, то і побачить ся, що кацапи нічого більше як лиш задовольняють духові потреби. В народну політику вони абсолютно не можуть встромлювати свого кацапського носа. По друге, чому щирих Українців сьвящеників, розуміеть ся сьвіцьких канадійські Українці не можуть діждати ся?

Над сим власне нам треба застановити ся і виперти непрошених гостей народними сьвящениками. Деж їх взяти? Ппру!—Нема. Всі в Злучених Державах і думають, що в Канаді загнижджує ся кацапщина. Даруйте, що відбіг від властивого змісту...”

Як бачимо, критика всіх трьох публікацій, а зокрема календаря “Поселенець”, засягла своїм змістом цілу низку проблем, а передусім вона сконцентрувала свою увагу на найбільш болючому питанні в тому часі, а саме релігійному питанні. Це питання зужило тоді великанську силу народньої енергії і не диво, що воно також дошкульно відбилося на появі тодішніх публікацій.

Щоб повернути знов до літературної теми, то треба було ще хоч кількома реченнями роз’яснити, хто були ці сьвященики, що їхня знимка в календарі “Поселенець” спричинила стільки дискусійної бурі. Крім вище цитованого підпису під цією знимкою є ще дальший напис. Він звучить: “Три сьвіцькі сьвященики зі старого краю, котрі постановили зорганізувати по Канаді парохії для старокраєвих сьвіцьких сьвящеників, щоби в цей спосіб положити кінець латинізаторським забігам монахів і французів, котрі мають на цілі перевести наш народ на ворожий русинам обряд латинський”.

Треба знати, що сьвященики І. Крохмальний, та Т. Василевич виїхали до Канади без дозволу церковних властей в краю і тому були суспендовані. Оба вони твердили, що цей дозвіл був їм даний, зокрема це намагався доказувати І. Крохмальний. Доцільно підкреслити, що саме тоді, коли виходив з друку календар “Поселенець” в протоколах Парохії св. Тройці на Веллі Рівер в Манітобі є запротоколована така ухвала цілої парохії під датою 22 прудня 1908 року: “Прийнято ухвалу вислати петицію, підписану парафіянами з церкви на Веллі Ривер, до Преосвященного Соте-

ра Ортинського з тим, щоб прийняв під свою владу і затвердив о. Івана Крохмального за душпастира”²³). Треба теж наголосити, що і Т. Василевич в тому часі не був підчинений жодній цареславній юрисдикції. Він обслуговував тоді греко-католицькі парохії у Вайта, Стюартбурн, Оверстоун, Сарто й інші. Ці парохії не хотіли підчинитися юрисдикції архієпископа Лянжевена, що був тоді також єрархом для українців католиків.

Знова ж о. А. Гумецький, внук Миколи Шашкевича, що був рідним братом пробудителя Маркіяна Шашкевича, був в тому часі парохом церкви св. Володимира й Ольги у Вінніпегу, яка також не бажала бути підпорядкована латинському ієрархові в Сент Боніфас та була ворожо наставлена до цареславного єпископа Арсенія, що очолював тоді Російську Місію в Канаді. Вправді о. А. Гумецький передше, будучи в США, був зв'язаний з церквою о. Обушкевича, відомим москвофілом, але на терені парохії св. Володимира й Ольги у Вінніпегу, він стояв осторонь цареславних і разом з двома другими згадуваними священиками творив трійцю, яка хотіла мати в Канаді греко-католицького ієрарха. Отже, всі три священики в тому ще часі стояли на незалежницьких позиціях Греко-Католицької Церкви. Фактом є, що два з них пізніше відступили від Української Католицької Церкви, але це питання потребувало дальших досліджень і воно, до речі, йде вже поза межі наших теперішніх зацікавлень. Хоча треба було би ще замітити, що оба згадані після такого життєвого закруту перед своєю смертю причадили були знову до УГ-Церкви.

Тодішня критика дуже неласкаво віднеслася до публікацій ще з того приводу, що їх видав Френк Доячек, та приписувала цим виданням виключно бізнесовий характер. Важко входити в мотиви, чому Ф. Доячек задумав був фінансувати такі видання, як пісні Федика та Рараговського а вкінці календар “Поселенець”. Відомим є, що Ф. Доячек став займатися книгарським ділом вже в 1905 році. Він продавав книжки на різних мовах. Він як один із тих, що визнавав потребу, щоб йти з книжкою до покупця, а навіть до хати, він об’їжджав, а ще частіше обходив пішки українські колонії з українською книжкою і, знаючи потреби поселенця, передусім голод на друковане слово, він підхопив ідею видавати власними силами українські видання: Видавав і ширив їх з хати до хати, та зі своєї книгарні, з початку при вулиці Селкірк, а пізніше при головній вулиці у Вінніпегу. В той спосіб положив він великі заслуги в ширенні українського друкованого слова в

²³) Канадійська Теробля, Вінніпег, 1964, стор. 17.

Канаді. Випускаючи в світ пісні і календар, Френк Доячек зробив добре діло. Цього не підтверджувала критика, але підтверджувало само життя. “Пісні про Австрію і Канаду” Т. Федака скоро розійшлися по цілій Канаді і поза нею. Вони перевидавалися кількакратно. Не було також дефіциту на “Робітничих піснях” Рараговського. Повністю розійшовся також календар “Поселенець”.

Полит на нові видання заставив декого навіть з критиків, щоб змінити думку про новонароджені збірки поезій. Аполінарій Новак так писав про Федикову збірку в листі до Онуфрія Гикавого в 1910 р.:

“Чи ви знаєте дещо про книжку “Пісні про Канаду і Австрію”. Вже розійшлося друге видання в 4,000 примірників. А як би ви так піднесли на крилах музи і написали щось подібного, але далеко кращого. Можна таку нову збірку охрестити “Пісні про Канаду й Галичину”. Описати легкими віршами все те, що ви пережили від часу виїзду, аж до тепер. Як єсть у вас охота, то напишіть, але найперше перечитайте “поєми”, що їх написав наш славний Федик, аби ви знали чого триматися. Я вам кажу, що на сім можна більше зискати, як на історії... ви повинні видати і такий самий інтерес мати як книгар із Федикових пісень”²⁴).

В 1927 році збірку Т. Федика, що первісно звалася “Пісні про Канаду і Австрію” переназвало на “Пісні імігрантів про Старий і Новий край” й видано черговий раз накладом “Української Книгарні”, званої передше “Руської книгарні”. В передмові до нового видання писалось: “Вірний образ долі наших робітників за морем, представлений в піснях про “Старий Край і Канаду”, так зацікавив наших переселенців, що розкупили два перші наклади цих пісень. Великий полит за цею книжкою змусив нас видати ще один наклад. Українська Книгарня, хочачи зробити вигоду українцям і вдоволяючи їх просьби, відкупила від Т. Федика авторство цієї книжки і пускає в світ своїм накладом оце четверте видання. Нехай воно служить кожному розрадою у вільних хвилях, нехай кожний пригадає собі свою долю і недолу в нашій новій вітчизні Канаді”.

Так і бачимо, що тогочасні критики багато дечого не бачили у вартості тодішньої поезії—народних піснях. Вони сконцентрували свою увагу на форму та церковну політику а за ним забули про зміст цих пісень.

²⁴) Лист переховується в автора і датований 7. XII. 1910.

САВА ЧЕРНЕЦЬКИЙ

В гущі піонерської масової поезії—фолкльорних пісень, виростали поетичні індивідуальності. До таких, що перебували в Канаді, а писали вірші, належить о. П. Тимкевич, що був другим з ряду українським священником в Канаді. Його “Слеза на могилу мого товариша о. Бончевського”—це один з кращих віршів з його нечисленної колекції. Однак обдарованим співцем, що виріс в тому часі понад голови всіх був **Чернецький-Чалий**, якого вірш помістив у своїй збірці Т. Федик, як “пісню двадцятьчетверту”.

В жодних інших літературних збірках, як також в історії української літератури Канади, за підписом Чалого чи іменням Чалого дослівно не стрічаємо нічого. Хто такий був Чалий?

В ч. 18 “Свободи” з 1908 р. знаходимо одне спростування, в якому між іншим читаємо: “Від часу могого прибуття до Америки, то є від 10 літ, я всегда підписувався або своїм повним іменем або псевдонімом “Чалий”. Під цією заявою є підпис: “Сава Чернецький”.

Вірші з підписом “Сава Чернецький” стрічаємо на сторінках “Свободи” вже в 1900 році. Побіч його прізвища, в перших віршах дописувано ще “Вінніпег, Канада”, пр. в ч. 10 та ч. 13 того ж року. Тематика його віршів наскрізь канадійська, пр. “Зі зільника Канади” (ч. 10), “Канадійські робітники” (ч. 153), “Два образи” (ч. 16), “Одна лиш калина” (ч. 17). В ч. 17 є також його допис про Вінніпег. Дальше є цикл його поезій п.н. “Русини в Канаді” із такою вступною приміткою: “Сеї стишок єсть властиво лиш вступом до дальших стихів, котрі я буду від тепер під тим наголовком посилати до “Свободи”. Буду старатися всіма силами представити в них якнайвірніше жите-буте Русинів в Канаді. Замітку підписано “С.Ч.” До цього циклу належать вірші: “Свіжі емігранти” (ч. 21), “В канадійськїм місті” (ч. 28), “Я хочу додому” (ч. 28), “Се що є” (ч. 33). Сюди можна ще також зачислити його пізнішу поезію “Сучасні жовніри”, котра могла би бути неначе тлом до цієї групи віршів. В цьому пізнішому вірші змальовує С. Чернецький емігрантів як воїнів, що ідуть боротись з нуждою, боряться за “одробину віри”, та живуть надією, що знайдуть щастя “у тім лютім бою”. Цитуємо:

“Так, емігранти сучасні жовніри,
Борці, що ідуть боротись з бідю
За хліб насущний, одробину віри,
Що знайдуть щастя у тім лютім бою.

А бій ведеться страшний, загорілий,
На смерть і муки всі летять юрбою
І хоч лиш сотний доб'ється до ціли,
Ніхто надії не теряє в бою.

О, ти надіє, ненько емігрантів!
Одна ти ходиш за ними усюди
Й осолоджуєш їх муки і труди;

Лише ти другом тих борців, скитальців,
З тобою серце із туги не мліє
І вмерти легше з тобою—надіє”.

Вірш “Сучасні жовніри” написаний сонетом і повний реалізму.

Сава
Чернецький
(Чалий,
Далешівський)

Він вірно відзеркалює піонерську добу тих, що завойовували західні степи Канади. Першу частину сонету присвячує автор власним роздумуванням та переживанням, душевній боротьбі, коли кому приходилось лишати свій рідний край. Хоч “жаль, непевність і сумніви злющі обсідали душу, неначе рої”, автор вирішує, що:

“Боротись треба, боротись що сили;
Боротись довго без страху, без міри,
Бо емігранти—сучасні жовніри”.

Сава Чернецький вважав себе одним із таких жовнірів. І треба з великим вдовільям ствердити, що вибраним шляхом воїна С.

Чернецький пройшов ціле життя. Коли в історії цієї боротьби багатько індивідуальностей схиблювали з вибраного шляху, Сава йшов маршем воїна, прямими дорогами і ніколи не пішов в бічні, круті вулички.

В боротьбі за краще завтра є щоденно упадки і підйоми. Один такий образок із такого душевного розгублення змалював Сава Чернецький такими словами:

“...Пітьма і сумнів мене обнімали,
Як страшною пропасть передо мною стала...
У моїм серцідесь не стало віри,
А я став безсильний і слабий без міри.
До душі говорю, що так без краю
В блуднім томилась, мов би темнім гаю:
Моя ти бідна! Коли ж знов до Бога
Твоя спростуєсь зрита я дорога?
Коли знов вірнешся із моря страшного
Птахом крилатим до раю давного?”

Коли Сава до краю був розгублений в своїх думках і застановлявся, хто допоможе йому збудувати довгомилевий міст до його щастя, “хто порадить його жалем та слезою” і коли він в своїх думках знайшовся на безвихідному, тоді він побачив:

“Дух так світлий, як сама зірниця
Став ясний, ясний, із лелій му лица,
Руки зложені, від них луч вzbивався.
Я глянув на нього,. Він так обізався:
Не сумуй душе, я ти міст збудую,
Я рай відкрию, Бога мисль святую
Тобі перед очі поставлю, най битва
Твоя скінчиться; мостом тим “молитва”.
І зник дух; а душа стала гаряче
Молитись Богу, любо по дитячи”.

Цей перший вірш Сави, що появився друком в “Свободі” був поміщений в безсерневому числі (ч. 10) 1900 р. п.н. “З зільника Канади”. Побіч повного його підпису замічено латинкою “Winipeg, Canada”.

Найбільшим ворогом кожного емігранта в початкових місяцях а навіть часто в перших роках побуту в новій країні—це безмежна туга за рідним домом, рідними сторонами, рідним минулим. Часами вона позначається на людській психіці важкою депресією. З оповідань багатьох поселенців можна довідатися, як вони цілими днями плакали, часто не їли і поважно хворіли та думали тільки про своє давнє оточення, “старий край”, свою

батьківщину. Подібно гнітучий стан пройшов Сава Чернецький і зобразив його у своєму вірші, що появився друком в квітні 1900 р. п.н. "Весна в чужині":

Прекрасна, люба весна загостила:
Соньчко грѣе, снѣгу нѣтъ,
Наново мати земелька віджила,
Відмѣннимъ ставъ ся цѣлый свѣтъ.

Лишь я сумую, мене зъѣдає
Давня недоля—впертый гість;
Моє лишъ серце втѣхи не знає,—
Журба и смутокъ его ѣсть.

Весна прибула и все оя змѣнило;
Поля и дѣбровы, цѣлый край,
Вѣтеръ тепленькій повѣявъ ажъ мило.
Повеселѣйшавъ лѣсъ и гай.

Лишь я сумую, тужу зітхаю,
Бо въ моимъ серцю ще зима,—
Лишь я на щасте свое чекаю,
А его нема, тай нема...

Прекрасна, люба весна чарівниця
Вже очарувала всѣхъ людей:
Въ кожного бачу весели лица,
Въ кожного гуморъ золотый.

Мене веселість лишъ опустила,
Прикро і тяжко днесь мені—
Вся моя радість там ся лишила
Там—в укоханій вітчині...²⁵⁾

Поселенець в новому оточенні шукає подібностей зі своїм давнім оточенням. Чим більш контрастів, тим більш душевних реакцій. Тому важко було поселенцеві з чудових українських гімлів і лісів зжитися зі суворим та монотонним довікіллям степової Канади. Сава, що виростав на мальовничих берега Дністра і Покуття, оспівує тугу за рідною красою, у вірші "Одна лиш калина":

²⁵⁾ "Свобода", ч. 13, 1900.

“Усе відмінне, Канадо, в тобі;
Рослини, пташки, звірина—
Сумно і важко неначе в гробі,
Нашого тутки нічого нема.
Одна лиш калина, єдина рослина
Тут прийнялася—люба калина.
В лісах, мочарах, глухій пустині,
Де лиш наш нарід днесь жиє,
Всюди побачиш корчі калини—
Її тут повно всюди є.
А в часі горя, кривди години,
Народ ся скаржить одній калині...
Душно у місті, вийду на поле
І ту нічо мя не тягне.
Сумно і чужо як ще ніколи,
Серденько своє щось прагне.
Тоді до ліса чим дуж прямую
Там ся калинов, хоть налюбую...
О любко пісней народу мого!
І тебе біда тут загнала,
Щоб на час суму, суму важкого
Вигнанцям сили додала?
Прийми же подяку, калино мила,
Бо лиш ти в горю нас не лишила”²⁶⁾.

В українського імігранта в Канаді була не тільки туга за рідною стріхою, не тільки душевні муки та труднощі достосуватись до нового оточення. В нього були і свої радощі і розваги. Вони часто переходили в скрайності і заперечували його провідну настанову. Густо-часто були ці стани протилежною реакцією душі, що проходила шляхом душевної репресії. На цьому тлі витворилася була пізніше окрема категорія імігрантів, що їх згірдливо звали “джеками”. Назва “джек” походила з того, що були лісові робітники (lumberjacks), які заробляли в лісах розмірно багато грошей. Жили вони в лісах місяцями і тим самим були на відлюдді. Подібно діялось з робітниками на т. зв. “генках”, при будові залізничих шляхів. Заробивши гроші, вони повертались до міста на відпочинок. В часі своїх вільних від праці днів вони “надробляли” те, що втратили на відлюдді. Гроші видавали на п'ятику, а часами на дещо інше. Того роду робітники не втішались доброю опінією серед спільноти і Сава змальовує “Два

²⁶⁾ “Свобода”, ч. 17, 1900.

образи”, щоб в них протиставити наслідки того роду легкодушної поведінки:

“В готелю сміхи, гармидер, крик...
Сьогодні Проць усім платить,—
Горілка, мід і пиво є
І що хто хоче, те і пе.
А Проць на бочку з пива став
І таку до всіх промову мав:
“Гей пийте, браття, пийте враз,
Бо тут в Канаді є гаразд!
Бо тут лиш грошей заробляй,
Вбирайся, пий, любись, гуляй!...
Дивіться, я вернув з робот,
Привіз долярів кілька сот,
А вчора в дім один зайшов,
Дівча чудесне там знайшов...
Мов зірка та, як “лужінгглас”...
Гей пийте, браття, пийте враз!
Хоч жінку й діти маю десь,
Лиш чорт най ними там займесь!
Я все старе—кидаю в кут...
Відмінно жити хочу тут.
Змінити мушу все нараз...
Гей пийте, браття, пийте враз!
Кидаю завтра Вінніпег,
З дівчиною їду світом геть
І ніхто не буде чув за нас...
Гей пийте, браття, нині враз!”²⁷⁾.

В протиставленні до наведеної картини Сава Чернецький змальовує другу частину образу, тих, що осталися в краю і ждали на вістку від мужа і батька. Вірили в нього, що чейже “не забуде” і тільки молились за його щастя. Тимчасом діждались тільки останньої родинної трагедії:

“Все гадала, сумувала,
Чоловіка споминала,
Що пішов у світ
Аж за море до Канади,
Як той пташок до принади
І відомости ніт.

²⁷⁾ “Свобода”, ч. 16, 1900.

Що ділає, де буває,
 Кількоо грошей заробляє?
 Хоч би кілька слів
 Повинен був написати,
 Мою журбу розігнати,
 Як би лиш хотів...
 Я бідую і гарую,
 Від роботи рук не чую
 Вже четвертий рік;
 Дітей двоє і податки,
 Старі довги, недостатки
 З'їдають мій вік.
 Лиш хоч мучусь, горе зношу,
 Та все за ним Бога прошу,
 Щоб ми щастя дав
 А як йому добре буде,
 Певно за тих не забуде,
 Що в біді лишав.
 В тім післанець від громади
 В вікно крикнув: "Лист з Канади!"
 Скочила як птах...
 Відобрала, прочитала
 І тяженько заридала.
 В листі було так:
 "Що ся стало, то пропало,
 Забувай мене помало,
 Як то чиню я...
 Я ту красшу, ліпшу маю
 І так вертати не гадаю.
 Ти вже не моя".

"Два образи" С. Чернецького—це не відокремлений факт. В часописах з того часу а також і пізнішої доби читаємо оголошення жінок, що шукали своїх мужів, а був час, що було домагання громадянства, щоб того роду факти публікувати в пресі.

Є у Сава вірші з побутового життя імігрантів як "Канадійські робітники" ("Свобода" ч. 15, 1900), а дальше "У фабриці" (ч. 19, тамже). В цьому останньому вірші він роздумує над соціальною проблематикою, зокрема над використанням робітника працедавцем. Сава однак був завжди оптимістом і він вірив, що "згине кривда" і "звалиться в руїну". Просвіта з правдою "не подадуться злому". Питання правди—любви і неправди—несправедливости він також розробляє в байці-сатирі "Любов

ближніх” (“Свобода”, ч. 26. 1900).

Цю довшу сатиру про Правду, що поневіряна в Європі, а котра прибула до нового світа—Америци, і не пошанована знову ж на цьому континенті, загнали її злії люди врешті на Сагару до Африки, щоб там її відокремити від світа. Сава однак вірить і жие надією, що хоч:

“Любки ближніх днесь немає
В двох найкращих частях світа:
Вона бідна коротає
На пустині свої літа
І добра надаремно прагне, бо
“Добра люде не бажаять:
Їх лиш самолюбство тягне
Марні форми поваб мають...”

Однак Сава вірить:

“Але все колись зміниться,
Світло правди засіє,
Любов тоді появиться,
І з земельки рай зділає”.

В кількох образах п.н. “Русини в Канаді” (“Свобода ч. 21, 1900) С. Чернерцький змальовує матеріяльну нужду поселення, а у вірші “Свіжі емігранти” він увіковічив прихід одного із численних та масових транспортів українців, що прибували до Вінніпегу в 1900 роках. Транспорти—переїздили кораблем та залізницею—належать до найбільш понурих картин українського імігранта до Канади. Не тільки недоживлювання мстилось на дітях, але це відчувалося і на старших. Понад все були часто жахливі гігієнічні умовини. Відомо, що емігрантів везли у вантажних кораблях. До Європи з американського континенту везли худобу, безроги, а з Європи в новий світ, в тих самих кораблях, везли поселенців. Приїзд таких імігрантів кожночасно викликував сензацію в місті, бо це “приїжджали надзвичайні люде”, але даймо слово Саві:

“СВІЖІ ЕМІГРАНТИ

В цілім Вінніпегу страшна вірварня!
Тисяч емігрантів нині приїжджає,
За містом в шатрах замешкати має.
І всіх ворушить та звістка одна.
Малий і великий, бідний і богатий
Спішить аж за місто, щоб їх оглядати,

А навіть і “лейді” не одна.
Вже повно зібралось дітей, мущин, дам
І всі витревало, спокійно чекають,
Бо-ж се незвичайні люде приїжджають—
Тисяч самих диких, дурних Галичан!
В тім на рівнім полі потяг показався
І якийсь утишний голос обізався:
Їдуть вже, їдуть! Дивіть, он там!
Надїхали справді. Ось вже потяг став
І посипались з него бідні Галичане,
Всі обдерті, чорні неначе цигане,
А з кожного лица я нужду читав:
Незнане світа, тупість і покору,
Просвіти мало, сліди мук і болю,
Аж мене за серце біль хватав.
Між зрителів гурмою счинився шеліт:
“Ту з дива на правду аж треба упріти,
Жінки на пів нагі, мов безроги діти!
Або на ту ношу добре ся дивіть!
Мущина в ній кожний осла вигляд має,
Бруд по два цілі на них наростає,
Других таких диких не бачив світ”...
Так судив про наших Америки син;
Але як би міг він нас лучше пізнати,
Історію горя нашого читати,
Нашої недолі шукати причин,
Як гнети, неволі столітя минали,
Як нас поступенно такими ділали—
Заплакав би певно не оден”²⁸⁾.

Присвятив С. Чернецький один вірш також нашим найменшим, що більше як хто терпіли імїграційні “гаразди”. Крім належної поживи та елементарної гігієни бракувало малятам і дїтворі належної атмосфери та виховного клімату, в якому вони чулибся самі собою. Це питання мало обговорене в історії та літературі українців Канади. Піонери в своїх споминах писали про себе і таких самих як вони. Щоб вчутися в біль душі дитини, треба було такого бистрого і чудого спостерігача, яким був Сава Чернецький. Вшановуючи пам’ять тих маленьких, терплячих душ, Сава присвятив один свій вірш трилітньому хлопчикові п.н. “Я хочу додому”. Хлопчик тужив за рідним домом і завжди благав батька:

28) “Свобода”, ч. 21, 1900.

“Ой, тату мій любий, я хочу додому,
Збирайся скоренько, вертай!
Хочу розказати дідові старому,
Який я бачив дикий край...
Там песик маленький і тітка Марина,
Там вуйків Миколка зістав,
Я хочу додому... Трилітний хлопчина
Так татові своєму клептав...”

Кудиж було батькові вертатися. Він приїхав на довший час, а може навіть і на постійно. Тимчасом дитина тужила за рідною хатою, за своїм рідним довкіллям. Хлопчик з туги нидів з дня на день і вкінці прийшла трагічна хвилина для всіх.

“Дитина конала—додому бажала,
Тай вмерла зі згадков о нім,
Конвульсія люта і гарячка з нею
Відняли життя малому,
Люб’яче серденько накрили землею,
А душа понеслась додому”.

Ще досадніше змальована доля цілої родини, що зимою погибає осамітнена в лісі серед важкої канадської зими. Схопив Сава цей трагічний образ галицької родини в оповіданні п.н. “З глибини пропасти”²⁹⁾. До цього додав він ще піднаголовок “З життя канадійських поселенців”. Цим оповіданням Сава започаткував окрему серію своїх оповідань, що їх він містив не тільки в часописах, але теж в календарях. Сюди належать: “Один з премногих”, “Страхи в Америці”, “Бісів хвіст” (“байка з правдою”), “Морські розбишаки”, “Жіночий язик”. “З американських дотепів”, “Пригода Бома”, “Дорожнеча”, “Журба біса” (казка), “Собака в торбі”, “Гостина в цигана”, “Страшні кухарі”. Оповідання Сави крім “Свободи” друкувались також в “Іскрі”, “Осі”, “Лісі Микиті” та других.

Деякі оповідання Сави були появились навіть окремою книжечкою як “Невдалий линч та жіночий язик”. Ця книжечка була друкована в Скрантоні (ЗДА), в 1913 році. Д-р Юліян Бачинський, що єдиний подав обширнішу нотатку про творчість Сави Чернецького в своїй докуменльній праці “Українська імміграція в З’єдинених Державах Америки”³⁰⁾ приписує навіть Саві Чернецькому більші вальори прозаїка, як поета.

Як в поезії так і в прозі Сава дав докази, що він був непере-сичним талантом в піонерській добі. Сила його переживань та

²⁹⁾ “Свобода”, ч. 18, 1900.

³⁰⁾ Львів, 1914, стор. 469-470.

поетичного вислову кваліфікує його як передового співця цієї доби. Залишив він нам глибокі картини імігрантської долі українського поселення в Канаді, як ніхто інший до нього, чи по ньому. Вірш його може не все на висоті, але скаля переживань надто висока.

З Канади до ЗДА

Улітку 1900 року Сава Чернецький переїжджає з Канади до З'єдинених Держав Америки і там стає на працю в часописі "Свобода", що її тоді редагував о. Іван Ардан. Сава стає його близьким співробітником і майже через чотири роки працює над видаванням та редагуванням часопису. На початку працював він також складачем, пізніше організатором-управителем видавництва "Свобода".

В один час він виїжджає в терен, як представник "Свободи", щоб приєднувати передплатників та здобувати матеріальну базу для її існування. На час праці Сави в "Свободі" припадає найбільш плідотворний період в його творчості. Замітне також те, що в тому часі, а точніше сказати, з переїздом Сави до ЗДА, в нього міняється основно характер його поетичної творчости. Він тільки вряди-годи пише ліричні поезії, зокрема патріотичну лірику. Його основним жанром стає віршована сатира. Він, з плачу над долею народу, переходить в так званий "сміх крізь сльози". І тут він виявився неабияким майстром.

Вже в половині 1900 року появляються в "Свободі" його сатиричні вірші. Ці вірші він підписує тільки псевдом "Чалий". Пише він: "По хрестинах в кума Гриця" (ч. 33), "Поворот з агітації" (ч. 38), "В реставрації" (ч. 40), "Як читатель" (ч. 41), "Піснь о козі" (ч. 42), "Тяжко догодити" (ч. 44), "Спаношені" (ч. 45), "Донька Ізраїля" (ч. 46), "При жидівській згоді" (ч. 47), "Мудре питання і відповідь" (ч. 48).

Крім цього він пише фелейтони п.н. "Кум Гриць і Василь" (в чч. 30-32, 35, 38-41, 43-44). Кум Гриць і Василь ведуть розмови про Америку, як новий континент, про Канаду, Манітобу, про Народний Союз, про кацапів та їхню пресу, йдуть вони оба на хрестини, до бари, допомагають своїм організаціям, національній пресі, народному життю та врешті і самим собі. В ролі Василя виступає таки сам Чалий а кум Гриць, це його добрий приятель з краю, з його Далешеви, з яким Сава ходив до школи та був близьким сусідом, "через дорогу".

З Грицем мав Сава багато цікавих споминів. Оба вони подружили в громадській праці та були нерозривними приятелями

аж до виїзду Сави до Канади. В Канаді не забував Сава про свого приятеля в Старому Краю і писав до нього листи, знову у ЗДА вів з Грицем розмови у фейлетонах. Фейлетони “Кум Гриць і “Василь” появлялись в “Свободі” теж в 1901 році (від ч. 1-24 та 30 і 34), рідше знову в пізніших роках. Фейлетони ці часто були поперетиківані сатиричними віршами.

З цікавіших сатиричних віршів Чалого з 1901 р. варто відмітити “Зле малим, лихо великим” (ч. 7), “Мудренно придумали” (ч. 6), “Темні духи” (ч. 13), “Купить мази” (ч. 11), “Легкий спосіб” (ч. 14), “Твердий Ваньо з Чортопахець” (ч. 19), “Жонатий” (ч. 51). В пізніших роках на увагу заслуговують: “Американський русин і його опікун” (ч. 13, 1902), “Гимн в альбом цареславному Светови” (ч. 17, 1904), “Знайомий”, “По американськи” (ч. 1, 1909), “Хуліган” (ч. 3, 1909) та багато інших. Свої фейлетони та сатиричні вірші Чалий власноручно та вдало ілюстрував. З цих ілюстрацій так і видно, що Сава мав великі мистецькі здібності.

Сатира Чалого дотепна й ущиплива, а часом навіть рубашна. Не жалів він хрунів всякої масти, а зокрема кацапів-перевертнів та латинський клер, що в тому часі дуже багато бороздив Українській Католицькій Церкві в ЗДА і Канаді. Попадалось всяким вельможам, передусім дряхлій історичній шляхті. Чалий завжди стояв в обороні біднішого, пониженого. Був він за соціальну і національну справедливість, голосив віру в правду та народ.

Омельян Ревюк в розвідці “Наші літературні і мистецькі надбання в Америці”, що була поміщена в “Пропамятній книзі” Українського Народного Союзу (1936) так висловлюється про значення сатири Сави Чернецького. “Останній, пише він про Саву, мабуть найбільший літературний талент у передвоєнних часах, часто переходив на сатиру, що відіграла тоді в громадському життю української іміграції поважну роллю. Він відкликівався на всяку подію з національного життя українського народу. Він подорожував багато і знав докладно життя української іміграції і поетизував про різні його сторони (стор. 345 цитованого твору).

Для ілюстрації ми дозволимо собі зацитувати дещо з його сатиричних віршів, що відзеркалюють завзяту боротьбу українства того часу з наступом кацапського табору, що рекрутувався передусім довкруги Російської Православної Місії, зокрема при їх часописах “Світ” та “Правда”.

Для повности ситуації треба відмітити, що це ренегатство мало також частинно прибіжище в греко-католицьких священиків Закарпаття, а навіть деяких з Галичини, а передусім з Лемківщини.

Вони гуртувалися довкруги пресового органу “Правда” і “Поступ”, що їх видавав Віктор Гладик зі Львова. Остоею українства в тому часі були українські священики, що їх з призи́рства ренегати звали попи́ками-радикалами. Сюди належали о. Нестор Дмитрів, о. Іван Ардан, о. А. Бончевський, о. М. Стефанович, о. П. Тимкевич, о. І. Констанкевич, о. С. Макар, о. М. Підгорецький та інші. Треба було тих “попиків-радикалів”, на яких ренегати за́йло нападали й осмішували перед народом, боронити.

Отже Сава Чернецький написав віршову сатиру “Мудренно придумали”. Цитуємо:

“Славний Фецько зі Смітника
Тай редактор від “Злісника”
Пан Жабкович Сень—
Посходились і працюють
Радикалізм студіюють
Вже четвердий день.
Они щось по троха знали
За якісь там радикали
Не много однак;—
А хтіли то розробити,
Щоб “врагов” ним очорнити
Йї не могли ніяк...
Врешті Фецько наче актор
Скочив—крикнув: “Пан редактор,
Маю вже пишть:
Радикалізм—з воші сало,
Що від Греків назву взяло
І підбило світ.
Хто в Галичині роджений
Є тим салом намащений.
Стережіть ся їх!
Бо хто з ними буде жити,
Може пекло заробити—
Непростимий гріх...”
Так “мудренно” придумали
Йї зараз до газети дали
На потіху всім.
А хто їх газету має
Певно все те добре знає,
Бо—читав о тім”³¹⁾.

Вірша-сатиру “Мудренно придумали” Сава підписав “Дале-

³¹⁾ “Свобода”, ч. 6, 1901. “Смітник”—“Світ”, “Злісник—Вісник”.

шівський”, що його вживав побіч псевда Чалий. Псевдо це взяв він від села Далешеві, званого також Далешів, Городенського повіту, де народився та проживав Сава Чернецький. Боротьбі з москвофілами, що звали себе “твердими русскими”, Сава при-
святив фейлетон і такого вірша п.н. “Твердий Ваньо з Чорто-
пхаєць”:

“І я твердий і ти тверда,
Тато твердий, мама тверда,
Твердий рід наш з цілим штабом
Твердий був нашим сватом.
Твердий попик слюб давали,
Тверді дяки нам співали,
Тверді грали в нас музики,
Твердо нам рипіли смики,
Тай тверді самі гуляли,
Твердо щастя нам бажали...
І—дитина маленькая
Вродилася тверденькая,
Тверда була, тверда є,
Тверда нам ся придає...”³²⁾.

Не залишив Сава свого випробуваного ліричного пера і в піз-
ніших часах. З його кращої лірики і святкових віршів, що були
поміщувані в “Свободі” годилося б відмітити: “Настає ранок”
(ч. 2, 1904), “Псалом 140” “в приміненні до нашого народу” (ч.
33, 1906), “Троде, знай” (ч. 1. 1910), “З Різдрвом Христовим” (ч.
1, 1911), “Чутка з Юдеї” (ч. 16, 1911), “Новорічна Дума” (ч. 2,
1911), “Вже трублять” (ч. 9, 1913), “Відповідь долі” (ч. 19, 1914),
“Браттям-борцям на Україні” (календар УНС на 1918), “Мусить
ясно бути” (календар УНС на 1919) та інші.

Юліан Бачинський, якого ми працю згадували передше, так
пише про Саву Чернецького. До речі, Бачинський чомусь пише
“Чарнецький” а не Чернецький. Це однак трапляється з імен-
ням С. Чернецького часто, що замість правильного Чернецький
пишуть Чарнецький. “Сава, пише д-р Ю. Бачинський, народ-
ний учитель з Галичини, помістив в “Свободі” як її співробітник
від 1901-1904 рр. і в Календарях УРСоюза ряд поезій і сатирич-
них віршів а в “Свободі” два оповідання: “Один з премногих” і
“Страхи в Америці” (Тут явна неточність в Ю. Бачинського.
Сава помістив в “Свободі” значно більше оповідань—М.Г.М.)
відтак в 1913 р. в “Народній Волі” оповідання “Невдалий линч” і
“Жіночий язик” (індіянська казка). Його поезії друковані в

³²⁾ Тамже.

“Свободі” в окремій відбитці, в 1904 р., в збірці американських поезій п.н. “Америка”, виданій як друга книжечка Видавництва ім. А. Бончевського “Слово”. Деякі знова його гумористично-сатиричні вірші, уміщені в “Свободі”, вийшли окремо в 15-ій книжечці видавництва часопису “Свобода” під заголовком “Весела книжочка”. Чернецький був також головним співробітником гумористично-сатиричних часописей “Оса” (в 1902 р.) і “Шершень” (в 1909 р.). Ті вірші доповнені віршами зі “Свободи” вийшли також окремою книжечкою в 1910 році під давним наголовком “Весела книжочка”, накладом “Руської книгарні” в Скрантоні, Па. (Пенсильвенія—М.Г.М.). Чернецький прибув до З’єдинених Держав в 1899 році” (стор. 469 цитованого твору).

Ю. Бачинський зробив декілька помилок, які треба було б спростувати. Всі дотеперішні дані промовляють за тим, що Сава Чернецький прибув в 1899 році до Канади а не до ЗДА.

Дальше в збірці поезій “Америка” було ще по шість віршів двох других авторів, що скрилися під криптонімами “Б-а” та П. Т. Загально прийнято, що під криптонімом “Б-а” скривався Михайло Беля а під “П.Т.” о. Павло Тимкевич. Єдиний Сава підписувався своїм повним прізвищем і тим самим надавав певного авторитету цілій збірці.

Збірка “Америка” охоплювала такі вірші: “Америка”, “Дежви”, “Важкі думки”, “Галицьким панам в альбом”, “До сестри”, “Публика”, “Се що такого є”, “В Пенсильванії”, “Два образки”, “Одна лиш калина”, “Я хочу додому”, “Купить мази”, “Прощання з краєм”, “Слава пророка”, “Поет і муза”, “Будучність руського робітника”, “Вітер по поли”, “Ой в мене квіточки цвіли”. Шість віршів в цій збірці авторства Сави і майже всі вони писані в Канаді та тематично зв’язані з Канадою. Видавці назвали книжечку “Америккою” мабуть тому, що поняття Америки тоді покривало Канаду і ЗДА.

Збірка віршів “Америка” начислювала 32 сторінки друку і коштувала 15 центів. Співредактор збірника о. Степан Макар вмістив післяслово під наголовком “Кілька заміток до сего збірника віршів”, в якому дав дуже влучну характеристику не тільки віршів, але теж і ситуації, в якій побачила на північно-американському ґрунті перша збірка американсько-канадської поезії в українській мові. Цю невибагливу, але щирю характеристику цитуємо повністю без зміни ортографії. Макар писав:

“Сі вірші, які ласкавий читатель зволив перечитати у сім збірнику, видали ми не тому, мов то сі вірші відзначають ся високою мислю та широтою фантазії, а тому, щоб показати заголо-

ви наших братів Русинів, що і на поли поезії зробився який такий початок на американській Русі...

Очевидно, як слідно навіть із віршів, душа американського Русина не достроїла ся ще до нових американських обставин—можливо, що американські Русини не покладали ще хоч яких-таких підвалин до широкого життя—а можливо й тому, що американський ґрунт взагалі не дуже то відповідний для зросту всякої штуки. Тому і вірші, які подані в сім збірничку, виглядають більше на урвані звуки, або на недосказані слова, як на певну своєї сили та мелодійности, свіжу, кріпку поезію. Просимо, щоб ласкавий читатель взяв сих кілька наших слів під розвагу, та щоб уважав сей збірничок більше, як доказ живучости нашого рідного слова, котре і у Америці живе і буде жити та за вираз певного засобу чуття у кількох інтелігентів, як за якусь антологію, чи збірку поезій у високім тих слів розумінню”.

Як бачимо редакція та автори віршів були надто безпретенсійні.

Треба також замітити, що “Весела книжочка” з багатьма образами, про яку згадує Ю. Бачинський, містить в собі гумористично-сатиричні стишки Чалого і стихи творів С. Руданського”. Ця збірка вийшла двома накладами, друге видання в 1913 році.

В 1910 році появилася у Вінніпегу накладом “Руської Книгарні” 49 сторінкова збілочка віршів малого формату п.н. “Рицар і смерть”. В цій збірці не подано авторів віршів, як також не знаємо автора єдиного там оповідання п.н. “Чортик друкарський”. Серед циклу поміщених сатиричних віршів є вірш пера Сави Чалого; пр. “Донька Ізраїля”, друкована в ч. 46 “Свободи” від 1900 р., “Тяжко догодити”, тамже в ч. 44. 1900, “Спаношені” тамже в ч. 44. 1900, “Думи мої”, друковані пізніше в “Іскрі” (ч. 16. 1917) під іменням Чалого. “Нагробна напись”—це типовий вірш-сатира С. Чалого. Подібно “З теки Мошка Цмокелес”. Є тут вірш С. Руданського: “Циган з хроном” та “Циганський похорон”. Книжечка ілюстрована карикатурами С. Чалого. Видання “Руської Книгарні” у Вінніпегу є приблизною копією видання “Веселої книжечки” в ЗДА. Як би воно не було, видно, що вірші-сатири С. Чалого були дуже популярні в піонерській добі і вони друкувалися в ЗДА і Канаді, хоча часами навіть не під його іменням.

При кінці своєї одно-сторінкової характеристики Ю. Бачинський робить зауваження, що Сава Чернецький виїхав десь на захід в ЗДА і замовк. Подібну помилку зробив також Омелян Рев’юк, в цитований вже передше розвідці, в своєму загальному

ствердженні, що стосується всіх поетів піонерів. Він твердить: “З вибухом війни всі старі поети вже були давно замовкли” (стор. 345 згадуваного твору).

З матеріалів, що авторові вдалося зібрати, Сава в часі першої світової війни і після неї співпрацював з такими гумористичними журналами: “Іскра” в роках 1917-1919, журнал гумору і сатири, видаваний в Нью Йорку, видавець Василь Пуйда, “Лис Микита” 1920-1922, гумористично-сатиричний ілюстрований часопис, що теж появлявся в Нью Йорку, “Оса”, в Чикаго в роках 1919-1920, якої видавцем був П. Маркевич. Містились сатиричні вірші Чалого в канадському “Кадилі” з Вінніпегу. Існує можливість, що він міг теж друкуватися ще в других часописах. Якщо він і не співпрацював з деякими виданнями, то вони передруковували його вірші та оповідання без його формального дозволу. Того роду форма авторських прав була в піонерській добі загально прийнята. Знаючи світогляд Чалого, припускати треба, що сатиричні вірші в “Кадилі” передруковувались без формального дозволу Сави.

Ще про побут Сави Чернецького у Вінніпегу

Сава Чернецький літом 1899 року приїхав до Канади, до Вінніпегу і проживав у Манітобі. Які на це є дані крім віршів, цитованих в попередніх розділах, в яких оспівується життя-буття українського поселенця в Канаді? Заховалися ще живі свідки, що пам’ятають Саву з Вінніпегу. Сенйор піонерів, Петро Зварич, запитаний про Саву, написав авторові цієї праці листа такого змісту. Цитуємо тільки стосовні місця: “До Канади прибув я 1900 року і Великдень святкував вже у Вінніпегу. . . Тут я стрінувся з Савою Чернецьким 14 квітня. Був це зовсім непоказний на зріст і вигляд, малого росту мужчина. Марний на тварі і бідно одягнений. . . Привітавшись зі мною, розплакався з утіхи чи розчаровання”. Говорив він Петрові Зваричеві, що вже рік пройшов йому в Канаді, а він не може заробити собі на подорож до Нью Йорку. “Ось який вірш відписав я з його теки”, пише в листі П. Зварич ³³⁾.

“Приїхав я до Канади, щоб вигідніше жити,
Але бачу, що мені тут нема що робити.
Від Галіфаксу аж до Ванкувер переїхав я
Й не найшов я щастя в Тобі, Канадо моя!

³³⁾ Лист П. Зварича датований 31 серпня 1965 і переховується в архіві автора.

Всюди скали, ліси, прера, мороз серед жнив,
Тебе Господь, Канадонько, прихапцем створив”.

Цей вірш трохи переробив Сава пізніше і він був поміщений у фейлетоні “Кум Гриць і Василь” в 7-ому числі “Свободи”, в лютому 1901 р. Повністю він звучить:

“Від Галіфаксу до Ванкувер
Переїхав я.
І не міг знайти в тобі щастя
Канадо моя;
Всюди сумно, непривітно
Комарі—біда
Нагі скали, дикі гори
Болото, вода,
Зимний вітер сибірський,
Мороз серед жнив,
Тебе Господь, Канадонько,
Прихапцем творив...
Пусто, глухо докола
Аж душа дрожить,
Поволіше б'ється серце,
Кров у вас кружить.
Врешті туга безконечна
Душу перейма.
Співа пташок, весна плаче
А тут лиш зима”.

Є також і писані свідчення про побут Сави Чернецького у Вінніпегу. В першому томі “Студії історії Українців Канади”³⁴⁾ є віднотована така нотатка.

“Дещо більше світла на зорганізування й ведення читальні ім. Т. Шевченка кидає свідчення Т. Томашевського, віднотоване в книжці автора “В зустрічі з українськими піонерами Алберти”, видана “Загальною Бібліотекою УКТ, 1964. Там читаємо: “Читальня, що приміщувалася в домі Геніка була продовженням праці Читальні ім. Т. Шевченка, що її оснував при кінці дев'ятсотних років Сава Чернецький. Останній враз з Кирилом Геніком були душею цієї першої читальні у Вінніпегу”. Сава Чернецький цікавився просвітним життям вже в своєму селі Далешевій та околиці. Не диво отже, що він продовжав цю працю у Вінніпегу.

Про побут Сави Чернецького у Вінніпегу та його заінтересування громадським життям свідчать теж його дописи у “Свобо-

³⁴⁾ Видання УВАН, 1964-1965, стор. 83.

ді”, що були підписані псевдом “Чалий”. Один із таких дописів від дня 15 червня 1900 р. зачитуємо, бо він кидає ярке світло на добу та характеристику автора:

“Нешасті ті русини! Хто не хоче, на них влізе. Хто як хоче їх поганяє. А вони слухають, як овечки і йдуть в ярмо, як би в нім добре було ходити. Не йдуть, а лізуть самі. Своє покидають, а натягають чужу одягу, котра на них зовсім не пасує. Так дієсь в Едмонтоні, де шириться цареславна агітація, так в Стюартбурн, де рівнож цареславіє, так в Плезент Говм, Гонор і Давфин, де Русини лізуть в штунду, так в Вінніпегу, де латинський піп Кулявій, котрого наші люди скрізь по Канаді знають, як осел уперся і як дурний верещить, що він не дозволить на руську церков. Який смішний! Ми таких вже виділи, то і єму не дивуємось. Нам лиш прикро за нас самих, що ми такі лукаві до всего того, чим ми жили в старім краю, до всего того, чим радовалися і підносилися. Тепер ми всего того не бачимо і не чуємо і нам здаєся, що ми як не одної, то другої, то третьої віри, хотьби в ті віри мало вірили.

Якесь фарисейство носитья з нами і ми готові кождому правду признати, хотьби ми в ті слова не вірили. Поступаємо, як чисті раби, навіть в справах віри. Якби ми мусіли все мати кого, котрий би за нас навіть вірив, бо ми нечистих голів і чистих сердець. Як би ми мали волами на віки зістати, навіть і в вільнім краю. О, Боже, які ми нездари! О, Боже, які ми безвстидні слуги”!

Бачимо, що Сава Чернецький не жалів докорів своїм землякам, але і знав і писав чого їм держатися.

До об’єктивности ситуації треба також згадати і про інший допис Чалого про тодішний Вінніпег. Він був поміщений 3 травня 1900 р. В цьому дописі був з’ясований наступ різних, як Сава називає, “адових сил” на українців в Канаді, зокрема на їхню Церкву, обряд і традицію. Він писав: “В Вінніпегу всі сили “адові” завзялися, аби винародовити Русинів. В реверендах, мітрах, часом і наші, поляки, фрацузи й англійці і стараються всякими способами зісти нас і наш обряд, щоб згладити з лица Канади”.

В “Свободі” було більше дописів про Вінніпег і Канаду в той час, але мабуть ніхто інший, не вмів схоплювати суті проблеми так, як се робив Сава Чернецький-Чалий.

Доповнюючою ілюстрацією до світогляду С. Чернецького може служити також один із його гумористичних віршів п.н. “З американських нагробних написей”:

“Зглянься, Боже, і над сим
Лежить ось тут Хрюк-Максим.
Життя ціле стукав, хрюкав,
Крутив, брехав, лизав, нюхав...
Моліться за ним!
Крім того рив кругом,
Поводився наче “бом”.
Лиш долярки мав за Бога,
Їм кланався, скільки мога...
Земля му пером!”³⁵⁾

Актуальність цієї сатири завжди була велика.

Додатковою характеристикою національного світосприймання С. Чернецького наведемо ще вірш “Чи мало таких”:

“Ой знав я Руснака,
Що боявся гусака...
По словацьки розмовляв,
По малярськи проклинав,
Й не знав добре неборак,
Хто він качур, чи гусак?
Не питайте, як зовесь,
Звідки рід його бересь,
І з великих, чи з малих?
В нас чимало є таких”³⁶⁾.

Від прийнятих життєвих принципів, ліній і засад Сава ніколи не відступав і йшов прямолінійним шляхом через ціле своє творче життя. Був він модерним українцем-самостійником-державником в повному значенні цього слова. Коли пізніше інша течія, інтернаціональна, робила йому пропозиції співпраці з ними, то він відмовився, написав сатиричного вірша й опублікував його в гумористичному журналі “Лис Микита” п.н. “Більшовицьким агітаторам в альбом”:

“Шкода базікать, говорить,
Не дам ся піддурить;
У вашій мові фальш, брехня...
Й за те вам хтось платить.
Не буде з мене комуніст.
Нехай вас лихо їсть!
У них холера, в них біда
І примусовий піст.

³⁵⁾ “Іскра”, ч. 1, 1918.

³⁶⁾ “Іскра”, ч. 16, 1917.

А хто бажає ліпше жить,
Не хоче йти робить,
У комісарство пруться всі,
Щоб друга облупить.
Не буде з мене більшовик,
До цього я не звик:
Із їх великих слів і діл
Оставсь великий пшик. . .” 37).

Літературна постать Сави Чернецького—одна із найкращих в українській піонерській добі Америки, цебто Канади і З'єдинених Держав. На жаль, про цю шляхетну індивідуальність мало що знають українці в ЗДА а цілком він невідомий українцям Канади. Забули про того, що насичував гумором українського імігранта тоді, коли гумор і сатира були єдиним ліком на всі удари імігрантської долі. Не знає українська Канада про свого співця-піонера, що на віки в поетичній формі закріпив глибокий біль душі матері, батька, дитини та цілої спільноти, коли їм приходилося в суворій природі пустарів Канади розбудовувати домашнє вогнище лід лукавим призириством тих, що опісля мусіли назвати їх співгромадянами та будівничими заходу Канади. Українці Канади щасливі, що мали Саву Чернецького—Далешівського, що крихітку тих глибинних почувань передав потомностям в поетичній формі.

Декілька біографічних даних

Один з односельчан Сави, Семен Луцик, вісімдесятник з дому старших людей св. Йосифа у Вінніпегу так оповів про Саву: “О, знав я його, але в селі Делешевій називали його “Савкою” а не “Савою”. Він мусів мати яких двадцять п'ять років, як виїхав до Канади. Його називали в селі “професором”. Гарний і поважний був чоловік. Середнього росту і ввічливий. Розмовляв з людьми і заохочував їх до просвіти. Зі своїм сусідом Грицем Кириловичем, через дорогу, виїхав одної зими до Станиславова. Гриць (з яким Сава пізніше розмовляв у фейлетонах “Кум Гриць і Василь”—М.Г.М.) купував бляху на стайню в Станиславові, а Сава попрощався з ним і поїхав до Львова. Здається, що його сусід Гриць 38) знав, чому виїхав Сава до Львова, але не знали про це другі. За яких два місяці довідалися пізніше всі, що “про-

37) “Лис Микита”, ч. 7, 1922.

38) Гриць Кирилович Марунчак, громадський діяч села Далешеві, вивезений більшовиками на Сибір в часі II-ої світової війни, помер в Новосибірську в 1946 році.

фесор Савка”, якого також називали “Савкою Анни Парасюкової” був вже в Канаді. Говорили, що австрійські жандарми дуже не полюблювали Сави і мабуть тому Сава виїхав до Канади.

У Савки була молодша сестра Марія. Мати Савки і його сестра Марія були послугами в священника Миколи Волошинського в Далешевій”.

Внучка Савиної сестри, Анна Михайлівна, прислала з України два листи і на прохання автора праці дала доповнюючі відомості про свого вуйка.

Цитуємо: “З розказів бабки ми знаємо, що родина бабки походила з бідняків. Наша прабабка була прислугою у священника і він допоміг їй сину Савці здобути освіту і професію вчителя Вуйко Сава ходив по селах, вчив дітей і заробляв собі на кусок хліба. Потім випала йому можливість поїхати в Канаду... Коли бабка були ще живі, вони часто згадували про брата, чекали від нього листа, бо до 1934 року вони одержували листи від нього і йому писали. Він їм прислав фотографію, яка в нас зберігається...”. Лист датований 7 червня 1965.

В другому листі з 8-го вересня того ж року Ганна Михайлівна писала: “Мати нашого Вуйка і Бабки звалася Ганною. Моєї прабабки дівоче прізвище Мазурик. Вона вийшла заміж за Чернецького, но вона довго з ним не жила, бо він зимою замерз. Це було перед Різдвяними святами, їдучи до Городенки. Коли нашої прабабки чоловік замерз, Сави ще не було на світі. Потім прабабка вийшла заміж за Камінського Левка. З цього подружжя народилася наша бабка Марія. Наша покійна бабка розказували, що вони на 6 років молодші від Сави. Внедовзі нестало в живих і другого мужа прабабки і вона стала служити в священника Миколи Волошинського. Де вчився наш Вуйко, на це я Вам не можу дати вичерпної відповіді. По розказах я довідалася, що освіту, тобто навчив його першого письма священник, в якого служила наша прабабка. Вчителював він в Далешевій і Чернелиці. Но тоді ще шкіл не було, то він приватно вдома вчив дітей грамоти... Тут він не був жонатий, аж оженився за океаном... Про його творчість нам нічого не відомо. Можливо, що покійні Бабка про це знали, но вони нам нічого не розказували. Який жаль, що Ви зі своїм листом запізнились на кілька місяців. Були б ці листи зимою, коли жили ще покійна Бабка, вони були б багато дечого цікавого з історії і життя нашого Вуйка розказали. Вони померли як їм сповнилось 80 років. Час невблаганний біжить і забирає все дороге”.

Від братанича Сави, Панька Чернецького з Далешеві, теж на-

спів лист, в якому він розказував про час, коли то Сава в 1904 р. приїхав до Далешеви і задумав залишитися там на постійно. “Він зорганізував школу для неграмотних людей, пише Савин родич, в таких місцевостях Городенщини як Далешева, Колінки, Дубки і Репужинці. Довідався про це дідич Колінок Каетан і візав Саву до себе і сказав, щоб він цю роботу кинув, щоб “не вчив вола говорити, бо не буде кому на хліб робити”. Сава рішучо запротестував проти цього, а власник двора привіз жандармерію зі Семаковець, щоб Саву арештувати, бо, мовляв, він нелегально вчив народ грамоти”. Коли приїхала поліція Сава заховався в сусідньому лісі, а після цього позичив в рідних грошей і вдруге виїхав за море. Цим разом остався він на постійно в ЗДА.

З преси і хронік громадського життя в ЗДА, можна дещо зібрати до біографії Сави. В 1905 і 1906 році він проживав ще в Нью Йорку. Про це свідчать такі дані:

“У жовтні 1905 р. постала “Народня Самопоміч”, щоб нести допомогу робітникам в часі страйків. Перші урядники: Сава Чернецький, О. Косовий, С. Калакула, В. Сарич” (Пропамятна книга УНС, 1936, ст. 624).

“19 квітня 1906 р. віче в залі “Гармонія”, 46 евеню А, уладжене “Комітетом п’ятьох”. Відкрив о. Й. Чаплинський, головою був Юл. Козакевич, секр. П. Зятик і Гр. Стоякевич. Промовляли Сава Чернецький, Теодор Довгань, о. М. Струтинський. Збирали жертви на Боевий Фонд у Галичині. Закінчили віче піснями “Ще не вмерла Україна” і “Не пора” (гляди ст. 628 цитованого твору).

З цих двох нотаток так і видно, що Сава Чернецький був передовою особистістю серед української патріотичної громади в Нью Йорку в тому часі. Про це свідчить ще одна нотатка, друкована в “Свободі” (ч. 15. 1906). Там читаємо: “На руки Комітету П’яток, вибраного на вічу в Ньюарку, Н.Дж. для збирання добровільних пожертв на Боевий Фонд в Стейтах Нью Джерзі і Нью Йорк зложили...”. Дальше слідує імена і прізвища жертводавців. Під повідомленням є підписаний Сава Чернецький, як касієр.

В 1907 році ми бачимо Саву Чернецького серед української колонії в Белфор в Північній Дакоті, де за словами Чернецького жило тоді “около 4,000 душ корінних українців, переважно емігрантів з Київщини (гляди “Свобода” ч. 23, 1907). Колонія ця була зорганізована в “Українській Читальні”, в управі котрої був С. Чернецький. “Члени “Української Читальні” в Белфор, Норд Дакота, читаємо в цитованому вище числі, післали були до укра-

їнської трудової громади в Російській Думі до Петербурга, на руки депутата о. Гріневича письмо” — меморандум, в якому українські імігранти з Белфор дораджували українським депутатам в Думі, щоб “. . . домагалися найперше волі, а опісля землі”. В дописі під кінець Сава замічує: “Письма того рода. . . можуть бути одною цеголкою більш в тім будинку, який тепер будеється руками наших борців для нашого народу”.

Після 1907 року не маємо жодних біографічних даних про Саву, з винятком його віршів та оповідань, що друкувались аж до 1926 року. Та вже з цього, що нам вдалось призбирати, можна твердити, що Сава Чернецький живо цікавився українським громадським життям в Америці. Не тільки реагував своїми віршами-сатирою на це життя, дописами, оповіданнями, але також персонально брав живу участь в організаційному житті, відповідав за нього, очолював його і провадив до намічених цілей. Співпрацював він з українськими самостійницькими групами, не зважаючи на територіальну чи конфесійну приналежність своїх співробітників. Це вказує на національну ширину поглядів Сави Чернецького та кваліфікує його як модерного українця державника.

Коли автор цих рядків опублікував частинні матеріали про Саву в часописі “Український Голос” в 1966 році ³⁹⁾, деякі піонери, що пам’ятали ще часи Сави відгукнулися з інформаціями про Саву. Багато інформацій заподав піонер Теодор Грицик з Ембридж, Пенсильванія, який зокрема навів автора на деякі матеріали про Саву, а які друкувались в календарях “Українського Робітничого Союзу”, в роках 1933 і 1936. Звідси довідуємося про дальшу долю С. Чернецького. З Норд Дакоти Сава переїхав в Монтану і там 27 літ важко працював на хліб насущний. Проживав він на своєму “ренчі” в Гилтедж. Десь коло 1926 року Саві поводилося навіть дуже добре, бо в тому часі писав він своєму приятелеві А. Дубовому в Майнот: “Чую, що ще можу придатися для свого народу пером і словом. Не маю дітей, а зате є в мойй голові повно немудрих ідеалів. Я взяв собі за щіль життя придбати якнайбільш, щоб опісля ціле майно лишити на народні цілі. Вже навіть зробив “завіщання”.

Коли прийшли часи економічної депресії в ЗДА, господарська ситуація Сави погіршилася, а з тим прийшло ще в нього погане здоров’я. Сава хворів, але писав до преси вірші і оповідання. В тому часі близько співпрацював він з “Народною Волею” та був інтимним другом Ярослава Чижга ⁴⁰⁾. Постійно жалувал на ви-

³⁹⁾ “Український Голос”, 2 лютого, ч. 5 (102), 1966.

⁴⁰⁾ Я. Чиж написав довший нарис “На спогад Сави Чернецького”, календар

соке тиснення крові а в 1934 році в серпні він піддався операції на запалення сліпої кишки. Після цього наступило смертельне запалення очеревної оболони. Помер він 3 вересня 1934 року і похований на пресвітерському цвинтарі в Луїставн. Його дружина Ева, з дому Свіда поставила в наступному році на його могилі пам'ятник, а сама довгий час проживала в Луїставн а пізніше у Фенікс, Арізона, де й померла 28 вересня 1965.

Після більшої публікації автора цієї праці про Саву Чернецького в часописі "Новий Шлях"⁴¹), Олександр Роїк зацікавився літературною постаттю Сави і в "Українському Голосі"⁴²) докинув ще одну характеристику про цього піонера української літератури в Канаді і ЗДА. Це все, що появилось про цю визначну літературну і громадську постать в новіших часах.

Залишив Сава Чернецький—Далешівський—Чалий великий літературний дорібок більшої і меншої вартости, що розкинений по різних часописах і календарях та в декількох маленьких збірочках. Недрукованими осталися його оповідання "Через крила", "А він писав" та недокінчена повість "Горе злодія". Залишив він теж по собі добре ім'я громадянина-патріота, а українці Канади згадуватимуть його як першого з перших, що оспівував їхню долю в новій країні поселення.

Канада завжди була близькою до серця Сави Чернецького. Це видно із цього, що коли у вересні 1917 р. Товариство "Боян" у Вінніпегу проголосило в часописах літературний конкурс, запрошуючи до участі канадійських й американських українських літератів, Сава надіслав свої твори, серед яких пісня "Ми ждали-бажали" та поезія "Пробудись, Україно" були вирізнені, як одні з кращих конкурсуючих. Проживав він тоді в Гілтедж, Монтана⁴³).

МИХАЙЛО ГОВДА

Неабиякою індивідуальністю Піонерської доби був Михайло Говда, про якого ми згадували на вступі нашої праці в зв'язку з його віршом "Руському народу", що появилася в часописі "Свобода" в 1899 р. В пізніших роках було багато таких пісень, як згаданий вірш і "Свобода" їх часто друкувала. Всі вони покривались тематично, бо оспівували вони долю поселенців не тільки в Канаді, але драму цілого українського народу, що був в тому

Народної Волі 1936, ст. 112.

⁴¹) М. Марунчак: "Рання піонерська поезія—до історії української піонерської літератури в Канаді", "Новий Шлях", ч. 51, 1966—ч. 9, 1967.

⁴²) О. Роїк: До біографії Сави Чернецького, "Український Голос", ч. 27, 1967.

⁴³) Пропам'ятна Книга Українського Народного Дому у Вінніпегу, 1949, стор. 148.

часі у важких соціальних і політичних умовах.

Перші пісні Говди звертають на себе увагу своєю великою патріотичністю, не тільки у відношенні до України, але також до Канади. Але і в цьому відношенні М. Говда не відкрив окремої сторінки історії для себе чи української піонерської пісенної поезії. Був він однак першим, що його пісня “Для Канади” вперше з тисячі пісень українських піонерів удостоїлася перекладу на англійську мову. Зробив цей переклад видатний англійський журналіст і поет Е. В. Томпсон (Edward William Thompson) вже в 1905 році і помістив цю пісню п.н. “To Canada” в “Бостон Івнінг Транскрипт” 44).

Ще в іншому відношенні відзначався Михайло Говда від численних співців у Канаді. Ці співці співали для себе та свого близького, національного оточення. М. Говда змагав до того, щоб про імігрантську долю українського поселенця в Канаді знали не тільки ті, що її переживали або їхні рідні на Батьківщині чи інших поселеннях у світі. Йому хотілось переказати про це також і тим, з якими українським поселенцям приходилось співжити. Тому він нав'язав близькі стосунки зі згаданим Едвардом Вілліямом Томпсоном, який був не тільки добрим канадським публіцистом, але теж кращим письменником та догворювався з ним в справі перекладу своїх пісень на англійську мову. З кореспонденції, що вив'язалася між Говдою і Томпсоном, виявляється, що Говда пішов ще далі. Він став перекладати деякі речі з української літератури на англійську мову і навіть задумав видати ці переклади при оцінці Томпсона окремим виданням. В листі до Томпсона з дня 17 вересня 1910 р. він писав:

“I have not finished my book yet. I am translating quite a few pieces from different Ruthenian writers and should I get anything written this fall I will let you have a copy of it and would ask your kindness to express your opinion either one way or the other about it”.

Що перекладав М. Говда, з його листа до Томпсона важко встановити. Припускати можна, що він перекладав деякі вірші з української літератури та підголовляв дещо з історії. Це видно з іншого джерела, що збереглося. Джін Блевет (Jean Blewett), даючи обширну сільветку про українців в торонтонському The Globe Saturday Magazine Section в липні 1910 р. п.н. “Our Galician Neighbours”, між іншим, висловила про М. Говду. Пишучи на вступі про його громадську працю, вона додала:

44) The Boston Evening Transcript, 17. X. 1905.

“And with all this he has found time to write and publish fifty two poems in the Ruthenian tongue. He is at present engaged on a work historical and descriptive which he hopes to be of value to future generations of his people in Canada”.

Дж. Блевет згадує про 52 публікованих віршів Говдової піонерської поезії. Як нам відомо, не дуже багато появилось Говдових піонерських пісень друком. На це були деякі причини. Нічого не знаходимо з його перекладів. Важко навіть встановити, які вони були. Можливо, що дальші досліди принесуть точніші дані.

Незаперечним досі є, що М. Говда виявляв широкі літературні зацікавлення, писав пісні-вірші, які потребували ще доброї поетичної обробки; перекладав дещо з української літератури, якій хотів відкрити вікно в англо-саксонський світ. Був він першим, якому пощастило побачити одну зі своїх пісень в перекладі. Не виключне, що таких друкованих перекладів є більше. Це треба дальше досліджувати.

Вже ради цих, таких поважних зацікавлень годилобся трохи більше сказати про Михайла Говду. Прибув він до Канади 1898 р. зі села Ветлина, Ярославського повіту, де він народився в 1874 р. Мав він незакінчену середню освіту та велике громадське наставлення до праці. Після короткого побуту у Вінніпегу він опинився в Едмонтоні і тут працював перекладачем аж до 1908 р. у фірмі Bellant Agricultural Implement Co. Після цього він перейшов на державну службу в “Dominion Lands Office”. Вже в перших роках свого побуту в Едмонтоні він включився в струмок громадського життя, який в тому часі був ще дуже непомітний. Він бере участь в першій читальні в Едмонтоні та полемізує в “Свободі” з о. П. Філясом. При тому пише свої пісні, які мали думку та скалю переживань, однак бракувало їм поетичної форми. Тільки примірно зачитуємо тут його “Зламане серце”:

“Туга обвила, мов гадюка корінь,
Мое до смерти зламане серце.
Зловіщо несесь мутная повінь.
Не знать, коли (. . .)
Звивав би до Бога о поміч—не знаю!
Розказав би людям, та жадних не маю.
Мушу терпіти й (. . .) в горю,
Мов розбиток полишений, що пливе по морю.
Довго вже тужу й (. . .) нікому не кажу.
Вже спараліжував ціле мое (. . .)

Та годі й годі вільного сонця
Дождатись: думаю, що ніколи й не буде”.

Дехто припускає, що вірш цей написаний в 1901 р.⁴⁵⁾. Знаючи біографію М. Говди, можна сміливо твердити, що постав він пізніше, саме тоді, коли М. Говда розійшовся на якийсь час зі своїми друзями і був на бездоріжжі української та русофільської течії. На жаль, непересічно здібний М. Говда по затяжній війні з духовними колами причалив на короткий час до русофільського табору. Його звербував туди архимандрит Арсеній. Враз з ним став він видавати в Едмонтоні русофільський часопис п.н. “Канадійська Нива”. Вірші-пісні М. Говди, в тому часі ще більш стали засмічуватись русизмами, а до того обов’язково були писані етимологічним правописом. На це був звернув М. Говді увагу Аполінарій Новак, тодішній редактор “Канадійського Фармера”, який в своєму листі дораджував М. Говді, щоб він старався “приноровитися до фонетичного писання, що не є дуже тяжко”. Ми вправді, писав Новак, не протів наших близьких росіян, але скажемо Вам те, що коли Ви так любите російський язик, пишіть ним і говоріть ним же, а не уживайте того правопису, що полишився позаду культурного розвою нашого народу”⁴⁶⁾. Поради А. Новака не помагали. М. Говда віддано працював в “Канадійській Ниві”. Це було причиною, що багато пісень Михайла Говди не побачили світа в українських національних часописах. Треба однак з притиском наголосити, що М. Говда, хоч співпрацював в “Канадійській Ниві” з Арсенієм, ніколи не зривав зі своїм національним походженням і в кореспонденції з Е. В. Томпсоном та Дж. Блевет завжди називав себе русином “Ruthene”, а не руским. Коли “Канадійська Нива” упокоїлася, М. Говда повністю допомагав громадській праці української національної спільноти Едмонтону та Алберти. Не обійшлася жодна більша національна подія, щоб ім’я М. Говди не було серед ініціаторів або виборного проводу. Був він також кандидатом до Албертійської легіслятури в 1913 році. Коли він став подорожуючим агентом СіПіяРа на Манітобу і Саскачеван, поменше міг уділятися громадськими справами. Поезію і переклади залишив значно вчасніше. Можливо, що сам Е. В. Томпсон дорадив йому це зробити. Можливо, що суспільні зударі та критики знеохотили його. В кожному випадку перше десятиріччя нашого століття було дуже багате в його літературні спроби. Помер він в 1953 р. в Едмонтоні^{46а)}.

⁴⁵⁾ Гляди “Північне Сяйво”, Едмонтон, 1965.

⁴⁶⁾ Лист датований 12. X. 1908. “Північне Сяйво”, 1965.

^{46а)} Дані про Михайла Говду, зокрема його листування з Е. В. Томпсоном

ПЕРШИЙ ПЕРЕКЛАДАЧ

Для кращої повноти української піонерської фолкльорної поезії доцільно сказати хоча декілька слів про того, що перший переложив дещо з цієї поезії на англійську мову.

Едвард В. Томпсон народився в ЗДА 1849 і там помер 1924 р. (в Бостоні). Виростав він в родині лоялістів і тому після американської революції прибув з родиною до Канади. В роках 1879-1891 був він редактором (chief editorial writer) "Торонто Гловб". В пізніших роках співпрацював він у "Youth's Companion" та "The Boston Evening Transcript". Томсон жив тоді в Оттаві та подорожував по Канаді і надсилав кореспонденцію до Бостону. Саме тоді познайомився він з М. Говдою і вдержував з ним листовний зв'язок. Був Томпсон інтимним другом тодішнього прем'єра Канади Вілфреда Лоріє. Крім часописних статей писав він вірші, короткі оповідання. Видав "Golden Tales of Canada" а сучасники називали його "a dauntless chevalier of the pen". Критик Дж. Муррі твердить, що Е. В. Томпсон в коротких поетичних оповіданнях не мав собі рівного. Завдяки М. Говді, цьому призабутому співцеві українських поселенців в Канаді, Е. В. Томпсон познайомився з друкованим українським словом і вшановуючи український труд в Канаді, переложив пісню М. Говди "Для Канади" п.н. "To Canada", яку ми повністю цитуємо:

"MICHAEL GOWDA

Translated by E. W. Thompson

O free and fresh home, Canada! Can we
Born far o'er seas, call thee our country dear?
I know not whence nor how that right may be
Attained through sharing blessings year by year.

We are not reared within thy broad domains,
Our fathers' graves and corpses lie afar,
They did not fall for freedom on thy plains,
Nor we pour out our blood beneath thy star.

Yet we have liberty from sea to sea,
Frankly and true you gave us manhood's share,
We who, like wandering birds, flew hopefully
To gather grain upon thy acres fair.

From ancient world by wrong opprest we swarmed
Many as ants, to scatter on thy land:
Each to the place you gave, aided, unharmed,
And here we fear not kings nor nobles grand.

And are you not, O Canada, our own?
Nay, we are still but holders of the soil,
We have not bought by sacrifice and groan
The right to boast the country where we toil.

But, Canada, our hearts are thine till death,
Our children shall be free to call thee theirs,
Their own dear land, where gladly drawing breath,
Their parents found safe homes and left strong heirs,

Of homes and native freedom, and the heart
To live and strive, and die if need there be,
In standing manfully by honor's part
To guard the country that has made us free.

They shall as brothers be to all the rest,
Yet proud to own the blood from which they sprang,
True to their Fathers' creed, and His behest
For whom the bells of yester Christmas rang.
Edmonton, N.W.T. (Alberta), 1905". ⁴⁷⁾

Завдяки перекладові Е. В. Томпсона М. Говда здобув собі ім'я. Поетичний лет М. Говди не був високий, хоча спроби були відважні.

ВАСИЛЬ КУДРИК

До значно кращих співців-потоїв ранньої піонерської доби належав В. Кудрик. Хоча офіційний виступ Василя Кудрика датується після 1908 року, однак дані, які збереглися досі, рекомендують його як поета ранньої піонерської доби. Кажуть, що він в часі редакторства Івана Ардана в "Свободі" надсилав туди деякі свої вірші, що містились під різними псевдами ⁴⁸⁾. Повне прізвище Василя Кудрика стрічаємо в "Свободі" в 1905 р.

використано з родинного архіву Говдів, який зберігається в посіданні д-ра Фавста Говди в Едмонтоні.

⁴⁷⁾ Цитуємо за "Vegreville Observer", 1913.

⁴⁸⁾ "Пропамятна Книга Українського Народного Дому у Вінніперу", стор. 606, 1948.

в зв'язку з описом т. зв. "Малої церкви" у Вінніпегу, якої перший будинок замінено на читальню і школу ⁴⁹⁾). Першим учителем в цій школі був саме В. Кудрик. З певністю можемо твердити, що його перші вірші були друковані в Канаді вже в 1909 р., пр. "Прапори" ("В честь едмонтонського регіменту") ⁵⁰⁾). Інший вірш "Чому" був поміщений в журналі "Хата". Оба згадані вірші друкувалися під псевдом В. Цебрівський. Останній вірш з'єднав йому значний престиж.

В цьому вірші зображене психологічне тло української піонерської епохи:

"...Непевна пора—ще пташки нема,
Ще гомону пчіл не чувати,
Но хтож отсе йде? Чий голос гуде?
Чи людський? Чому б се? Не знати.

Вже близше... Що се на плечах несе
Оден, другий, третий, десятий?
Чиж мова се та? Чиї то уста?
Сеж голос нелюдський чувати.

І сниться мені... на уяві... у сні...
І каже печаль: Отії
Се рідні твої, по дусі-крові,
Та бач—они темні й німії.

Останні слова, що скажуть уста,
Се скарга, молитва, проклони,
Останні діла:—робота тяжка
І низькі земні поклони.

.....
Чому ж не прийнять, чом братом не звать,
Руки не подати братньої?
Журби не влегчить, очий не промить,
Не поділить думки важкої?"...

В 1911 році цей вірш був передрукований в збірці В. Кудрика "Весна", що появилася накладом автора і під його повним прізвищем.

⁴⁹⁾ Школа була відкрита 24 січня 1905 р. ("Свобода", ч. 16, 1905). Будинок цієї церкви а тодішньої школи приміщувався на площі, де тепер Катедра св. Володимира й Ольги. Була це перша українська вечірня школа не тільки у Вінніпегу, але і Канаді. Початки приватного шкільництва сягають у Вінніпегу ще далше, бо 1904 р.

⁵⁰⁾ "Канадійський Фармер", ч. 27, 1909.

вищем. Це перша більша збірка поезій одного автора і видана в ранній піонерській добі. Формат її 6 цалів на 8, 124 сторінки тексту з додатковими поясненнями деяких слів та змістом. Сьогодні ця збірка—це рідкісний унікат і тому доцільним було б передати її повний зміст. Від першого вірша “Весна” названа ціла збірка. Дальше йде “Сон”, “Вечірня мрія”, “Жінка невільниця”, “Пророк”, “Ліст”, “Прапори”. Під цим віршем поміщена така присвята: “Присвячую майбутньому регіментові, що мав бути zorganizованим п. Говдою в Едмонтоні з Русинів-Українців в 1909 році, “Революціонер” (присвячений М. Січинському), “Воля”, “Іділя”, “Буря”, “Прощай”, “Вага знакомства” (переклад з Р. Бирнса), “Проза в поезії” із завіткою “Моя перша лекція, прочитана в майбутнім університеті”, в якій він характеризує новий світ так:

“Жолудок піднявся, пішов у гору
А серце лишилось в болоті”.

Дальше є вірш п.н. “Відгомін подій 1905 і 1906 року”, “Подорожний”, “Деяким давним знакомим”, “Критик”, “Земля” та

“Коби молодість більш знала
Коби старість більш могла,
А життя невпинна струя
Рівноби вперед пішла...”

Наголовки віршів визначають їх тематику. Вона різnorodна. Якість віршів не видержана, але цілісно вона в дечому вища від деяких його сучасників. Передусім переважає інтимна лірика, позначена життєвою філософією. Різна вартість віршів каже здогадуватись про їхнє різне часове походження. Треба думати, що тут поміщені його вірші, що друкуватися також перед 1908 роком.

У 1911 р. появилася з друкарні “Українського Голосу” його “Перша пригода Ничипора Довгочхуна”, 62 сторінкова сатира, що її він підписав псевдом Охрим Отлукавин. Були також дрібніші речі. Підписував він їх такими псевдами, як “В. К. Тернопільський”, “Смакула” та криптонімами “В.К.” і “В.Ц.П.” В 1911 р. видав він маленьку книжечку-оповідання п.н. “Тімста робітника”, в якій змалював початковий побут українських робітників в Канаді, що їх немилосердно використовували фермери чужинці. Більшістю містив В. Кудрик свої літературні праці в “Українському Голосі”, з яким він зв’язав себе на довгі роки свого життя. Він був його першим редактором (1910-1921). На хліб насущний в початках заробляв собі різною працею. У свій час працював на фермі у своїх родичів в Олеськові, місцевості,

що була названа іменем промотора української еміграції до Канади д-ра Осипа Олеськова. Був також звичайним робітником та учителем в народній школі. Через кілька місяців вчив він української мови в т. зв. українському семінарі на Мінто у Вінніпегу ⁵¹).

У 1923 році став він священником Української Греко-Православної Церкви і працював довгі роки в Саскачевані та Алберті. Редагував релігійний часопис “Вісник”. В парі з тим публіцистична і науково-теологічна праця взяла верх над його літературними зацікавленнями. Якщо писав, то писав більше прозою. До його кращих річей з пізнішої доби належать “Квіти при дорозі”. Є це поезія в прозі. Пробував він сатири і в пізніших роках, пр. “Спостереження Гарасима Чорнохліба”. Гарасим Чорнохліб був улюбленим героєм В. Кудрика. Його іменем назвав він два гумористичні календарі, що їх він зредагував та видав. Один на 1921 р. п.н. “Гумористичний Календар Козака Гарасима Чорнохліба” та “Календар Гарасима Чорнохліба на звичайний рік 1922”. Оба календарі появилися в “Українській Видавничій Спільці Українського Голосу” у Вінніпегу.

В. Кудрик залишив у своєму багатому архіві такі енциклопедичні, власно-ручно писані дані, про себе: “Поезії зачав писати, будучи в семінарії (учительському семінарі в Тернополі—М.Г.-М.), однак ж друкованого з того часу не було нічого. Кілька поезій було друкованих доперва під час побуту в Америці, в американським часописі “Свобода” в роках 1904 і три прозові нариси “Щастя”, “До верха гори”, “На краю життя” в тій же часописі. Крім того по одній поезії “Чому” і “За молодими” були друковані в “Розвазі” і “Терновім вінку”. Отсе всі з надрукованих. Одна з згаданих друкованих в “Свободі” більша, це “Привид”, друкована в різдвяному числі з ... року. В поезіях підписувався “В. Цебрівський”, в прозі “Петро Казан”. Не перекладав нічого. В часописних статтях підписувався також “В. Косаренко”... “Перша думка про писання поезії зродилася в мене єще в семінарії під впливом читання Скита Манявського, поеми Антона Л. Могильницького, відтак поезії Шевченка” ⁵²). Ці дані не походять, на жаль, з останніх років В. Кудрика.

На підставі цих даних можна ствердити, що він написав в Тернополі такі вірші, як “Богородиця”, “До друга Григорія Якимова”, “Вечір” і декілька інших. Найбільш плодovitі роки в поетичній творчості В. Кудрика припадають на 1907 і 1908 роки. В

⁵¹) Власлива назва “Ruthenian Training School”.

⁵²) Архів і велика та багата бібліотека В. Кудрика переховується в Колерії св. Андрея, Форт Гери, Манітоба.

тому часі він написав більшу частину своєї збірки “Весна”. Ці вірші були писані в Олеськові. Багато з них не побачили світа і ждуть свого видавця досі. В них багато даних не тільки до характеристики автора, але також героїчної піонерської доби Канади та великих трудів української людини в цій країні.

Літературне псевдо “В. Цебрівський”, що В. Кудрик ним по-слуговувався в піонерській добі, взяв він від свого родинного села Цеброва, Тернопільського повіту, де він народився в 1880 році. Помер у Вінніпегу в 1963 році і похований на цвинтарі “Всіх Святих”.

СЕМЕН КОВБЕЛЬ

До кращих співців а то і літературних піонерських талантів в Канаді належить Семен Ковбель. Виявив він свій творчий талант в міжвоєнній добі, але коріння своєї творчости впустив вже глибоко в добі піонерства. Прибув він до Канади в 1909 р. весною і вnedовзі після приїзду пірнув в громадське життя, з яким ніколи не розставався. Звідси його лірика передовсім громадська. Містив він її в “Канадійському Фармері” а пізніше в “Українському Голосі”. Найбільш популярним його твором була “Поема виголошена на святі отворення Українського Народного Дому у Вінніпегу, “Не сумуй, народе! . . . не для тебе плач, бо ти не бездольний в нерідній країні, Ти не без притулку в світовій руїні. У тебе є хата, подивись, побач” . . . Цю “поему” часто деклямували при відкритті багатьох народних домів в Канаді. Деякі з поезій С. Ковбля були підложені під ноти, як “Чого ж ти заплакана”, “Слави вам, борці за волю” та інші.

Коли в 1917 р. відбувався у Вінніпегу літературний конкурс, одною з точок був “Гимн вільної України”. На цей конкурс С. Ковбель надіслав свій проєкт, який одержав був перше місце. Цей проєкт повністю тут цитуємо:

На згарищах трону криваних царів
Вільна Україно, вставай!
По громах і тучах вже світ зазорів.
Світ сонця—свободи стрічай.
Від Кавказу і Дуная до Карпат хай клич лунає:
Вставай, Україно, вставай!
Ти Чорнее море хвилями заграй, щоб кости козацькі
Із дна почули про волю! . . .
Що рідний їх край, рідна Україна вільна.
Годі Дніпре, сумувати, хвилі гордо час підняти.

Заграй, Дніпре, гордо... заграй.
Кінець вже неволі... кінець вже сльозам,
Вже досить наплакались,
Хоч тяжко прийшлося всім лютим катам
Отвирати одвічні тюрми.
Гіркі сльози обітремо, в ярмо більше не підемо,
У тюрми не вернемось ми.
Ти вольний народе, за руки візьмись,
Вільну Україну пізнай.
Хоч кров ще проллєся, на те не дивись.
За волю і душу віддай!
Покажи, що в рідній хаті сам зумієш панувати.
Вставай вже, Народе, вставай.

Музику до цього вірша написав П. Юндак. З уваги на зміст, як теж красу поезії С. Ковбля, її деклямували при різних народних святах. З того приводу декотрі цінніші його речі були пізніше друквані в декляматорі "Сніп", деякі в календарях. До кращих поезій С. Ковбля належали "Розрада", "Туга", "Краса", "У місячну ніч" та багато інших. Жодні із них не появились окремим виданням.

Літературне ім'я здобув собі С. Ковбель не поезією, ані теж оповіданнями, яких написав добрий жмут. Його ім'я винесли на широкий горизонт його драматичні твори та його довголітня праця на сцені. В піонерській добі написав він сценічну алегорію "Новий вертеп" (1918), що його ставили в тому самому році. До більших річей належала трагі-комедія "Дівочі мрії" на шість відслон. Вона появилась друком в 1920 р., але виставлялась вже в 1919 р. з рукопису автора. Виставляли її не тільки в Канаді, ЗДА, але також в Україні, а Драматичний театр ім. Тобілевича у Львові пізніше включив цю штуку у свій репертуар. В 1920 р. появилась друком його драма "Ляхо-Татари" (конфіденти). В тому році вона ставилась на сценах Вінніпегу та інших канадських містах. Написав С. Ковбель цілу низку одноактівок та більших драматичних річей, які деякі з них побачили світ, а деякі чекають на видавця, однак майже всі вони виставлялись з рукопису. Найбільш плодотворний період в С. Ковбля припадає між війнами.

В збірці рукописів С. Ковбля є інсценізовані чотири драматичних твори трилогії Бопдана Лепкого: "Недоспівана пісня", базована на другому томі "Мотря", дальше є "Мазепа", "На царському суді" і "На руїнах Батурина". Недоспівана пісня ставилась у Вінніпегу і в Торонті. Драма-фантазія "Парубочі мрії"

теж ставились і появились окремим виданням в 1920 р. Деякі праці С. Ковбля мають безпосереднє відношення до історії українців Канади. До таких належать “Два світи”, повість, якої сюжет взятий з часів іміграції до Канади перед Першою світовою війною. Тематика оповідань С. Ковбля тісно пов’язана з життям поселенців. Оповідання з часів іміграції п.н. “Патріот” друкувалось серіями в “Новому Шляху” 1942-1943. Залишив цей працюватий талант збірку поезій “Цвітки і колючки”, як теж оповідини п.н. “Погідні і хмарні дні мого життя”⁵³).

Семен Ковбель народився 25 січня 1877 р. в місті Борщів в Україні. Коли мав два роки, йому помер батько, а мати залишилася з трьома дітьми. В школі виявив малий Семен велике замишування до науки і різьбарства. Добрі люди радили матері віддати сина до різьбарської школи в Закопаному, але т. зв. “сиротинський опікун” не погодився. Коли підріс, вчився будівельної штуки, яка пізніше багато допомогла йому в його житті в Канаді. Відбувши військову службу в краю, працював серед народу для його добра, а на життя заробляв передусім будівництвом. За якийсь час, треба було вдруге явитись перед військовою командою на вправи. Військові вправи та переслідування адміністрації були причиною, що він з паспортом свого брата виїхав до Канади. В піврік по ньому прибула до Канади решта родини. Осівши в Сент Норберт коло Вінніпегу, він за короткий час zorganizував театральний гурток і за кілька місяців цей гурток поставив у Вінніпегу в залі Т. Шевченка “Украдене щастя” І. Франка. З того часу С. Ковбель зв’язав себе зі сценою на кілька добрих десятків років. Був він довголітнім головою та режисером Товариства “Боян”, який поставив у Вінніпегу першу українську оперу “Запорожець за Дунаєм”. Опера відбулася в Квінстеатрі в дні 12 травня 1917 р. Великим пам’ятником повседневної праці для народу лишилася по С. Ковблеві “Пропамятна Книга Українського Народного Дому у Вінніпегу”. Став він одним із українсько-канадських літописців. Замовк цей много-гранний талант на віки в 1965 р. Творчість Семена Ковбля є твердим помостом між піонерською добою української літератури в Канаді а добою нових внеслих горизонтів, що завидніли на обрях вже після Першої світової війни.

При кінці піонерської доби стали появлятися нові таланти, які однак виявили свої здібності в повноті щойно в повоєнній добі. Одним з таких був Іван Павчук з Овкбурн, Манітоба, де він осів в 1900 р. після приїзду з батьками до Канади. Свої поезії містив

⁵³) Архів С. Ковбля зберігається в його дочки п-і Ольги Карманін в Торонті.

він в “Народній Волі” в Скрентоні та “Українському Голосі”. Писав він також оповідання.

Іван Новосад теж писав про канадські гаразди, а його поезії-лісні стали появлятися в 1918 році. Стрічаємо їх в “Українському Голосі”, “Канадійському Русині”, “Ранку”, “Вуйкові”.

Учитель Петро В. Чайківський писав менше чим інші його сучасники, але і його поезія була дещо добірніша.

Йосиф Ясенчук, що приїхав до Канади в 1911 р., видав навіть збірку поезій п.н. “Канадійський Кобзар”, який появилвся в 1918 році.

Перші пробіски на склоні піонерської доби виявила також Анна Пруска, яка прибрала собі псевдо “Подолянка”, бо хотіла в той спосіб вшанувати своє Поділля, на якому провела диточі роки.

До цієї групи належить також Михайло Кумка, який щойно по війні виявив свої поетичні і письменницькі здібності, однак пробував своїх сил в часі війни.

Пантелеймон Божик теж підносився на хвилях лісні-поезії, але значно певнішим був він в тому часі в оповіданнях, які містив в “Ранку”, а пізніше “Русському Голосі” та “Русському Народі”. В 1909 р. появилася його перша “книжечка” друком п.н. “Підстава християнської віри”. Її видала “Українська Друкарня” у Вінніпегу, якої власником був Я. Н. Крет.

Окреме місце належить Іллі Киріякові, що залишив в своїй спадщині поважну збірку віршів та оповідань з того часу, які досі не були друковані.

Гарні задатки виявляв Петро Олексів, пізніший священик, який свої спроби містив в “Канадійському Русині”, “Як пливають листочки”, “Сирітська молитва”, “Сійба”, “Христос Воскрес” та інші.

Окрему групу творять кілька студентів Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні, які гуртувалися довкола студентського журналу “Каменярі”. Тут дозрівали такі таланти, як Онуфрій Івах, Семен В. Савчук, Семен Дорошук, Іван Данильчук. Група ця переростала більшість своїх сучасників не тільки своєю освітою, але теж якістю своєї творчості.

НЕСТОР ДМИТРІВ

Коли піонерську українсько-канадську поезію пов'язуємо з 1899 роком, виступом М. Говди та І. Дрогомирецького, які перші стали оспівувати народнім віршем долю рідних в Канаді і на Україні, голос котрих на всю широчінь підніс в черговому році

(1900) Сава Чернецький-Далешівський, то піонерську прозу приходиться розпочати Несторові Дмитровому.

Про Нестора Дмитрова знає українська Канада, як про першого українського священика в Канаді та першого організатора церковного життя в Канаді. Про його перебування в Канаді та його перші богослуження та оформлення перших українських парафій появилася була в 1964 р. брошура автора цих рядків п.н. “Канадійська Теребовля”, “місце першої української Служби Божої в Канаді”.

Знають канадські українці про “подорожні спомини” о. Нестора Дмитрова, що появилися були в 1897 році окремою книжечкою п.н. “Канадійська Русь”, де він описав майже детально перші

**о. Нестор
Дмитрів**

українські громади в Теребовлі (тепер Валей Ривер), в Стюартбурн, обі в Манітобі та Една-Стар і Ребет Гилс в Алберті. В цих споминах о. Н. Дмитрів порушив також багато проблем соціального порядку. Подорожні спомини о. Нестора Дмитрова — це неначе перша історія українців Канади, без якої важко було би сучасному історикові обійтися.

Отець Дмитрів ⁵⁴⁾ зв'язав ще своє ім'я з українцями Канади своїми оповіданнями, про які історія української літератури Канади досі не віднотує. Оповідання Н. Дмитрова є неначе доповненням до його подорожних споминів і разом вони творять

⁵⁴⁾ Годиться завважити, що о. Н. Дмитрів підписував свої оповідання та спомини як Нестор Дмитрів, а ніколи як отець Дмитрів.

нерозривну цілість. Так як спомини писав Н. Дмитрів в часі своєї подорожі та надсилав до “Свободи”, так теж писались його оповідання. Коли він був в 1897 році в Калгарах написав оповідання “Руска пасха а французький ксьондз”, знова коли в 1898 році він подорожував між Вінніпегом а Галіфаксом як іміграційний урядовець, зродився у нього цикль оповідань, що їх він затитулював “Образки з Канади”. Свої оповідання Н. Дмитрів базує на контрасті двох культур, української і неукраїнської, пр. в “Руска пасха а французький ксьондз” є зудар української і французької культури, в оповіданні “Assimilation” зудар української й англосаксонської.

Теми до своїх оповідань брав Н. Дмитрів з життя імігрантів. Часто вони були повторенням подій, що приключились в Калгарах, Стюартбурні чи Теревовлі. В своїх оповіданнях Н. Дмитрів завжди піддержує традиції та культурні надбання свого народу. До речі, він не накидує їх, а залишає читачеві виробляти собі власний погляд. Так, пр. в оповіданні “Assimilation”. “Коли б—розумує автор під кінець—наша культура стояла так високо, щоб з таких подруж виходили діти з руським народним характером, вийшла би раса така, за яку б ми перед світом не повстидалися. А так згинуть наші жінки, згине прядуче покоління з мішаних подруж у морю англійської цивілізації. Та бодай не будуть жебручими дідами, рабами без почуття гідности людської, але будуть людьми, а це вже вистарчить. Чи вистарчить?” запитує при кінці читача автор.

В оповіданні “Assimilation” автор зобразив перше українсько-англійське подружжя, що відбулося в 1897 році в Давфині між “Френком (Никсом—М.Г.М.) з Лондону, друкарем в Давфині і Анною (Заровною—М.Г.М.) з Галичини ⁵⁵⁾. Подібна ситуація трапилася теж в 1897 році, де меноніт і українка побралися в Стюартбурні. Цю подію змалював Н. Дмитрів в оповіданні п.н. “Вийшла за меноніта” ⁵⁶⁾. На початку все було щасливо, бо батьки молодой сподівалися, що молодий навчиться по-українськи молитися. До речі, він навіть обіцював це зробити. Пізніше, він не тільки, що не молився, але не хотів навіть хреститись. В “Руска пасха а французький ксьондз” (оповідання написане 8 травня 1897) Н. Дмитрів змальовує бажання українських імігрантів зберігати свої релігійні традиції, кінчаючи оповідання заключним твердженням, що “нема то таки, як наш єгомость світили пасху”.

Оповіданням з іміграційного життя в Канаді є “Тимко Гаври-

⁵⁵⁾ “Собода”, ч. 12, 1898.

⁵⁶⁾ Тамже, ч. 8, 1898.

люк”, що було друковане підвалом в “Свободі” в 1897 році, в числах від 36 до 43. Це неначе еполея українського емігранта з села Лахманівки (здумана, але символічна назва—М.Г.М.), Городенського повіту, звідки то Тимко Гаврилюк виїжджає і по довгих турботах у Львові, через Скиллу і Харибду, митні і подорожні одисеї добивається до Вінніпеґу, а опісля на гомстед, де іміграційні “гаразди” все таки не закінчились.

В циклі “Образки з Канади” є такі оповідання: “Вийшла за меноніта”, згадуване вже передше, а дальше “Неділя в Оттаві”⁵⁷⁾, “Assimilation”, яке вже обговорене. Завважити треба, що англомовний світ в тому часі підняв був крик проти такого супружжя, наголошуючи недоцільність такої асиміляції. Четвертим з черги оповіданням з циклю “Образки з Канади” було оповідання “Старий батько за морем”, написане у Вінніпеґу, в жовтні 1897 року. До цього циклю оповідань можна було б зачислити ще оповідання-спомин “З Галіфаксу до Вінніпеґу”.

Писав Нестор Дмитрів оповідання з чисто американського життя і містив їх в “Свободі”. Видавав він своїм коштом брошурки. Першу таку видав в 1896 р. “Образки з Америки” авторства Юліяна Чупки (псевдо Бузько). Другою книжечкою була його “Канадійська Русь”, а пізніше “Тимко Гаврилюк”. В 1902 році написав новелю “Краєн” ч. 6, 1902).

В 1903 р. Н. Дмитрів, С. Макар і І. Ардан оснували видавництво ім. А. Бончевського “Слово”. Одним із редакторів цього видавництва був о. Павло Тимкевич, що був видав першу збірку поезій канадсько-американських авторів п.н. “Америка”, вірші Сави Чернецького, П. Тимкевича і декілька віршів третього автора, що заховався за криптонім “Б-а”.

Хоча о. Н. Дмитрів бував довші роки в ЗДА, то письменницька творчість його більш пов’язана з Канадою, як з країною замешкання. Вся його творчість позначена помітним патріотизмом. Великий вплив в цьому відношенні мав на нього о. Данило Тянячкєвич, про якого Н. Дмитрів говорить, як “великого приятеля, опікуна і дорадника мужиків та одного з найкращих і найбільш свідомих українців того часу”⁵⁸⁾. Його брошури “Скажім собі правду в очі” та “Церковний магазин” залишили на Н. Дмитрову незатертий вплив. Про о. Д. Тянячкєвича, що був послом до Відня, так оповідає о. Н. Дмитрів: “Я будучи еще сільським хлопцем, дуже часто служив о. Тянячкєвичеві до Служби Божої в Утішкові. Будучи в гімназії, я дуже часто перебував в Закомарі і там перечитував твори Куліша, Квітки, Шевченка,

⁵⁷⁾ “Свобода”, ч. 12, 1898, “Свобода”, ч. 34, 1898.

⁵⁸⁾ “Свобода”, ч. 20, 1906.

Федьковича і других. Ніколи не забуду, як ми золочівці, зібралися раз на Різдвяні Свята і в Пітричах о. Чемеринського чекали на о. Танячкєвича. Було нас тогди чотирьох: Іван Левицький, Юліян Чемеринський, Михайло Струмінський і я. Пізно вечером піхотою в подертім кожусі прийшов о. Данило і того вечора нам хлопцям роз'яснив ріжниці між українською а великоруською нацією. У нас та лекція була рішучою на ціле життя". Як в Канаді так в ЗДА о. Н. Дмитрів був невгнутим оборонцем українства і своєю творчістю багато причинився до того, що може москвофільство не заляло тоді невеликих струмочків української ідеї. Нестор Дмитрів побачив світ 1863 р., а помер 1925 в ЗДА.

АПОЛІНАРІЙ НОВАК

Подібно як Сава Чернецький, що вів перед у піонерській поезії, так Аполінарій Новак, також син Городенської землі, заблєснув своїм талантом в прозі, в оповіданнях. Родився він в селі Серафінцях, а прибув до Канади в 1901 р., в рік пізніше після прибуття його батьків Василя й Анни, що поселились були на гомстеді в Плезент Говмі. Аполінарій не розчислював на допомогу батьків, в яких було крім нього шостеро дітей. Спочатку працював на гомстеді а опісля тільки час до часу приїздив до Плезент Говм, а майже постійно перебував у Вінніпегу.

Шістнадцятилітнього студента цікавило громадське життя міста, зокрема життя молоді тоді ще української спільноти. Він у скорому часі включився в працю Читальні Т. Шевченка і разом з молодими студентами бачимо його в першій українській виставі "Аргонавти". Побіч нього виступала його сестра Євгенія. Родина Новаків належала до інтелігентніших родин українського поселення. Батько Аполінарія належав до чільних громадян Плезент Говму. Пізніше перенісся з цією родиною до Вінніпегу і враз з сином займався будівництвом.

Крім живої участі в громадському житті, Аполінарій багачко читає. Його цікавила передусім балетристика. Він пробує власного поетичного пера. Пише оповідання, але не висилає їх ніде. Врешті нав'язує постійний контакт зі "Свободою", але замість оповідань пересилає до друку низку дописів. Свої дописи підписує псевдонімом "Арій".

Перші його дописи появились в 1905 році (ч. 37 і 38). Після цих пішли чергові. Його дописи були завжди конструктивні і цим значно відрізнялися від численних інших, що були націховані часто лайливими висловами проти своїх противників. Тому вони є дуже корисним матеріалом для історика. Забирає він

слово в громадській дискусії і пише: “Мое слово про національну організацію” та з захопленням вітає заходи відбутися “учительську конвенцію” в місті Вінніпегу.

Врешті, коли він зжився з часописом, вирішив вислати до редакції своє перше оповідання п.н. “Перший день зарібку в Канаді”. “Свобода” помістила його в травні 1906 року.

Героєм оповідання є Микола Бохонець з Городенського повіту, круглий сирота, що його виховав старенький сусід. Коли прибраний батько помер, “том пішов до пана просити си на службу—було ми тогди дванайцять літ”, оповідав Микола про себе.

З двірської праці Микола не відходив ніколи, бо треба було на хліб насушний заробити, спочатку для себе а опісля для родини. Він працював на роки в пана, а його жінка на дні. Врешті прийшла вістка про Канаду та рішення Миколи, що його жінка з четверо дітьми лишиться вдома, в комірному, а він виїде до Канади заробити грошей. Так він знайшовся у Вінніпегу і, шукаючи праці, записався на роботу в Онтарію, щоб промощувати залізний шлях зі сходу на захід.

Миколу постійно переслідували чорні думки. Він вірив, що щось трагічного приключиться. І це сталося першого дня його праці. Велика брила каміння розторошила його враз з другим, “гордим Майком”, що з Михайла перехрестився на Майка. Другого дня Миколу і “Майка” похоронили під горбом нещасної скали і на могилах закопали два хрести—пише Новак. “Потім всі інші робітники і свідки страшного факту вгризалися в скали дальше і дальше. Вони промощували дикі нетри Онтарію і падали як перші жертви в хосен замітного розвою Канади”.

В першій редакції оповідання мало інше закінчення. Воно звучало: Хто ме переїздити дорогою з Вінніпегу до Форт-Віліям, то під горою побачить два хрести. Нехай згадає нещасних Миколу і “Майка”. Так було в оригіналі в 1906 р. В 1910 році погляди Новака еволюціонували. Він був вже свідомий, що Микола і “Майк” наложили головами за краще завтра канадської спільноти.

Оповідання А. Новака змальовують соціальні нерівності та соціальну несправедливість. Визиск, безробіття, кривда меншому—це теми, що часто в його оповіданнях повторювались. В 1906 році були ще друквані в “Свободі” його оповідання “Вірно робив” (ч. 27), “Безробіття” (ч. 32). В 1907 році він написав “Похорон” (ч. 3) з підтитолом “з життя канадійських русинів”, “Дві смерти супернички” (ч. 20), “Сьміх” (“з життя наших залізробів в Канаді”), (ч. 38), “Бігарі”, “Тямущий рік”, “На старість”,

“Дундищині дочки”. Останні були друковані в календарях “Українського Голосу”.

Друкував А. Новак свої оповідання також в “Канадійському Фармері”, пр. “Кукіль” (ч. 12, 1908), “На Великдень” (ч. 15, 1908), “Шекій” (ч. 19, 1908), “Залізоборітники в Канаді”, “Віт Притика з села Шкаралупова” та інші. Були його оповідання поміщені в першому українському календарі в Канаді “Поселенець”. В 1910 році появилася збірка оповідань А. Новака і інших, пн. “Канадійські оповідання”. З новіших його оповідань було там “Таки поставив на ноги”. Збірка появилася у Вінніпегу накладом Я. Н. Крета. Його оповідання “Таки поставив на ноги” було також передруковане в першому українському журналі в Канаді “Хата”, що став появлятися в січні 1911 року.

Містив свої оповідання в “Канадійському Фармері” і пізніших роках, коли то він став головним редактором цього часопису в роках 1909-1913. Соціяльна проблематика, що її з’ясовує у своїх оповіданнях А. Новак, а передусім тематика сучасного дня завжди викликувала зацікавлення серед читацької промади, та робила автора дуже популярним. Завдяки цьому його обрано навіть почесним членом “Організації Українських Учителів” враз з такими, як І. Франко, М. Лозинський, Б. Грінченко й інші.

Був він і непоганим редактором, але редакторська праця його не дуже вдоволяла. Він рвався на вільний світ, а тодішньому редакторові треба було бути коректором та ще допомагати в адміністрації при експедиції часопису. Про це писав він своїм приятелям. Він жалівся: “Газетярська праця заїдає мене”, “Душа моя рветься на двір”⁵⁹). По довгих стараннях він залишив редакцію в 1913 році і з цілою родиною виїхав до Сент Мартин в Манітобі на гомстед. Тяжко приходилось Аполінарієві працювати. Фарми в Сент Мартин були мочаруваті і всі зусилля йшли на марно. Хотілося знову до міста. Він писав до своїх друзів “Від коли почалася зима, я збираюся поїхати до Вінніпегу, але мушу Вам звіритись, що не маю з чим. Тепер читаю в “К.Ф.”, що другого тижня будуть знижені білети; таке оголошення для мене справді поважне, але щож... нема грошей⁶⁰).

Ще в іншому листі до приятеля він пише: “Я зрештою, був би писав, але пожежа криші тестя такого мені страху дала, що я взявся за будування нової хати і не мав на писання часу. До того інколи такий змучений, що не хочеться нічого. Найчастіше відчувається брак кращої лектури... Я доперва тепер переко-

⁵⁹) Декілька листів А. Новака в оригіналі, а деякі в копіях зберігаються в архіві автора.

⁶⁰) Лист з 11-го лютого, 1914.

нався, що то значить кольонія зі своєю скукою. Часами охопить таке почуття, що якби крила, то й полетів би там, де можна черпати до несхочу вдоволення а потім знов повернути в царство тиші...”.

“Маю тепер фантазію. Вона скроплена наче цілющою росою і пробудилася. Але яка ж вона збідована. Тяжка праця... І я Вам скажу, що тяжка праця є справді рідненькою сестрицею темноти...”

“Я справді цього літа напрацював а зиску ніякого! Засів недописав, а решту мороз збив. Я оглядався за якимсь заняттям, але... його нема”⁶¹). В Сент Мартин за А. Новака ініціативою та старанням побудовано Народний Дім, зорганізовано читальню та церковну громаду. Одним словом був він там душею організаційного життя.

При кінці 1922 р. А. Новак залишив гомстед і переїхав до Вінніпегу і став на працю в часописі “Український Голос”, з яким він не розстався аж до самої смерти, що його постигла в 1955 році. В “Українському Голосі” він провадить господарський відділ та був коректором й експедитором. Писання оповідань було його “домашнім заняттям”. З ними він ніколи не розлучився. Їх він містив з того часу в “Українському Голосі” а також дещо було в “Літературно-Науковому Віснику” у Львові.

В пізніших роках, бо вже після Першої світової війни, А. Новак відіграв важливу ролю в зорганізуванні Товариства Письменників і Журналістів в Канаді. Зорганізувавши Товариство УПЖ, він відійшов в тінь. А. Новак з природи був скромний і тихої вдачі. Його полонювала праця, а не почесті. Таким він відійшов від української громади в Канаді, якій він служив продовж повного півстоліття. Його тривалим ділом залишилися піонерські канадські оповідання, що певною частиною відзеркалювали важку працю його батька в Серафинецькому дворі та Канаді, його особисті гаразди в цьому дворі та на преріях Канади, та долю тисячів, що будували в Канаді нове життя.

ЗИГМОНТ БИЧИНСЬКИЙ

Черговим письменницьким талантом, що записав своє ім'я в піонерську добу Канади був Зигмонт Бичинський. Приїхав він до Америки з початковим письменницьким ім'ям. В 1904 році він друкувався вже в “Літературно Науковому Віснику” у Львові. Помістив він там одне із перших своїх оповідань п.н. “Дочка штундиста” і підписався псевдонімом Аниін. Там же була дру-

⁶¹) Лист з 26 листопада, 1915.

кована його "Армія спасенія", під псевдонімом Ганин. Сюжети до обох оповідань були взяті частинно з американського життя. Подібно в "Педлярах" та "Поході Духоборів", що друкувалися у ЛНВ в 1910 році під його першим псевдонімом "Анин".

Зигмонт був студентом прав на Львівському університеті. Не закінчив їх і в 1904 році приїхав до Нью Йорку. В тому саме часі Сава Чернецький відійшов з праці як співробітник "Свободи" а З. Бичинський зайняв його місце. Та довго він там не задержався, бо в рік пізніше він був уже студентом пресвітеріянського духовного семінара в Алегені, в Пенсильванії. На другому році студій він переїхав до Канади і продовжував студії на Манітобському каледжі. В 1908 році він обняв по Осипові Мегасові редакторство газети "Канадійський Фармер". На цьому пості він перебув один рік, а пізніше переїхав до Алберти на учительську посаду. В 1910 році він переїхав до ЗДА і всеціло заангажувався в пресвітеріянський рух як пастор та редактор газети "Союз".

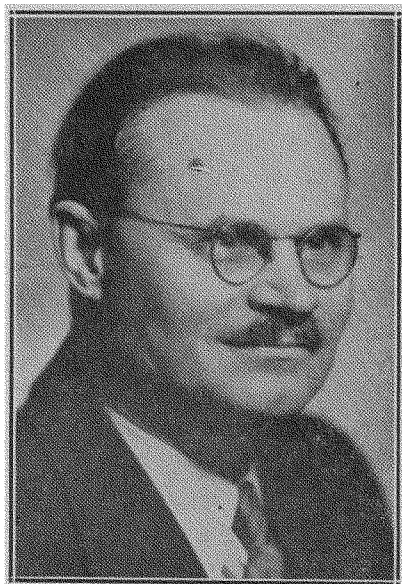
В роках, коли він працював у "Свободі" та "Канадійському Фармері" як також в часі свого учительювання він написав низку оповідань з життя українських імігрантів, що були поміщені в згаданих вище обох часописах. Сюди належать: "Штіф", "Доробився", "Страйкарі", "Батьки і діти", "Білі невільники", "Іванчик", "На святий вечір", "В менажерії" та інші. Написав він також драму в чотирьох діях п.н. "В старім і новім краю", що була видана у Видавництві ім. А. Бончевського (ч. 27-28). Пізніше написав він повість "Емігранти", "Життя Івана Гуса" та багато оповідань. Був він, як вже це обговорювано в іншому розділі, першим редактором, побіч М. Сироїдова, першого українського канадійського календаря в 1908 році. Це він запрошував "всіх канадійських писателів, щоб ласкаво надсилали свої твори так поетичні як і прозові" до "першого календаря канадійської Руси-України", бо хотів він, щоб "календар цей був вірним відблиском нашого культурного життя на новій землі" / Був він тим, що редакційно оформив вірші Т. Федика і Д. Параговського. У Вінніпегу брав живу участь в громадському житті. Оформив і був головою "Руского, цебто українського, Ліберального Клубу" ⁶²⁾. Провадив він акцією за допомогою українському студентству у Львові та часто виступав з научними доповідями. Після Першої світової війни він знову повернувся до Вінніпегу і тут редагував "Канадійський Ранок" через довгі роки. Був він організатором пресвітеріянського руху в Канаді та ЗДА. Помер в 1947 році в Пітсбургу в Пенсильванії. Його конфесійна праця

⁶²⁾ Гляди допис "К.Ф." від 8. 5. 1908.

притемнила його письменницькі здібності. В піонерській добі він вважався одним із найбільш освічених українців в Канаді та ЗДА. Енциклопедія Українознавства, словникова частина, називає його Зиновієм а не Зигмонтом. В його документах і писаннях скрізь подибуємо Зигмонт. Він родився в 1880 році.

МИРОСЛАВ СТЕЧИШИН

Під кінець нашої праці в хронологічному порядку та матеріальній опрєдєленості треба сказати дещо, хоч в загальних рисах, про Мирослава Стечишина, що в своїй письменницькій діяльності ранньої піонерської доби, поставив себе на грані белетристики

Мирослав
Стечишин

та публіцистики. Остання в нього завжди переважала. Цим шляхом він таки пішов повністю в пізніших часах.

Робив він в ранній добі переклади та писав оригінальні оповідання. До останніх можна зачислити "Пайлот Бют", "Бом", з підтитлом "екскіз з життя каліфорнійського", "Лиш м'ясо", оповідання, що було друковане в збірці "Канадійські оповідання" в 1910 р., "Суд панів над робітником", історичне оповідання, що появилoся було окремою відбиткою у Львові в 1907 р., а написане у Ванкувері того ж самого року, "У темну нічку", у Робітничому календарі, Львів, 1913 та інші.

Стечишин містив свої оповідання у “Свободі”, “Канадійському Фармері”, а пізніше в “Робочому Народі”. З перекладних оповідань можна згадати “Ніч, що зробила мене революціонером”, пера Ернеста Пула, а котре було друковане в “Свободі” 1907 р. Як в перекладах так і в оригінальних оповіданнях Мирослав роздумував над соціальною несправедливістю і з гнівом висловлювався про тих, що жирували на нужді других. В піонерській добі був він фанатичним визнавцем соціалістичних ідей і під тим кутом він проводив свою письменницьку і політичну діяльність. З під його пера появилася також низка полемічних статей у “Свободі” та “Робочому Народі”.

В 1907 році він висунув на сторінках “Свободи” питання створення спільної організації для українців Канади і ЗДА під назвою “Україна”, що мала складатися з чільних громадян обох країн поселення. В своїх założеннях це мала бути конституатна українців Північної Америки. Пропозиція ця викликала широку дискусію та загальне одобрення. Заложив він також “Українську Вільнодумку Федерацію” у Вінніпегу в 1906 р. та того ж року “Український Клуб” у Ванкувері. Ці дві організації поважно причинилися до появи першого українського, соціалістичного часопису в Канаді в 1907 році, що ним станув “Червоний прапор”. Не має сумніву, що писання Стечишиного поважно впливали на формування світогляду українського піонера. Стечишин був не тільки фанатичним в переконаннях, а теж динамічним у праці та помітно експресивним у письмі. В своїх соціальних поглядах він перейшов в пізніших часах основну зміну та повністю і на все розійшовся з інтернаціоналом.

Впродовж довгих років він редагував часопис “Український Голос” та став ідеологом української національної течії в Канаді. Та ця доба, в якій М. Стечишин відіграв керівну ролю, вже повністю відходить від ярмок нашої праці.

М. Стечишин приїхав до Канади в червні 1902 року з Глещави, Теревовельського повіту. Тоді було йому несповна 19 років. Якийсь час працював він на залізниці коло Ріджайни і під кінець того ж таки року він познайомився з Кирилом Геником, що був тоді найбільш популярним українцем серед української піонерської спільноти. К. Геник був тоді “всему голова”. Зокрема снував він тоді пляни створення в Каліфорнії окремої спільноти, побудованої на комуністично-кооперативних принципах. За його намовою Мирослав виїхав того самого року до Каліфорнії на ферму о. Агапія Гончаренка в Гейворд, щоб там стати членом Українського Братства, що мало бути першою своєрідною комунією на американському континенті. В короткому часі

заплянована і реалізована спільнота поділилась а вкінці розлетілась.

В 1905 році Мирослав Стечишин прибув знову до Канади. Працював у Вінніпегу, Бритійській Колумбії та Едмонтоні. Пізніше виїхав на редакторську працю до З'єдинених Держав, щоб опісля повернутися на стало до Вінніпегу. В 1921 році він обняв редакторство "Українського Голосу" і на цьому пості він зійшов в могилу в 1947 році. Сталось це на 64 році його життя.

ОНУФРІЙ Г. ГИКАВИЙ

О. Г. Гикавий дебютував не тільки в поезії, але також в прозі. Тут виявився він куди кращим майстром як у віршах.

Онуфрій Г.
Гикавий

Його прозові твори подибуємо в "Канадійському Фармері" пр. "Здурих жида і себе", "Будучність буде краща", "Два рази жонатий" та інші.

Перекладав він з англійської та російської мови. Захопився був Левом Толстим і переложив його декілька оповідань.

Однак більший розголос принесли йому "Оповідання для дітей". Онуфрій Г. Гикавий був учителем. Він закінчив український семінар у Вінніпегу, званий "Ruthenian Training School" і від 1907 до 1913 року учителював з малими перервами. Як знаток людської душі взагалі, він ще краще збагнув душу дитини і

став писати для дітей короткі оповідання. Спершу вони містились в “Канадійському Фармері”, а літом 1910 році появились чепурною книжечкою з друкарні Я. Н. Крета, накладом “Руської Книгарні”⁶³). Книжечку попередив вступ п.н. “Руска дитина”, в якому автор заповідав, що “незадовго постарається написати другу і ще більшу і гарнішу книжечку”. Збілочка обіймає 70 сторінок і є багато ілюстрована. Є тут такі оповідання як: “Перший день в школі”, “Кирило Недбайко”, “Ще час на роботу”, “Розмова пташки”, “Мала чемність”, “Трое дурних питань”, “Чи добре брехати”, “Пильні пані жаби”, “Небезпечні двері”, “Чому Біглого забили”, “Вікторова лекція”, Гонорна гречка”, “Щастє”, “Забагато поучував”, “Чим є для нас пес”, “Не хотіла митися”. Книжечка, що начисляє 17 оповідань, кінчається “Вороною перекінчиком”. Фабула дуже цікава і стосовна до канадійського ґрунту. Вороні забажалось бути павою. Вона удекорувала себе павиним пір’ям і вибралась до пав. Пави однак скоро пізнали, що це ворона і вони її цілком відкинули від себе. Скучно було жити самій вороні і вона повернулася до свого воронячого стада, але вона була так осмішена між павами, бо ці повисмикували її власне пір’я, що і ворони її не пізнали та також не прийняли.

Звірячий світ казки О. Гикавий переносить на міжнаціональні стосунки в Канаді, вкінці звертається до дітей: “Не робіть так, як та ворона. Ви англіками ніколи не можете бути, хотяй би і як знали говорити по англійськи. Так само англік не буде ніколи Русином, хочби як говорив по руськи”.

Оповідання О. Гикавого побудовані на загально-людських принципах а також націховані вони народними вартостями. Збірка О. Гикавого започаткувала українську дитячу літературу в Канаді, що опісля так гарно розвивалася після Першої світової війни. Був він пропагатором закладування бібліотек. В описуванні збілочки він писав: “Кожда українсько-руська школа повинна постаратись о діточу бібліотеку для молодіжи і тим способом поширити між молодим поколінням просвіту і поступ”. На цю тему писав він статті в пресі.

Батьки Онуфрія, Григорій й Анастасія Гикаві приїхали до Канади в 1902 році зі села Перемилів, Гусятинського повіту. Батько Онуфрія був будівничим в краю і продовжував цю працю в Канаді. Він побудував декілька піонерських церков, як в Етелберт, Гарланд, Пайн Риверс, Гренд Вю. Онуфрія не цікавила ця праця. Його манила література, наука і громадське життя. В 1913 році він залишив вчити дітей а обняв редагування часопису

⁶³) В іменних ініціалах автора трапилася помилка і замість О. Г. Гикавий, друкарі зложили О. Я. Гикавий. Про О. Г. Гикавого диви ще стор. 113.

“Канадійський Фармер”. На цьому пості він перебув безперервно 19 років. Це був найбільш плідний період його життя, але вже не в ділянці літератури. Написав він довшу працю “Наука про виховання”, “Важливі закони Канади”, “Коротку історію Канади”. Всі вони друкувалися серійно в “К.Ф.” З під його пера вийшла низка наукових і публіцистичних статей. В громадському житті займав визначні становища, як секретар Організації українських учителів в Канаді, секретар Українського Червоного Хреста в Канаді, секретар-скарбник Товариства Українських Письменників і Журналістів (1922-1932) та багато других відвічальних позицій. Перед самою смертю він знову обняв пост редактора “Канадійського Фармера” і на цьому становищі помер в 1945 р. Редакторська праця приглушила його літературні вияви та зацікавлення, з якими він ніколи не розставався і тільки час від часу давав про себе знати появою нових оповідань.

ЯКІВ Н. КРЕТ

Наш огляд ранньої піонерської літератури не був би повний і вивершений, якщо б ми не подали силуетку Якова Н. Крета і його заслуги в історії піонерської доби. Я. Н. Крет народився в Печеніжині 1883 року; 1895-1903 ходив до гімназії у Львові. Приїхав він до Канади із ЗДА, де він студіював в роках 1905-1907 філософію і теологію в Семінарії Вінкентого. В 1907 році він переїхав до Канади і 1908-1909 роках закінчив свої студії в Манітобській Колегії. Вже в часі студій він цікавився літературою і пробував своїх сил, поміщуючи в “К.Ф.” свої оповідання. Підписував він їх “Я. К-т”, “Я.Н.К.”, або просто Яків Никола Крет”. Тематика його оповідань була наскрізь канадська. Дещо з його піонерських оповідань збереглося, як “Не дай, Боже, з Івана пана”, “Моя доля” та ще деякі.

Писав Крет оповідання і по першій світовій війні. Одне з більших його оповідань було видане в 1926 році в Едмонтоні п.н. “Таємний злочин” або “Індіанський Шерльок Гольмс” (94 сторінок). Та Я. Н. Крет не зробив собі імени оповіданнями. Сучасна українська наука визнала за Кретом великі заслуги в лексикографії. Перша його праця в цій ділянці появилася в 1912 р. В тому часі “Руська книгарня” видала його “Перший кишенивий руско-англійський і англійсько-русский словарець”. Працю в цій ділянці закріпив Крет виданням великого Українсько-англійського словника”, якого перша частина появилася в 1955 р. в Саскатуні і перевидана в 1957 р. накладом Торонтського Університетського Видавництва. Друга частина цього словника, англій-

сько-українська чекає свого видавця.

Працював Я. Н. Крет редактором і співредактором в часописах як “Канадійський Фармер” та “Наш Поступ” в Едмонтоні. Та на жаль, нічого не говорить в нас про Я. Н. Крета та його заслуги, що їх він положив як піонер в початках української літературної доби. Початки в цьому були прості. Будучи студентом в Манітобській Колегії, мусів собі заробити побічними працями трохи гроша. Я. Крет постановив працювати в друкарні “Канадійського Фармера” та підівчитися друкарського діла. Коли він з весною закінчив студії, був він одночасно вже і непоганим друкарем. Любив він книжку і поллюбив її друк. Це заставило його зорганізувати власну друкарню. В недовгому часі він мав власні черенки та пресу і вже виконував замовлення для “Руської Книгарні”. Маючи друкарню, Я. Крет був в близьких стосунках з українськими літераторами того часу, як А. Новаком, М. Стечишином, В. Кудриком, О. Г. Гикавим та другими. Сам він цікавився літературою і дещо писав. Всі ці літератори разом відчували вже потребу літературного журналу, бо пресові сторінки вже були для них за вузькі. По довгих дискусіях та остаточних нарадах схвалено видавати “Ілюстрований журнал літератури, політики і сучасного життя”. Журнал охрещено “Хатою” і він став появлятися під редакцією саме Я. Н. Крета.

Перше число появилось в січні 1911 року у Вінніпегу з “Друкарні Я. Н. Крета”. Поява журналу викликала загальне зацікавлення. 18 січня вже були появилася новинка в “К.Ф.” з виявом вдовolenня, що Журнал “Хата” вже вийшов з друку. Першого числа зміст такий ⁶⁴): Слово від редакції і видавця; В.Ц.—На новий рік; Гнат Хоткевич: Цар і Гетьман, О. Коваленко: Чужі (поезія); Лев Толстой (посмертна згадка), Карлайл; О. Жеребко: Праця; О. Коваленко: Мила та забула; П. Казан: Щастя; А. Новак: Перший день зарібку; А. Красовченко: Годі спати; Ж-о: Вільні школи Феррера; Я. К.: Побіда над воздухом; Посмертні згадки; А. Новак: Таки поставив на ноги; Загадки й оголошення. Передплата 2 дол. на рік. Адреса: Руська Книгарня, 850 Мейн Стр., Вінніпег. “Перше число представляється чепурно”, писалося в бібліографічній нотатці. “На окладинці гарна кольорова віньетка а так само кожний осібний заголовок чепурненько окрашений... Загально сказавши, журнал заслуговує на те, аби з ним познайомитися”. Критичну статтю з приводу появи журналу написав З. Бичинський, що не жалував ущипливих зауваг на адресу редакції. Його двошпальтова часописна стаття свід-

⁶⁴) Подаємо за “К.Ф.” ч. 3, 1911.

чить все таки про те, що поява “Хати”— це вже була подія.

В журналі “Хата” співробітничали: П. Крат-Терненко, що писав під ініціалами “П.К.Т.”, В. Цебрівський, що скрився за ініціалами “В.К.”. Це був Василь Кудрик, якого в критичному огляді З. Бичинський назвав, що “він є окрасою не лише нашої американської літератури, але і цілої української”, даліше виступають там такі відомі літератори того часу як А. Новак, М. Стечишин, О. Жеребко, Осип Боян, П. Казан та другі. Іншими словами довкруги “Хати” згуртовано всіх активних працівників пера. Сюди пішла вся тодішня письменницька еліта.

Ціль журналу була ясна. У вступних статтях писалося про: “Потребу просвітнього корму” (ч. 1). В другому числі журналу виразно говорилося:

“Ми хочемо зробити “Хату” місцем, де моглиби розвиватися літературні сили на заморській Русі. Нехай пише всякий... що уміє і як уміє. З початку, буде писати слабше, а відтак виробиться, хотьби під впливом критики людей, котрі розуміють річ. Редакція “Хати” думає, що не завжди мусить мати на увазі лише фермерів. Ми маємо тут учительство, ми маємо купу інтелігенції, ми вже маємо більше розвинених навіть фермерів, до котрих чейже можна вже відізнатися термінами більше науковими. Хочемо зробити “Хату” зеркалом нашого життя і нашого поступу на широкім американськiм континенті”.

Цитати вказують, що редакція “Хати” мала широкий горизонт та далекосяжні й амбітні плани.

Крім творів пера канадських поетів і письменників були твори Г. Хоткевича, Б. Грінченка, О. Коваленка. Були також переклади, нпр. з Джека Лондона. Формат журналу 8½ цалів на 12 а його вигляд не уступив би сучасним журналам Канади та З’єдинених Держав. Спектатор писав “Причинок до історії Русинів в Канаді”. Були також научні статті як “Вільні школи Феррера”, “Кооперативна”. В одному з чисел є також звернення, підписане проф. М. Грушевським та о. Омеляном Ваньом в справі допомоги рідним школам в краю п.н. “Старий Край до своїх братів і сестер в Америці”. З цього видно, що “Хата” вдержувала живий контакт з літературним, науковим та громадським життям на Батьківщині.

Журнал появлявся на 32 сторінках, з гарними закладками та ілюстраціями. Був це дійсно “одинокий місячник того рода на заморській Україні”, як це висловлювалося в підtitулі “Хати”. В англійській мові він звучав: “Home”, Monthly Magazine for Ruthenian people in North America”. Душею журналу станув Я. Н.

Крет, який зумів своєю поставою, вмінням та засобами своєї друкарні дати творчий форум для поетів і прозаїків піонерської доби. Це був завершений перший етап дозрівання і росту українського поетичного слова в Канаді.

Письменницьке слово молодого гурта поетів і прозаїків ранньої піонерської доби мало помітний і додатний вплив на формування української духовости в Канаді. І не лиш в Канаді позначився цей вплив. Це до певної міри відбивалося на житті українців у ЗДА. Як ми бачили з нашого перегляду, майже всі вони співпрацювали в американських часописах. Про їхній вплив на формування світогляду українців в ЗДА Омелян Рев'юк так висловлюється:

“В американських газетах писали теж про життя імігрантів у Канаді канадійські письменники, як Мирослав Стечишин, Аполінарій Новак, Наталка Ф. Р. та Жигмонт Бичинський. З розвоєм у Канаді української преси, ці письменники перестали впливати на українських читачів в Злучених Державах”⁶⁵).

О. Рев'юк не був голословний в своїх заключеннях. На це мав він такі докази. Ми вже в попередніх розділах згадували про збірку поезій “Америка”. Треба ще згадати, що 1904 року, з друкарні “Свободи” вийшла у світ ще одна літературна збірка п.н. “Журавлі”. Є тут вірші і поетична проза. Збірка одержала назву від Франкового вірша “Журавлі”, що був тут передрукований з часопису “Поступ”, в якому автор порівнює емігрантів зі журавлями. Є теж оповідання “Закутник”, що його написав Богдан Лепкий. Три другі автори, що були друковані в збірці “Журавлі”—це українці-канадці. Сюди належать Симеон Паламарюк, який написав “Пісню про Канаду”, А. Рибчинський оформив “Пісню Канадійську” та Мирослав Стечишин оповідання-акварелю “Пайлот Бют” (Pilot Butte). “Пайлот Бют” автор пояснює так: Pilot Butte стація на шляху “Canadian Pacific Railway” в Ассинібої між містами Regina і Valgonie. В П. Б-т є “Трејвелкрік”, де звичайно працюють свіжі галицькі і буковинські емігранти”. Бачимо, що тематика всіх трьох авторів з Канади наскрізь канадійська. Збірка “Журавлі” появилася як 22-ге число Видавництва часопису “Свобода”. Появилася у видавництві “Свобода” ще одна збірка поезії і прози в тому часі п.н. “Покуса”. Цікаво, що і в цій збірці виступали знову канадські автори: Симеон Паламарюк “з Буковини, зі села Лужан” помітив “Пісню про Канаду”, Наталка Ф. Р. (Наталка Ферлей-Рурак—

⁶⁵) “Наші літературні і мистецькі надбання в Америці”, “Ювілейна Книга УНС”, 1934, стор. 349.

М.Г.М.) оповідання “Я тут голова”, а І. Колесников “Духовну пісню”.

Збірки “Журавлі” і “Покуса” появились майже одночасно зі збіркою “Америка”, в якій Сава Чернецький заняв з канадською тематикою почесне місце. Беручи разом всі три літературні збірки, то канадські автори переважають над американськими.

Група літераторів піонерської доби—це були молоді ентузіясти. Всі вони майже однолітки: О. Гикавий (народився 1885), А. Новак (*1885), М. Стечишин (*1883), П. Крат (*1882), Я. Крет (*1883), В. Кудрик (*1880). Старшими були тільки С. Чернецький (*1874), Т. Федик (*1873), Рараговський (*1878). Збиралися вони до поетичного лету, коли були юнаками, а коли їм переступила двадцятка, вони вже брали відповідальність за громадське та культурне життя того часу. З винятком Т. Федика і Д. Рараговського вони були піонерами української преси за морем. Більшість з них відбули за редакторським бюроком десятки і більше років. В піонерській добі сповняти це почесне звання означало також записувати себе на важку працю. Як відомо, крім редагування треба було бути теж репортером, експедитором та сповняти цілу низку інших додаткових занять. Так запроцьованих редакторів поетична муза не держиться. Що більше їхнє життя відходило від них скорше, чим в других. Так було з О. Гикавим, М. Стечишином. Важка праця в редакціях в більшості в них заглушила їхні поетичні полети і не дала їм повністю виявити їхні багаті талани. Мимо цього вони станули правдивими каменярами поетичного і друкованого слова серед української спільноти в ранній добі її розвою в Канаді.

В парі з появою місячника “Хата” формувалась “Бесіда”, товариство “свідоміших одиниць різних відтінків” у Вінніпегу, де можна було б передискутовувати питання, що їх приносило життя українським поселенцям в Канаді. Треба брати до уваги, що був це час партійних сварів та конфесійної нетолеранції. Поява товариства, в якому сходилися всі без різниці на партійну приналежність та конфесійну зрізничкованість—це вже до певної міри революція в поглядах, що її підготували і реалізували тодішні молоді літератори.

Не залишилось багато матеріялів про працю цього товариства. Часопис “Український Голос” приніс в січевому числі 1911 року новинку про формування цієї організації таке:

“Минувшої суботи, 21 січня, відбувся мітінг нашої інтелігенції в цілі зорганізування нового товариства для людей свідоміших... Поверх трийцять осіб явилось на мітінг і по довгих дискусіях над цілями сего товариства, рішено зав'язати товари-

ство під назвою “Бесіда”... Товариство не кладе собі за стремління ніяких гучних цілей і ідеалів, а опираєсь на тім, щоб згуртувати свідоміших одиниць різних відтінків в одно товариство, де можна спільно поговорити над біжучими справами та по приятельськи поділитись своїми гадками з прочими. (підкреслення наші—М.Г.М.)

Створення Товариства Бесіда з повищими цілями—це форум живого слова, подібно як “Хата” була форумом писаного слова. Ці два форуми себе взаємно доповняли і, хоча вони довго не проіснували, то всеж таки поява “Хати” і “Бесіди” були великим кроком до кращого в тодішньому суто-партійному і конфесійному мисленні. Поява їх відмежувала певний етап, період, що його ми називаємо ранньою добою ставання української літератури в Канаді. Період цей започаткували відокремнені голоси, що відозвались з різних місць українського поселення в Канаді. Ці голоси перегукувались “Канадійськими піснями”,—народнім фолкльором, щоб собі взаємно сказати про власний біль і радощі душі й утотожити себе з другими, такими самими, як вони самі.

На тлі того всенароднього хору виступили співці, яких голоси вже було чути далеко поза місцеві обрії. Вони співали не тільки про минуле, але дивились вже зором в майбутнє. Це все були співці-піонери, що їх називаємо талантами. Вони не тільки гляділи вниз за щоденним, але сягали вже у вершини, за чимсь кращим, що не проминає. Вони шукали за народніми вартостями не тільки сьгоднішнього, але теж вчорашнього та завтрішнього. Вони хотіли обмінюватись “своїми гадками” і в той спосіб творити певну синтезу піонерської спільноти, творити її мозок, її духовний провід.

Роки 1910-1911 закінчили ранній період піонерської доби у формуванні українського літературного слова. Вони заокруглили один етап. З ними почався другий етап піонерської доби, що закінчився оформленням Товариства Письменників і Журналістів в Канаді, зараз таки після Першої світової війни.

В другому етапі піонерської доби появилися деякі індивідуальності в українській літературі Канади, які з уваги на свою оригінальність та специфічність заслуговують на окрему увагу. Сюди належать Петро Карманський, Олександр Сушко та сатирики-гумористи Павло Крат, Степан Фодчук, Яків Майданик та інші.

П. КАРМАНСЬКИЙ ТА ЙОГО “МАЛП'ЯЧЕ ЗЕРКАЛО”

На початку 1913 р. Центральний Комітет “Рідна Школа” у Вінніпегу став листуватися з Краєвим Шкільним Союзом у Львові, щоб вислати до Канади двох викладачів-педагогів, які моглиби влаштувати тримісячний вищий курс української мови, літератури й історії. В кінці того ж року Центральний Комітет “Рідна Школа” у Вінніпегу одержав листа зі Львова, що Краєвий Шкільний Союз рекомендує двох професорів середньої школи, а саме Василя Пачовського і Петра Карманського.

Окремий Комітет Центрального Комітету “Рідна Школа”, під головуванням Я. В. Арсенича зайнявся приїздом обох згаданих осіб. Василь Пачовський, який дав був свою згоду, роздумався і не приїхав до Канади, тоді коли Петро Карманський прибув до Вінніпегу з початком липня того ж року. Ще до його приїзду приїхав був до Вінніпегу в травні А. Крижановський, про якого писала тоді преса, як “про укінченого філософа”⁶⁶).

Саме оба згадані влаштували “Курси Вищої Освіти” у Вінніпегу і правдоподібно були це перші вакансійні курси того роду, що набули в повоєнних роках широке право громадянства.

На курсах викладалася українська мова, література й історія. Два перші предмети викладав П. Карманський, а А. Крижановський читав лекції історії України. Курси читались в публічній “Страткона школі” при Бурровс і МекГрегор. Слухачами на курсах були не тільки члени Центрального Комітету “Рідна Школа”, але, і то в переважаючій більшості, двомовні вчителі з Манітоби. Понад тридцять слухачів відвідували ці виклади. Курси Вищої Освіти уважались успішними, а Петро Карманський своїм добрим викладом та темпераментом надав їм значного розголосу та зацікавлення.

П. Карманський приїхав до Канади вже з виробленим іменням не тільки як педагог, але передусім як поет. До того часу він видав був уже чотири збірки своїх поезій, як “З теки самовбивця” (1899), “Ой, люді, смутку” (1906), “Блудні вогні” (1907), “Пливе по морю тьми” (1909). Кінчав він студії у Львові та в Римі “Колетіум Рутенум”, і тим самим мав він високу освіту та витончене почуття естетики. Переростав він і імміграційне оточення, більш, як на голову. Оба викладачі влаштували у Вінніпегу кілька “літературних вечорів” та своїм знанням заімпонували своїм землякам.

⁶⁶) “Український Голос”, ч. 20, 1915. А. Крижановський жив в Канаді під прізвищем А. Криський.

Склалось так, що саме тоді Брендонський учительський семінар потребував на наступний рік учителя української мови та літератури. Найкращим кандидатом на цю посаду міг бути П. Карманський, який пропозицію на учителя прийняв і в половині вересня зайняв цю посаду в Брендоні.

Одночасно того ж року українці Канади одержали ще один часопис “Канада”, що його почала видавати “Руська Видавнича Спілка”, яку очолював Теодор Стефанік ^{66а}).

Вже в перших числах цього часопису стали появлятися рядки П. Карманського. Він писав огляди про громадське життя української спільноти, а вже в третьому числі “Канади” став друкувати серію сатир п.н. “Малп’яче зеркало”. Були це, як писав П. Карманський “листи з Канади і про Канаду до “Канади”. У відсилачі-поясненні він запевнив, що “всі листи основані на фактах”. В першій сатирі “Малп’ячого зеркала” П. Карманський зі сарказмом говорить про дві класи громадян в Канаді, а саме “англійців і других”. В 4-му числі “Канади” він говорить “про одну незвичайність Вінніпегу”. “Се одиноке місто, яке я знаю”, каже він, “що немає ніодного пам’ятника, ні одної статуї”. Пише він окрему сатиру “про столицю Манітоби”, “Північний Вінніпег”, “Церква в північному Вінніпегу”, “Американську українську мову”, “Поступ у всім і понад усе”, і т.п. В сьомому числі “Канади” він помістив сатиру п.н. “For Sale”, в якій він зображає нестійність та мінливість Канади. “Дивна ся Канада, пише Карманський, куди не кинеш оком, скрізь побачиш одну етикету: “For Sale”. Ніхто тут не хоче з нічим в’язатися на довго... кожний гонить за готовим здобутком... Нема нічого постійного під сонцем. Се мабуть девіза всего канадійського громадянства і тому все тут без впину переходить з рук до рук, все виставлене на продаж...”. Майже в кожному числі часопису “Канада” було “Малп’яче зеркало”. Карманський писав, “я не щаджу нікого, хто в моїх очах має нечисту совість”.

Після серії “Малп’ячого зеркала” прийшли “Доповнення до малп’ячого зеркала”, а вкінці “Малп’яче зеркало—видання друге”. Від загальної сатири П. Карманський відійшов і вплутався в персональні напади на низку чільних громадян тодішнього громадського життя, а вкінці на поодинокі часописні органи, як “Канадійський Фармер”, “Український Голос”, “Ранок”, “Кадилло”, “Робочий Народ”. Без сумніву, саркастичні, а часом навіть грубі та соковиті вислови П. Карманського викликали реакцію зі

^{66а}) Детальніші дані про часопис “Канада” див. “Преса”, стор. 50-52 цього тому.

сторони громадянства, включно з тим, що Центральний Комітет “Рідна Школа” написав листа до Краєвого Шкільного Союзу у Львові, в якому скаржився на поведінку П. Карманського. Негайно після цього П. Карманський зложив заяву, що Краєвий Шкільний Союз був відповідальний за висилку його на Курс вищої освіти у Вінніпегу, а не за його пізнішу журналістичну діяльність.

Часопис “Свобода”, що на початку навіть передруковував сатиру П. Карманського на своїх сторінках, коли побачив, що П. Карманський безоглядно висміює всіх і вся, станув на стороні “покривджених”. Витворилась опінія, що П. Карманський замість стимулювати спільноту сатирою, став її роз’єднувати. Закпив собі П. Карманський з цього у сатири “Для чого український Вінніпег не буде вибирати свого алдермана”? На поставлений наголовок він дав таку відповідь: “Як взагалі всі інші нещастя, що навістили сего року вінніпегську Україну, та і се останнє треба приписати появі в Канаді сего нещасного старокраєвого професора”. Це була мова про себе самого.

Петро Зварич у відповідь на “Малп’яче зеркало” написав в “Українському Голосі”: “Осляче зеркало”, титулюючи автора “Малп’ячого зеркала” “Doctor Galicianus, asinus Canadianus”. Це було кульмінаційним пунктом сатиричного бою української преси того часу, який закінчився підсумками П. Карманського в 14-му числі “Канади” п.н. “Взаїмне порозуміння і поєднання” з англійською приповідкою “All’s well that ends well”. Мабуть сумління гризло П. Карманського, що він своїм “Малп’ячим зеркалом” розвів велику баталію в Канаді і як тільки літом 1914 повернувся до Європи, написав в короткому часі такого листа-оправдання до “Канадійського Русина”: “Перекажіть усім, що я душу мою давав за нарід мій в Канаді, а тепер іду в бій святий, у бій кривавий—за весь український нарід. Пращаю усім, пращайте і ви мені, коли чим небудь кого обидив. А на спомин про мене посилаю канадійським землякам моє оповіданнячко “На народній роботі”, яке було датоване “Брендон-Перемисьль, 1913-1914”.

Заходить питання, чому П. Карманський, високо-освічена людина пішла на хвилю особистих нападів та вульгарного сарказму. Немає сумніву, що автор “Малп’ячого зеркала” був надто коротко в новій країні, щоб збагнути філософію життя цієї спільноти. Вражливий на грубості свого оточення, він реагував такими самими грубостями. Він бачив сотні недоліків серед української спільноти та її проводу, але він забував, що в тій ситу-

ації, в тих важких та безрадних обставинах, це була народня еманация. Були помилки і великі недостачі, але була теж добра воля вести нарід по власних спроможностях, а у висліді цього були теж успіхи т. зв. “самозванчого” проводу, як писав Карманський, та цілої спільноти.

Як поет П. Карманський був похопний в своїх осудах та соковитий у висловах. Літературний критик Михайло Рудницький в нарисах “Письменники зблизька”, накреслюючи силуетку П. Карманського, дає йому підзаголовок “песиміст”⁶⁷). Він пише “...цей поет поєднує у своїй вдачі дуже практичний, майже купецький хист з безпорадністю дитини і сентиментальністю гістеричної жінки”. П. Карманський належав “до таких обранців долі, які глибоко переконані, що всі земні та небесні сили об’єднались, щоб на їх шляху на кожному кроці виростало терня”... Увесь світ крутиться коло його особи, бо найважливіші справи починаються в нього від займенника “Я” з великої літери, але крутиться не у відповідному напрямку.

Як личить поетові, багатому на трагічний патос, пише М. Рудницький, “у нього слабо розвинене почуття гумору. Обмеженість Карманського належала до іншої породи. Його знання іноземних мов і літератур не поширювало його світогляду і не поглиблювало розуміння людей; він не добачав різниці між суб’єктивними настроями і об’єктивними фактами”.

Зауважити треба, що М. Рудницький був близьким другом П. Карманського й його оцінка Карманського гідна уваги та аналізу. До речі, вона навіть дуже влучна. П. Карманський бачив українську спільноту Канади того часу надто в чорних кольорах. Він не хотів піддатися диктатові проводу також тому, що в нього були закінчені два факультети, тоді коли серед тогочасної еліти в Канаді люди з повною середньою освітою числились ще на пальцях рук. Поет Карманський не виростав в канадійській гушці і був надто суб’єктивним, щоб бачити об’єктивно дію спільноти. Звідси в нього такі глибокі контрасти як між поетом-ліриком а сатириком-публіцистом.

Не зважаючи на ці недостачі та ускладнення “Малп’яче зеркало” П. Карманського має свої позитивні риси та вартості. Воно є й цікавим джерелом до студій українського минулого. Воно роз’яснює не одну укриту подію того часу: Передусім, “Малп’яче зеркало” заострило спільнотне почування у відношенні національного “я” та визначувало певну межу в інтеграції української спільноти в Канаді.

⁶⁷) Михайло Рудницький: Письменники зблизька, Книга Третя, Книжково-Журнальне Видавництво, Львів, 1964, стор. 121-134.

Відгомін письменницьких виступів П. Карманського так пішов далеко, що ним заінтересувалася Ліберальна партія, яку П. Карманський завзято поборював за те, що ліберали в західніх провінціях вели послідовну атаку на двомовну систему українського шкільництва. Коли в 1914 році появилася “*Liberal Handbook*”,⁶⁸⁾ 139 сторінкова плятформа і виложена політика ліберальної партії в Манітобі, П. Карманському присвячено три сторінки, на яких цитовано деякі уривки з “Малп’ячого зеркала”. Розділ цей затитуловано: “*Karmansky’s appeal race prejudice*”. В чому бачив тогочасний ліберальний провід расові пересуди, хай послужать цитати Карманського, перекладені на англійську мову а передруковані в згаданому підручнику, з чого ми тільки для прикладу дещо цитуємо.

“We came to Canada, писав Карманський, not for the purpose of being the dirth beneath the feet of other nations or to slaves to the ruling nationality and to be submerged in the English sea. We look for an opportunity to live like one of the many independent Canadian nations, united by the idea of a common all Canadian welfare. We can Canadianize ourselves only to that point. Beyond that will not move one step... either we will be sincere Canadians and help to build the temple of all Canadian welfare, or we will proclame war for the purpose of preserving our life. One or the other”⁶⁹⁾.

В 1914 році публіцистика Канади не знала ще терміну “багатокультурної спільноти”. Цей термін був навіть на індексі. Не диво отже, що автор голошених ідей був засуджений певними колами, а його думки цитувались як своєрідні “святотатства”. Вправді були такі, що боронили П. Карманського. В першому ряді оборони станув Дж. Р. Колдвел, міністер освіти і виховання Манітоби, який на адресу П. Карманського так висловився: “I was glad to have defended Mr. Karmansky, whose sacrifices for the school I appreciate, and would like to see Canada getting more men of his type”. Та це були білі круки в тому часі, але їх мужні виступи заповідали прихід модерного канадського думання, за яке так гарячо змагався П. Карманський, канадський неофіт, якого часто і свої в тому часі не розуміли.

Д-р ОЛЕКСАНДЕР СУШКО

Д-р О. Сушко був другим українським інтелігентом на канадській землі, що мав високий академічний титул. Належав він до тих

⁶⁸⁾ *Liberal Handbook*, Winnipeg, 1914.

⁶⁹⁾ *Liberal Handbook*, 1914, стор.. 26.

кількох інтелігентів, що їх спровадив до Канади єпископ Н. Будка. “Канадійський Русин”, що появлявся як офіційний орган Руської Греко-Католицької Церкви потребував доброго редактора та здібного полеміста, який зумів би був вести боротьбу з постійними атаками пресвітеріян, царславних та других, що серед українців греко-католиків намагалися здобути для себе догідний терен праці.

О. Сушко перейняв редакторство “Канадійського Русина” в 1914 році після М. Сироїдова. Виявився він одним із кращих журналістів того часу і значно підніс рівень часопису. Крім часописних статей він опрацьовував наукові розвідки а час до часу писав навіть вірші. Переложив він теж вірш-гимн “О Канадо”. Неспокійний і творчий ум О. Сушка не вдоволявся журналістикою та принагідною поезією. Коли він попав в конфлікт з Вест Канада Паблішінг Ко., з французькою спілкою, що видавала “Канадійського Русина”, зложив заяву в дні 31 липня 1915 р., що за редакцію часопису “К.Р.” не бере дальшої відповідальности, попрощався не тільки з часописом, але теж і з католицьким середовищем.

При кінці того ж року О. Сушко причалив до часопису “Ранок” тодішнього більшого ворога “Канадійського Русина”. На сторінках “Ранку” крім полемічних статей на адресу католицької Церкви ⁷⁰⁾, О. Сушко видвигнув ще ідею оснувати в Канаді “Наукове Товариство ім. Ів. Франка” ⁷¹⁾. Ідею цю О. Сушко нав’язав до існуючої тоді Читальні ім. І. Франка у Вінніпегу, яку, до речі, організував також О. Сушко. В грудні 1916 р. Читальня ім. І. Франка приміщувалася вже у власній домівці, а в її урочистому відкритті брав участь пресвітерський модератор д-р А. Бирд (Rev. A. Baird). Її першим головою був д-р О. Сушко. Задумане наукове товариство мало за завдання: “плекати та розвивати в українській мові науку”. Оpubлікований статут був своєрідною копією “Проекту статуту для Наукового Товариства ім. Шевченка” у Львові, що його в 1903 р. власноручно опрацював був д-р Іван Франко. Промотором створення в Канаді подібного товариства був О. Сушко, якого підпис виднів також на першому проекті Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові побіч таких відомих вчених, як Хведір Вовк, Володимир Гнатюк, Кирило Студинський, Стефан Томашівський, Михайло Грушевський та інші. Такий гарнітур надавав д-рові Сушкові авторитету подбати про подібне товариство в Канаді.

⁷⁰⁾ Цикль статей: “Загибель Греко-Католицької Церкви”, Ранок, 1916.

⁷¹⁾ Ранок, ч. 18, 1917.

Статут в Канаді підписали крім О. Сушка ще А. Максимчук, І. Бодруг, О. Лучка, І. Николайчук, М. Березинський, А. Вільчинський, М. Ілащук, Фр. Лотоцький, І. Туркевич, В. Вівсяник, І. Вівсяник, І. Навізінський. Як бачимо ініціатори гуртувалися передусім з кол пресвітеріанського середовища.

Одночасно, коли О. Сушко вів працю за зорганізуванням наукового товариства в Канаді, він розгорнув пропаганду за видаванням наукового журналу та за видавництвом наукових праць. На заклик д-ра О. Сушка стали напливати більші і менші пожертви. Вкінці була зібрана сума, яка уможливила пустити в 1918 р. у світ перший науковий журнал на північно-американському континенті п.н. "Україна". Видавала журнал видавнича спілка "Україна". Метою видавництва "Україна" було, як писали видавці, "подати українським поселенцям Америки в загально-приступній формі здобутки сучасної науки, літератури, штуки і техніки, та запізнати їх з невичерпаною скарбницею рідної культури" ⁷²⁾. Зміст двох чисел "України", що появилися, перше за місяць січень, 1918, а друге за липень-серпень того ж року, був дуже різnorodний та далеко неприступний пересічному читачеві. Був це дійсно науковий журнал, в якому були праці не тільки українських учених, але теж і літературних талантів.

Хоча видавці і редактори писали, що вони "не мають нічого спільного з ніякими релігійними сектами ані політичними партіями", то все таки щодо змісту журнал цілковито орієнтувався на матеріалістичний світогляд. Світогляд цей відзеркалювала передусім "Наукова Бібліотека", що видавалась при "Україні". Видання "Наукової Бібліотеки" появлялись неперіодично. В 1819 і 1919 були видані такі речі, як "Біблійне оповідання про створення світа в світлі науки" І. Франка, "Історія боротьби віри з науковою" д-ра Дрепера, "Життя Ісуса Христа" Моріса Верна. В цій серії появилися праці самого Сушка, як "Весвітня Історія", "Інквізиція". З літературних праць появились "Провідні думки в творах Тараса Шевченка" О. Партицького. Появилася була ще одна праця О. Сушка п.н. "Чи апостол Петро був папою". В цій публікації д-р О. Сушко розправився з папським престижем і з наукових позицій він переходив вже в дешеву публіцистику. Можливо, що й тому не зачислив цього твору до "Наукової Бібліотеки".

Видавництво "Україна" ("Ukraina") очолювали д-р Ол. Сушко, редактор, Іван Туркевич, управитель а Микола Левицький, скарбник. Журнал появлявся в книжковій формі, на доброму папері,

⁷²⁾ "Україна", січень, 1918.

з багатими заставками та цінними й унікальними ілюстраціями, зокрема з українського письменництва. Передплата його виносила три долари на рік, а видавництво приміщувалося при 358 Редвуд у Вінніпегу. Оба числа мали понад сто сторінок друку кожне. Журнал “Україна” та “Наукова Бібліотека” були фінансовані з добровільних пожертв, бо при високо-науковому рівні журналу ледви можна було сподіватися масової передплати в Канаді та ЗДА. Як тільки скінчилися пожертви, скінчився журнал “Україна”, який своєю формою та змістом на голову перевищував своє оточення.

У 1919 році д-р Сушко був піонером “Українського Людового Університету в Вінніпегу”, який однак довго не проіснував. Завданням цього університету було “дати молодим людям основи новочасного знання і приготувати їх на майбутніх народних, громадських і товариських провідників тут в Канаді й есентуально в старім Краю”. Як це подавалось в оголошеннях, курси такі тривали три місяці а на них викладав д-р О. Сушко історію, географію, історію культури, суспільні і природописні науки, включно з психологією, логікою та бесідництвом. О. Сушко змагав завсіди до великих речей. Тут варто теж згадати його старання об’єднати всі читальні “Просвіти” в Канаді під один провід. В тій цілі він підготував теж “Статут Читалень “Просвіти” в Канаді”, який появилася був друком у Вінніпегу в 1915 році. Організував він також першу українську лічницю у Вінніпегу, а тривалим пам’ятником його праці є “Український Робітничий Дім” у Вінніпегу (річ вулиць Мек Грегор та Причард).

На українсько-канадському шляху д-р О. Сушко перейшов багачко ідеологічно-політичних перемін. Після Першої світової війни він повернувся знову в католицький табір і редагував “Канадійського Українця”. По якомусь часі він переїхав до ЗДА та замовк. Зі собою перевіз надзвичайно багату бібліотеку, яка пізніше попала в неукраїнські руки. Довго перебував він в домі для старших людей у Чікаго і там помер в 1966 році.

Крім низки видань на канадському терені він також залишив помітний дорібок в літературній та історичній спадщині, які пов’язані з працею “Наукового Товариства Т. Шевченка у Львові. Його праці були друковані в Записках Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (як “Два незвісні переклади Йос. Левицького”, “М. Мелешко, незвісний український панегірист XVII віку”, “Предтечі унії”, “Причинки до студій над текстом Палінодії”, “Рукописи архіва князів Сангушків в Славуті” та інші). Друкувався він також в “Руслані” (пр. “До правописного питання в Росії”),

в "Ділі" (В 30-літні роковини першого виступу пані Антоніни Осиповичевої на українській сцені в Галичині, ч. 220, 1907), в Громадському Голосі ("В двісталітню річницю полтавського бою 1709-1909), як також в згаданих канадійських часописах та "Робочому Народі" ("Міжнародний соціалізм, його ідеологія, організація і цілі". В роках 1910-1911 редагував д-р О. Сушко у Львові педагогічний журнал "Учитель", а в 1914 році опублікував в Канаді брошуру п.н. "За що Андрій граф Шептицький мучиться в московській неволі", 30 сторінкове видання "Канадійського Русина", а в 1922 р. видав "На зорі нового світа".

З уваги на свої різні заінтересування та світоглядові зміни, спадщина д-ра О. Сушка є дуже різнородна і контроверсійна.

МИХАЙЛО ЩЕРБІНІН

В останніх роках дослідів авторові цієї праці вдалося віднайти деякі дані про ще одного науковця-піонера, який вже в 1906 році видав в англійській мові першу наукову публікацію про українських поселенців в Канаді.

Михайло А. Щербінін, колишній градуант Перербурського Університету, написав в тому часі у Вінніперу 12 сторінкову наукову розвідку п.н. "The Galicians Dwelling in Canada and Their Origin". Цю скромну працю видала "The Historical and Scientific Society of Manitoba" засобами "The Manitoba Free Press Company" і появилась вона, як "Transaction No. 71" згаданої наукової організації. На вступі до цієї праці є подані такі дані про її автора:

"At a late meeting of the Manitoba Historical Society, Mr. Michael Sherbinin, a graduate of St. Petersburg University, and possessor of some six or seven European languages, read a most interesting paper on our Galician people. Mr. Sherbinin, who is a new member of the Society, is engaged in teaching a number of Galician students in the city" ⁷³).

Нам відомо з тогочасної преси, що Михайло Щербінін вчив української мови й історії на Манітобському Каледжі, в якому Пресвітеріянська Церква давала можливість студій тим, які бажали закінчити середню освіту як також продовжати вищі студії, зокрема студії пресвітеріянської теології. Відомо теж, що М. Щербінін був поліглотом та орудував свобідно щонайменше кількома мовами а знав в письмі багато більше.

Про походження М. Щербініна подав цікаві дані Іван Бодруг в своїх споминах п.н. "До історії початків реформації серед укра-

⁷³) Цитований твір, стор. 3, знова поява самого твору, 19 квітень, 1906. Там теж подається, що він був бакалавром природничих наук.

інців у Канаді, роки 1903-1913". Там читаємо:

"Вертаючи назад до Ростерну, коло порону на річці Саскачеван, ми зустріли російського філолога, Михайла Щербініна, що його під царатом переслідували за євангельську віру. Щербінін із великою родиною опинився на гомстеді недалеко Ростерну. Там давніше оселилися німці менноніти та кілька українських сектантів із Великої України" ⁷⁴). "Щербінін говорив прекрасно українською мовою, крім інших дванадцятьох європейських мов, якими теж орудував легко і вільно. Ніякою політикою не займався, а біблію та богословію знав докладно. Через моє знайомство він опісля порозумівся з головами місії Пресвітеріянської Церкви в Канаді та співпрацював з ними" ⁷⁵).

Цитата І. Бодруга наводить нас на міркування, що М. Щербінін міг бути один із тих, що прибули до Канади з меннонітами ще перед 1891 р. Вона теж підтверджує загальну опінію, що він був великим знавцем мов. Викликає вона теж і один сумнів, чи Щербінін був українцем, коли про нього говорить І. Бодруг, як "російського філолога". Нам однак здається, що мова тут не йдеться про національну приналежність, але про державницьку. В тому часі говорилось теж про українців як австріяків тому, що велика частина походила зі західньо-українських земель, які належали до Австрії. Подібно теж говорилось тоді про українців східніх земель України як росіян. І. Бодруг так і стверджує, що Щербінін був "сектантом із Великої України".

Праця, яку провадив серед українців М. Щербінін найкраще визначає його національне походження. Ті, які пам'ятають його з Манітоба Каледж та з оповідань, незаперечно твердять, що Щербінін був українцем згід царсько-російської окупації і з посвятою працював для української молоді на Манітобському Каледжі ⁷⁶).

Про М. А. Щербініна пише теж часопис "Ранок" в зв'язку з відбуттям загальних зборів Товариства Тверезости "Нове Життя" ⁷⁷).

Найкраще свідоцтво свого українства подав Щербінін в цитованій повище праці. Підготовляючи її для англломовного слухача і читача він провів не тільки історичну границю між Росією а Україною. Він спробував також подати психологічні ціхи росіян та українців. Він так пише про перших:

"The ideal of Russia is to yield to the will of the majority, to the

⁷⁴) Стор. 35.

⁷⁵) Спомини в рукописі, переходять в д-ра М. Г. Бойковича зі Саскатуну.

⁷⁶) Перекази учителя Я. Колтика, проп. І. Р. Ковалевича.

⁷⁷) "Ранок", рік 1910.

power of the prince, to have the individual will drowned in the will of the ruler. A Russian carries that principle so far that with him obedience, subordination, and, if necessary, patient endurance, is the greatest virtue. To this principle everything else is sacrificed. Motto: Obey and don't discriminate. The will of the individual is often crushed before the will of society or state. This is the centripetal ideal of Russia".

Українці в Щербініна великі індивідуалісти та любителі свободи. Під наголовком "Individual Freedom" він дає українцям таку психологічну характеристику:

"On the other hand, what ideal do we see in Oukraina? ⁷⁸⁾. A love of liberty, respect of individual opinion, and that craving for individual freedom is so great that sometimes, if carried to an extreme, it weakens the welfare of the community. The Little Russian, or Galician, can stand for his opinion. He can sometimes hold it with a rare obstinacy, and he will stand for his convictions. He is bred in an atmosphere of comparative freedom".

Свою працю кінчає М. Щербінін віршом Т. Шевченка "Учітеся, Брати мої!", якого він цитує у власному перекладі. Його варто зацитувати, бо був це, чи не перший переклад українського Генія на канадійській землі, відтворений його земляками. В Щербініна цей переклад звучав:

"Learn from other men, my brethren,
Love to think, love reading;
Hear from strangers' lips the teaching
Your by far exceeding!
Hold fast to your fathers' wisdom
And learn from another,
For God's doom awaits the traitor,
Who forgets his mother.
Strangers will forsake him likewise;
No good will befall him,
Both his kindred and the stranger
An outcast will call him" ⁷⁹⁾.

В Щербініна Тарас Шевченко є "national poet of the Ruthenians", his name is a rallying point for the national feeling of the Ruthenians and a national watch-word. His songs are filled with mournful tones, recording the wars of Oukraina and the oppression... ⁸⁰⁾.

⁷⁸⁾ Транскрипція "Ukraine" в тому часі подавалась дуже часто "Oukraina".

⁷⁹⁾ Тамже, стор. 16.

⁸⁰⁾ Тамже, стор. 12.

Таку оцінку про Шевченка в тому часі міг дати тільки українець.

Є відомості, що М. Щербінін викладав на Манітобському Каледжі від 1904 року аж до початків 1910 років. Пізніше мав він виїхати на схід Канади, де, правдоподібно, вневдовзі помер.

Деякі дані стрічаємо про родину Щербініних в праці: "The Woman's Missionary Society in Manitoba 1884-1959", де сказано так: "We read in Presbyterian W.H.M.S. reports of money sent to Winnipeg to assist one or another of Mr. Sherbinin's boys in Manitoba College" ⁸¹). Там теж говориться про дружину М. Щербініна у Вінніпегу, яка мала жити "in the north end of the city, a lady (said to be a Swedish Countess by right) . . . She rented a four roomed cottage on Schultz Street, which she called "Stranger's Rest". Here she held mother's meetings and sewing classes as well as meetings for girls and small children" ⁸²).

Багато дечого нерозгаданого залишається в історії Михайла Щербініна та його родини. Одне є певне, що праця його завжди була вписувана на добре конто українців в Канаді і він був першим, що опублікував англomовну брошуру про своїх земляків в цій країні.

ПАВЛО КРАТ

Непересічною індивідуальністю піонерської доби був Павло Крат. Псевдо Крата "Терненко" було відоме в поезії і про це була мова на іншому місці. Його друге псевдо "о. Проколупій" записалося в сатирі. Був він батьком не тільки першого соціалістичного часопису в Канаді, але став він першим редактором і видавцем першого гумористичного часопису "Кадило". Зумів він видати кільканадцять чисел цього першого сатиричного часопису, якого вістря було звернене проти служителів культу. Був в Крата своєрідний життєвий парадокс. Він, який впродовж десятків років боровся з клерикалізмом, одного дня змінив основно свої погляди і став служителем культу. Це було нагодою, щоб "Новини" з Едмонтону увіковічили цей перехід довшою віршованою сатирою, з якої суттєве місце цитуємо:

"Ой ти, Павле, наш ти пане,
Що тепер із нами станесь! .
Ти нас як сиріт покинув,
Сам до презбитерії полинув,

⁸¹) "The History of the Woman's Missionary Society in Manitoba: The United Church of Canada", стор. 84.

⁸²) Там же, стор. 85.

Чорну рясу вдяг на себе
І спокійно ждеш на небо”⁸³).

Коли динамічний П. Крат зірвав з партійною політикою та політичною сатирою, він спрямував свою енергію на релігійну та наукову ділянку, зокрема трудився він при перекладах. Йому треба завдячувати, що появилися переклади українських пісень “Songs of Ukraina” with Ruthenian Poems translated by Florence Randal Livesay, London, Paris, Toronto”, що їх при його допомозі та других переклала Флоренс Рандал Лайвсей. В цій збірці були пісні весільні, козацькі, опришківські, чумацькі та загальнонародні. Їх поява на книжковому ринку була своєрідною історичною подією. Були це перші більші переклади в Канаді з української мови на англійську. П. Крат написав цікавий вступ до цієї збірки. Були тут також перекладені вірші таких поетів, як Шевченко, Руданський, Федькович, Воробкевич.

Коли П. Крат одягнув священничу рясу, став писати “пастирські послання”. Деякі з них були поширювані окремим відбитками. У посланнях він дописував до свого імені “проповідник української христової церкви”. Як проповідник Пресвітеріянської Церкви П. Крат був висланий в 1923 році до Галичини, де перебув на місії повних 15 років. В тому часі і пізніших роках, коли повернувся до Канади, писав духовні науки. Не скривав П. Крат також своїх наукових зацікавлень. Його завсіди манило минуле народу, в якому він хотів віднайти тяглу нитку народної філософії та бачити його суспільно-біологічний ріст. Тому став він працювати над розмірно великою працею п.н. “Українська стародавність”. Опрацював він тільки один розділ цього твору, який був виданий в Торонті в 1958 р., щойно після його смерті п.н. “Українська стародавність”. Видали його близькі друзі П. Крата на чолі з його дружиною Софією.

Крім всесторонніх талантів П. Крат мав ще один великий дар, якого ніхто ніколи не міг заперечити, а саме, пристрасно любити те, за що він заступався.

СТЕПАН ФОДЧУК та ЯКІВ МАЙДАНИК

Писали сатиру, віршовану та прозову, Степан Фодчук та Яків Майданик. Перший виступив зі своїми сатиричними оповіданнями вчасніше, бо прибув до Канади в 1906 р. Я. Майданик, що зачав свою кар’єру з карикатур, прибув в 1911 році. Фодчук співпрацював з “Новинами” в Едмонтоні, а пізніше якийсь час в

⁸³) “Новини”, 20 вересня 1914. Більше про “Кадило” див. “Гумористичні записки”, стор. 60.

“Канадійському Русині” у Вінніпегу. Дописував теж до “Канадійського Фармера”. Одні з перших його оповідань “Стракізи”, “Асиміляція”, “Мужицькі сини”, “Галішен”. Окрему категорію оповідань творять у Фодчука сатири Штіфа Табачнюка, як то він “ладиться на редактора”, “Чому Табачнюк п’є”, “Штіф Табачнюк йде на вибори”. Героя Штіфа Табачнюка створив у карикатурі гуморист і карикатурист Яків Майданик. Фодчук і Майданик ривалізували в цьому жанрі. Майданик мав ту перевагу, що свої оповідання та вірші він ілюстрував. “Штіф Табачнюк” був це не конструктивний і не суспільний тип, якого Яків Майданик та Стефан Фодчук висміювали, бо “бічні ходи” Штіфа Табачнюка часто стрічалися серед емігрантських буднів.

Майданик почав свою кар’єру в карикатурах ще на шкільній лавці, коли навчався в учительському семінарі в Брендоні. Його перші спроби були відіслані до місцевих англійських часописів. Згодом став він посилати до “Новин”, “Канадійського Русина” та “Канадійського Фармера”. Карикатура Штіфа Табачнюка, яка нагадувала карикатуру маляра Куриласа в Україні, в якій він зобразив захланного сільського дядька, відносилася до місцевих канадських умовин. В 1915 р. Я. Майданик видав свою першу одноактову комедію “Манігрула”, де висміяв він непоправного емігранта якого з погордою всі звали “Манігрулою”. В календарі “Канадійського Русина” на 1916 р. друкуються вже його гуморески, як “Ксьондз”, “Серафимщина” та інші. В календарях у ЗДА були друковані: “Смуток завитав в гості”, “Зневіра до спілки”, “Ідь, синку, додому”, “Майк побий-голова”, “Чейби комедія”. В канадських календарях були друковані його “Листи Ш. Табачнюка”, “Заробив десятку”, “Переконав фактами”, “Забави з індіанами”, “Луй”, “Чия правда”, “З тамтого світа”, та інші. Я. Майданик писав також монологи та діалоги, як “Джан Смарк”, “Місис Кибич”, “Учений”, “Бутлегер”, “Патріоти” та інші.

Степан Фодчук та Яків Майданик увіковічили свого Штіфа Табачнюка в календарі того самого імені на 1918 рік. Я. Майданик підготував до “Календаря Штіфа Табачнюка” біля сотні карикатур, в яких він показав криве зеркало спільноти. С. Фодчук зредагував календаря, але у зміст його багато праці вложив також сам Я. Майданик. Останній редагував гумористичний журнал “Вуйко”, який появлявся в 1918 році. Коли С. Фодчук в пізніших часах тільки відзивався зі своїми сатиричними оповіданнями, то Яків Майданик ніколи не покидав їх. Майданик воскресив “Вуйка” в 1922 р., а в 1928 р. редагував “вуйкові додат-

ВІСНИК ПРАВОСЛАВНОЇ СЛОБОДИ

Число 4

КАНАДІЙСКА РУСЬ

Під редакцією
Віктора Диківра

М. Стель, Рн.
Відповідальний редактор

ПРО ВОЛІЙНІ ЗЕМЛІ

Д-р Іван Овробитко

Випуск в ознаменування 10-ліття "Прогресу"

ВЕРЕСЕНЬ 1944

Видано в Нью-Йорку, Нью-Йорк, 1944 р.
Відповідальний редактор: І. Овробитко

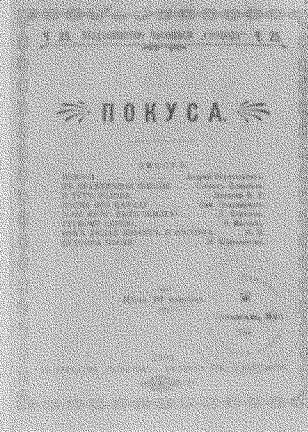
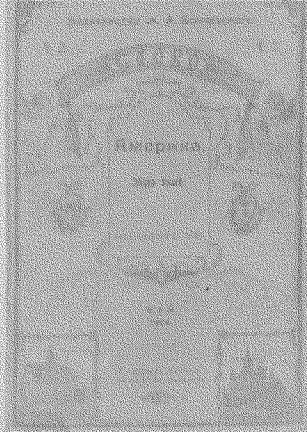
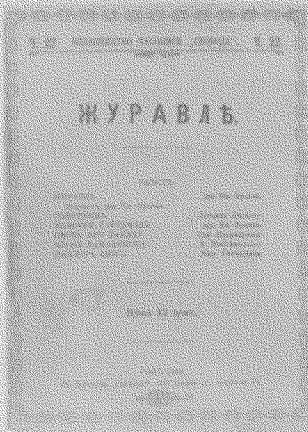
ТІНКО РАСТІ - ДІТІ

Повість про життя і смерть
дівчини

Костянтин Зарудко

Листопад 1944

Відповідальний редактор: І. Овробитко

SONGS
of
UKRAINA
WITH RUTHENIAN POEMS
TRANSLATED BY
FLORENCE RANDAL
LIVERSAY

LONDON, PARIS & TORONTO
J. P. LIPPINCOTT & CO. LIMITED
NEW YORK, E. P. DUTTON & CO.
INCORPORATED

Західна Канада.

ПРОВІНЦІ:

Манітоба,
Саскачеван,
Альберта і
Британська Колумбія.

Видано в Нью-Йорку,
Нью-Йорк, 1944 р.
Відповідальний редактор: І. Овробитко

Відповідальний редактор: І. Овробитко

THE HISTORICAL AND SCIENTIFIC
SOCIETY OF MANITOBA

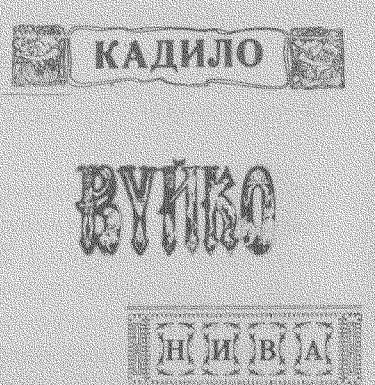
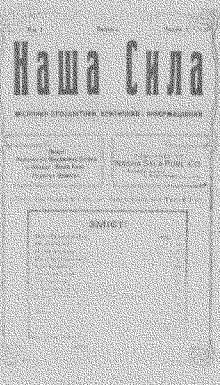
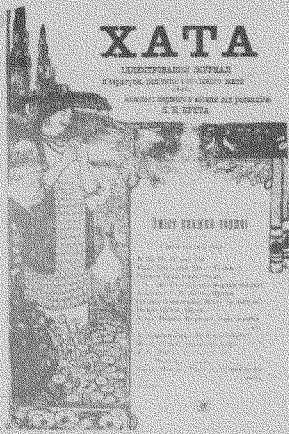
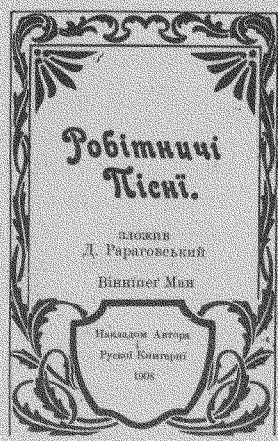
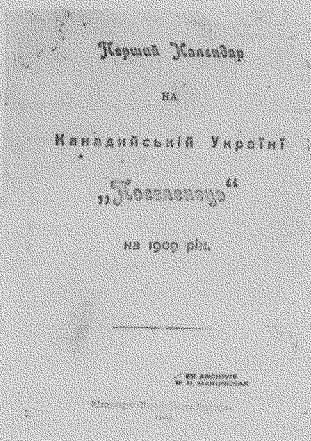
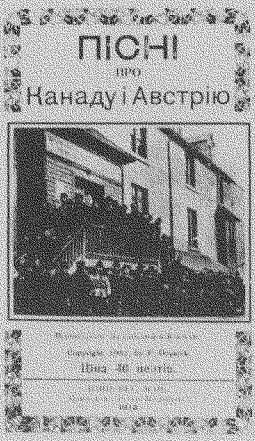
The Galicians Dwelling in
Canada and their Origin

MICHAEL A. SHEEHAN, B.S.

Видання історичного значення у формуванні українства Канади.

Спроби українсько-канадського письменства поза Каною.

“Західна Канада”—перші історичні підсумки, “Songs of Ukraina” і The Galician Dwelling—перші англомовні праці про українців в Канаді.

Перші книжкові видання українців Канади.

Перші журнали в Канаді.
 Вгорі: "Хата", "Україна", "Рільник", внизу: "Наша Сила", "Дзвінок", "Кадило", "Вуйко", "Нива".

Двомовний, згідно багатомовний часопис "News for Foreign Born Readers" у часописі "Farmers' Weekly Telegram". Український куток п.н. "Всесвітні новини для руских читачів", 1910.

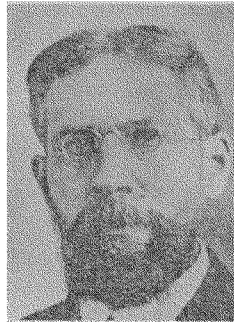
Двомовники в поезії і прозі: Михайло Говда, Флоренс Лайсей, Фред Некс.

Редакція журналу "Каменярі": I-ий ряд: О. Івах, А. Арабська, С. В. Савчук, С. Б. Мильтюк; II-ий ряд: Ю. Стецяшин, А. Ваврилюк, М. Чорнейко.

Петро Карманський

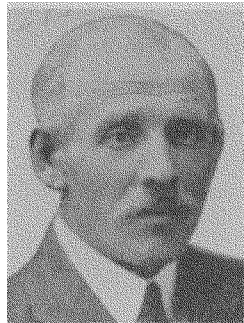
Михайло Щербінін

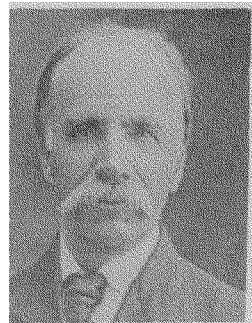
д-р Олександр Сушко

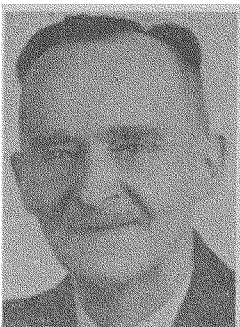
Дмитро Рараговський

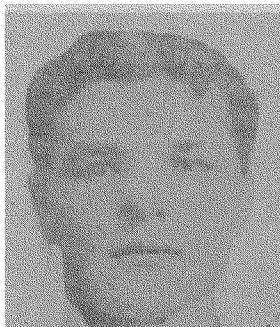
Семен Ковбель

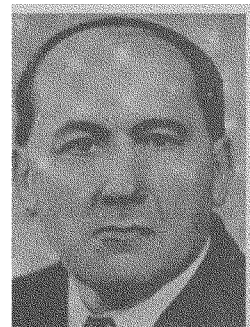
Іван Ковальський

Степан Фодчук

Юрій Шкварок

**Максим П.
Березинський**

ки” до “Канадійського Українця” та “Канадійського Фармера”⁸⁴). В 1924-1925 виготовив він “Календар Штіфа Табачнюка” та “Вуйка”, а ще пізніше випустив він в світ “Вуйкову книгу”. По Другій світовій війні Я. Майданик заговорив знову, а в 1959 р. появився його “Вуйко Штіф Табачнюк та інші короткі оповідання”. Його останнє видання нагадує нам американські “камікси”. Видання це в більшості ілюстроване і тим самим легко доступне для сьогоденної молоді, яка не дуже любить читати.

В повоєнних часах С. Фодчук не повертав вже до тем Штіфа Табачнюка. Він зосереджував себе на погідних оповіданнях та на інтимній ліриці. Часами стрічаємо його переклади.

С. Фодчук, син Покуття, народився в Туловій в 1888 р., а помер 1967 р. Я. Майданик, син Поділля і побачив світ в Свидові 1891 р. Перший навчався якийсь час на Поділлі, в заліщицькому учительському семінарі та в Кіцмані на Буковині, а другий на Покутті в коломийській гімназії. Крім приписаних шкільних предметів Я. Майданик вчився ще малярства, яке побирав в текстильно-орнаментальній школі в Ракшаві, недалеко Кракова. Там теж познайомився він з церковним малярством, яке поглибив пізніше в Канаді. Крім учителювання він займався професійно малярством. В довільний час він оформив образотворчо дванадцять українських церков в Канаді. Виявився він також добрим портретистом. Кращі його олійні полотна—це портрет єпископа Н. Будки, “Українська мадонна”, “Гуцулка”, “Весна”. Зі своєю мистецькою робітнею Я. Майданик ніколи не розставався.

В писаннях С. Фодчука та Я. Майданика помітні діалектичні впливи. Фодчук писав покутським говором, який в дечому нагадує В. Стефаніка. До речі, він недалекий сусід славного новеліста. На Майданикові слідний говір Поділля.

В сатири виявив свої здібності також Іван Павчук, що вже від 1908 р. містив вірші та оповідання в американських та канадських часописах. Найбільше їх в “Народній Волі” та “Українському Голосі”. Цікавіші з них: “Програвав десятку”, “Викругасом”, “Дібрав способу”, “Булька з мила”, “Плаксиві діти”. Поетичну сатиру писав теж Іван Новосад, який співпрацював з американською “Осою” та канадійським “Вуйком”. Сатиру І. Новосада стрічаємо також в “Канадійському Русині”, “Українському Голосі” а також “Канадійському Фармері”. Сатира і гумор І. Новосада легкі і погідні.

⁸⁴) Календар Штіфа Табачнюка з 1924 був копією Календаря Штіфа Табачнюка з 1918 р. Нерозпроданого календаря з 1918 р. закупила “Українська Книгарня”. Вона оформила календаріом, а Я. Майданик обкладинку і так виряджено новий календар в світ.

В піонерській добі стрічаємо багато більше імен літературних, як ми їх тут зобразили. Згадати б хоча ще такі імена як Т. Ю. Марцінів, О. Боян, І. Зелез, т. зв. "неграмотний поет" І. Ковальський (який не вмів писати, а свої вірші диктував другим), А. К. Максимчук та інші. На окрему увагу заслуговує Юрко Шкварок, який в 1918 році написав "Історію України-Руси віршами", а яка побачила денне світло в тому ж самому році в друкарні "Канадійського Русина". Автор виявив не тільки добре знання історії України, але і не поганим віршом її описав.

В белетристиці робив перші кроки Михайло Петрівський, який в початках не відмовлявся також від легкого віршування. Його талант виявився повністю в наступній добі, між війнами.

В цій ділянці виявив свої спроби Максим Полович Березинський. Великий письменницький хист розкрив в своєму "Гіркому сні", оповіданні-алегорії, Ілля Кириак, який виступив зі згаданим оповіданням вже 1912 р. в "Новій Громаді" в Едмонтоні, але нерішучий й вимогливий до себе І. Кириак поза свій перший дебют не пішов далі і тим самим став виразником вже піонерської доби в попіонерських часах, змальовуючи широкі полотна безсмертних "Синів землі".

ПІДСУМКИ

Схопили ми в нашому нарисі найбільш замітні, найбільш оригінальні і тих всіх, що дали початок поодиноким ділянкам українського письменства в Канаді. Всі вони були до певного ступеня піонерами, хто в більшій, хто в меншій величині. Всі вони залишили дорібок, без якого важко зрозуміти добу піонерства української людини в Канаді. Їхня творчість є своєрідною історією, що доповняє факти життя й росту української спільноти в цій країні. Незаперечним останеться, що письменницьке слово поетів і прозаїків ранньої-піонерської доби мало помітний вплив на формування української духовності в Канаді. Як бачили ми з попередніх розділів, їхній вплив не обмежувався тільки до Канади. Близькі зв'язки з американською "Свободою" уможлилювали їм теж вплив на українську людину в ЗДА.

За поширенням імміграції в Канаді та її вкоріненням в ґрунт українське письменство в цій країні стало прибирати своєрідний характер, який значно різнився від українського письменства на матірніх землях та інших поселенчих теренах. Розвоєві їхніх талантів допомагала преса, яка не жаліла своїх сторінок цим випробуванням каменярам поетичного слова. Та вони горіли бажанням мати свій власний орган.

Першим зривом в цьому напрямі було видавання "Хати", першого українського літературного журналу на американському континенті взагалі. Дальший ріст письменницьких талантів вимагав чіткого оформлення. Розпочату дискусію на цю тему закінчено ділом. Це nastупило щойно при кінці Першої світової війни. Початок в цій справі зробив Михайло Петрівський в тижневику "Український Голос" статтею-зверненням п.н. "До молодих канадійських літератів", в якій він, між іншим, писав:

"З ласки долі ми тут (в Канаді—М.Г.М.) поселились і творили нове життя. Життя інше від цього, яким жили в старім краю. Ну, той природно, це життя повинно виражатись і малюватись в своїй питомій літературі" ⁸⁵).

На підставі повищих міркувань М. Петрівський взивав творити українську канадську організацію літераторів.

Повище з'ясовані думки станули базою для ширшої дискусії, в якій приймали участь Іван Данильчук (Український Голос, 13. 12. 1922), Аполінарій Новак (Український Голос, 20. 12. 1922), В. Бабієнко (Канадійський Фармер, 21. 12. 1922), М. Петрівський (Український Голос, 17. 1. 1923) та інші.

Підсумки всієї дискусії зробив д-р Осип Назарук в статті п.н. "В справі українського літературного руху" ⁸⁶). "Для зорганізування праці, писав д-р О. Назарук, є необхідне товариство українських письменників в Канаді. В такому товаристві виробиться атмосфера потрібна кожному, хто пише. Там зустрінуть вони созвучні душі. Там звернуть увагу на кождий свіжий талант і кождий свіжий твір. Там уродиться зацікавлення публичної опінії творчістю тутешніх письменників. Без такого зацікавлення важко писати і великим геніям".

Від теоретизування перейдено до реалізації діла. Секретарем організаційного комітету, який оформляв справу, станув Аполінарій Новак. Зорганізував він враз з Іваном Данильчуком кілька зборів в повищій справі, в яких брали участь тодішні представники Західної Области Української Народної Республіки в Канаді, д-р О. Назарук, учасник літературної дискусії та проф. І. Боберський.

На організаційних зборах позначились три течії. І. Данильчук репрезентував вже покоління, що оформилось в поетичному слові в Канаді, О. Назарук з І. Боберським репрезентували українському літературу матірних земель тоді, коли А. Новак був своєрідним помостом "між краєм і Канадою". Точніше можна сказати, що А. Новак та численні інші належали до покоління, що

⁸⁵) "Український Голос", 2-го березня 1921.

⁸⁶) "Український Голос", ч. 10 і 11, березень, 1923.

виховувались на матірніх землях, але їхнє літературне дозрівання прийшло щойно в Канаді. Це є питома для всіх літературних творів піонерської доби, для якої А. Новак був своєрідним символом, тоді коли І. Данильчук належав вже до верстви, що виросла з глибин поселеного терену.

В дні 30. 3. 1923 р. відбулися установчі збори запланованого товариства. Були це перші, ширшого масштабу збори українських літераторів Канади. Йшлося вже про своєрідну станову організацію. На зборах схвалено статут новозаложеної організації, що прийняла назву: "Товариство Українських Журналістів і Письменників в Канаді", з осідком у Вінніпегу. В англійській мові назва організації звучала: "Ukrainian Journalists & Writer's Association of Canada". Ціль товариства була досить широка, завданням новоствореної організації було "піддержування і плекання українського письменства в Канаді" (пар. 2 статута). Товариство мало три роди членів: а) патронати, б) спомогателі, в) дійсні (пар. 4). "Дійсними членами", як визначував статут, могли бути "українці працівники на полі письменничім і часописнім". Як бачимо, літератори і журналісти творили одну спільноту. Організатори схвалили, що на випадок розв'язання товариства майно організації мало перейти на Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові⁸⁷).

На зборах схвалено видати альманах, що його мав зредагувати д-р О. Назарук. Приявні зробили підсумки українських письменницьких талантів Канади, а А. Новак предложив список 110 осіб, що "колинебудь виказали свій письменницький талант". Установчими зборами в 1923 р. українські літератори вивершили піонерську добу в історії української літератури в Канаді і вступили в нову епоху.

Своєрідною політичною реакцією на оформлення Товариства Українських Журналістів і Письменників в Канаді був створений в Канаді в 1924 році "Філіал Заокеанського Гарту", в якому відігравали визначну ролю І. Кулик та М. Ірчан (Андрій Бабюк), а які прибули до Канади після Першої світової війни (І. Кулик був на дипломатичній службі ССРСР). Група ця була зорієнтована на інтернаціонал і відзаркалювала деякі нові процеси в українській літературі Канади, які проходили вже в міжвоєнній добі.

⁸⁷) Оригінал статуту переховується в архіві автора. Його копію поміщуємо в цьому томі.

ВИДАВНИЦТВА, ВИДАННЯ, КНИГАРНІ

Важко встановити точно, які саме були українські книжкові видання, що появилися “першими” в Канаді. Знаємо з певністю, що першим видавництвом, що започаткувало видавання першого часопису в Канаді була “Канадська Північно-Західня Видавнича Спілка” у Вінніпегу, якої назва в англійській мові звучала: “The Canada North West Publishing Company”. Спілка ця була зорганізована літом 1903 року і зареєстрована у вересні того ж року. В два місяці пізніше по реєстрації, бо щойно в листопаді, спілка набула українські черенки з Нью Йорку і в тому самому місяці з днем 12 листопада випустила в світ перший український часопис в Канаді “Канадійський Фармер”. Знаємо, що до того часу українських черенок в Канаді не було, а хто хотів дати якебудь повідомлення для загалу друком, мусів користуватися латинськими черенками ¹⁾. Крім друкарні “Канадської Північно-Західньої Видавничої Спілки” в 1903 р. в Канаді не було інших друкарень.

В 1904 році була зорганізована друга видавнича спілка, яка стала видавати тижневик “Слово”, знова в 1905 році постало третє видавництво, яке стало видавати часопис “Ранок”. В 1907 році було зорганізоване видавництво “Червоний Прапор”, якого завданням було видавання часопису під тією ж самою назвою, що саме видавництво, цебто “Червоний Прапор”. Всі згадані видавництва обмежувалися в початках до випуску часописів, з якими було багато труднощів, бо фінансовий стан видавництв був надто слабкий, щоб налагодити регулярну появу того чи іншого часопису. Найсильніше стояло тоді видавництво “Канадська Північно-Західня Видавнича Спілка”, яка одержувала добре платні оголошення та доривочні праці від тодішнього ліберального уряду в Оттаві, які стосувались передусім іміграційних оголошень, порад та вказівок для новоприбулих. В загальному ліберали фаворизували цю спілку, яка до певного ступня була пов’язана фінансово з ліберальним щоденником “Фрі Пресс” у Вінніпегу, який завжди уважався передовим гучномовцем Ліберальної партії. Склалося так, що саме цій “Канадській Північно-Західній Видавничій Спілці” припало першенство випустити в світ перші українські книжкові видання в Канаді. За-

¹⁾ М. Г. Марунчак: “В зустрічі з українськими піонерами Алберти”, стор. 51 та Г. А. Ястремський: “Канадіянізація”, стор. 52.

ховався оригінал договору спілки-видавництва з двома авторами в справі друку книжки, датований 10 березня 1904 р.²⁾ Іван Бодруг та Михайло Щербінін зобов'язалися були перед видавництвом підготувати до друку "Ruthenian-English Glossary or Dictionary or English Manual for Ruthenians". Правдоподібно це видання появилось при кінці 1904 року з датою 1905. Наслідком браку перших річників "Канадійського Фармера" в Канаді³⁾, важко встановити точну появу цього підручника. В перших числах "Канадійського Фармера" з 1906 рокоу стрічаємо оголошення цього видання. Був це "Учебник англійської мови" і його видавці дуже оригінально оголошували в часописі, коли писали: "Ви цілком не сотворите гріха, ні ви ні ваші діти, коли купите собі учебник англійської мови. Се не пів "кега" (барилки —М.Г.М.) пива у Вінніпегу аби викинути одного доляра, випити за пару годин тай пропало. Се книжка за 1.50, котрої Вам треба на кождім кроці так, як потрібно їсти і одягнутися... Дуже біда на чужині мізерному бідакові, що не знає мови народа, з котрим мусить жити". В іншому повідомленні говорилось, що книжка мала 10 аркушів друку, а замовлення на неї приймав тільки часопис "Канадійський Фармер" на поштову скринку ч. 82. На жаль, досі нікому не вдалося відшукати цього унікального видання. Правда, збереглося друге видання цього "Учебника англійської мови", яке появилось вже в 1912 році. Є відомим, що перше видання згаданого учебника відкупила була "Руська Книгарня", якої власником був Френк Доячек. Він був теж набув "право друку" на цю книжку і коли перший наклад вичерпався, він випустив другий наклад. Нове видання носило назву: "Провідник—практичний підручник до науки англійської мови або як навчитися читати, писати і говорити по англійськи без помочі учителя", а в англійській мові ця назва звучала значно коротше, бо тільки: "Handbook of the Ruthenian Language". Видання мало 320 сторін великої вісімки і було друковане на доброму папері.

Хоча українсько-англійський підручник був прямо необхідний для українських поселенців в тому часі, бо правдоподібно був то і єдиний підручник того рода не тільки в Канаді, але і в Україні, то однак з уваги на свою скомплікованість він появився дещо пізніше як появились деякі інші видання 1904 року, а які стосувались релігійних та політичних питань,

У 1904 р. "Незалежна Грецька Церква" з піддержкою і благо-

²⁾ Копія договору зберігається в архіві автора.

³⁾ Є достовірні дані, що перші річники "Канадійського Фармера" (роки 1903, 1904 і 1905) збереглися в колишній Бібліотеці Наукового Товариства Шевченка у Львові.

словенням Пресвітеріянської Церкви в Канаді видала свій перший “Християнський Катехизм”, який начислював 40 сторінок друку. Він появилася в друкарні “Канадійського Фармера”. Про цей катехизм та згадуваний вже підручник англійської мови говорить в своїх дослідях проф. І. Боберський і він вважає, що “Християнський Катехизм” був першим книжковим українським виданням в Канаді. Про це він пише так:

“Перша українська книжка вийшла 1904 р. з друкарні “Канадійського Фармера”, а це “Християнський Катехизм” на 40 сторінках, виданий властю “Самостійної Греческої Церкви” в Канаді”⁴⁾. Про підручник англійської мови він при тому так зауважує:

“Друга книжка появилася з цієї самої друкарні 1905 р. п.з. “Учебник англійської мови для руского народа”, 320 сторін. Написав Іван Бодруг, священник “Незалежної Православної Церкви” і М. Щербінін, професор Манітобської Колегії”⁵⁾.

Про “Християнський Катехизм” згадує також митрополит А. Шептицький в своєму елабораті-зверненні з 1911 р., який був розісланий всім римокатолицьким владикам Канади. В цьому зверненні є про цей катехизм така нотатка: “Besides that there are the brochures edited at Winnipeg by the Independents and printed by the Canadian North West Publishing Company. Among others there is a Protestant Catechism of 1904 written to ensnare people”⁶⁾.

Рік 1904 приніс українським піонерам в Канаді ще два книжкові видання, але вже політичного змісту. Були це дві брошури, що їх видали Ліберальна і Консервативна партії Канади. В листопаді того ж року відбувались вибори до парламенту в Оттаві. Обі доміняльні партії, як ліберали так і консервати змагали до того, щоб прихилити собі голоси українських піонерів, які мали вже право громадянства та виборчого голосу. Ліберали першими випустили 20 сторінкову брошуру п.н. “Всі Русини повинні бути лібералами і повинні голосувати на ліберальних кандидатів на слідуючі вибори до Ради Державної”. На титульній сторінці цього видання видніє напис латинкою: “Winnipeg, 1904”. Під згаданим написом замічено теж, що видання появилось “З друкарні “Канадійського Фармера”⁷⁾.

4) Незалежна Гречка Церква, в англійській мові “Independent Greek Church” мала різні назви в українській мові. Її звали: Самостійна Греческа Церква, Незалежна Православна Церква і т.п.

5) Проф. І. Боберський: Українці в Канаді, див. “Провідник”—Календар Канадійського Українця, 1936, стор. 35.

6) Archbishop Andrew Sheptycky—Address on the Ruthenian Question to their Lordships the Archbishops and Bishops of Canada, Leopold, March, 1911.

7) Транскрипцію цих видань, як теж цитати, подаємо в оригіналі.

Для характеристики часу варто підчеркнути, що вже тоді доміняльні партії збагнули силу українських поселенців та змагали прихилити собі їх опінію. Замітити теж годиться, що обі партії трактували українців як виразну національну спільноту. Ліберали писали і кидали кличі: “Ліберальні проводирі стають в обороні Русинів”, “Ліберальні члени парламенту також боронять Русинів”, “Гнет Русинів зі сторони манітобських консерватів” і тим подібне. У відповідь лібералам Консервативна Партія видала свою передвиборчу брошуру п.н. “Для добрих русинів виборців”. Її видавці заповідали, що Консервативна Партія хоче збудувати для русинів церкви, школи і дороги і хоче виміняти злі фарми, на яких русини були осілися, на ліпші фарми в іншому місці. Погані фарми мали бути полишені на ліси, як власність держави. Піонери, які побудували будинки на злих фермах мали дістати відшкодування, щоб побудуватися на кращих фермах”⁸⁾).

Книжечку “Для добрих руских виборців” видало видавництво “Слово”, яке піддержували консервати.

Є всі дані, що в 1904 році появилася ще одна політична брошура п.н. “Беріть, читайте і розсудіть”. Мала вона теж пропагандивний характер і появилася перед федеральними виборами. Вправді, на брошурі нема замічено дати видання, але цитати і зміст підказують, що був це 1904 рік⁹⁾).

У висліді наших найновіших дослідів можемо робити заключення, що 1904 рік був першим роком українських книжкових видань в Канаді. В тому ж році появилось п'ять видань, з того: одне научного порядку, одне релігійне видання а три політичні.

Нічого не віднотовано з книжкових видань в 1905 році, за те 1906-ий рік зареєстрував вже перше видання в англійській мові. Була це праця Михайла Щербініна п.н. “The Galician Dwelling and Their Origin”. Появилась вона в серії видань “The Historical and Scientific Society of Manitoba”, як 71-ий випуск цієї бібліотеки за квітень 1906. Немає сумніву, що спокійний і науковий виклад цього видання багато причинився до кращого зрозуміння українського питання в Канаді, яке в тому часі було дещо викривлене “добрими сусідами”.

Одним із ранніх видань є також 46 сторінкова публікація великої вісімки, яка появилася п.н. “Західна Канада. Досі ця публі-

⁸⁾ Дані про брошуру “Для добрих руских виборців” заподаємо за часописом “Свобода”, листопад, 1904.

⁹⁾ Видання зберігається в архіві автора.

¹⁰⁾ Про М. Щербініна та про цитовану працю див. підрозділ “Михайло Щербінін” в розділі “Література”.

кація не згадувана в українсько-канадській бібліографії. Було це “спеціальне видання, уповноважене Вп. Франком Олівером, міністром справ внутрішніх Канади”, як це замічено на заголовній сторінці. Появилось воно з друкарні “Канадійського Фармера” в 1907 році у Вінніпегу. Видання це цінне тим, що заподає достовірні дані про початки української іміграції до Канади. Про це говорить окремий розділ цієї праці п.н. “Еміграція українців-русинів з Галичини та Буковини до Канади”. Знова останній розділ цієї праці п.н. “Урядники канадійського уряду в справі іміграції і вільних земель” дає в приступній формі—питань і відповідей,—яка була політика канадійського уряду в справі іміграції. Видання це багато ілюстроване та при кінці має мапу західньої Канади, де відмічені червоними зірками українські колонії в Манітобі, Саскачевані, Алберті та Британській Колумбії. Стиль писання підказує, що автором брошури, правдоподібно, був Кирило Генік, тогочасний іміграційний урядник у Вінніпегу, який вже до того часу містив багато статистичного матеріалу про українську іміграцію до Канади в часописі “Свобода” а пізніше в часописі “Канадійський Фармер”¹¹⁾).

“Українська Вільнодумна Федерація” у Вінніпегу випустила в світ в 1907 році брошуру “Вільний Світ”, яку часто в пресі оголошувано як “поучаючу розвідку про націоналізм і народні святощі”. Дехто писав про це видання неначе це був виключний передрук праці Михайла Драгоманова “Націоналізм і народні святощі”. Це тільки півправа. Видання це, що начислювало 67 сторінок друку містило в собі дві окремі праці: “Життєпис М. Драгоманова” авторства М. Лозинського і “Націоналізм і народні святощі” авторства М. Драгоманова. Обі розвідки появились під спільною назвою “Вільний Світ”. Вступ до цього видання вмістила “Українська Вільнодумна Федерація”. З пресових заповідань цієї федерації довідуємось, що видання це коштувало при тисячному накладі 60.75 дол., а в продажі один примірник коштував 15 центів.

З виданням “Вільного Світа” є пов’язане ще одне непорозуміння. Видавці—“Українська Вільнодумна Федерація”—оголошували це видання як “першу книжечку на Канадійській Україні”, а ще в іншому місці писали: “Пам’ятайте, що се перша книжечка, яка до сеї пори появилася на Канадійській Україні”¹²⁾. Чим пояснити такі твердження, важко відповісти. В кожному случаї таке наголошування причинилося пізніше до того, що дехто в дійсності нав’язував до цього видання історію друкованого

11) Видання переховується в архіві автора.

12) Канадійський Фармер, ч. 41, 1907.

українського книжкового слова в Канаді.

Рік 1908 був першим більш урожайним роком на появу українських публікацій. В тому часі крім "Пісень про Канаду і Австрію" Теодора Федика, "Робітничих Пісень" Дмитра Параговського та календаря "Поселенець" на 1909 рік, про що дуже обширно була мова в частині "Література" цієї праці, появився ще "Домашний писар або наука писання листів, як також взори руських та англійських листів у всяких случаях життя а іменно листи з потіхою, упімненням, подякою, дорадою, як також листи купецькі, желання, просьби, поручення, а вкінці взори дописей до газет, описи подорожей, пристосовані для потреби і хісна американських і канадійських Русинів". Як бачимо, наголовок "Домашного Писаря" був дуже довгий і був одночасно своєрідним змістом цього видання. Був це практичний poradник, на 96 сторінках великої вісімки, який появився друком "Канадійського Фармера" а накладом "Першої Канадійської Книгарні".

"Перша Канадійська Книгарня" звалася теж "Руска і Польска Книгарня". Її власником був Френк Доячек, що залочаткував її десь при кінці 1905 року. На початку вона була в його мішку та валізі, з якими він роз'їжджав по фармах і продавав книжки і брошури від хати до хати. В 1906 році він вже оголошував в пресі свою книгарню, що приміщувалась при 435 Селкірк Авеню у Вінніпегу. Книжки були додатковим продуктом продажі в книгарні, в якій були всякого рода музичні інструменти, образи, годинники, нитки до вишивання тощо. Об'їжджаючи фарми рухливий і повної ініціативи Ф. Доячек збагнув, що потрібно поселенцям і на що бувби збут. "Пісні про Канаду і Австрію" принесли йому не тільки добре ім'я, але також скріпили його фінансово. Перший наклад був вичерпаний а в наступному році йшов вже наклад другий. Ф. Доячек зміркував, що він на кошт-товних виданнях не зробить грошей, за те на менші брошури по 5, 10, 15 а найбільше 35 - 40 центів був попит. Щоб купити згадуваний повище учебник англійської мови, який коштував 1.50 дол., треба було працювати добрий день праці в місті, а на фармах треба було зо два дні різати корти дров. Робити такий видаток, означало рішатися на "більше діло".

На початку підприємчивий Ф. Доячек спроваджував книжки зо Львова, Перемишля та Відня. Продавав він українські і польські видання, але побачивши, що на перші був більший попит, став спеціалізуватися в цій ділянці. Крім згаданих видань, він став видавати своїм коштом інші, але значно дрібніші публікації. Друкував він їх в "Канадійському Фармері", але в початках таки найбільше в "Руській Друкарні", Якова Н. Крета у Вінніпегу.

РУСЬКА ДРУКАРНЯ

Яків Н. Крет, з яким ми заізналися дещо в розділах “Преса” та “Література”, мав теж заслуги в розбудові друкованого слова. Зорганізував він свою друкарню і видавництво в роках 1908-1909. Отже ж був він не тільки автором, але став друкарем і видавцем. В його друкарні та його накладом друкувалася “Підстава християнської віри” П. І. Божика в 1909 р., книжечка малої вісімки на 66 сторінок. Звідси вийшли в 1910 році “Важніші права Канади”, що їх “зібрав для руских фермерів і робітників” Я. Н. Крет. В цій 88 сторінковій книжечці малої вісімки є теж окремий розділ про минуле Канади. Тут побачила світ збірка “Канадійських Оповідань” в 1911 р. Ця 40 сторінкова збірка була своєрідною антологією перших кроків українсько-канадських письменників-початковців. Тут друкувалось перше оповідання Т. Ю. Марцінова “Батько” в 1911 р., в якому змальована на 28 ст. “сумна історія про нужду зарібника”. Тут також були друковані перші в Канаді “Оповідання для дітей”, що їх в доступній формі змалював О. Г. Гикавий. З “Руської Друкарні” появилися перші числа тижневика “Український Голос” як також тут друкувався перший український ілюстрований журнал в Канаді “Хата”, якого редактором був сам власник друкарні.

В “Руській Друкарні” оформлялись одночасно брошури “The Board of Social Service and Evangelism”, який в 1911 р. видав “Щастє, здоровле і маєток”, 128 сторінкове видання, в якому на вступі проповідник Дж. Г. Шіпер взивав українців до будови Канади в таких словах:

“Ми бажаєм, щоби всі Русини помогли нам в будованю нової канадійської держави, щоби Канада стала найкраще уладженим краєм на цілім світі. Ми просим Русинів, щоби помогли нам викорінювати зпоміж народів в Канаді всяке лихо, яке затроєє гаразд і щастє між людьми”.

До більших видань, що друкувалися в “Руській Друкарні”, належить також перший шкільний підручник, якого зготував Петро Зварич з Вегревил і якого він фінансував своїм коштом. Був це дослівний переклад англійського праймера (буквар’я) з українським та англійським вступом і призначений для вжитку в початковій шкільній науці в Алберті та Саскачевані. Появився він на 64 сторінках в 1911 р.

Знова до найстарших видань “Руської Друкарні” належала публікація п.н. “Унія з Римом” авторства Я. Н. Крета, яка появилася вже в 1908 році. Є це 116 сторінковий історично-публіцистич-

тичний трактат з такими розділами, як “Початки християнства на Україні”, “Церковна справа унії”, “Церковні Братства”, “Унія”, “Наслідки унії”, “Унія в Америці”. Цю працю, яка наголошувала на потребу створення “Самостійної Руської Церкви” в Канаді, фірмувала “Українська Видавнича Спілка” у Вінніпегу. Цю спілку однак не можна утотожнювати з “Українською Видавничою Спілкою”, яка видавала “Український Голос”, а про яку мова згодом в окремому підрозділі. У всякому случаї треба замітити, що Я. Н. Крет побіч назви “руський” чи “руська” уживав модерну назву “український” і “українська” і то вже в 1908 р. Доцільно ще зауважити, що і на інших виданнях Я. Н. Крета стрічаємо назву “український” та “українська”, пр. на виданні “Підстава Християнської Віри” так і замічено “Прасою і черенками Української Друкарні”, 372 Селкірк Аве., Вінніпег, 1909. Видно, що модерна назва “український” не була популярна серед поселенців в тому часі, коли пізнішого датування видання Я. Н. Крета в більшості мали назву вже “руський” та “руська”.

В “Руській Друкарні” появилось друге видання “Провідника” в 1912—цебто згадуваного вже на вступі “Практичного підручника до науки англійської мови, або як навчитися читати, писати і говорити по англійськи, без помочи учителя, з доданням словар’я і найпотрібніших інформацій, як писати листи, висилати гроші, поділ часу, міри, ваги і т.д.”. Було це найбільше видання на ті часи, бо начислювало 320 сторінок великої вісімки. Фінансував його, як нам вже відомо Ф. Доячек. Побіч цього видання підприємчивий Доячек випустив в світ при помочі “Руської Друкарні” десятки інших дрібних видань, про які буде мова в наступному підрозділі.

Видання “Руської Друкарні” відзначались від других видань того часу великою солідністю. Всі вони були друковані на добром папері та прикрашувалися заставками з народних мотивів. Обкладинки були зі смаком оформлені. Цілісно вони притягали око читача. Не диво отже, що в “Руській Друкарні” побачили світ теж перші видання “Руської Книгарні”, якої власник Френк Доячек з кожним роком приходив з новим книжковим досвідом. Однак будучий потентат українського друкованого слова піонерської доби давав своїм виданням щось і таке, що було в певному протиставленні до видань Якова Н. Крета.

РУСЬКА КНИГАРНЯ

“Руська Книгарня”, яка мала свій початок в мішку та валізі свого власника, скоро поширювала свої впливи та торговельні

агенди. Френк Доячек змагав дати читачеві дешеву книжку і до того сенсаційну та легку змістом. Ці три прикмети вможлилювали масово ширити друковане слово. Це було помітне в рості його підприємства. Крім зв'язків з "Канадійським Фармером", "Руською Друкарнею" Ф. Доячек нав'язав торговельні зв'язки з видавництвом "Ранок", де він також друкував свої перші видання. Одним словом підприємчивий Ф. Доячек старався використати кожну українську друкарню у Вінніпегу. Про його видавничий поступ наглядно говорить скількість видань, що їх він випустив в світ та які були анонсовані в 1910 році в пресі. В цьому році "Руська Книгарня" поручала читачеві таді свої видання:

"Слово Правди", написане священником Петровим, 36 сторінок, "Про чуда сьватих Дамазія і Панкрація" та "Дивний Сон" або "Пам'ятка з старокраєвих відпустів", 24 сторінки, "Правовірний Католик", 24 сторінки, "Христос охотно приймає грішника", 26 стор., "Без Бога на сьвіті", 50 стор., "Важніші права Канади", 87 стор., "Тідстава християнської віри", 66 стор., "Вірність пастирська Ісуса Христа", 16 стор., "Оборона віри, або пояснене, чому і як маємо вірити в Бога", 64 стор., "Фармазони або як то 30 господарів записалося чортови", 60 стр., "Оповідання для дітей" з образками, авторства О. Г. Гикавого, 70 стор., "Казка за жидів", 24 стор., "Рицар і смерть", 48 стор., "Лист шинкаря до чорта", 26 стор., "Розмова Поляка з Русином", 26 стор., "Нові пісні", як "переспіви Гриця Щипавки", 60 стор., "Сагайдачний з Образками" 36 стор., "Унія з Римом", 32 стор., "Пророцтва Михальди", 38 стор., "Сонник", 60 стор.

Крім повищих видань "Руська Книгарня" набула в тому часі повне авторське право на "Робітничі Пісні" Д. Параговського та "Пісні про Канаду і Австрію" Т. Федика. Отже вже в 1910 році Ф. Доячек був власником майже всіх книжкових видань, що появлялися тоді в Канаді. Не мав він монополію тільки на видання соціалістичного середовища, яке гуртувалося довкола "Червоного Прапора", а пізніше довкола "Робочого Народу".

ФРЕНК ДОЯЧЕК ТВОРИТЬ КОНЦЕРН

З вулиці Селкірк, ч. 435, "Руська Книгарня" перенеслася в 1910 році до будинку на Головній вулиці (Мейн Стріт) ч. 850, де приміщувалася "Руська Друкарня" Я. Н. Крета. Це було вигідне приміщення для обох підприємств, а зокрема для Ф. Доячека, який в короткому часі станув співвласником "Руської Друкарні". На початку 1912 року Ф. Доячек станув повним власником обох

підприємств, цебто книгарні і друкарні а в 1913 році він став видавати “Канадійські Вісті” як офіційний орган “Руської Книгарні”. Це був великий поступ в книжковому видавництві Ф. Доячека. При помочі “Канадійських Вістей” він реклямував свої видання, які з кожним роком появлялись як гриби по дощі. Так і видно, що читацьке запотребування було велике.

Доцільно замітити, що у видавництві Ф. Доячека часто були передруковані так звані старо-краєві видання, дальше американські зі ЗДА, як теж канадійські. Цікаво, що на численних виданнях видавець не подавав автора, а в пізніших часах важко ще устійнити рік видання, бо він ніколи не був заподаний. Тільки на підставі оголошень з преси можна менш більш впевнитися, що таке чи інше видання появилося приблизно в такому чи іншому часі.

Ф. Доячек не вдоволявся своїми “Канадійськими Вістями”¹³⁾, які не регулярно появлялись та були обмежені передусім бизнесовою тематикою. Він змагав за щось більше. Зусилля його йшли в тому напрямі, щоб мати свій власний тижневик. Це вдалося йому осягнути в 1914 році, коли то 1-го листопада став він повним власником видавництва тижневика та друкарні “Канадійського Фармера”. Кажуть¹⁴⁾, що “Канадійський Фармер” в тому часі був у фінансових клопотах і видавці “Канадійського Фармера” рішили віддати видавництво і часопис під управу Френка Доячека. Стан такої адміністрації довго не тривав, бо в короткому часі ціле видавництво опинилося власністю Ф. Доячека. Таким чином видавництво “Канадійський Фармер” по дванадцяти-річному існуванні українського спілкового підприємства перейшло на приватне підприємство Френка Доячека, який намагався вложити в це підприємство все своє уміння та дотогочасний досвід. Як тільки Ф. Доячек став управителем “Канадійського Фармера”, він в короткому часі зліквідував “Канадійські Вісті”, щоб всю енергію сконцентрувати на нове видавництво. Стали появлятись нові і нові видання а Перша світова війна, яка відізолювала Канаду від європейського континенту на якийсь час, змогла ще більший попит на друковане слово та допомогла Ф. Доячекові добитися ще більших успіхів в друкуванні української книжки в Канаді.

Щоб закінчити період друкарського діла “Руської Книгарні” до часу перебрання видавництва “Канадійського Фармера”, ми спробуємо заподати ті видання, які випустила ця фірма в роках 1910-1914. Робимо це при помочі календаря “Приятель Жовні-

¹³⁾ Більш про “Канадійські Вісті” в частині “Преса”.

¹⁴⁾ Розповіді Емілії Гикавої”, архів автора.

ра” на 1915, що його оголошувала “Руська Книгарня” при кінці 1914 року. З уваги на те, що багато цих видань це дійсно бібліографічна рідкість, а деяких взагалі не можна роздобути, заподаетьмо їх враз з цінами, які замічуємо в дужках, щоб хоч в той спосіб відмітити величину видання.

На підставі тих видань, що їх ми могли роздобути, можемо робити заключення, що видання “Руської Книгарні” в роках 1910-1914 прибрали в більшості формат великої вісімки, тоді коли до 1910 року мали всі вони кишеньковий формат. Можливо, що це є причиною того, що більшість цих первісних видань збереглися, знова важко роздобути видання пізніших часів—періоду, про який саме мова. Список цих видань подаємо в їх первісній транскрипції, не модернізуючи правопису. Згадуваний каледар заподаеть їх в тому порядку:

“Товариш—англійський тлумач” (60), “Геновефа”, повість з старих часів (30), “Нові пісні в старим кінцем”, друге доповнене видання (25), “Воскресене Лазаря” (25), “Сім мудрців” (25), “О терпеливій Єлені” (20), “Найновіше чудо в Ченстохові, о мордерстві ксьондза” (15), “Канадійські оповідання”, друге видання (15), “Історія о гарній Магельоні” (25), “Коротка історія Церкви” (25). Був це передрук з часопису “Ранок”. Цю працю написав Й. В. Фальконер, а переклав її Іван Бодруг. Появилася вона в 1911 р. великою вісімкою на 68 сторінках. “Гостинець з Канади” (5), “Батько” (5), “Чому поли не женять ся” (10), “Порадник для женщины, котрі хотять бути здоровими” (15), “Збірник найкрасших байок” (25), “Амалюнга або дочка дебрів” (25), “Чародійна рожа і Перстень” (20), “Оповідання про Григорія” (20), “Чого учив Христос” (20), “Кароля”, повість з життя дівчини”, 160 сторін, (40), “Убійники”, драма в 5-ти діях, II видання, (25), “Гореслав, історія про сина Геновефи, його жите і страсти”, (25), “О дваццяти таблицях”, байки (30), “Серце чоловіка съвятиною Бога, або осідком діявола” (15), “Історія про сироту Івася” (15), “Пісні про Канаду і Австрію та М. Січинського”, 5-е побільшене видання (40), “Славні пророцтва Арабської цариці Михальди” (30), “Як утік Січинський з Діброви” (10), “Коли легше буде” (5), “Грішниця”, оповідання (5), “Злочин і злочинці” (10), “Що думають соціялісти” (10), “Причта про воду” (5), “Оборонець проститутки” (5), “Новий збірник народних пісень, дум, думок, коломиенок і пісень весільних” (25), “Що стало ся в Рудольфом”, “про жите і загадочну смерть архикнязя Рудольфа з 26 образками” (60), “Елисавета”, “правдива історія про жите Елисавети, її поводжене і мученичу смерть, 192 сторін з образками” (60), “Петрії й Довбушуки”, повість в двох частинах, 300

сторін (85), “Пригода шляхтича Чваньківського, на полі й на морі” (50), “Порадник, як писати любовні листи” (35), “Лист Божий” (10), “Куди ідеш Господи?” (Quo Vadis?), оповідання з часів переслідування християн, з образками (50), “Найкрасші руські пісні” (20), “Пів копи казок” (20), “Байки” (30), “Товаришська забава” (25), “Український сьпіванник”, (60), “Іван Дуррак, історія о трох братах”, “Пропустиш огонь—не вгасиш”, народне оповідання (25), “Історія про Луця Заливайка і его сина”, з образками і додатком “Гриць шпачок” (25). Також широко реклемувався “Українсько-англійський листівник” автором якого був М. Б. Ясенівський, правдиве прізвище М. Березинський.

Крім повищих видань, які були друковані в Канаді, “Руська Книгарня” мала ще низку видань, які були друковані в “старому краю”. На таких виданнях часами замічувано в англійській мові “Old Country Edition”, а в українській мові тільки “Накладом Руської Книгарні”. Найчастіше стрічаємо повісті видавництва Едварда Унсінга в Перемишлі, з яким “Руська Книгарня” мала окремі договори відносно друку видань для Канади. До 1914 року друком згаданого видавництва а накладом “Руської Книгарні” появилися такі видання: “Вернигора”, історична повість (35), “Провидіне Боже все чуває”, оповідання (25), “Ринальдо Ринальдіні, “великий розбишака” (25), “Як Михась син мельника до неба по диямант ходив” (20), “Доктор Михаїл або дальша судьба Михася”—“Дуже цікава борба доктора з дияволом” (25). Побіч цих видань на кошт “Руської Книгарні” в Перемишлі були друковані ще різні пісні як “Пісні Рекрутські”, 1914, 64 стор. малої вісімки (20). “Ці пісні, писали видавці, мож співати підчас маршу на ногу, в часі расту, або в цугу”. Другу частину цих пісень становили “пісні жартобливі”. Окремо, вартісним виданням були “Церковні Пісні з нотами”, 198 стор. кишенькового формату, які мали дозвіл на друк “від Митрополичого Ординаріату” з датою “Львів, дня 16 червня 1909”. Були видані теж коломийки під такою ж самою назвою (28).

Мала ще “Руська Книгарня” окремі договорення з видавництвом І. Штайнбренера у Вінтенберзі, яке свою повну фірму запродавало: “Вінтенберг, Відень і Новий Йорк. Заклад видавництв і друкарня оздібних книжок—І. Штайнбрер. Наслідники Іван і Руперт Штайнбрер, щ. і к. надворної друкарні книжок і видавці сьв. Апостольської Столиці”. Видавництво це випускало в українській мові рік річно “Ілюстрований Загальний Календар” для кожного віку і стану” та календар “Приятель Жовніра”. Оба ці календарі в Канаді мали окремі наліпки з написами “Руська Книгарня”—850 Мейн Стріт, Вінніпег, та містили обильні оголо-

шення про видавничу і торговельну діяльність “Руської Книгарні”.

З наведеної і довгої лісти нових видань “Руської Книгарні” так і видно, що ці видання в більшості були подібні змістом до видань попередніх років. Була також біблійна тематика і деякі практичні поради. Часто видавались різні пісні, які появлялись тисячними накладами. Більшість цих видань мала хвилеву вартість, але дуже потрібну на ті часи.

При кінці першої світової війни “Руська Книгарня” і “Руська Друкарня” перенесли свої бюро з 850 Мейн вулиці на 901 Мейн, де приміщувалась друкарня та редакція “Канадійського Фармера”. Це в дальшому допомогло в кращому адмініструванні цього видавничого концерну, яким так зручно володів Ф. Доячек.

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ

З початком 1909 року розвела свою працю “Українська Книгарня” у Вінніпегу. В березневих та квітневих числах “Свободи” та “Канадійського Фармера” з 1909 р. є декілька інформацій та оголошень про працю “Української Книгарні”. Серед часописних новинок стрічаємо таку оповістку про “Українську Книгарню” та її власника:

“Повідомляємо наших поважних читачів, що пан Аполінарій Новак відкрив у Вінніпегу “Українську Книгарню”, в котрій буде продавати різні цікаві книжки для нашого народу тут в Америці. Пан Новак є по найбільшій часті знакомий канадійским Русинам, отже маємо повну надію, що всі потребуючі книжок, звернувся до него зі своїми замовленнями. Звертаємо увагу читачів на оголошене “Української Книгарні” в тім числі¹⁵⁾.

Дійсно, Аполінарій Новак був відомим громадянином української спільноти в тому часі. Брав він участь в громадському житті, був кореспондентом “Свободи”, писав художні оповідання про життя канадійських українців, був в близькій кореспонденції з д-р Юліяном Бачинським, який об’їжджав Канаду в 1906 році. Для його історії він збирав дальші дані про побут українців в Канаді. В тій справі він містив оповістки в пресі тощо. Врешті став він редактором “Канадійського Фармера”. Все це зробило його відомою персональністю. Мимо цього, задумане діло з “Українською Книгарнею” не розвинулось. Причин цьому було багато. Найважливішою була та, що “Українська Книгарня” була висилковою книгарнею. Видання виписувались кореспондентійно (поштова скринька 1565, а пізніше 3582). З оголошу-

¹⁵⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 11, 26 березня, 1909.

ваних видань видно, що власник “Української Книгарні” хотів дати читачеві доброякісну книжку, якої самі наголовки часто нічого не говорили читачам. Тут не було “пророцтв”, “грішниць”, “злочинів”, “чародійних рож”, “читання снів” тощо. Книжки, які спроваджував Новак з “Просвіти” зо Львова та деякі видання з Києва, потребували реклями, а це була коштовна справа. Тим часом Новак пішов на редакторську працю до “Канадійського Фармера” і тим сами мусів залишити працю першої української висилкової книгарні в Канаді. Для історії варто відмітити хоча декілька цінних видань, що їх поширювала “Українська Книгарня”. Сюди належать: Михайло Грушевського “Про старі часи на Україні” (рік видання 1907), “Про Батька Козацького Богдана Хмельницького” (1909), М. Драгоманова “Швайцарська Республіка” (1899), Б. Грінченка “Народні вчителі і українська школа” (1906), Т. Г. Масарика “Ідеали гуманности”, Д. Дорошенка “Білоруси і їх національне відродження” (1910), С. Єфремова “З громадського життя на Україні” (1909), “Тарас Шевченко, життя його та діла”, видання Товариства “Просвіта” в Києві (1908), “Кобраз Тараса Шевченка для дітей” (1905), “Дещо про землю” (1893), “Про Вука Караджича”, “Виговщину” та інше. Не забув А. Новак набути для фермерів “Ветеринарні поради”, “Бджільництво”, “Розмову про сухоти на рогатій худобі”, “Товариські крамниці” тощо. Все це був високоякісний продукт, але при тому і в ті часи важко доступний для піонерського загалу і правдоподібно важко стравний.

“Українська Книгарня” не вдержалася довго. Правдоподібно в наступному році зліквідувалася, бо вже в тому часі не стрічемо більше оголошень про її чинність. Залишився однак порив людини, що не тільки під модерною назвою (українська книгарня в 1909 році!), але і з модерно-поступовим думанням йшла в народ, щоб ширити знання та національну ідею.

ВИДАННЯ ЧАСОПISУ “РАНОК”

Часопис “Ранок” у Вінніпегу належав до агресивних публікацій. Він постійно проводив критику католицького середовища. Тут саме він шукав прихильників своїм ідеям та релігійним акціям. По таких самих напрямних підготовлялась теж книжкова продукція. Видавництво “Ранок” видало декілька праць історичного змісту, як історія пресвітеріанського руху, даліше церковні співаники тощо. Побіч цих праць видавці старалися випустити низку публікацій, що мали за завдання представити недостачі клеру Католицької Церкви та тим самим підважити до-

вір'я до інституції як такої. Наголовки праць, які понище подаємо, говорять самі за себе. Вони такі:

“Страшні тайни монастирських мурів” (50), “Папа чи Христос”, 224 стор., (65), “Люблинський монастир” (10), “Варвара Убрик” (40), “Дорога до правди” (25), “Занепокоєна туга” (15). Видавництво “Ранок” видало теж працю Зигмонта Бичинського “Іван Гус”, даліше “Збірку головних річей зі св. Письма” (15). Побіч цих видань, які друкувались у Вінніпегу, середовище пресвітеріян розпорядило ще другим книжковим видавництвом у Едмонтоні. Тут “Українська Видавнича Спілка “Просвіта” видала низку дуже вартісних науково-популярних видань під редакцією М. М. Белегая, редактора методистського органу “Канадійця”. Тут появилися: “Домашній лікар або як лічити себе і других домашніми ліками без помочи лікаря” (75), “Ветеринар або як лічити і плекати худобу і всю іншу домашню скотину” (60), “Українсько-англійський кухар або як варити і печи по тутейшому і старокраєвому” (1 дол.), “Наука про управу землі або як орати і сіяти після найновіших систем” і т.д. В цій книжці є подано все про фермерство і багато ілюстрована. Правдоподібно були ще й інші видання, але важко точно встановити, які саме, а які були передруками видань з Вінніпегу. Всі названі видання згаданого видавництва були від 3 до 4 аркушів друку великої вісімки.

УКРАЇНЬСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

До більших і дуже активних видавництв піонерської доби належала “Українська Видавнича Спілка” у Вінніпегу, що заіснувала в 1910 р. враз з появою часопису “Український Голос”. З великими труднощами приходилось змагатись піонерам цього видавництва. Була обава, що прийдеться звинути підприємство, але піонерський запал не понизився і видавництво постійно підносилося на твердший ґрунт. Публікацію видань започаткувала ця спілка в 1911 р. Тоді саме появилося оповідання “Пімста робітника”, сюжет з канадійського життя та “Весна”, збірка поезій на 126 сторінках. Оба видання були працею Василя Кудрика. Вони навіть появилися його коштом, а тільки з друкарні “Українського Голосу”. Зі згаданої друкарні, що приміщувалася на початку при 292 Селкірк Аве., появилася теж в тому самому році “Перша пригода Нечипора Довгочуна”, 62 сторінкове віршоване оповідання, що його “переповів Охрим Отлукавін”. Під цим псевдом скривався сам Василь Кудрик, що помалу витягав зі своєї літературної комори свої вірші й оповідання, які призби-

ралися у нього за кілька років ¹⁶⁾. Своїми працями започаткував Василь Кудрик довгу лісту видань “Української Видавничої Спілки”, які появилися в другій половині піонерської доби. На жаль не маємо точних даних, щоб описати всі ці видання. В деяких случаях користуємось тільки назвою твору та ціною, яку, як це практикували передше, подаємо в дужках. Розмір видань різний, але переважно мала вісімка. Всі три перші видання були кишеневого формату. В пізніших часах переважали брошури великої вісімки. Важко теж встановити час точної появи видання. Їх відготуємо так, як вони були оголошені в часописі “Український Голос”, чи других часописах. Вони такі:

“Хінська Царівна”, переказав Т. Фриз, 62 сторінки (20), “Видіння Паломника в Єрусалимі”. В цій книжечці поміщені ще такі оповідання Л. М. Толстого: “Де любов, там і Бог”, “Захланний чоловік” та одне оповідання Б. Лепкого п.н. “Вона не з тих”, цілість 64 сторінки (20) з 1916 р. Дальше “Хан і його син або Українка Бранка”. В цій збірці є ще інші оповідання, як “Соловій та рожка”, “Потвердили”, “Зерно, мов куряче яйце”, “Нерукотворимий образ”, “Українські великодні звичаї в XVIII столітті”, “Світ отворений”, “Матвій Цапун”, “Фільософія Кума Гната з Кумом Степаном”, “Жерело”. Все це разом 20 центів. До популярних видань належали “Подорож Гулівера до краю Великанів”, стор. 64 (з 1916) та “Подорож Гулівера до краю Ліліпутів”, обі по 20 центів. Була перевидана В. Кудрика “Перша пригода Нечипора Довгочхуна”—“Веселий розказ про п'яка Нечипора, як він по небі подорожував, що там бачив, чув, робив, думав” (15), “Оповідання з канадійського робітничого життя— Пімста робітника” В. Кудрика теж побачила світ другим накладом (20). До популярно-научних праць належали: “Стилістика, поетика і реторика” авторства Константина Лучаківського, стор. 64 (40); тут був ще додаток “Про красу мови і будову вірша”, дальше “Хмельниччина в Галичині”, історична розвідка, в якій змальовані події 1648 і 1659 років, написав В. Будзиновський на підставі матеріялу зібраного і опрацьованого д-ром Ст. Томашівським, “Жите і наука грецького філософа Сократа”, написала Н. Загірна, стор. 65 (25), “Культура, національність і асиміляція” П. Понятенка (30), “Історія Московщини до Петра Великого” Л. М. Благовещеньського, переклав М. К. стор. 120, з 1917 р. (40), “Перша ласківка українських пісень для молодіжи”, зладив П. Василів, стор. 64, 1917 (30), “Короткий огляд українського письменства від XI до XVIII століття для ужитку молоді”, написав Остап

¹⁶⁾ Обширніше про В. Кудрика є в частині “Література”.

Макарушка (окремий розділ про вагу читання для дітей і молодіжи написав В. К. Тернопільський), стор. 93, 1917 (30), "Люстроване українське письменство в життєписах" д-ра М. Пачовського, стор. 130, 1917 (35), "Звідки взялись і що значать назви "Русь" і Україна" (30), "Наша мова", крім цієї назви була ще "Географія України і характер Українця, Поляка і Москаля", 30 стор., 1917 (10). До красного письменства можна зачислити "Подорож до місяця" Ю. Верна в перекладі В.К.Т. стор. 140, 1917, (40), "Шкільні образки" Д. Макогона (10), "Як львиця виховала царського сина", тут теж "Герциговинські оповідання" (20), "Десять братів і десята сестриця Галя" Марка Вовчка (20), "Кайдашева сім'я" Нечуя Левицького (60), "Кармелюк і невільничка" Марка Вовчка (20), "Жльод Ге" В. Гюга, як теж "Чорт" і "На стіну" авторства Бірюка, 64 стор. (20), "Місяць Свідок". В цій збірці оповідань є ще: "Весняні птахи", "Ти прийшов", "Каблучка" (автор Ілля Кириак), "Образки з війни", "Соломони", "Ранений Лебедь", "Чесний зпоміж людей" і "Везер Аблуд". До того рода оповідань належить "Опришок" та інші оповідання, як "У вероні", "Серце не навчити", "Сафат Зінич", "Безбожник", "Протест", "Герой", "Оповідання дяка", "Чортова корчма" (20), "Спартак"—"оповідання з життя римських глядіяторів" (25).

В "Українській Видавничій Спілці" появились в піонерській добі ще такі видання, як "Сорок тисяч миль під водою", стор. 245, (1918 рік), ціна одного доляра, "Тайна цісарської родини у Відні" (50), "Закон відшкодування робітників" (10), "Українська читанка, або що кожний українець повинен знати", написав В. К. Тернопільський. Зміст цього видання просвітно-практичний. Він такий: "Що памятати при заснованні всяких товариств, що то є бібліотека, роди письменства і які книжки повинні бути в бібліотеці, дещо про відчити, робота та читальня, життя молодіжи в читальні, значення статута, статут читальні", 60 стор. (25). В загальному був це практичний підручник для тих, що трудилися в культурно-освітньому житті читалень та народних домів.

До найбільших видань "УВС" належить роман-хроніка пера О. Я. Кониського п.н. "Трішники", стор. 291, малої вісімки, який побачив світ в 1917 р. Важко устійнити чи видання "Між бурливи ми філями", драма на чотири дії і 5 "одмін" (заслон), пера В. В. Бабієнка, було видання УВС, чи появилося коштом автора. Оформлення і друк промовляють за першою можливістю.

Як бачимо з повищих підсумків, видання Української Видавничої Спілки були добірними працями, популярними та гарно оформленими. Видавці а зокрема Василь Кудрик, тогочасний редактор "Українського Голосу", який підписувався криптоні-

мом “В.К.Т.” або псевдо В. К. Тернопільський, мав добру руку над редакційно-видавничою ділянкою “УВС”. Він підбирав легкі оповідання і повісті. Не бракувало також науково-історичного, дидактичного матеріалу та фантазії. Видання “Української Видавничої Спілки” добиралися до рівня читача часопису “Український Голос”, який поважно різнився в початках від читацької громади “Канадійського Фармера”. Незаперечним буде твердження, що видання “УВС” мали добрий вплив на вироблення кращого смаку своїх читачів.

ВИДАННЯ ПРОВІДІННЯ

Видання, які появлялися накладом і друком “Канадійського Українця” (передше “Канадійського Русина”) оголошувались під фірмою “Провідіння”, 153 МекГрегор, Вінніпег, Манітоба, а був час що також під фірмою “Книгарні ім. Тараса Шевченка” при 590 Причард Аве.,—адреса дому, де приміщувався “Канадійський Русин”. Появлялись ці видання також накладом і друком “Канадійсько-Української Видавничої Спілки (Canadian Ukrainian Publishing Company Ltd.). Був це третій поважний видавничий український осередок у Вінніпегу.

Одним із перших видань “Провідіння” був “Народний Катехізм” Католицької релігії з образками”. Появився він в 1917 р. малою вісімкою на 74 сторінках. Катехізм цей опрацював о. д-р І. Перепелиця. В дозволі на друк єпископ Будка зробив таку замітку: “З огляду, що між нашим народом в Канаді є поширених много катехізмів фалшивих, припоручаємо, що руських греко-католицьких дітей має ся учити релігії лише зі сего Нами потвердженого “Народного Катехізму”. Датовано 16 лютого 1917.

До найперших видань “Провідіння” належала невеличка брошура д-ра Ю. Сушка п.н. “За що Галицький Митрополит Андрій Граф Шептицький мучиться в московській неволі” (1914). Більшість цієї праці була друкowana в “Канадійському Русині”, якого редактором в тому часі був саме згадуваний автор брошури.

Найбільшим виданням, що появилoся у видавництві “Канадійського Русина” був “Кобзар Тараса Шевченка”, який побачив світ 1918 р., як ч. 2 “Народної Бібліотеки Просвіта”. Був це повний передрук “Кобзаря” з деякими поясненнями до Гайдамаків, 516 сторінкове видання малої вісімки, в ціні одного доляра. Пропорційно до інших книжкових цін—це було дешеве видання. Правдоподібно тому, що видавці хотіли поширити його з чисто національно-ідейних мотивів. Було це одне з найсолідніших видань піонерської доби.

“Канадійський Русин” видав ще такі книжки: “При битій до-розі”, історична повість з часів Гайдамаччини пера Равіти-Ле-вицької, 260 сторін, яка спершу друкована на сторінках “Кана-дійського Русина”, а пізніше появлялась місячними випусками по 32 сторінки кожний; “Статут читалень “Просьвіти” в Канаді, як “Просвітна Бібліотека”, ч. 1. Це видання появилося в 1915 р. “коштом Союзу Читалень Просьвіти Канади”, так замічували на ньому видавці, а оформив цей статут д-р Олександр Сушко, “ц.к. професор і редактор”. В 1917 році видано “Статут і проспект Канадійсько-Українського Інституту “Просьвіта” у Вінніпегу”. Крім властивого статуту товариства поміщене було вступне слово єпископа Никити Будки до “Родимців Основательного Комітету”, сторін 48 малої вісімки. Далше появились такі ви-дання, як “При стрілецькій ватрі” Абгара Солтана, перевів на українську мову Павло Кирчів, 100 стор., малої вісімки (25), “Та-рас Бульба” Миколи Гоголя в перекладі Ст. Віля, 201 стор., мала вісімка (40), “Молитвеник Християнської Родини” (в скір’яній оправі 3 дол., а в полотняній оправі 2 дол.), “Синя Фльота” (1.00), “Мартин Лютер” (35), “Історія України віршами” Ю. Шкварка (25), “Захар Беркут” (35), “Буквар” (25), “Коляди і Щедрівки” (25), “Два старо-українські оповідання про св. о. Ни-колая” (05), “Помяник” (25), “Чернигівка” (50), Клюб Само-вбійників, оповідання, написав Роберт Л. Стівенсон (20). Це останнє видання, яке появилося в 1920 році мало посмак сенза-ційности. Всі інші видання цього видавництва мали безсумнів-но поважний і виховний характер. В початках ці видання можна було замовляти в адміністрації “Канадійського Русина”, пізніше “Книгарні Т. Шевченка” а ще пізніше у Книгарні “Провидіння”, що приміщувалась при 153 МекГрегора а 1919 перенеслася при 884 Мейн вулиці. Книгарня ця була одночасно доставою цер-ковних річей для греко-католицьких та інших парафій. Пізніше її власником став Яків Майданик.

ВИДАННЯ “СЬВІДКА ПРАВДИ”

До чисто релігійних видань належали книжечки баптистського часопису “Сьвідка Правди”, якого, як відомо, видавав Іван О. Колесников, який прибув до Канади зі ЗДА десь коло 1908 ¹⁷⁾ року. В 1909 році він крім часопису “Сьвідка Правди” став ви-давати релігійні книжечки кишеневого формату. І. О. Колесни-ков мав за собою видавничий досвід зі ЗДА, бо вже в 1905 році, в Скрентоні, опублікував “Духовния Песні на Русским и Украин-

¹⁷⁾ Михайло Подворняк: “Небесний Дім”, Вінніпег, 1965, стор. 112.

ском язиках”. В збірнику на 323 сторінки припало на “українські духовні пісні” 58 сторінок з 50-ти піснями. Збірник друкувався в друкарні часопису “Свобода” і належить до ранніх українських видань американського континенту. “Духовні пісні” І. О. Колесникова, який підписувався “И.А.К.” поширювались не тільки в ЗДА, але також в Канаді і вони були почитною лектурою баптистів.

В Канаді І. Колесников видав збірник пісень “Кимвал”, який був призначений для “русских канадйцев” та “Сіонську Ліру” для “Евангельських Християн Баптистів” в українській мові. “Кимвал” і “Сіонська Ліра” появилися спершу в одному збірнику, хоча були сторінковані окремо, “Кимвал” начислював 64 сторінки, а “Сіонська Ліра” 44 сторінки. Спільна назва для цих двох збірників звучала: “Зборник русских і українських духовних пісень”. В 1913 році ці пісні появилися окремими книжечками. Менш більш в тому часі, бо важко встановити рік видання, І. О. Колесников видав ще одну збірку пісень п.н. “Українська Арфа”. Збірник цей мав 128 сторінок та 8 сторінок змісту. Частина пісень—це переклади з інших мов, але є також оригінальні твори І. О. Колесникова, які в більшості друкувалися в “Сьвідку Правди” та інших тогочасних часописах.

У видавництві “Сьвідка Правди” під редакцією І. О. Колесникова вже в роках 1909-1910 появились були такі брошури: “Серце чоловіка з образками” (15), “Добра спосібність ся збогатити” (10), “Обясненя про духовне поклонене”, І часть (10), “Що таке християнин”, “Нема кому мене шукати” (5), “Подумай доки не пізно” (5), “Чи ти куриш і нащо ти куриш” (5), “Будьте готові” (5), “Розлука з шклянкою” (5), “Біблія п'яниці” (5), “Куда ти ідеш” (5), “Книжечка страстей Христивих” (5), “Хто такі протестанти”, 84 сторінки (20). Всі ці книжечки кишенового формату коштували одного доляра. Передплатники “Сьвідка Правди” одержували 25% опусту. На тринадцять видань, дві були в російській мові (“Біблія п'яниці” і “Куда ти ідеш”), а одинадцять в українській. На українських виданнях замічувалась в англійській мові “Ruthenian”. Всі вони мали порядкове число від 1 до 13 і чергувались так як це ми подали повище. Про ці брошури згадує митрополит Андрей Шептицький у своєму листі до римокатолицької ієрархії в Канаді п.н. “Address on the Ruthenian Question to their lordships The Archbishops and Bishops of Canada”:

“There is also a series of Protestant publications, translations, it

seems edited at Toronto by the "Svidok Pravdy" ¹⁸⁾, 241 Simcoe Street. (Thirteen Ruthenian books sold for a dollar.)".

У 1914 році І. Колесников видав "Духовне поклонене", частина друга на 144 сторінках (25). Було це продовження згадуваного вже "Обясненя про духовне поклоненя", яке також оголошувалось як "Истині поклонники" (правдиві поклонники—М.Г.М.). В пізніших роках, правдоподібно, появилось більше видань І. О. Колесникова. З певністю знаємо, що Колесников видав був ще один збірник пісень в Канаді п.н. "Духовние песни". Цей збірник начислював 600 сторінок та 930 пісень в російській мові. Появився він в часі 1-ої світової війни, 1917, саме тоді, коли було велике безробіття і коли російство, як велико-державна ідея банкрутувала. Співаник лежав на полицях і не розходився, знова видання коштувало великі гроші, бо було воно ще і люксово оправлене. Це було причиною, що І. Колесников не розганявся з іншими виданнями. Тим часом в 1918 році його застукала смерть на 58 році життя.

Всі видання "Сьвідка Правди" носять на собі печать Івана Олексієвича Колесникова, який являється в деяких виданнях, якщо не автором, то перекладачем, а що найменше редактором. Мав він незакінчену вищу освіту, яку здобув на православній теології в Одесі. Коли перенявся соціалістичними ідеями, він залишив теологію православія, щоб опісля повернутися до теологічних наук, але вже в дусі баптизму. І. О. Колесников народився 24 липня 1860 року в Херсоні і з початком нашого століття переїхав на американський континент, де став він піонером баптиських видань. Більшість його діяльності на цьому континенті присвячена баптиському рухові в Канаді, якого він був ревним пропагатором. Був він першим в історії українського слова в Канаді, що його він започаткував на Сході Канади серед українських піонерів, як часописом так книжкою.

УРЯДОВІ ВИДАННЯ

Крім цих, приватної ініціативи публікацій, які ми розглянули в попередніх розділах, були також урядові публікації в українській мові, які можна було б поділити, якщо йдеться про їх зміст, на три категорії: загальна інформація, інформація в справі шкільництва враз зі шкільними підручниками і публікації, змістом яких була політична пропаганда. Повищі видання, як ще ми бачили вже передше, стали появлятися таки ж в ранній істо-

¹⁸⁾ В частині "Преса", стор. 57 і 58 обговорюється часопис, а пізніш журнал, "Сьвідок Правди".

рії друкованого українського слова в Канаді. На початку цього розділу була вже згадка про таку ранню публікацію, як “Західна Канада”, на якій замічено також в англійській мові, що це видання “Issued by Direction of Hon. Frank Oliver, Minister of the Interior, Ottawa, Canada”.

Унікатом з категорії “урядових” видань залишається “Поучене для поселенців, що до обходження ся з огнем”. Це 16 сторінкова кишенева брошура, на обкладинці якої видніє в англійській мові напис “Ruthenian”, що має означати, що видання зредатоване в руській, цебто українській мові. Без сумніву, що це є урядова публікація. Хоча видавця і року не подано, але з тексту брошури можна робити заключення, що вона появилася в роках 1908-1909. Черенки друку зраджують її походження—друкарню “Канадійського Фармера”. Не виключно, що того рода інформаційних публікацій було більше.

Поважну позицію серед урядових видань займають видання, що стосуються шкільництва. Від початків заіснування Британського Північно-Американського Акту (BNA Act) шкільні справи були в державній компетенції кожної провінції. Українці в Манітобі, порівняльно з другими провінціями, найскорше стали розв’язувати свої шкільні справи і то в дусі українсько-англійської двомовности. В цьому відношенні уряд Манітоби дуже лояльно допомагав їм аж до 1916 року. В 1913 році старанням і коштом цього уряду появилася двомовна “Руско-Англійська Читанка” (The Manitoba Ruthenian English Readers). Вона мала 56 двомовних та 17 кінцевих, виключно в англійській мові лекцій, разом 144 сторінки в розмірі 6 на 7½ цалів. Друга частина мала 223 сторінки, з чого 185 сторінок було двомовних. Читанка кінчалась на т. зв. “Additional English Lessons”. Обі видані в Лондоні у видавництві “Thomas Nelson and Sons, London, Edinburgh, Dublin and New York”. Були вони затверджені Шкільною Радою Манітоби та дозволені для вжитку в публічних школах. В ужитку був ще так званий “праймер”—буквар, який підготував шкільний організатор Павло Гігейчук, однак він не був довго в користуванні шкіл. Мабуть і тому не можна його сьогодні набути. Появився в 1915 р. ще один підручник Манітобського Департаменту Виховання, але вже на початку 1916 року, коли уряд Т. С. Норіса ліквідував двомовну українську систему. Він був спалений враз з іншими підручниками на площі Манітобського парламенту¹⁹⁾.

“Департамент Просвіти в Саскачевані” видав в українській

19) Т. А. Ястремський: Канадіянізація, стор. 111.

мові декілька публікацій. І так: В 1913 році появилася коштом цього департаменту “Інформація зглядом Організованя Шкільних Дістріктів—Зміни границь і вибір місця на школу”. Це видання давало законні дані в справі організування шкільних округ враз потрібними до цього офіційними друками. Мало воно 24 сторінки великої вісімки. Такої самої величини появилася був збірник шкільних законів цього департаменту, в якому були вміщені такі шкільні акти, як: “Закон застерігаючий виплату підмог для піддержання початкової науки”, “будучи 102-гим розділом зревідованих статутів Саскачевану з 1909 р., поправлений 34-им розділом Статутів з 1912 р., 37-им розділом Статутів з 1913 р. і 24-им розділом Статутів з 1915 р., все це разом 6 сторінок. В тому часі появилася “Закон що до розложеня податку і оподаткування в шкільних округах”, ухвалений 24 червня 1915 р., 32 сторінки та “Шкільний Акт Розділ 23 Статутів Саскачевану 1915, також схвалений легіслятурою Саскачевану 24 червня, 92 сторінки. Всі ці акти появилися у видавництві “J. W. Ried, Government Printer, Regina”.

Провінція Алберти опублікувала шкільний акт в 1914 р. Був це “Урядовый Сборникъ Школьных Законовъ/, Роздѣль 29, 1901 г. з доповненнями”/, Законовъ Школьного Отаксованя/ Роздѣль 29, 1901 г. з доповненнями/, Законовъ Школьного Гренту/Роздѣль 51, 1901 г., з доповненнями/, Сборника Доповнень до и включно 1910 г. и Законовъ Школьного Примусу/ Роздѣль 8, 1910 г., друге засѣданье/). Як видно з назви публікованих актів, він був переложений мовною мішаниною (українсько-російський макаронізм).

Причина цього “мовного непорозуміння” в тому, що тодішний албертійський уряд співпрацював близько з московільською течією в Алберті, на чолі якої стояли Віктор Гладик, Михайло Островський та Михайло Черняк. Вони то занялися перекладом цих “законов”. Дві тисячі доларів, які заплатив уряд за цей переклад пішли на марне, бо такими перекладами українські піонери не могли користуватися, бо вони такої мови не розуміли ²⁰⁾.

Муніципалі з українським населенням публікували закони в українській мові. Перед тут провадив Етелберт, який в 1906 році опублікував “Додаткові закони сільського муніципалу Етелберт”. Подібне законодавство було публіковане в муніципалах Давфин, Стюартбурн в Манітобі та інших.

Про видання, що їх публікували Консервативна і Ліберальна

²⁰⁾ “The Ukrainian Settlers in Canada and Their Schools” by J. Skwarok, O.S.-B.M., стор. 108.

партії була мова вже на вступі цієї частини, бо політичні видання цих партій в українській мові були одні з перших серед українських піонерів. До комплексу обговорюваних видань треба додати ще такі: “Ліберальна Партія а Русини”, 8 сторінок великої вісімки—з друкарні “Канадійського Фармера”—рік 1909, “Ситуація теперішньої політики в Манітобі”, 16 сторінок великої вісімки й обкладинка, (дата видання не подана), “Чотирнайцятьліте правління Сер Родмонда Робліна—Чому Русини-Українці будуть голосувати на консервативних кандидатів?”, 32 стор. 8-ка, 1914, “Адміністраційний Огляд провінціального правительства”, 1915-1920, офіційне видання Провінції Манітоби, 32 сторінки малої вісімки, Вінніпег, 1920. Припускати можна, що того рода видань було більше і з певністю вони появлялися в двох других степових провінціях, не тільки в Манітобі. Час поважно затер сліди за цими та іншими виданнями. З того однак, що вдалося зібрати, видно, що українською мовою послуговувалися урядові чинники в піонерській добі не тільки в інформації і шкільництві, але теж в політичних партіях провінцій та цілої домнії.

ІДЕОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНІ ВИДАННЯ

Дещо іншу картину становлять видавництва та їх видання, що концентрували свою працю довкола політично-ідеологічної преси. До такої категорії належали передусім: “Червоний Прапор”, “Робочий Народ”, “Свідома Сила” та “Робітниче Слово”. Всі повищі видання мали політичну й ідеологічну закраску і були часописами соціалістичного середовища.

Перша брошура, що її випустили в Канаді українські соціалісти, була присвячена пам’яті Михайла Драгоманова ²¹⁾. Як відомо вже нам з попередніх рядків, життєпис ідеолога українського народного соціалізму М. Драгоманова опрацював Михайло Лозинський. Щоб опублікувати цю працю, треба було перевести збірку серед робітників у Вінніпегу та Портедж Ля Прері. До цього Українська Вільнодумна Федерація поставила у Вінніпегу сценічну штуку “Вірна Любов”, а дохід з неї був призначений на повище видання. Брошура появилася коштом “Видавництва “Червоний Прапор”. Це видавництво, що мало ту саму назву, що сам часопис, видало пізніше, коли часопис перестав вже виходити, ще такі видання: “Візита Червоної Дружини” П. Крата, оповідання з революційних розрухів на Полтавщині, літом

²¹⁾ Про брошуру “Вільний Світ” та про “Націоналізм і народні святощі” М. Драгоманова є мова на вступі цієї частини нашої праці.

1906 року. Видання появилось з “Руської Друкарні” Я. Н. Крета, а накладом М. Губицького в 1912 році, 19 сторінок великої вісімки. В цьому видавництві появилось ще одне оповідання П. Крата п.н. “Коли легше буде й інші оповідання”, 1912 р., 15 сторінок друку, а дальше брошурка “Як утік Січинський з Діброви”, 20 сторінок. Було це правдиве оповідання про двох в’язничних ключників, які освободили М. Січинського з в’язниці “Діброва”. Був це неначе звіт, що його передали освободителі “Раді Сімох” в Канаді.

Часопис “Робочий Народ” у Вінніпегу, що опісля став появлятися на місце “Червоного Прапора”, видав своїм коштом ще інші видання, як “Як повстав сьвіт”, пера Віктора Туша, з численними ілюстраціями, в перекладі М. Стечишина, “Кров за кров” Павла Крата, оповідання з життя Київщини (5), “Смерть за 8-годинний день праці” Мирослава Стечишиного, який змалював трагедію 5-ох чикагських робітників, повішених 11 листопада 1887 року, “Січинський в неволі”, поема Павла Крата-Терненка. Це було вже друге видання з портретом Січинського та ілюстрацією Діброви в’язниці, де сидів М. Січинський (5), “Що думають соціялісти?” М. Василенка і Р. Рабіва, переклад зладжений за Ч. Г. Кера (10), стор. 26, “Причта про воду”, переклад з англійського зробив Іван Савків (5). Всі ці видання великої вісімки появились перед і в 1911 році.

В роках між 1911 а 1918 була надрукована в “Робочому Народі” низка видань, які були оголошувані як видання “Книгарні Робочого Народу”, “поштова скринка 3658, стація Б”, Вінніпег. В пресі були оголошувані передусім такі публікації, як “Революція на острові Піктери” (10), “Царська Росія і українська справа” (50), “За землю і волю” (25), “Розвиток соціялізму від утопії до науки” (15), “Соціялізм і релігія” (15), “Відокремлення Галичини” (12), “Релігія розуму” (10), “Добробит” (10), “Історія червоного прапора” після Дж. Бенгама написав М. П.” (10), “Червоний Кобзар”, “Найкращі Пісні” (10), “Біблія капіталіста” (10), “Жінка і соціяльне питання” (10), “Історія дурної корови” або “Доля українця в Галичині” (10), “Кляси і суспільство” (10), “Українська справа під теперішню хвилю” (5), “Последне хождение Бога по землі або Бог на революції”, гумористична повість, одне з найбільших видань соціялістичного середовища авторства П. Крата на 151 сторінках.

Майже всі ці видання, з незначними вийнятками, були вишкільною, ідеологічно-політичною лектурою для читачів “Робочого Народу”. Деякі видання передруковувались зі сторінок “Робочого Народу” як “Кляси і суспільство”, “Філософія шту-

ки” тощо. На цій партійній азбуці виховувалась частина української канадської спільноти, яка під впливом цих видань постійно інтернаціоналізувалась в національному та становому відношенні.

Видання “Робітничого Слова”

Коли двотижневик “Свідома Сила” в Торонті замінено на “Робітниче Слово”, стали появлятися накладом цього часопису менші і більші брошурки соціалістичного змісту. В більшості є вони сьогодні книжковою рідкістю і їх заподаємо за пресовими оголошеннями, включаючи їхні ціни, як це ми робили і до цього часу. В 1916-1918 роках у видавництві “Робочого Слова” появилися: “Робітничі пісні, друге побільшене видання (10), “Земля і Чоловік” написав Б. Лойко а переложив Г. Мак (15), “Кому потрібна війна”, написав А. К., переклав І. С., “Соціалізм” — “Чим є і як його здійснити”, написав О. Америкер, переклав І. Стефаніцький (10), “Як мужик двох генералів вигодував”, написав М. Салтиків-Щедрин, переклав Г. Мак (5), “Кляси проти кляси”, автор Л. Мартов, переклав Т. Б. (5), “Боротьба о сонце” (3), “Фільософія штуки” Г. Тена, професора в Школі Красних Штук в Парижі, 1 часть, переложив Олександр Барвінський, стор. 119.

Накладом “Робочого Народу” появилася в 1916 р. теж праця д-ра Олександра Сушка п.н. “Міжнародний Соціалізм, його ідеологія, організація і цілі”. Було це ч. 11-те бібліотеки цього часопису.

Звичайно, заголовки цих видань говорять про їх зміст. В більшості—це ідеологічно-пропагандивна лектура. Замовлення на всі ці видання приймало “Робітниче Слово”, “поштова скринка 64”, Торонто. Поважна частина цих видань була передрукком циклю різних статей, які публікувались на сторінках “Робітничого Слова”.

РОБІТНИЧА КНИГАРСЬКА І ВИДАВНИЧА СПІЛКА

Досить багату видавничу діяльність розвинула була “Робітнича Книгарська і Видавнича Спілка” в Торонті, яка оголошувала в пресі наступні видання: “Дарвінізм”, 180 стор. (80), “Географія на українській мові” (80), “Перекази старинного сьвіта” (35), “Коли зійшло сонце” (30), “Про жіночу неволю” (30), “Початки українського соціалізму в Галичині” (25), написав Володимир Левинський, стор. 77, рік видання 1917, “Міжнародні революцій-

ні партії в ХІХ столітті (1815-1896), 65 стор. (25), рік 1918, “Незвичайні дива природи”, написав А. П. Нечаєв, 39 сторінок великої вісімки (20), 1919 р., “Як кров кружить в жилах і яка з неї користь” (15), “Попада в зільниці” (друге видання), (15), “Відроджене України” (10), “Як люди навчилися числити” (10), “Робітничі Пісні”, друге видання (10), “Вода в природі” (05), “Боротьба о сонце” (3), “Як мужик двох генералів вигодував”, пера М. Салтикова-Щедрина (друге видання). Було теж друге видання “Кляси проти кляси” Л. Мартова (5). Появилось теж видання “Земна куля”, а) переклад з польської мови зробив Ю. К., та “Чи їхати нам до Старого Краю?” Олекси Довбуша, 22 ст., 8-ка. В 1920 р. накладом і з друкарні “Робітничої Книгарської і Видавничої Спілки” став появлятися місячний журнал п.н. “Заморський Вістник”.

Повище вичислені видання мали кишеньковий формат і переважно були це мініатюрні видання. До більших публікацій цієї спілки належали “Перекази Старинного Світа”, пера д-ра Івана Демянчука, видані в 1918 р., 90 сторінок, ціна 35 ц. та “Еволюція в образах”.

Замовлення на ці видання принімала “Українська Книгарня” в Торонті, яка приміщувалася при 516 Квін вулиці. З винотованих повище видань є декілька, як це ми при деяких замічували, які були видані у Вінніпегу у видавництві “Робочого Народу”, а деякі з них нотовані як видання “Нового Світу” та “Робітничого Слова”. В деяких случаях важко устійнити, чи це перевидані речі, чи знова “Робітнича Книгарська і Видавнича Спілка” мала свій фінансовий вклад в тій самій публікації в іншому видавництві. Є ще така можливість, авторські і видавничі права були в тому часі трактовані дуже ліберально і видавництва перевидавали більш популярні брошури самі для себе. До таких видань належали передусім різні “пісні” та “робітничі пісні” в різних варіантах.

“Робітнича Книгарська і Видавнича Спілка” була заїнкорпорована в 1918 році і статутовим капіталом 40,000 дол. Спілкою управляли: Н. Мандрик, П. Шевчук, Н. Скалюк, С. Аронець і М. Яремійчук. Останній був головним управителем цієї спілки.

БІБЛІОТЕКА “НОВИЙ СВІТ”

Український схід Канади був багатий на соціалістичні видання. Окреме місце в цій ділянці належить Іванові Гниді з Монтреалу. В 1913 році він був ще друкарем “Робочого Народу” у Вінніпегу а вневдовзі після цього І. Гнида організував вже власне ви-

давництво “Новий Світ” в Монреалі, яке опублікувало низку дрібних брошур, що пропагувало соціалістичні ідеї. Під назвою “Бібліотека Новий Світ” випустило в світ ось такі видання, а які мали свої наступні порядкові числа: Ч. 1. “Червоний Кобзар” (збірник робітничих пісень і поезій), ціна 10ц., ч. 2. Е. Гуцайло: “Кінець світа” (10), ч. 3. “Наш Прометей”, “Збірка статей з нагоди сотих уродин Т. Шевченка” (10), ч. 4. “Червоний Кобзар”, друга збірка робітничих пісень і поезій” (10), ч. 5. Давид Едельштат—М. Подолянин: Американський робітник, сценічна картина з американського робітничого життя в трьох відслонах (10), ч. 6. “Робітнича читанка (15), ч. 7. П. Ляфарг: “Біблія капіталіста” (10), ч. 8. І. Г.: “Гори трупів і море крові та сліз” (5), ч. 9. І. Г.: “Золото і нужда в Америці” (5), ч. 10. Мей Вуд Саймонс: “Жінка і соціальне питання”, з англійського переклав Д. Б.

В пізніших роках у видавництві “Новий Світ” були опубліковані ще такі видання: В. Левицький: “Царська Росія й українська справа (50), “Ілюстрована робітнича читанка”, ч. II і III (35), О. Курцій: “Нарис передісторичних поезій з 32 образками” (40), В. Левинський: “Відокремлення Галичини” (12), “Інквізиційні суди з 11 образками” (12), Д. Бориско: “Соціалізм а релігія” (15), І Ван ден Брінк: “Важне питанє” (5). Крім цього Іван Гнида видав ще колекцію т. зв. “Переписних листків”, на яких виділи кличі-осуди соціальної нерівності, “Голод в робітничій хаті”, “Чорти проти війни”, а дальше, “Мені тринадцятий минало”, “Новий Світ” тощо. Поодинокі листи коштували по 3 центи а 100 штук за 1.35. В 1918 р. в “Новому Світі” появилася ще одна публікація “Як повстав світ” авторства В. Туша а в перекладі М. Стечишиного, з додатком “Старий завіт”. Були це критичні замітки з 22-ма образками. В тому ж році наслідком воєнних дій “Вільний Світ” заперестав свою діяльність. Відновлено її щойно по війні. В 1924 році, святкуючи своє десятиліття, видавці заподавали, що за десять років вони пустили в світ 23 видання, не включаючи сюди кількох календарів. Видавництво “Новий Світ” приміщувалось при 173 Кларк вулиці в Монреалі та мало поштову скринку ч. 1051. Душею цього видавництва був увесь час Іван Гнида, що був видним соціалістичним діячем Монреалю та автором кількох брошур. Випустив він декілька календарів-альманахів а в 1920 р. став видавати періодичний журнал “Новий Світ”, який однак довго не встоявся.

СПОРАДИЧНІ ВИДАННЯ

Серед численних видань піонерської доби стрічаємо деякі публікації, що їх важко категоризувати. Є це виняткові видання,

пов'язані з певними подіями або такими періодиками, яких життя було короткотривале. Сюди зачисляємо такі публікації, як "Алькоголь ворогом людства", 16 сторінкова брошура, що появилася накладом "Сошел Сервис Каунсил" в 1916 році. Варто зазначити, що в цьому виданні є відозва "Українського Комітету тверезости в Манітобі", яку підписали українські діячі різних політичних та релігійних переконань. Там вміщені ось такі підписи: о. М. Оленьчук, посол Т. Д. Ферлей, Я. В. Арсенчи, Е. Оробко, Іван Петрушевич, І. Марцінів, В. Казанівський, П. Барилюк, А. Кожанівський, Ів. Негрич, Й. Дима, М. Сарматюк, О. Боянівський, Ів. Угрин, П. Попіль, Д. Якиміщак, Ф. Боднар, П. Г. Войценко, О. Гикавий, д-р О. Сушко, д-р І. К. Паздрій, С. Г. Горбачевський, А. Каракоцьок, І. Зубачек, М. Пасічняк, П. Косович, Ів. Коцан. Публікація ця позитивна не тільки своїм змістом, але теж формою, бо це мабуть один із перших документів, де разом підписалися представники всіх українських середовищ.

Важко встановити, коли появилася "Український Співаник" в Едмонтоні (40). Там же теж побачили світ "Коляди і щедрівки" (20) та "Кроваві діаманти". Остання праця—це повість, що її написав Фон Ром, а переклав її Іван Яремко, перший редактор "Поступу" в Мондері. Мала вона 113 стор. друку, кишенивого формату, в ціні 35ц. Всі згадані видання появилися у видавництві часопису "Новини" в Едмонтоні.

До найпізніших видань цього видавництва належать оповідання Івана Франка, які появились в 1919 р. п.н. "Батьківщина і інші оповідання". Є тут також переклади І. Франка з творів таких письменників, як Пієтарі Певерінга та Бласко Іваньес.

Ідлива сатира появилася у Вінніпегу в 1910 році в зв'язку з приїздом митрополита А. Шептицького до Канади п.н. "Граф А. Шептицький в Америці". Її автор заховався під псевдонімом о. Іван Пафнуцій. Було це мініатюрне видання на 22 стор. (10). Зміст цієї сатири-пашквілю вказує, що видавцями й авторами її були люди зі соціалістичного середовища.

Накладом автора "Шріт" вийшло в 1911 з видавництва "Ранок" у Вінніпегу 16 сторінкове видання "Гостинець з Канади". Стиль писання підказує, що автором, правдоподібно, був Іван Бодруг.

До виїняткових видань треба зачислити в цій групі також два пастирські листи єпископа Никити Будки. Перший з них появилася у Вінніпегу 1913 р. п.н. "О потреби організації, 12 сторінок друку малої вісімки, з друкарні "West Canada Publishing Company". Дещо пізніше появилася друге звернення єп. Н. Будки п.н. "Лист Пастирський о 1600 літнім Ювилею наданої свободи Церкви", 15 сторінок і обкладинка, величини 6 на 8½ цаля.

Вийнятковим виданням був інкорпораційний двомовний (українсько-англійський) статут “Руської Греко-католицької Церкви в Канаді”, що його в 1913 р. реєстрував й опублікував єп. Н. Будка. Була це 20 сторінкова брошурка кишенивого формату.

У 1911 р., знову ж у Вінніпегу, була друкована на 8 сторінках 8-ки “Відозва до всіх Русинів-Українців” в справі збереження українського церковного обряду. Автором її був Т. Козаченко. В три роки пізніше появилось ще інше звернення такої самої книжкової величини, цим разом від Організації Українського Учителства (Ruthenian Teachers Association) “До Українського Учителства в Манітобі”. Звернення підписали В. Мігайчук та І. Рудачек.

В Саскатуні появилась в часі війни книжечка п.н. “Чого канадичець сподіється від ново-канадійця”. Видала її “Пресвітеріянська Церква Канади”.

Видання “Велика Європейська Війна”, ч. I, сторін 108 малої вісімки появилось з друку в 1914 році з видавництва “Війна”, яке приміщувалось при 860 Абердін Аве. у Вінніпегу. Хто персонально стояв за цим видавництвом, не відомо. Видання зладив “І. С.” а його ціна було 40 центів. Цікаво, що 10% чистого доходу з цього видання було призначено на “Фонд Визволення України”. З тексту видання виходить, що цю політичну публікацію випустив у світ “Союз Визволення України”, що ще в тому часі звав себе “Союз Освободження України”.

Священик Пантелеймон Божик видав своїм накладом в 1917 році 49 сторінкову книжечку п.н. “Правда и обмань”. Найбільше публікував своїм коштом Павло Крат. В Торонті випустив він 32 сторінкову сатиричну брошуру п.н. “Попадя в зільниці”, уживаючи при цьому своє псевдо “о. Проколулій”. Українська Книгарня в Брентфорді, Онтаріо, допомогла видати П. Кратові його 72 сторінкове видання “Коли зійшло сонце”. Згодом Павло Крат видав, правдоподібно своїм коштом, своєрідну психологічну студію українця й українського народу п.н. “Віджитки в людській натурі” або “Наука як пізнати себе, щоб стати дійсно людиною”. Праця ця малої вісімки на 69 сторінках появилась в Торонті, 1920. В тому ж році появилсь в Торонті збірник дрібних політичних розвідок п.н. “Наука робітникам”. В збірнику були праці Л. Толстого, як “Патріотизм і уряд”, П. Кралоткина—“Політичні права”, “Лад”, “Достаток про усіх”, Ж. Грва—“Конечність революції” та М. Бакуніна—“Завдання соціальної революції”, все разом стор. 99, ціна 30ц. Публікація появилась під кличами: “Руйнуючий дух з будуючим духом” та “Від кожного після потреби”.

“Підручник корисних фактів”—ще один унікат 1909 року. Це маленький кишеньовий календарець на 1910 і 1911 рік з історичними та статистичними даними та вільним місцем на записки т. зв. “Меморандум”, 32 сторінки. Коли цей календарець друкувався, Канада начислювала тоді тільки шість мільйонів населення. Календарець цей видала спілка “Alloway & Champion Steamship Agency”, 667 Мейн Стр., Вінніпег. Здогадуватись можна, що календарець цей зредагував Константин Генік, син Кирила, який був урядником в згаданій фірмі, а на якого названа фірма часто покликувалась у своїх оголошеннях.

Друкарня “Канадійська Нива” у Вінніпегу випустила в світ в 1909 р. в українській мові і доміняльного засягу “Статут Братства св. Тройці”—“релігійно-моральної просвіти при Православній Місії в Канаді”. Слово “руський” писалось в цьому документі через одне “с”, що тоді означало “український”. Цей 16 сторінковий документ малої вісімки є незаперечним свідком, що в початках в Канаді в деяких православних церквах панували українські впливи ²²⁾, які щойно пізніше приборкали батюшки русофільської орієнтації. Не виключне, що подібних друків-публікацій є значно більше, але час, який затирає сліди минулого, міг наложити тут свою всесильну руку.

Заховалося також одне видання “Загальної Книгарні” в Монтрелі з року 1913. Гриць Щипавка написав баладу “Про Микиту Хруня, як він жив і загинув” та назвав її просто “Хруніяда”. З “Хруніядою” мали появитися ще т. зв. “новомодні пісні, котрі можна було, як це замічують на титульній сторінці видавці, співати у великій пості, з легким або добрим сміхом”. На жаль, видавці не надрукували цих пісень, але на передостанній сторінці обкладинки замітили, що “новомодні пісні не появились тільки тому, що “одна ненаситна людина, довідавшись, що у нас ся друкують ці пісні і взяла закоперайтувала (значить, застерегла авторські права—М.Г.М.) і через се ми мусіли свій наклад знищити”. Які це були пісні і хто був їхнім автором зі сказаного не можна розібрати. Видання “Хруніяда” мало 16 сторін малої вісімки.

Вийняткове значення мали дві релігійні брошури, з яких одна появилася в 1908 році. Це праця місіонера священика Р. П. А. Деляре, який у французькій мові дав історичний нарис шкільного і церковного питання серед українських піонерів, зупиняючись зокрема над оформленням Незалежної Грецької Церкви та постійного ферментування в цьому середовищі. Цьому проти-

²²⁾ Копія “Статуту Братства св. Тройці” переховується в архіві автора.

ставив автор послідовний розвій Греко-Католицької Церкви під кермою архієпископа Лянжевена. Праця редемпториста о. Деляре давала досить обширний матеріал для франкомовного читача, який цілковито не був ознакочлений з українцями та українським питанням в Канаді. Це видання має окреме значення для історика українців Канади, бо схоплені в ньому факти з першої руки. Відомо, що о. Деляре (званий серед поселенців "о. Делярий") був одним з перших місіонерів на українських колоніях. Свою працю започаткував він осіннюю 1899 р.

Видання (48 сторінок малої вісімки) появилось в Квебеку накладом "L'Action Sociale (Limitée)" а повна назва цієї праці звучала: "Memoire sur les tentatives de schisme et d'hérésie au milieu des Ruthènes de l'ouest Canadien".

Друга релігійна праця—це "Короткий огляд системи Пресвітерської Церкви в Канаді", яка появилась в 1917 р. на 16 сторінках і давала у формі питань і відповідей стислі пояснення, "що то є пресвітеріанізм", його історичний розвій, як також практичні поради, як організувати церковні громади, оформляти їх провід тощо. Видання це появилось "за дозволом заряду Канадійських Місій і Суспільної Праці Пресвітерської Церкви Канади для поучення і управи місійних громад".

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Наукова Бібліотека друкувалась в роках 1918-1919 під редакцією та адміністрацією д-ра Олександра Сушка у Вінніпегу. Про це видавництво була мова в частині "Література" на стор. 189 цієї праці. Тут хочемо подати тільки деякі доповнення та уточнення. Вони стосуються передусім праці Івана Франка, яка появилась в "Науковій Бібліотеці" п.н. "Біблійне оповідання про сотворення світа в світлі науки", 118 сторінок звичайної вісімки і надрукована коштом Івана Ковалюка в 1918 році. Було переконання, що згадане видання це повністю перевидана студія Івана Франка, яка появилась в 1905 р. у Львові насамперед в "Новому Громадському Голосі" а опісля тамже окремою відбиткою. Були однак оправдані сумніви, чи назване видання "Наукової Бібліотеки" є автентичною працею Івана Франка ^{22а}). Важко було вирішити це питання а то тим більш, що Державне Видавництво Художньої Літератури в Києві, випускаючи в світ 20 томове видання творів Івана Франка в роках 1955 і 1956 не вклю-

^{22а}) Див. "Про маловідому працю Ів. Франка" І. Чайковського, 24 червня 1967, "Кан. Фармер", Вінніпег, "Самобуття Україна" ч. 4 і 5, 1967, Чикаго, як теж статтю А. Господина в "Канадійському Фармері", ч. 23, 1967, який оспориював автентичність праці І. Франка в перевиданні О. Сушка.

чило “Біблійного оповідання про сотворення світа в світлі науки” до згаданого збірника.

З бігом обставин авторові цих рядків вдалося роздобути кореспонденцію О. Сушка в справі цієї публікації, яка кидає досить світла, щоб розв’язати це питання. В 1918 році О. Сушко листувався з піонером Іваном Туркевичем та переконував його, щоб він вложив частину грошей на видання цієї праці. В одному з листів, на жаль без дати, він писав:

“Тепер я з тим більшою просьбою звертаюся до Вас, дорогий Приятелю, поратувати мене тими 500 долярами на видання Франкової книжки”...

Згодом, бо 30. червня 1918 р. Сушко вже повідомляв його так:

“До надрукування згаданої й відомої розвідки пок. Ів. Франка маю чимало “патнерів”...

В місяць пізніше, бо 2-го серпня О. Сушко доповняв в листі дальші дані про друк “Франкової розвідки”. Він писав:

“Тов. Княжевич, будучи у Форт Францис так заінтересував тамошних робітників моїми працями і плянами, що один з них приїхав до Вінніпегу і зложив до моїх рук суму 1000 (т. є тисячу) долярів і зобов’язався прислати і ще 600 на видання Франкової розправи про “сотворення світа в моїй перерібі” ²²⁶).

З останніх рядків листування так і видно, що видання О. Сушка “Біблійне оповідання про сотворення світа в світлі науки” не є працею Івана Франка а працею О. Сушка, який послужився до цього тільки працею І. Франка. Правдоподібно зробив він це тільки тому, щоб використати популярність імення великого вченого серед фармерства і робітництва і при його помочі поширити матеріялістично-соціялістичні ідеї, якими в тому часі горів О. Сушко, як теж придбати дещо гроша для самого видавництва. Вправді видавець О. Сушко в дечому облегує своє надужиття авторських прав І. Франка та його поглядів тим, що в піднаголовку до видання додавив він таку аднотацію: “Доповнив, додав пояснення, образки і мапу проф. д-р О. Сушко”. Тільки видобуття оригіналу праці І. Франка зможе виказати, на скільки О. Сушко спотворив твір українського Каменяря.

Видання “Наукової Бібліотеки були люксусово видані, друкувались, як засада, на доброму папері, мали низку добрих ілюстрацій, мап, також появлялись в твердій оцраві, чим основно вони різнились від інших видань того часу. Це були коштовні видання і саме тому важко їм було конкурувати з іншими значно

²²⁶) Листування між д-ром О. Сушком а Іваном Туркевичем переховується в архіві автора.

дешевшими. Ще одне цікаве явище, що кожне з видань “Наукової Бібліотеки” мало свого “фінансового співвидавця-фундатора”. Були ними робітники та фермери, які високо цінили вартість друкованого слова.

Наукова Бібліотека видала теж “Каталог видань Наукової Бібліотеки” і був це побіч каталогу “Руської Книгарні”, другий каталог українських книжок в Канаді, який появився в піонерській добі.

БІБЛІОТЕКА КАНАДІЙСЬКОГО ФАРМЕРА

Як ми це вже передше підчеркували, найбільш проявив себе в продукції друкованого слова Френк Доячек. Перебравши повністю “Канадійського Фермера” та маючи до диспозиції машини старої друкарні, яку перекупив від Якова Н. Крета, він мав всі об’єктивні можливості дати читачеві бажану книжку та багату продукцію. “Руську Друкарню” він переназвав на “Народню Друкарню” і в ній ще якийсь час друкував “Канадійські Вісті” та передруковував дещо популярнішого, що появилось було до 1914 року. Крім цього друкував він і нові речі. При кінці 1916 р. він започаткував видавати при “Канадійському Фермері” “Бібліотеку Канадійського Фермера”. Були це одноаркушеві або найбільш двоаркушеві видання поменшеної вісімки, вибагливо оформлені та зі значно кращим змістом, як це було досі з деякими виданнями в “Руській Книгарні”. Більшість з цих видань були передруки підвалів оповідань, розвідок та повістей, що циклями друкувалися в “Канадійському Фермері”. Можливо, що і звідси пішла назва “Бібліотека Канадійського Фермера”. Видання “Бібліотеки К.Н.” могли без труднощів конкурувати з іншими виданнями других видавництв, бо набір їх був вже вкалькульований при друку часопису, а для книжкової продукції він був вже безкоштовним. Випуски “Бібліотеки Канадійського Фермера” появлялися майже кожномісячно. В роках 1917-1918 появилися наступні видання: Ч. 1. “Наука і ціль життя” (19), ч. 2. “Національні відносини в Бельгії”, “Богдан Хмельницький в Галичині” (15), ч. 3. “Що кождий фермер повинен знати”, практичний підручник для кожного фермера (25), ч. 4. “Семен Палій герой українського народу—Побіда Хмельницького під Збарожем” (10), ч. 5. “У зарані слави, оповідання з життя українських князів” (15), ч. 6. “Борба світів”, фантастична повість (40), ч. 7. “Маруся” (25), ч. 8. “В неділю рано зілля копала” Ольги Кобилянської (75), ч. 9. “Як жив український народ” (15), ч. 10. “Природна метода лічення” (15), ч. 11. “Наука про народне господар-

ство” (60), ч. 12. “Герой капіталу” (30), ч. 13. “Дві могили”, оповідання з сибірського життя для молоді, приладив І. Королевський, стор. 32 (10), ч. 14. “Наука про народне господарство” М. Залізняка (60), ч. 15. “Як закладати читальні і вести бібліотеки і як повстало письмо”, стор. 29 (10), ч. 16. “Про Велику Французьку Революцію”, з образками (10), ч. 17. “Цариця і Весталька або живцем замурована”, з французької мови переклав Іван Остап, стор. 73 (25), ч. 18. “Любов” Л. Н. Толстого (10), ч. 19. “Латачки” (30), ч. 20. “Розвій поглядів на вселенну” (40), ч. 21. “З філософії політики”, наукова розвідка (60), ч. 22. “Борба українського народу за волю і незалежність” (огляд подій за рр. 1918, 1919, 1920), написав В. Долинський (150), ч. 23. “Боги жадуть крові”, написав Анатоль Франс а з французької мови переклав О. Пащук (1.00).

ІЛЮСТРОВАНА ШЕВЧЕНКІВСЬКА БІБЛІОТЕКА

В 1918 р. накладом “Руської Книгарні” появилася “Кобзар” Т. Г. Шевченка, а був це повний передрук видання Товариства “Прогресу” у Львові. “Кобзар” начислював 560 сторінок друку з 53 ілюстраціями та портретом Т. Шевченка, ціна його була 1.50 а в оправі 2.00. При друкуванні “Кобзаря” видавці влаштувались в той спосіб, що роблено окремі відбитки поодиноких поем Т. Шевченка і таким чином постала “Ілюстрована Шевченківська Бібліотека” в 24 книжечках. Ціна 24 брошурок виносила стільки саме, що ціна цілого “Кобзаря”. Вигода була в тому, що їх можна було масово поширювати, бо одна брошура не коштувала більше як 10 центів. Понище подаємо назви 24 випусків:

Ч. 1. “Причинна”, з 2-ма малюнками і портретом, ч. 2. “Катерина” з 3-ма малюнками і портретом, ч. 3. “Тополя” з 1-им малюнком і портретом, ч. 4. “Гайдамаки”, з 15-ти малюнками і портретом, ч. 5. “Черниця Марянна”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 6. “Утоплена”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 7. “Гамалія”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 8. “Сова”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 9. “Єретик або Іван Гус”—з 1-им малюнком і портретом, ч. 10. “Невольник”, з 2-ма малюнками і портретом, ч. 11. “Наймичка”, з 2-ма малюнками і портретом, ч. 12. “Відьма”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 13. “Княжна”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 14. “Москалева криниця”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 15. “Варнак” з 1-им малюнком і портретом, ч. 16. “Татарівна”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 17. “Марина”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 18. “Сотник”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 19. “Петрусь”, з 1-им малюнком і портретом, ч. 20. “Тарасова ніч, Іван

Підкова, Перебендя”, з 2-ма малюнками і портретом, ч. 21. “Русалка”, Як би тобі довелося”, з 2-ма малюнками і портретом, ч. 22. “Назар Стодоля”, з 2-ма малюнками і портретом, ч. 23. “Збірник дрібних віршів”, з 7-ма малюнками і портретом, ч. 24. “Збірник дрібних віршів, про Україну та козацтво, з 4-ма малюнками і портретом.

МАСОВІСТЬ КНИЖКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Українська книжка в часі Першої світової війни мала великий попит в Канаді. Причини цього частинно ми роз’яснили передше, а даліше роз’яснює оголошення самої “Руської Книгарні”, яка оголошуючи свої видання, заподавала таке: “Зі старого краю книжок тепер нема, “Руська Книгарня у Вінніпегу є одинока на цілу Канаду і Злучені Держави, що має ще багато книжок, а що місяця виходить з друку 5 до 10 нових видань”²³⁾. Була ще інша причина в попиті української книжки. Український піонер, коли отрася зі своїх перших піонерських клопотів, виявляв заінтересування культурно-освітнім життям та поглибленням свого знання при помочі не тільки часопису, але теж і книжки. Ці дві основні причини зумовили поживавлення видавничої діяльності “Руської Книгарні”, яка кожного місяця випускала у світ декілька нових видань, передруковуючи власні свої або видання з Європи. Тому, крім серій “Бібліотеки Канадійського Фармера” та “Ілюстрованої Шевченківської Бібліотеки”, побачила світ накладом “Руської Книгарні” низка видань, що своєю кількістю в сторінках, назвах і тиражі перевищали всі інші видавництва українських книжок в Канаді. На наступних сторінках ми спробуємо категоризувати цю масову продукцію “Руської Книгарні” в таких ділянках, як видання історичного та географічного змісту, популярно-наукові видання, театральні підручники, книжки релігійні тощо. Найчисельнішою ділянкою являються однак белетристика.

Повісти, оповідання, поезії, казки, байки, гуморески

Красне письменство завжди мало попит на масового читача. “Руська Книгарня” присвячувала цій ділянці багато своєї уваги і тому видавничі підсумки цієї ділянки в часі світової війни більш чим імпонуючі. Ці підсумки робимо в поазбучному порядку після назв творів. Транскрипція назв творів згідно з оригіналом. Вони такі:

²³⁾ Календар “Канадійського Фармера”, 1917, стор. 158.

“Абу-Касимові капці” (30), “Амалюнга, або дочка дебрів” (друге видання, 20), “Американські трости і інші оповідання” (15), “Асирийський цар Асархадон і Чортова коршма” (10), “Алі Баба” (20), “Байки і Казки”, часть I. (20), “Байки і Казки”, II. часть, (20), “Байки небилиці” (10), “Батько зачумлених” (10), “Без Бога на світі” (20), “Біля машини” В. Винниченка (10), “Блискивиці”, Мих. Яцків (50), “Борба світів” (40), “Барвара Убрик” (40), “Веселі Вірші” Ст. Руданського (55), “Веселий оповідач” (25), “Весела книжочка для сумних людей” (35), “Весела розвага”, збірка (20), “Весела читанка” з образками (15), “Вірна пара” (10), “Вибір з творів О. Ю. Федьковича” (10), “Вибір поезій” І. Франка, менше видання (10), “Вибір поезій” І. Франка, більше видання (35), “Від себе не втечеш” (15), “Війна мужика з заяцем” (5), “Вільний чоловік і інші оповідання” (40), “Вічний Жид, родом з Єрусалима” (10), “В святини” (10), “В часи війни” (40), “В тумані”, оповідання (20), “Гайдамаки” Т. Шевченка (25), “Галицькі анекдоти” (10), “Галка смерти”, воєнне оповідання (5), “Історія о терпеливій Олені” (друге видання) (20), “Герой капіталу” (30), “Гостинець з Канади” (друге видання) (10), “Грішники”, повість-роман (80), “Грішниця”, оповідання (5), “Гуморески” Аверченка (15), “Гумор і сатира” (20), “Два брати”, з байок братів Грімів (15), “Дві долі”, повість (40), “Дві могили”, оповідання (10), “Добрий інтерес” (10), “Доля галицького сироти” (10), “Доля України”, поезії (35), “Доч Пилата” (5), “Для Всіх” (25), “Дрібні оповідання” (10), “Думи і пісні” Т. Шевченка (25), “Думи-квіти” (25), “Дяк”, оповідання М. Вовчка (20), “Евстахій”, повість з перших віків християнства (30), “Єлисавета, мучениця на австрійському престолі” (60), “Єзуїтська Преподобниця” (25), “Жіночий язик” (15), “Жите” (15), “Жнива доспіли”, поезії (5), “Жовнір-Оферма”, оповідання (10), “Жовнірські оповідання” М. Яцкова (20), “Збірка оповідань” (20), “Збірка повістей” (10), “Збірка повісток” (10), “Збірник байок для дітей” (25), “З кого ся насмівують, з того люди бувають” (15), “З ласки родини”, А. Чайковського (1.50), “Злочин і злочинці” (5), “З Маркіянових днів” (10), “Знане житя” (30), “Золота книжочка для старих і молодих” (30), “З ріжних нив”, оповідання (15), “Іван з Буджака” (5), “Іван Коновченко”, історичне оповідання (20), “Іван Франко”, біографічно-літературний нарис (20), “Із зьвірячого царства” (20), “Ілюстрована збірка оповідань” (20), “Інститутка”, оповідання М. Вовчок (15), “Історія про малого Пилипка” (20), “Історія про сироту Івася” (20), “Історія о Золотокрилім Лицарю” (10), “Історія о терпеливій Олені” (друге видання) (20), “Казка про Івана царевича та вов-

ка” (15), “Казки братів Грiмiв” (25), “Казки” В. Гауфа, з малюнками (25), “Казки про Жидiв” (друге видання) (10), “Казки про Циганiв” (10), “Казки сучаснi” (10), “Кайдашева сiм’я”, повiсть (60), “Канадiйськi оповiдання” (третє видання) (15), “Каравана”, оповiдання (30), “Кармелюк”, “Нивiльничка” (20), “Князь i жебрак” (50), “Козацька пiмста” (30), “Коли лекше буде?” (друге видання) (15), “Конець Титанiка” (40), “Крим”, оповiдання (25), “Крoвавi дiяманти”, роман (35), “Легенди i оповiдання” (15), “Лис Микита”, поема I. Франка, брошурована (50), оправлена (65), “Лист з пекла” (15), “Листи Штiфа Табачнюка” (10), “Лови”, оповiдання (5), “Людоiди i иншi оповiдання” (25), “Любов” Л. Толстой (10), “Малi герої”, з житя дiтий (25), “Мандрiвки шляхтича Чванькiвського (50), “Марiя” збiрка оповiдань (10), “Маркiян Шашкевич” (30), “Маруся”, повiсть Квiтки-Основяненка (25), “Маска. Краса”, оповiдання (10), “Мелянхолiйний валець”, новеля (15), “Мiсяць свiдок i другi оповiдання” (20), “Морськi огнi” (5), “Молодий вiк” (40), “Мужицькi оповiдання” (10), “На Вовчому хуторi”, оповiдання (5), “Народнi казки”, 2 частини (40), “На народнiй роботi (10), “Напад на Сiч” (5), “На прiчках”, оповiдання (15), “Наречена”, роман (15), “На филях любови”, поезiї (10), “На чужинi”, оповiдання (15), “Наш Прометей” (40), “Некультура” (15), “Невинна”, гумористичне оповiдання (10), “Нелло та Патраш” (25), “Не любо—не слухай, брехать не мiшай” (20), “Не роди ся красний, але щасний” (20), “Нетри”, казки з малюнками (25), “Нещасне кохане”, повiсть (10), “Нiч перед Рождеством” (20), “Нiс”, гумористичне оповiдання (10), “Нова Геновефа, для Гореслава” (друге видання) (25), “Новi часи, iлюстрована збiрка (15), “Оборонець проститутки” (5), “Олекса Довбуш” (10), “Оповiдання з вiйськового житя” (15), “Оповiдання про сорок розбiйникiв” (20), “Оповiдання про монаха силача” (15), “Оповiдання для дiтей з образками” (25), “Оповiдання” Максима Горького (25), “Оповiдання” Олекси Стороженка (15), “Опришок i другi оповiдання” (20), “Оригiнальний чоловiк” (25), “Петрiї i Довбушики” (80), в полотнянiй оправi (1.10), “Печера пустинника Ананiї” (25), “Пiд прапором свободи” (30), “Пiд шум млинських колiс” (20), том другий (25), “Пiсьнь про сокола” (5), “Плаваючий остров” (10), “Повна збiрка вiршiв” Ст. Руданського (55), “Повний мiх сiм’иху” (25), “Покуса i иншi оповiданя” (10), “Полонений на Кавказi” (15), “Починок”, оповiдання Б. Лепкого (15), “Правда про Антихриста” (25), “Премудрий Соломон” (10), “Пригоди наймолодшого брата” (15), “Проклятий цiсарський рiд, 4 частини (2.00), “Притча про садiвника та иншi” (40), “Провидiне Боже

все чуває” (друге видання) (25), “Про жите Тараса Шевченка” (15), “Про Чуда Сьвятих” (друге видання) (10), “Прокляті руїни і їх духи” (15), “Промови, деклямації і желаня” (10), “Про Оси-па Юрія Федьковича” (15), “Пророцтва Михальди” (20), “Про Шевченкові твори” (5), “Пустельник з Путни” (25), “Пятьдесять-літне подруже (10), “Рай і поступ”, М. Драгоманов (40), “Різдвяна ніч”, оповідання Гоголя (20), “Рідні струни” (5), “Ріта”, мандрівна співачка (10), “Розбійник Кармелюк”, 6 томів (2.40), “Розмова піяка з горівкою” (5), “Роки жури”, спомини матери (10), “Рускій цар” (5), “Русалка” (15), “Сьвітлові байки в оповіданях” Ст. Руданського (15), “Сьвят-вечір”, оповідане і колядки (10), “Сьвято весни і інші оповідання” (20), “Серце не навчити” (10), “Сестра. Козачка. Чумак” (15), “Сила і краса” В. Винниченка (25), “Сільська вчителька” (10), “Сіра кобила” (5), “Страшна Пімста” (20), “Славні пророцтва Михальди”, побільшене видання” (30), “Сьміх і жарти”, збірка віршів (40), “Сонник” (40), “Сон. Одарка. Чари. Ледащиця” (15), “Сорокаті штани і інші” (25), “Сповідь бувшого царя” (25), “Співи крізь сльози”, поезія (25), “Суд Чотирох” (40), “Сумна казка і інші оповіданя” (10), “Тарас Шевченко. Про жите великого поета” (20), “Тарасові поминки” (15), “Товариська ворожба” (15), “Три княжевичі і чарівна птиця” (10), “Триста пятьдесять загадок і відгадок” (15), “Торбина сьміху та мішок реготу” (25), “У зарані слави” (15), “Хмари-чари, жарти і не-жарти” (15), “Хрунь і чорт” (15), “Цариця і Весталька” (25), “Чернича Республіка” (10), “Через кордон” (15), “Чому люди задурманюють ся” (10), “Чорна Рада”, П. Куліш (60), “Чорний кіт”, з англійського (10), “Чудна катаринка” (10), “Чутлива совість. Татко” (15), “Шевченко і його Україна” (15), “Що стало ся з Рудольфом” (60), “Як Іванко зробив чудесне судно” (10), “Як королевич воював із чортом” (15), “Як львиця виховала царського сина” (20), “Як мене вибирали дружбою” (10), “Як Мошко вийшов на спілці з Грицьком” (10), “Як мужик ходив до царя правди шукати” (15), “Як царевич літав до царівни” (10), “Які є люди на землі” (40), “Ялинка і інші оповіданя” (10), “Ярмарок в Сорочинцях” (15), “Ювилейна збірка статей про Тараса Шевченка” (25).

В цій ділянці великим попитом втішались Таємничі пригоди Шерльока Гомлса, найславнішого детектива”. Сюди належали: “Джентелмен-вломник” (15), “Тайна графині Кастельон” (15), “Трагедія дідички” (15), “Чорт із Семфорт Сакко і Сини Шіви” (15), “Чудодій Рікардо Сакко і Сини Шіви” (15).

Подаючи список виданої белетристики накладом “Руської Книгарні”, впадають в очі передусім дрібні речі, але є між ними

твори Т. Шевченка, І. Франка, Ст. Руданського, М. Вовчка, О. Стороженка, В. Винниченка, А. Чайковського, М. Коцюбинського, М. Шашкевича, М. Яцкова та інших. В часі Першої світової війни "Руська Книгарня" видала понад 220 назв повістей, оповідань, казок, байок, гуморесок та поезій.

Підручники театрального мистецтва

Майже кожна українська оселя чи українське скупчення по містах змагали до того, щоб мати в себе читальню або народний дім. Читальні та народні доми в часі піонерської доби були повні культурно-освітнього життя. Майже при кожній культурно-освітній установі був аматорський театральний гурток. Такі гуртки потребували театральних штук і цьому старалася зарадити "Руська Книгарня". Коли не стало театральних підручників з краю, "Руська Книгарня" стала передруковувати старокраєві видання і в цьому відношенні згадане підприємство має великі осяги, бо випустило в світ понад 50 різних театральних штук. Є тут драми, м'єльодрами, трагедії, сценічні картини, а найбільше комедій, бо останні завжди були найбільшою атракцією для глядачів. Їх теж найлегше було ставити. При цьому хочеться і доцільно замітити, що інші видавництва, про які була мова передше, майже не цікавилися цією ділянкою і нічого з цього не публікували. В цьому відношенні "Руській Книгарні" припадає передове місце та єдина заслуга в ширенні театральних книг. Ось список театральних штук "Руської Книгарні" в піонерській добі:

"Американець", веселий образ з життя народу зі співами в 3-ох актах (15), "Американський робітник", сценічна картина з американського робітничого життя в 3-ох відсловах (10), "Американський шляхтич", образ з життя українських робітників в 3 актах (30), "Блудний син", образ життя наших виселенців в Америці в 4 актах (25), "Бондарівна", драма в 4 діях, а 5 відслоненнях (20), "Вертеп", сценічна картина для колядників (5), "Виворожила" (10), "Вихованець", народна комедія в 3 діях зі співами і танцями (25), "Власна хата. Прольог" (10), "В неволі темноти", комедія в 3 актах (25), "В тінях Рождественської Ночі" (25), "Гостина св. Николая", в 4 відслонах (10), "Дай серцю волю, заведе в неволю", драма в 5 діях а 6 відслонах (40), "Два домики і одна фіртка", комедія в 1 дії (15), "Душогубки" (30), "Живий труп", драма в 6 актах (30), "Жидівка вихрестка", драма в 5 діях (50), "Запорожець за Дунаєм", оперетка в 3 діях з хорами і танцями (25), "Зоря нового життя", комедія в 4 діях (30), "Замра-

чений Сьвіт” (50), “Іцко-сват”, комедія в 1 дії (10), “Капраль Тимко, або що нас губить”, народна м'єльодрама в 5 актах (20), “Капраль Тимко” і ноти до співів (2,00), “Княгиня-Любов”, старо-українська драма-дума в 3 діях (15), “Комедія про чоловіка” (15), “Мати наймичка”, драма на 4 дії (25), “Мужики аристократи”, народний образ в 2 діях (15), “На верххх”, рождественна фантазія” (5), “На відпуст до Київхх”, комедія в 3 діях (30), “Наймичка”, драма в 5 діях (35), “Наталка Полтавка”, опера в 2 діях (20), “На тихі води, на ясні зорі”, 4 дії, 7 відслонень (25), “Невольник”, драма зі співами і танцями в 5 діях (15), “Не клени”, образ з життя народа в 1 акті (10), “Нові заручини і нова сватьба”, сценічний образець (10), “Ой не ходи Грицю та на вечерниці”, народна драма зі співами і танцями (30), “Ох, не люби двох”, оперета в 3 діях (25), “Пекло в хаті” в 1 акті (15), “Пімста за кривду”, драма в 5 діях, 6 відслонхх, зі співами і танцями (30), “Рожденственська Містерія”, драма з Нового Завіта (25), “Сатана в бочці”, комедія зі співами о 1 акті (10), “Розладе” (40), “Свекруха”, комедія в 3 діях (25), “Сьвідки”, сценічний жарт на 1 дію (20), “Сирітський Сьвятий Вечер” (15), “Соколики”, комедія в 4 діях (35), “Страйк”, сценічний образ в 3 діях (20), “Тато на заручинах” в 1 дії (10), “Терновий Вінок” (передрук) (40), “Убійники” (25), “Украдене щасте”, драма в 5 діях (25), “Монольоги”, книжечка I. (друге видання) (20), “Монольоги”, книжечка II. (друге видання) (20).

Музикальна Бібліотека

В читальнях і народних домах працювали теж хорові мистецькі одиниці. Вони теж потребували репертуару для своєї діяльності. В музичних публікаціях були часом заінтересовані також згадувані вже аматорські гуртки. При церквах були окремі парохіяльні хори тощо. При вечірних та суботніх школах були охочі вчитися музики, піано, гри на скрипці та інших інструментах. Були денде шкільні хори, а вже амбіцією кожної української приватної школи було поставити в році один чи більше концертів. До 1916 року навчалися українських пісень і в публічних школах. До всіх цих чинностей треба було нот, партитур та співаників. І на цьому відтинку “Руська Книгарня” не була байдужа. Цю потребу вона єдина використала і видала десятки нот для сольо, дуетів, хорів тощо. Найбільш популярними були такі співаники, якими користувалися не тільки аматори, але цілий загал. Добрий десяток співаників появилися на складом “Руської Книгарні”. Вони так зареєстровані:

“Вічевий співаник” (5), “Воєнні пісні” (15), “Коломийки, думки, шумки” (10), “Найкрасші народні дівочі пісні (25), “Народні, колибельні пісні” (друге видання, 10), “Новий збірник народних пісень, дум, думок, коломийок і пісень весільних (25), “Нові пісні з старим кінцем” (друге видання) (25), “Перша ластівка українських пісень для молодіжи” (30), “Січковий співаник” (25), “Українські пісні, патріотичні, січові, любовні, коломийки і думки” (25), “Український співаник”, брошурований (40), опрацьований (60), “Українсько-сокільський співаник з нотами” (60).

“Руська Книгарня” видала низку партитур на мішані хори, мужеські хори, діточі хори, церковні хори. Своєю чисельністю перше місце займають мішані хори. Сюди належать такі партитури:

М. Білянський: “Послання Т. Шевченка” (40), М. Білянський: “Співацька добраніч” (75), І. Воробкевич: “Огні горять”, розписано на 4 голоси (1.25), Гр. Давидовський: “Бандура”, розписано на 4 голоси (1.25), Гр. Давидовський: “Україна”, зі солями (1.00), О. Кишакевич: “Не плакати нам” (35), Ф. Колесса: “Вулиця” (75), Ф. Колесса: “Наша Дума. Українські народні пісні” (1.50), С. Людкевич: “За тебе Україно і для України живем” (75), Петрашович: “Думки народні на угорській Русі”, два випуски (30), Д. Січинський: “Дніпро реве”, з аком. піяно (75), Д. Січинський: “Лічу в неволі” (1.25), Штрох: “Глибоким сном”, сопрано сольо, хор мішаний (75).

Друге місце що до чисельности займали партитури на мужеські хори, як:

І. Біликовський: “Гамалія”, розписано на 4 голоси (75), М. Вербицький: “Завіщане Т. Шевченка”, розписано на 4 голоси (50), М. Кропивницький: “Де ти бродиш моя доле”, дуєт з опери “Вій” для тенора і барітона (25), І. Лавровський: “Осінь”, розписано на 4 голоси (20), О. Нижанковський: “Гуляли”, розписано на 4 голоси (30), Д. Січинський: “Січ в поході” (30), Я. Ярославенко: “Стяг” (40), Я. Ярославенко: “Фіналь” (40).

До двох повищих категорій видань можна ще зачислити такі публікації “Руської Книгарні”:

“Самоучок”. Методичний підручник для науки нотного співу (75), “Перший Альбом українських пісень на мішаний хор” (60), “Другий Альбом українських пісень на хори мішані, мужеські і сольові” (75), “Третій Альбом українських пісень на хори мішані, мужеські і сольові” (75), “Четвертий Альбом найкращих українських пісень для хору мужеського, мішаного і сольового” (1.00), “Перший збірник 50 найдобріших українських пісень

для сольового співу (65), “Текст до сих пісень в окремій відбитці” (20).

Видала “Руська Книгарня” два співаники для діточих хорів. Це “Повний співаник для шкіл народних, часть I. і II. (60) редакції І. Воробкевича та “Шкільні пісні” І. Копка (20). Церковні хори також користувалися виданнями “Руської Книгарні”, як “Служба Божа—Ц Дур” М. Білянського (2.00), “Колядками на хор мішаний”, 35 пісень (1.50), та піснею Кириловича “О, Мати Божа, Мати Єдина”.

Значно більше видала “Руська Книгарня” нот для сольо і на фортепіано, як:

М. Вербицький-Ярославленко: “Ще не вмерла Україна”, народний гимн (35), Дюбюк: “50 українських народних пісень з легкими варіаціями” (1.75), В. Заремба: “Сонце низенько, вечер близенько”. Думка (75), “Збірник 50 найгарніших українських пісень на піано-сольо” (60), В. Зентарський: “Українська Шумка” (50), М. Лисенко: “Засвітали козаченьки” (50), Я. Лопатинський: “Позір” (50), Т. Монюшко-Вольф: “Козак” (75), П. Ніщинський: “Закувала та сива возуля” і “Хор парубків з оперети “Вечорниці” (50), В. Присовський: “Українська Думка” (65), Я. Ярославленко: “Ми Гайдамаки” і “Ви хотілиб спинить?” (50), Я. Ярославленко: “Народний марш” (50).

Для скрипаків був призначений: “Збірник 50 добірних українських пісень на скрипку або мандоліну” (50), та “Самоучитель в українській мові. Найлекший спосіб виучити ся самому грати на скрипці без помочи учителя” (1.25).

Були окремі партитури ще для сольо і дуєтів. Вони такі:

Бонковський: “Карі очи” (25), М. Вербицький: “Не чужого ми бажаєм”, дуєт (60), М. Лисенко: “Гетьмани, гетьмани” (40), М. Лисенко: “Ой Дніпре, мій Дніпре” (40), М. Лисенко: “Якби мені, мамо, намисто” (35), О. Нижанковський: “Люблю дивитись” (60).

Наукові видання

Досить поважну позицію у видавничій діяльності “Руської Книгарні” творили видання, що їх зачислятимемо до наукових видань. Сюди входять передусім видання з ділянки історії, географії, які, до речі, займають передове місце в цій групі. Знову подаємо їх в поазбучному порядку:

“Богдан Хмельницький в Галичині” (15), “Відокремлене Галичини” (10), “Відроджене України” Д. Сьвітовик (10), “Вільна Україна” М. Грушевський (25), “Ганьман Мазепа” (25), “Геогра-

фічне положення Злучених Держав” (10), “Заборона українського слова в Росії” (25), “За вольности України” (5), “З філософії політики” (60), “Ілюстроване українське письменство” (35), “Історія заложення Злучених Держав Північної Америки” (15), “Історія України-Руси” О. Барвінського (40), “Коротка Історія Руси” (10), “Короткий огляд українського письменства” (30), “Малі козаки”, оповідання (15), “Марта Борецька”, історичне оповідання (25), “Національні відносини в Бельгії” (15), “Образки з громадянського і письменницького розвитку Русинів”, часть I. (75), часть II. (90), “Опис рідного краю” (20), “Про старі часи на Україні” М. Грушевський (40), “Про українських козаків, Татар та Турків” (25), “Про Христофа Колоюмба” (15), “Револуція в Росії від 1861 р.” (15), “Розвій Поглядів на Вселенну” (40), “Росія й Україна” (15), “Російська Україна та її відроджене” (15), “Русини а Москалі”, друге видання (15), “Семен Палій” (10), “Українці як народ” (5), “Чи має віджити історична Польща” (10), “Як визволились лівнічні американські держави” (15), “Як жив український народ” (15), “Який був лад в Афинській державі” (10), “Як люди живуть в Норвегії” (20).

Окрему групу становлять видання з господарства, природознавства, медицини, гігієни. Сюди належать:

“Алькоголізм. Про шкідливість лікерів” (20), “Вступ до метафізики” (30), “Гипнотизм і сугестія” 2 части (40), “Домашня кухня” (75), “Домашня птиця” (15), “Вода в природі” (20), “Домашній лікар” (75), “Еволюція” (1.25), “Жителі Марса” (10), “Золото, як його добувають” (15), “З життя первісного чоловіка і сучасних дикунів” (35), “Клопіт у селі Білашівці” (5), “Конець світа” (10), “Невидимі вороги та друзі наші” (5), “Огонь на услугах чоловіка” (15), “О підземних скарбах” (25), “Пити чи не пити” (10), “Поміж землею а небом” (10), “Порадик для женщин” (15), “Порадик гігієнічно-лікарський” (50), “Порадик лікарський в наглих випадках” (20), “Природна метода лічення” (15), “Про алькоголь” (15), “Про алькоголізм” (5), “Про воздух” (15), “Про землю, сонце і звізди” (друге видання) (40), “Про конець світа” (15), “Про полові справи” (30), “Про пошести або лихі хороби” (5), “Про пустині, з ілюстраціями” (10), “Проти алькоголю” (20), “У сніговому краї, про Ескімосів” (10), “Щасте, здоровле, маєток” (10), “Що треба знати молодим про алькоголь” (10), “Під землею. Оповідане про майни” (15), “Які то є люди на землі” (40), “Як машина говорить” (5).

Релігійні видання

Впадає в очі велика кількість видань “Руської Книгарні”, яких

тематика пов'язана з питаннями релігії, молитвою, церковними обрядами, церковними піснями тощо. Передусім видані були тут різні молитовники, як "Ангел Хоронитель", "Да святиться імя Твое", "Дорога до неба", "Дорога життя", "Покарм душі", "Помилуй нас, Боже". Всі ці молитовники були в різних оправах і їх ціни порівняльно з іншими виданнями, як на ті часи, були дуже високі, бо найтанщий коштував 75 центів.

Крім молитовників були теж книжки до церковних відправ: "Апостоли і Євангелія на неділі і празники цілого року" (50), "Велика Біблія" (1.50), "Любим Ісуса—книжочка до набожества на перші п'ятниці або неділі місяця" (50), "Молебень на май до Пречистої Діви Марії" (5).

Була також видана низка церковних пісень, які теж вносимо до цього загального реєстру. Ось вони:

"Ангельський хор", збірник під ноти, часть I. (20), "Ангельський хор", часть II. (5), "Збірник найкрасших пісней церковних" (15), "Ілюстрована збірка коляд церковних з додатком Колядок і Щедрівок чито народних" (15), "Коляди і Щедрівки на Різдво Христове і Богоявлене" (20), "Церковні пісні з нотами" (50), "Коляди з нотами" (60), "Служба Божа, з додатком пісень на мішаний хор" (1.50).

Серед релігійних видань окрему категорію становили "Книжки до побожного читання", як це в оголошеннях заподавали видавці. Конфесійно вони були різні і видавці сюди включали: "Баптисти і їх віроучене" (25), "В Сьвятій Землі". Описав, що звидів і бачив Павло Скалюк" (10), "Вірність пастирська Ісуса Христа" (5), "Де любов, там і Бог" (15), "Де знайти правду" (20), "Закон Єзуїтів" (35), "Історія Біблійна Старого і Нового Завіта" (45), "Історія Біблійна" (60), "Катехизм для укр.-католических дітей в Америці" (25), "Лист Божий" (10), "Лелія Ізраїля, або жите Пречистої Діви" (50), "Серце чоловіка святиною Бога, або осідком діявола" (15), "Христос охотно приймає грішника" (друге видання) (10), "Чи чоловік має душу" (10), "Євангельська віра в старій Англії" (5), "Історія про дівчину сироту та її пригоди" (40), "Іван Гус, чеський мученик" (1.50), "Збірка головних річий з Сьвятого Письма" (10), "Катехизм для дітей" (5), "Коротка історія церкви" (25), "Наше жите і його кінець" (20), "Про римського Антихриста" (25), "Підстава християнської віри" (25), "Правовірний католик" (10), "Смерть за правду" опис про Івана Гуса (10), "Чого учив Христос?" (друге видання) (15), "Чи чоловік має душу" (10).

Публіцистичні видання

В протизвагу до релігійних видань була окрема група видань, яку "Руська Книгарня" звала "книжками поступовими". В більшості це видання матеріалістичного світогляду і соціалістичної течії, яка в тому часі мала багатьох визнаців серед піонерської маси. Щоб заспокоїти заінтересування цього відтинку спільноти, появились численні брошури, які або заперечували релігію або були до релігії повністю індеферентні. Сюди видавці зачисляли:

"Боротьба о сонце" (10), "Важне питанє" (5), "Віра і громадські справи" (5), "В часи війни" (40), "Галицькі погроми" (10), "Демократична республіка" (10), "Діявольська справа" (25), "Експропріяція" (20), "Жінка і соціяльне питанє (друге видання) (10), "Земля і чоловік" (15), "Золото і нужда в Америці" (5), "Карл Маркс, його жите і наука" (15), "Комуністичний маніфест" (25), "Лубенський монастир" (10), "Нарис передісторичних подій" (40), "Народна справа і попи" (друге видання) (5), "Народність і її початки" (друге видання) (25), "Наука а народ" (10), "Початки релігії" (друге видання) (20), "Притча про воду" (5), "Хитра механіка" (15), "Чому жінки жадають політичних прав (друге видання) 15), "Що таке поступ" (25), "Як повстав сьвіт" (20).

Шкільні підручники

Коли Манітобський уряд Т. С. Норіса зліквідував навчання української мови в публічних школах в 1916 році а на площі Манітобської легіслятури були спалені англійсько-українські шкільні підручники, "Руська Книгарня" використала цей момент і в короткому часі появился "Буквар для шкільних дітей" (25), а дальше "Читанка Шкільна, часть II (30), "Читанка Шкільна", часть III (50), "Буквар з рахунками" (30), Методична Граматика української мови" в опрацюванні В. Коцовського й І. Огоновського (40), "Книжочка Рахункова" (30), "Повна Українська Граматика" Смаль-Стоцького (1.50), "Руська правопись зі словарем" (60), "Українсько-англійський словарець (50), Українсько-англійський словарець", кишеньковий (1.00), "Українсько-англійський словар великий" (2.00).

При виданні цих підручників видавці писали: "Рідний наш край обхопила пожежа війни. Книжок звіттам дістати годі а навіть нема надії, щоб в сім напрямі наступила скоро зміна. Щоб наші українські діти в Канаді і Америці на сім не терпіли, рішились ми видати так конечні шкільні підручники". Тоді теж появился "Ка-

техизм для русько-католицьких діточок в Америці”, що його “склав після шістьох правд віри о. Константин Курилло, стор. 84 (35). З признанням треба замітити, що “Руська Книгарня” у видаванні шкільних підручників була безконкурентною.

Вийняткові видання

У 1918 році, коли в Україні проходило будівництво Української Держави, у видавництві “Канадійського Фармера” набиралась “Історія України” Михайла Грушевського. Вона появилась в травні того ж самого року п.н. “Ілюстрована Історія України”. В низу на титульній сторінці замічено великими літерами “Правдивий передрук краевого видання. У вступі “Від видавництва” начальний редактор “Канадійського Фармера” Онуфрій Гикавий, що оформляв видання, писав: “З огляду на те, що попит за сею прецінною книгою збільшає ся з кожним днем, часопись “Канадійський Фармер” рішила прийти в поміч нашому українському громадянству і видала сю книгу своїм коштом. “Канадійський Фармер” видаючи її, мав лише одно на цілі, а се, щоб наші українські поселенці були свідомі себе, щоб знали свою історію від найдавніших часів, щоб знали, що вони є діти Неньки України без ріжниць на се, де б вони не жили...”. Видати 526 сторінкову працю побільшеної вісімки з численними ілюстраціями, вимагало великого вкладу капіталу. Жодне інше видавництво українських книжок в Канаді не могло спромогтись на того рода, як на ті часи, монументальну працю. Історія ця сьогодні є вже бібліографічною рідкістю. Дійсно, як замічував редактор видання, мусів бути великий попит на це видання, коли в кілька років пізніше книгу перевидано, до цього ще з узглядненням подій Першої світової війни та українських державницьких змагань, що їх опрацював до книги сам Михайло Грушевський.

Своєрідним доповненням до “Ілюстрованої Історії України” були ще дві праці з цього видавництва, що появилися вже 1920 р., а саме “Геройська Україна” та “Трагедія Галицької України”. Остання, це багато ілюстровані спомини з України, що їх опрацював Осип Мегас, який перебував в Парижі, а відтак на Україні, як дипломатичний делегат українців Канади. Стрічався він з визначними державними мужами України, переживав ці події та дав характеристику цієї доби (1914-1920) та її творців. “Геройська Україна” появилася у формі альбому, на одній стороні знімки, а на другій пояснення.

Другу названу працю “Трагедія Галицької України” також опрацював Осип Мегас. В ній змалював він останній акт з виз-

вольних змагань 1918-1920 років Західної України. Це велика вісімка, 253 сторінки друку та ілюстрацій.

При кінці 1920 р. появилася ще одна праця, про яку ми вже згадували в одному з попередніх розділів, а яка гармонізувала змістом зі щойно обговореними працями. Це "Борба українського народу за волю і незалежність". Вона друкувалась підвалом в часописі "К.Ф." а пізніше її видано окремою книжкою, 160 сторін друку великої вісімки. Її автор Д. Долинський дав загальний огляд воєнних і політичних подій на українських землях в роках 1918, 1919 і 1920.

Накладом "Руської Книгарні" видано "Словарик чужих слів" В. Доманицького та перший "Атлас в українській мові" в Канаді. В часі війни Атлас був вийнятковим корисним. Видавці "Руської Книгарні" пішли ще далі. Вони видали воєнні мапи Європи "з королями і з статистикою війська" (25), "Найновіший Атлас" (1.50), "Великий Ілюстрований Атлас" (3.00), "Кишенковий Атлас цілого світа" (30), "Кишенкові мапи всіх стейтів і територій Злучених Держав" (25).

До цієї імпонуючої лісти книжок і брошур, атласів, мап і нот, треба ще додати так звані "Народні Образи", серед яких був "Візд Богдана Хмельницького до Києва" артиста-малювача Івасюка (величина 28 цалів на 22), а далі портрети-образи Т. Шевченка, І. Франка, Б. Хмельницького, І. Котляревського, М. Павлика, М. Січинського та інших. Була теж серія "Найбільші Сини України".

"Руська Книгарня" видрукувала також перший більший каталог книжок, який побачив світ в 1917 році п.н. "Ілюстрований Загальний Каталог" на 1917". Мав він 96 сторінок великої вісімки та гарну і символічну обкладинку.

Як бачимо, "Руська Книгарня" а пізніше "Народня Книгарня" а ще пізніше "Українська Книгарня" стала великанського розміру видавництвом. Спочатку видавала вона дрібні речі, під оглядом вартости скоро проминаючі, але еволюційно вона перейшла до вартісних видань і тривких публікацій. Були ділянки, яких інші видавництва і не пробували з уваги на коштовність продукції. "Руська Книгарня" не знала обмежень. Цим заслужило видавництво велике признание для себе серед широкого кола громадянства. В останніх роках піонерської доби видавництво працювало великими накладками. За статистикою цього видавництва пущено у світ тільки 11,000 Букварів, який пізніше був перевиданий кільканадцять разів, разом 19 перевидань. Видруковано 10 тисяч словників, 50 тисяч співаників та десятки тисяч "Кобзарів".

Впродовж обговорюваного періоду існування “Руської Книгарні” нею управляв її основник та виключний власник Френк Доячек, з походження чех, який володів українською мовою бездоганно і знав книжкові потреби українського читача та його національні і політичні настрої. Співжив він з українською громадою та уважався до певного ступня адоптованим її сином. Прибув він до Канади 1903 році зі села Влашім, Чехословаччина, де він народився в 1880 році. В Канаді нав’язав він знакомства з баптистськими колами, від імені яких він ширив релігійну літературу. Звідси почалися його торговельне знакомство з книжкою, а з українською книжкою зокрема. В короткому часі від кольпортажі він перейшов до торговельного підприємства а майже одночасно до продукції. Вмів він ладнати рекламу книжки та її збут. Кажуть, що він часто сам заподавав свої рекламні кличі для поодиноких своїх публікацій, бо знав на яку нотку читацького відчуття треба було йому вдарити. Завдяки того рода здібностям підприємство розвинулося до таких розмірів, що треба було оснóвувати його філії зглядно представництва. Такі представництва були створені в Едмонтоні (9573 Джаспер) та в Ріджайні (1708 Фирст Аве.).

Френк Доячек був видавцем не тільки українських часописів і книжок. В піонерській добі видавав він польський часопис “Czas”, німецький “Der Nordwesten”, а в повоєнних роках ще “Crotian Voice”. При цих часописах появлялись теж і деякі книжкові публікації, які своєю чисельністю та накладом були невеликою мініятюрою до того, що діялось на українському відтинку. Френк Доячек умер 1951 р.

“Руська Книгарня” а пізніше “Українська Книгарня” проіснувала до наших днів (660 Мейн вулиця. В англійській мові— “Ukrainian Booksellers & Publishers Ltd.). Найбільших успіхів вона добилась в піонерській добі, зглядно в роках I-ої світової війни. Ще за життя власника “Української Книгарні” підприємство це перейшло під управу його сина Френка Доячека, молодшого.

КАЛЕНДАРІ

Найбільш загально-улюбленою і репрезентативною книжкою піонерської доби були календарі. Традиція календарів, де крім оразків красного письменства, були всякого рода практичні поради, інформації та дати, виводилися з українських земель. Як відомо, Львівський Створопігійський Інститут видав перший такий календар на 1864 рік. Він звався “Временник”, знова “Об-

щество св. Василя Великого” в Ужгороді видало 1867 р. “Місяцеслов” а “Русска Бесіда” в Чернівцях на Буковині “Місяцеслов Буковинско-Русскій” в 1873 р. Найбільш популярним календарем на західно-українських землях були календарі Товариства “Просвіти”, що стали появлятися, почавши від 1870 р. В тому часі появилвся саме у Львові “Календар Народний на рік звичайний 1870”.

Календарі, що стали появлятися в Канаді, їх редактори і видавці у великій мірі орієнтувались на форму і зміст календарів “Просвіти” у Львові. Першим таким календарем, який появилвся на канадійській землі, як нам вже відомо з літературної частини цього тому, був “Поселенець” на 1909 рік. Хоча на календарі не подано власника накладні, але з оголошень в календарі та часописі “Канадійський Фармер” можна вносити, що це видання вийшло коштом “Руської Книгарні”. Це теж підтвердила часописна дискусія, яка пізніше вивязалася на сторінках “Свободи”, а яка стосувалась не тільки змісту, але і власництва календаря ²⁴). Календар друкувався і редакційно оформлявся у видавництві “Канадійського Фармера”. Мав він 164 сторінки великої вісімки. Крім календаря “Поселенець” на 1909 р. “Руська Книгарня” оголошувала в “Канадійському Фармері” в тому часі ще календарі “Приятель Жовніра” та “Пресвята Родина”, оба старо-краєві видання, в яких “Руська Книгарня” в наступних роках поміщувала обильно свої оголошення про книжки в Канаді. В пізніших роках “Приятель Жовніра” став видаватись в Канаді та був вже власністю “Руської Книгарні”. В котрому році це сталось, важко устійнити. В роках 1915, 1916 і 1917 на календарях “Найліпший Приятель Жовніра” та “Ілюстрований Приятель Жовніра—Календар Военний на звичайний рік 1918” є вже фірма “Руської Книгарні” та адреса 848-850 Мейн, Вінніпег, як також відмічено видавцями, що “передрук заборонней”.

Другим широко поширюваним календарем “Руської Книгарні” був “Народний Ілюстрований Загальний Календар для кожного віку і стану”. Він появлявся, як це ми відмічували вже на іншому місці, у видавництві “І. Штайнбрер, Вінтенберг, Відень і Новий Йорк”. “Ілюстрований Загальний Календар для кожного віку і стану” був редагований в цісарсько-королівському дусі та австрійському патріотизмі. Уже в 1911 і 1912 роках стрічаємо в цих календарях різні оголошення “Руської Книгарні”, а в 1914 році на обкладинці видніє видавнича фірма “Руської Книгарні”. У военних роках “Народні Ілюстровані Загальні Календарі для

²⁴) Диви підрозділи “Літератури” п.н. “Перший український календар в Канаді “Поселенець” та “Критика на появу віршів і календаря”.

кожного віку і стану” мали чисто-українську тематику та були редактовані в українському національному дусі. В тому часі фірма Штайнбренера зникла а залишилась тільки “Накладня Руської Книгарні” у Вінніпегу.

У 1915 році накладом “Руської Книгарні” появилвся “Ілюстрований Народний Календар” і календар п.н. “Українська Родина”. В цих календарях були праці таких відомих імен, як Б. Грінченко, О. Барвінський, В. Пачовський, Л. Лотоцький, І. Франко, А. Крушельницький, Леся Українка. Календар “Українська Родина” мав около 80 ілюстрацій, а між ними цінні знімки з піонерського життя українців в Канаді. На обкладинці був патріотичний вірш, який звучав: “Ми українці до скону, в нас є сила козаків! Не розлучить нас ні море, ні межі чужих країв”. Календар “Української Родини” на 1916 рік був заповнений матеріалами про Світову Війну як теж віршами та оповіданнями з української літератури. Обкладинку до цього річника зготував Я. Майданик. Календар обнимав 192 сторінки великої вісімки. Річник 1917 був присвячений пам’яті Івана Франка та мав вже 222 сторінки друку. Обкладинку до річників 1917, 1918, 1919 і 1920 оформляв І. О. Зелез. Річники 1919 і 1920 появилися накладом “Канадійського Фармера”.

Від 1917 року став регулярно появлятись Календар “Канадійського Фармера”²⁵⁾. “Руська Книгарня” впровадила одну новість в 1919 році. Вона видала новий календар п.н. “Календар—Християнська Родина”, який появлявся впродовж кількох наступних років.

На 1918 р. у видавництві “Руської Книгарні” появился ще інший календар, тим разом гумористичний п.н. “Веселий Друг”, 128 сторінок. В цьому календарі були різні анекдоти “жидівські і мужицькі монольоги”, сатира та веселі ілюстрації. На 1920 рік “Веселий Друг” був значно побільшений, за те правдоподібно не появился в році 1919.

За нашими підсумками “Руська Книгарня” враз з “Канадійським Фармером” видала до 1920 року включно шість річників “Календаря “Української Родини”, два річники “Календаря “Християнської Родини”, три річники календаря “Канадійський Фармер”, шість річників “Народного Ілюстрованого Загального Календаря для кожного віку і стану”, п’ять річників “Приятель

²⁵⁾ Рік 1917 був дуже багатий на появу календарів в Канаді. При кінці цього року “Руська Книгарня” оголошувала на 1918 рік наступні календарі: “Київ” (50), “Канадійський Русин” (60), “Приятель Жовніра” (40), Гумористичний “Веселий Друг” (40), “Календар Штіфа Табачника” (50), “Українська Родина” (40), “Загальний Календар” (85), “Новий Світ” (35). Разом з календаром “Канадійського Фармера” було дев’ять календарів.

Жовніра”, два “Веселий Друг”, один “Ілюстрований Народний Календар” та перший календар “Поселенець”. Разом видала вона своїм коштом 26 річників впродовж шости років, 1914-1920, а вийняток становив одинокий календар “Поселенець” з 1908 року.

Двадцять п'ять календарів в шости роках—це велике видавниче зусилля. В чому таємниця такої великої видавничої плодотворности “Руської Книгарні”? Видавець “Руської Книгарні” робив це в той спосіб, що поважну скількість матеріялу на той самий рік передруковував в кількох календарях. Деякі матеріяли з річників одного року використовувались в наступних роках, в інших річниках. Це значно облегувало продукцію календарів та обнижувало їх кошти. Календарі продавались від 25 до 50 центів. Вийняток становили річники “Ілюстрованого Загального Календаря для кожного віку і стану”, які в пересічному начислювали дві з половиною сотні сторін.

Хто редагував календарі “Руської Книгарні”? Практичність підказує, що редактор “Канадійського Фармера” був одночасно редактором календарів “Руської Книгарні”. В цьому случаї, Онуфрій Г. Гикавий. Кажуть, що допомагали йому його редакторські співробітники та Іван Негрич, який мав редакторський досвід, як колишній і перший редактор “Канадійського Фармера” а який у воєнних роках працював книговодом “Руської Книгарні”.

КАЛЕНДАРІ УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ

Часопис “Український Голос” видав свій перший календар в 1914 році. Був це “Ілюстрований Народний Календар Українського Голосу” на звичайний рік 1915. Коштував він 50 центів та мав 256 сторінок великого формату. Він вартісний тим, що містить багато цікавого матеріялу про українське піонерське життя, а зокрема про українські товариства у Вінніпегу. Крім праць авторів зо Львова та Києва були статті та літературні твори канадійських авторів, як А. Новак, В. Я. Арсенич, В. Свистун, В. Мігайчук, С. Ковбель, та інші. Календар був багато ілюстрований та перетиканий анекдотами та гуморесками. Є там також “Деякі правні поради” Я. В. Арсенича. З подібним змістом є також “Ілюстрований Народний Календар Українського Голосу” на переступний 1916 рік. В цьому календарі (224 сторінки) були також матеріяли про хід подій світової війни, “практичні поради” В. Тернопільського п.н. “Що кождий українець повинен пам'ятати”, “Дещо про управу Канади”, “Найновіші події нашої ми-

нувшини” тощо. Були там теж біографічні силуетки д-ра Кирила Трильовського, Михайла Павлика, Михайла Драгоманова. Це наглядно вказує, що редактори і видавці календаря мали великі симпатії до цих провідних людей в Україні. Третій річник календаря “Українського Голосу” носив назву “Дніпро” і мав 334 сторінки. Змістовно календар цей мало чим різнився від двох своїх попередників. Однак все таки впровадив він одну новіть, якщо рівнати його з іншими українськими календарями, що тоді появлялись в Канаді. Він перший подав адресар українських підприємств в Канаді. Правдоподібно цей адресар неповний, але з того, що календар “Дніпро” заподав, то в Канаді в тому часі було вже понад сотні самостійних українських підприємств, серед яких переважала торгівля і передусім торгівля споживчими продуктами. Перед в цьому вів Вінніпег.

Календар “Українського Голосу” на рік 1918 носив назву “Київ” і обнимав 192 сторінки друку. Києвом названо цей календар мабуть тому, що події, які відбувалися на Україні, мали своє джерело в Києві. В календарі, крім історичних подій визвольної української революції, є окрема розвідка про історичні будівлі Києва як також поміщено довшу розвідку Івана Крип'якевича про “Княжий город Галич”.

Календар “Українського Голосу” на рік 1919 не появився тому, що була загострена цензура і хто не видрукував календаря перед листопадом 1918 року, цебто перед встановленням цензури, мусів друкувати календаря двомовно, цебто в англійській та українській мовах. Правдоподібно з тих причин не появився також календар “Канадійського Фармера”, про те появилися інші календарі “Руської Книгарні”, які побачили світ ще перед встановленням цензури.

“Ілюстрований Народний Календар Українського Голосу на переступний рік 1920” появився без спеціальної назви. Його, як також двох його попередників, фірмувала вже “Українська Видавнича Спілка в Канаді”, Вінніпег. Мав він 256 сторінок та був друкований на доброму папері, подібно як це було з першим календарем цього видавництва. Друк цього календаря не відбувся без пригод. Коли календар був вже видрукований і мав від'їхати до переплетні, вибух пожар у видавництві і знищив цілий наклад. Треба було друкувати його вдруге. Щастя було в тому, що набір не був розкинений. Календар 1920 року був присвячений в більшості історичним подіям з новітньої доби в Україні. Про стосунки, які панували в тому часі в Канаді сказано кількома реченнями наступне: “Спричинені політичними подіями в Європі тутешні відносини довго не забудуться серед

тих, яким довелося їх пережити. Заборона чужомовної преси, опісля ж друковане в двох мовах, строга цензура, се лише один бік сих відносин. Їх вага тяжіла не менше на цілім життю нашого загалу”. Мимо цих важких відносин та воєнної атмосфери піонери українського друкованого слова не здавали позицій навіть в часі війни.

КАЛЕНДАРІ КАНАДІЙСЬКОГО РУСИНА

Перший календар “Канадійского Русина” появилася в 1915 році, як “Ілюстрований Календар на переступний рік 1916, на 208 сторінках. Випустила його у світ “Українська Видавнича Спілка”, яка часто подавала себе як “Канадійсько-Українська Видавнича Спілка”. Моттом до цього календаря станули слова М. Шашкевича: “Вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не візьмеш милости і віри не возьмеш, бо руське ми серце і віра руська”. Календар цей цінний тим, що має він багато даних про церковне життя українців католиків в Канаді, зокрема подає історію деяких церков, парафій, хорів а також і шкіл. Є тут такі статті, як “Українські католицькі школи в Канаді”, “Українські учителі і школи в Канаді” як також “Коротка історія Канади”. Календар ілюстрований цінними знімками зі суспільного життя Канади з різних його відтінків, а що календар друкований на доброму папері, знімки збереглися в доброму стані. Календар “Канадійського Русина” впровадив до своїх річників дуже корисний відділ, якого не було в інших календарях того часу. Це був “Огляд життя за минулий рік”, який є великою цінністю для літописця українсько-канадської історії з уваги на точність зареєстрованих подій. До календаря були дібрані також добірні вірші і гуморески. Є тут також цінна розвідка д-ра В. Щурата про “Почитане Матери Божої в Запорозжській Січі”.

“Великий Ілюстрований Календар Канадійского Русина на звичайний рік 1917-ий”, що мав 210 сторінок, мало чим різнився від свого попередника, хіба тим, що зміст про воєнні події в Європі значно був поширений і ілюстрований різними сценами воєнних операцій та картинами чільних командирів світової війни. Поміщені знімки з українського церковного та громадського життя—це скарбниця минулого, але велика недостача в тому, що їх автори не подавали імен знятих осіб, з виїнятком отців та місцевостей та назв організацій.

Такі самі вартості мав “Календар Канадійского Русина на 1918”, який начислював 254 сторінки друку. Видно, що читачі домагалися деяких господарських порад, на які відведено окремі

сторінки. Картини воєнних подій заняли теж значно місця. Обширно змальований стан економічного і політичного життя в Україні в тому ж часі.

“Календар Канадійського Русина” на 1919 р. належав до небагатьох календарів того часу (256 сторінок). Як згадано вже передше, що в появі інших календарів перешкодила багато воєнна цензура. Видно, що календар “Канадійського Русина” на 1919 р. був набраний в друкарні перед листопадом 1918 р., але його обкладинка друкувалася вже після проголошення цензури, бо мала на собі цензурну печатку, яка звучала: “Printed and circulated under special licence, by authority of the Dominion Government”. Без такого дозволу календар був би не мав права на поширення. Є тут інтересні статті, як “Гетьман Мазепа в світовій літературі”, “Просвіта—50 літ львівської “Просвіти” 1868-1918”, “Холмщина”, “В стопятьдесяті роковини уродин смерти Івана Котляревського”, “Українська Козаччина”. В цьому календарі дуже мало про життя українців в Канаді. Цікаво, що майже жодні зі статей не мають підпису авторів.

Не-має українсько-канадської тематики в календарі “Канадійського Русина” на 1920 рік, який презвав себе в 1919 році на “Календар Канадійського Українця”. Однак є тут дуже багато матеріалу про події на українських землях, визвольних процесів українського народу та дипломатичних старань про поміч для молодій українській державі. Зовнішню вартість цього календаря знецінив тільки жовтий газетний папір і тим самим його ілюстрації стратили свою документальну вартість.

В загальному, можна без пересади сказати, що календарі “Канадійського Русина” а пізніше “Канадійського Українця”—це багате джерело інформацій до історії українців в Канаді, як теж до історії визвольних змагань українського народу в Україні.

Накладом “Канадійського Русина” появилася в 1917 році перший гумористичний календар в Канаді п.н. “Календар Штіфа Табачнюка” на 1918 рік, для якого матеріали зготував Яків Майданик. “Передне слово” до календаря п.н. “Безсмертна патнерко і непатнерко! Галіціяни і Негаліціяни!” написав С. Фодчук, який підписувався часто, і в цьому случаї теж, як Штіф Табачнюк і ще до того “Галіціян”. С. Фодчук мав в своїй опіці технічну сторінку календаря. В календарі була поміщена ціла одиссея здуманого Штіфа Табачнюка і її з гумором описав Яків Майданик, який зілюстрував Табачнюківську історію ще і вдалими карикатурами. Цей Штіф Табачнюк був малярем, “горністом”, циркуликом, малярем, старшим парубком у селі, “чинчував своє намено” тощо. Був також Штіф “на маркетах”, “втікав з чужою жінкою”,

“запивався з індіанцями”, “залицявся до Фридрихи”, “оповідав свої сни”, “подвигався киками”, “їздив на вибори”, “продавав агентам пшеницю та свої виборчі голоси” і “грав пана”. Я. Майданик схоплював кожну лиху сторінку свого героя Штіфа, з його “безсмертною паттеркою і непаттеркою” в його щоденних буднях та здоровим, хоча часами і не дуже добірним гумором, лікував його. В календарі є декілька сатиричних оповідань С. Фодчука, як “Асиміляція”, “Шареп” та дещо невідданого цього ж самого автора. Були також вірші С. Руданського. Це в основному був зміст першого українського гумористичного календаря в Канаді. “Календар Штіфа Табачнюка” був своєрідною появою на книжковому ринкові, бо своїм змістом він різнився від всіх прочих. Він показав криве дзеркало спільноти. Хоча був він цікавий, але мимо цього він не розійшовся повністю. Видно, що “Руська Книгарня” мала кращий збут, коли вона в наступному році закупила цілий нерозпроданий наклад, дала нову обкладинку і в нових шатах пустила в світ. Цей календар повністю розійшовся.

ІДЕОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНІ КАЛЕНДАРИ

Перші ідеологічно-політичні календарі стали появлятися на сході Канади, в Монреалі, в опрацюванні Івана Гниди. Мали вони соціалістичну закраску і виявляли свої симпатії до другого інтернаціоналу. Цю категорію календарів можна повністю звати календарями соціалістичними а то тим більш, що в них зберігається багато цінного матеріалу до історії “Української Соціалістичної Партії (УСДП) в Канаді. Іван Гнида був членом-організатором цієї партії. Коли І. Гнида по якомусь часі своєї практики в “Робочому Народі” оформив в Монреалі видавництво “Новий Світ”, став в короткому часі видавати кишенькового формату (5 цалів на 6 і пів) та невеликого об’єму (понад 100 сторінок) календарці “Новий Світ”. Перший такий календар появився на 1915 рік а останній на 1918-ий. Разом мало появитися у видавництві “Новий Світ” чотири календарі. Вони продавалися по 35 центів. На кожний день в цих календарях припадали дати визначних соціалістичних діячів, їхні народження чи смерти, як також дати важливих подій соціалістичного руху в поодиноких краях. Змістом ці календарі були протирелігійні.

Накладом “Робочого Народу” і “Робітника”, часопису, який появлявся в Клівленді, ЗДА, появився на 1918 рік “Робітничий Календар”. Вийшов він з друкарні “Робочого Народу”, при 873 Мейн вулиці у Вінніпегу. Редакторами цього календаря були

Данило Лобай та Матвій Попович.. Календар цей має вартість, зокрема для історика, бо подав він дуже докладний нарис історії Української Соціалістичної Демократичної Партії в Канаді п.н. “Короткий нарис історії У.С.Д.П. в Канаді” та історію подібної організації в ЗДА, яка існувала під назвою “Українська Федерація Американської Соціалістичної Партії”. Є тут інформація майже про кожну клітину згаданих обох організацій, як теж і обильні знімки льокальних організацій та краєвих з’їздів. Календарієм в цьому виданні творять дати з історії світового робітничого руху як також з історії та літератури України. Прапорними гаслами календаря були кличі Маркса, Енгельса, Герцена, Л. Толстого. Чільною статтею була “Впередодень пролетарської революції в Росії” та знімка Николая Леніна (Володимира Ілліча Ульянова). По цьому слідували Лев Троцький та д-р Карл Лібкнехт. Були також знімки визначних теоретиків соціалізму. Щойно на дальших сторінках були поміщені світлини Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика, В. Винниченка, Михайла Грушевського та Володимира Левинського. Календар начислював 224 сторінки великої вісімки та друкований на доброму папері. І. Зелес оформив обкладинку, яка зображує гнівного робітника зі затисненим п’ястком.

Українська Книгарня у Вінніпегу випустила в 1916 році 160 сторінковий альманах п.н. “Загальний Календар поучаючий і ілюстрований на рік 1917”. Цей календар був повністю присвячений українському робітництву а своїм укладом матеріалу в нічому не відходив від традиційних українських календарів.

ІНШІ КАЛЕНДАРИ

Найстаршим календарем на заході Канади, поза Вінніпегом, являється “Ілюстрований Календар “Новин” на рік 1915. Появився він в Едмонтоні в 1914 р., накладом і друком часопису “Новини”. На його редагуванні видно досвідчену руку редактора часопису “Новин” Романа Кремара. Календар має дві головні частини, а саме: “Бритійська Імперія” та “Літературна Частина”. В першій частині є статистичні дані про Британську спільноту народів, а в тому найбільше про Канаду та її три західні провінції: Манітобу, Саскачеван та Алберту. В літературній частині Штіф Табачнюк оповідає свої “гісторії” та “пише листи”. Календар прикрашений чисельними знімками з українського піонерського життя. Хоча папір календаря не книжковий, про те він кращий, як в деяких інших календарях того часу і мабуть тому знімки заховалися в доброму стані. 128 сторінок цього календаря побільшеної

вісімки коштувало 50 центів.

Містечко Мондер, недалеко Едмонтону, мало теж свого календаря. Тут появлявся часопис “Поступ”, з яким ми заізналися вже при частині “Преса”. Редактор цього часопису Тома Томашевський постановив видати “На рік звичайний 1917 календар Поступу “Зоря”. Видно, мав він замір видавати календарі в наступних роках, коли на титульній сторінці першого видання замітив “річник перший”. На жаль і з цим “першим” були труднощі. Брак фінансів, як теж брак належної техніки, поважно заважив на появі календаря “Зоря”, який побачив світ щойно 15 січня 1917 року. В календарі є історія містечка “Мондер, довша стаття присвячена Франкові та декілька віршів, що їх написали піонерські співці, як Михайло Говда, Юрко Сиротюк. Всячина та “сміх і жарти” займали кільканадцять сторінок. Календар “Зоря”, який начисляв 124 сторінки поменшеної вісімки, мав гарно прикрашену вишивкову обкладинку, а під головною назвою були українські національні знамена з написом “Боже, Україну спаси”!

КНИГАРНІ

Обговорюючи друковане слово піонерської доби, як теж даючи сільветки творців цього слова, співців, поетів, письменників та журналістів, не можна, щоб не згадати тих, які допомагали ширити це слово серед широких мас спільноти. Маємо на увазі постійні підприємства, які професійно трудилися поширенням часопису і книжки, цебто книгарні, які були постійним лучником між видавництвами та друкарнями а читачем-консументом цієї продукції. Чим краще був наладаний збут, тим краще просперували видавництва. В деяких осередках книгарні ставали культурно-інформаційними осередками не тільки в питаннях книжки та часопису, але цілоти культурного життя спільноти. Сюди часто сходилися на розмови та виміну поглядів не тільки місцеві громадяни, що жили турботами культурно-освітнього життя спільноти і там набували книжку, часопис, ноти, образи, підручники до вистав, чи української школи, але там теж з’їжджалися дооколішні гомстедники-фармері, які часто робили сотні миль, щоб подібний крам набути до своїх читалень та народних домів. Таким чином книгарні ставали побіч редакцій, видавництв, читалень, народних домів дуже важливим осередком плекання та ширення української культури.

Як ми вже насвітлювали в інших частинах нашої праці, “Руська Книгарня” була одною із найбільш рухливих книгарень. Крім

видавничої діяльності вона провадила велику торгівлю книжками, з початку тільки у Вінніпегу а пізніше через свої представництва в Саскатуні та Едмонтоні. Була вже теж мова про

Едвард Белямі.

St. John's Institute Library
2102 - 22nd AVENUE
EDMONTON, ALBERTA

ПРИЧТА ПРО ВОДУ.

Переклав з англійської мови

ІВАН САВКІВ

ДОДАТОК:

Фред Варен

Цивілізовані малли.

Вінніпег, Ман.

Видано заходом Відділу Ф. У. С. Д.

в Госмер, Б. К.

1911.

В „Рускої Друкарні Я. Н. Крега“ в Вінніпегу.

першу “Українську Книгарню” висилкову, яку провадив Аполінарій Новак теж у Вінніпегу. У Вінніпегу працювала також Українська Робітнича Книгарня, якої власником був Н. Шидловський, а яка приміщувалася при 796½ Мейн вулиці. В пізніших часах ця книгарня оголошувалась як “Українська Книгарня” а в англійській мові “Ukrainian Book Store”.

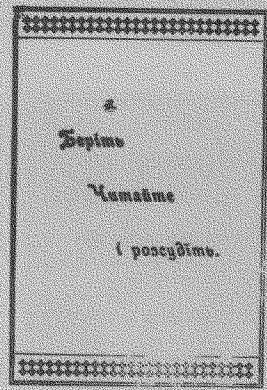
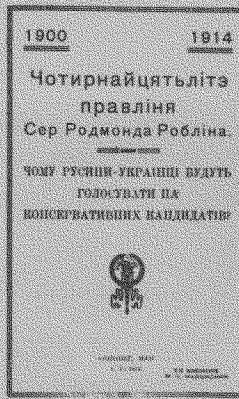
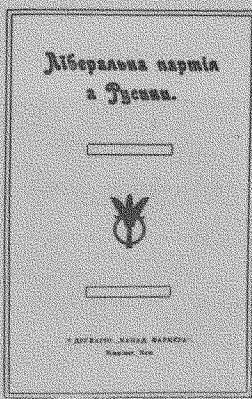
Ще інша вінніпезьська книгарня, а саме “Музична Накладня” мала свій осідок при 363 Причард Аве., а власником її був М. Пасічняк. До часу заіснування цієї книгарні її власник провадив ще спілку книгу “Accord”, яка приміщувалася при 216 Дафферін а пізніше при 850 Мейн вулиці.

В Едмонтоні “Українську Книгарню” провадив Д. С. Фербей при 350 Кіністіно Авеню а пізніше при 10232-10234 97 вулиці. Петро Гаврилів провадив під такою ж самою назвою книгарню в Саскатуні. В цьому місті провадив ще книгарню—“Українську Торгівлю і Книгарню” Ф. Сорочинський при 142 Фирст Аве.

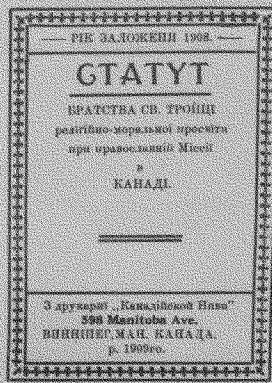
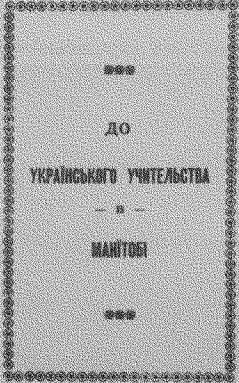
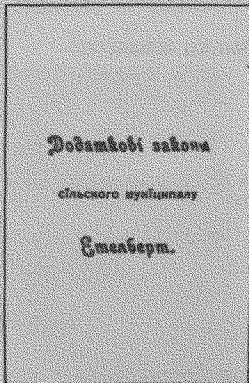
На сході Канади були українські книгарні в таких місцевостях, як Форт Вілліям, Торонто, Монреаль, Гамільтон. “Руська Книгарня” у Форт Вілліямі приміщувалася при 631 Симпсон Авеню, а її власником був О. Орнарівський. В Торонті “Українська Робітнича Книгарня “Просвіта” мала свою крамницю при 207 Йорк вулиці. Вона теж оголошувала себе на початку як “Українсько-Руська Книгарня”²⁷⁾. В Монреалі Григорій Мех провадив “Українську Книгарню” при 241 Крейг (Craig) вулиці. В англійській мові вона анонсувала себе як “Ukrainian Book Store”. В Монреалі провадила працю ще “Загальна Книгарня” при 396 Фронтенек вулиці а назва її в англійській мові звучала “Ruthenian Book Store”. В часі війни стала працювати “Українська Книгарня” в Гамільтоні при 231 Джеймс вулиці. Найбільш активно книгарнею з вичислених книгарень побіч “Руської Книгарні” була на заході “Українська Книгарня” в Едмонтоні, під управою Дмитра С. Фербея. Початки цій книгарні дав його брат Михайло, започатковуючи її в 1910 році. Д. С. Фербей розбудував цю книгарню і створив її основи на добре проспекуюче підприємство, яке провадить безпереривно працю під тою ж самою назвою аж до наших часів²⁸⁾.

27) Цією книгарнею управляв довгі роки Микола Хабаль, який вкінці станув її повним власником. В пізніших часах ця книгарня була перенесена з Йорк вулиці на Квін, 324 Вест, де вона й досі провадить свою працю. Вона зберегла свою давню назву “Українська Книгарня “Просвіта”, а в англійській мові “Ukrainian Booksellers “Prosvita”.

28) Див. статтю Богдана Мельничука п.н. “Українська Книгарня в Едмонтоні”, “Північне Сяйво”, т. 1, стор. 128. Едмонтон, 1964. Книгарня ця приміщується сьогодні при 10205—97 вулиці в Едмонтоні.

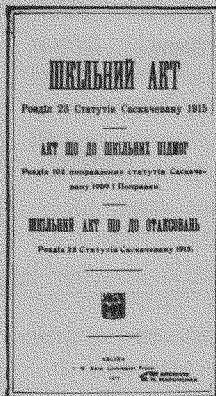
Ранні видання в українській мові в справах канадської і провінційної політики.

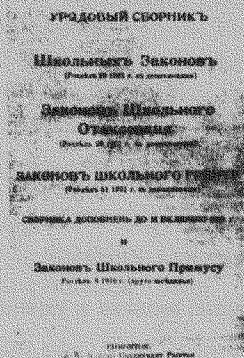
Законодавство муниципалу, учительське звернення, церковний статут, всі вони в українській мові

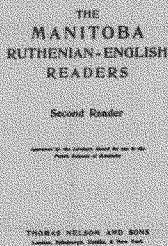
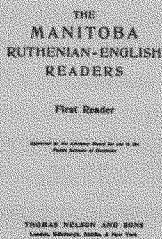
Заголовна сторінка шкільного підручника, якого зредагував П. Зварич. Перший каталог українських видань в Канаді, 1917 р.

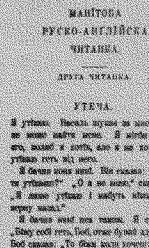
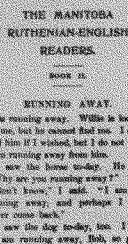
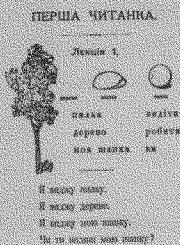
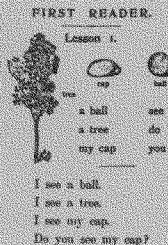
Rapport Annuel de l'Ecole Ukrainian Ruthene
Paroisse de Montreal, Canada.

Вгорі посередині, заголовна частина українсько-французького свідчення.

Деякі шкільні акти-збірники урядових законів в справі української мови та шкільних підручників української мови в провінціях Манітоби, Саскачевану, Алберти.

Михайло С. Фербей

Михайло Белегай

Дмитро С. Фербей

Максим Пасічняк

Френк Доячек

Микола Хабаль

Аполінарій Новак

Іван Гнида

Іван Данильчук

ай з Гарднетоні у Манітоби
 там широка долинка
 Край долини були моє рідно
 хатинка, у міському парку
 ця зимний вітер дуде
 а мій дурл зготали хату
 будде, сном верх накривали
 без вікон і дверей погубали
 а серед поля де був утб
 і топоры, там росла
 буйна пшеница, були
 смакові колеси і знавал
 паланица,
 Зеленої сіножаті в Кривали
 пермські роси там мій дурл
 # сіно колос, а долинні на
 сіножаті полос сабаки нест-
 си бо там Корова руде палети,

і пахуча м'ятка а край
 долини видніма моє
 рідно хатка,
 було та мелулаи де була
 хатка там тилер
 сумує пустака,
 мій дурл спочиває у лібо-
 кі помилі ад блукаю
 погубили, хатко моє
 хатко кажеко важеко межі
 знадати що не поверну
 готеби у мерати,

Єрина Панчук

Від українсько-канадійських пісень до Товариства Українських Журналістів і Письменників в Канаді.

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ І ПИСЬМЕННИКІВ В КАНАДІ.

UKRAINIAN JOURNALISTS' AND WRITERS' ASSOCIATION OF CANADA

Winnipeg, Man. 192....

Шановний Добродію!

Ви мабуть вже звернули увагу на вісті, що появилися в українських часописах про плин видання альманаха українських письменників в Канаді, про сходини українських журналістів і письменників у Вінніпегу в тій справі і про плин засновання Товариства Українських Журналістів і Письменників.

Справа дійшла вже до того, що ініціатори Товариства Українських Журналістів і Письменників в Канаді уложили начерк статута і на підставі сего начерку приступили до вписування членів. Прімірник начерку статута задуцемо Вам в отім листі і запрошуємо Вас в-тунити до нашого Товариства.

Простімо написати вам свої замітки в справі статута.

Вгорі, рукопис вірша-пісні Єрини Панчук з Гарднетону, (з колекції її сина адв. Івана Панчука в ЗСА).

Внизу, заголовна частина першого звернення Товариства Українських Журналістів і Письменників в Канаді.

ДОКУМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА

Взірець запрошення в члени першого Товариства Українських Журналістів і Письмеників в Канаді *)

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ І ПИСЬМЕННИКІВ В КАНАДІ

Ukrainian Journalists' and Writers' Association of Canada

Winnipeg, Man. 192...

Шановний Добродію!

Ви мабуть вже звернули увагу на вісти, що появилися в українських часописах про плян видання альманаха українських письменників в Канаді, про сходини українських журналістів і письменників у Вініпегу в тій справі і про плян засновання Товариства Українських Журналістів і Письмеників.

Справа дійшла вже до того, що ініціатори Товариства Українських Журналістів і Письмеників в Канаді уложили начерк статута і на підставі сего начерку приступили до вписування членів. Примірник начерку статута залучаємо Вам в отсім листі і запрошуємо Вас вступити до нашого Товариства.

Просимо написати нам свої замітки в справі статута.

Одною з умов вступу до Товариства поставлено вписове і річну вкладку в квоті 5 доларів. Ініціатори згодилися між собою на те, що сю квоту не конче требаб платити згори, а можна її розложити на дві або більше рат. Вписове призначене передовсім нак ошти альманаха, бо треба сумніватися, чи поза самими авторами найде ся яка богата людина нашої народности в Канаді, яка схотілаб дати своі власні гроші на виданне альманаха, евентуально на видання дальших книжок Товариства.

Впарі з тим, як будуть вписувати ся члени до Товариства Українських Журналістів і Письмеників в Канаді, ми сподіємося, що

*) У всіх документах мова оригіналу.

кожний член постарає ся прислати свої твори, які буде вважати за відповідні до поміщення в альманаху. Твори після спроби повинні бути нові, хоча плян є приймати й такі, що були вже друковані і відзначили ся своєю вартостею, але остали загалом невідомі. Коли маєте матеріял відповідний до альманаха, або як будете його мати, то присилайте його враз зі своєю життєписю.

A. NOVAK,
477 Salter Ave., Winnipeg, Man.
З правдивим поважннем,
За Товариство У. Ж. і П.

A. Новак.

НАЧЕРК УСТАВУ

ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ І ПИСЬМЕННИКІВ В КАНАДІ

1. Назва

Товариство Українських Журналістів і Письменників в Канаді.

2. Ціль

Піддержування і плекання українського письменства в Канаді.

3. Заряд Товариства

Товариство вибирає на загальних зборах заряд намічений спеціальною комісією, що складається з предсідника, писаря і скарбника, і заступників предсідника і писаря. В потребі скарбника заступає той, кого призначить заряд; і контрольну комісію з трьох осіб.

Більшість заряду має бути вибрана з місця осідку заряду.

Крім того вибирає заряд споміж себе або споза заряду редакційну комісію з трьох. Може теж покликати часово літературних знатоків.

Кворум становить трьох членів. Голова не голосує тільки рішає.

Предсідник скликає збори, провадить ними і репрезентує товариство на вні.

Писарь займається веденням протоколів і перепискою.

Скарбник займається касовими справами. Він є забондований до висоти квоти ухваленої зарядом.

Контрольна комісія не належить до заряду. Вглядає в книги касові коли вважає за відповідне і здає звіт на загальних зборах.

В разі потреби може скликати надзвичайні загальні збори відповідно до приписів цього уставу і в місці осідку заряду.

4. Члени

Членами товариства можуть бути:

- а. Патрони
- б. Спомагателі
- в. Дійсні

Членами можуть бути Українці обох полів.

Патронами зістають ті, що зложать одноразовий дар в сумі не менше як сто долярів.

Спомагателями можуть бути ті, що зложать одноразову вкладку в квоті 5 долярів.

Дійсними членами можуть бути Українці працівники на полі письменичім і часописнім, які заплатять два доллари вступного і три доллари річної вкладки.

Тільки дійсні члени мають право голосувати і рішати. Патрони і спомагаючі члени мають право забирати голос в дискусії, однак не мають права рішення.

Перших членів приймає ініціативний комітет. Опісля приймає заряд. Неприйнятим прислугує право відклику до загальних зборів.

5. Загальні Збори

Відбуваються раз в році в місяці серпні в місті означенім останніми загальними зборами. Кожний член заряду має бути листовно повідомлений на подану ним послідну адресу писареві два тижні наперед. Членів повідомляється оповістками в часописах на 30 днів наперед.

Рішення западають більшістю голосів.

Позамісцеві члени голосують листовно (через референдум).

Коли збори правильно оповіщені, відбуваються без огляду на число присутних.

Кожний член заряду здає звіт зі своєї діяльності.

Контрольна комісія предкладає свої внески.

Обсяг діяльності заряду у фінансових підприємствах товариства оприділюють загальні збори.

Поправляють і доповняють статут.

Винагороду письменників за їх працю рішають загальні збори на предложення редакційного комітету.

7. Розв'язання

Про розв'язання товариства рішає загальний збір членів більшістю двох третин голосів.

Майно переходить на Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові.

ПРОТОКОЛ

Засіданій Першої Конвенції Євангельських Християн Баптистів

в Канорі, Саск., Канада

від 30-го Мая по 3-го Юнія, 1909.

Перше Засіданє 31-го Мая 1909

о 4-тій годині по полудни.

Засіданє відкримось і почалось молитвою через брата А. Х. Николауса. Молитва була к Богу, щоб Він благословив цю першу Конвенцію і єї представителів від різних церквей в Канаді і Америці.

Перше видання українців в провінції Саскачевану.

Поменшена сторінка "Протоколу З'їзду Першої Конвенції Євангельських Християн Баптистів", розм'р 5 на 6 і пів цяля, друковано в Скрентоні, 1909 р.

І. ОСОБОВИЙ

- Арабська, Анна, 56, 199
 Ардан, о. Іван, 18, 138, 140, 157, 167
 Арій, див. Новак, Аполінарій,
 Аронець, С., 231
 Арсенич, Ярослав, В., 23, 32, 34, 183,
 233, 256
 Арсеній, ігумен, 64
- Бабієнко, В., 203, 221
 Бабюк, Андрій, див. Ірчан, Мирослав
 Барвінський, Олександр, 230, 255
 Барилюк, П., 233
 Бакунич, М., 234
 Басараб, Іван, 45, 52
 Басістий, С., 27
 Бачинський, Й., 24
 Бачинський, М., 24, 52
 Бачинський, Микола (теж Н. Е. Бачин-
 ський), 52
 Бачинський, д-р Юліян, 47, 137, 140,
 142, 143, 217, 219
 Бегар, Григорій, 108
 Белегай, Михайло, 46, 219, 267
 Белямі, Едвард, 263
 Бенгам, Дж., 229
 Березинський, Максим Попович, 24, 27,
 189, 200, 202
 Березницька, О., 110
 Березовський, Кирило, див. Геник, Ки-
 рило
 Бирд, А. Б., 26
 Бичинський, Зигмонт, 22, 24, 27, 119,
 123, 171, 172, 173, 178, 180
 Біликовський, М., 246
 Білінський, Михайло, 45
 Білінський, Т., 49
 Біляньський, М., 246
 Бісмарк, Отто, 66
 Блевет, Дж., 154, 155
 Боберський, Іван, 203, 207
 Боднар, Ф., 233
 Бодруг, Іван, пастор, 24, 26, 27, 58,
 189, 191, 192, 206, 207, 215
 Божик, о. Пантелеймон, 24, 65, 154, 211,
 234
 Бойкович, М. Г., 192
 Бойл, Дж. Р., 4, 45
 Бонковський, М., 247
 Бончевський, о. А., 106, 128, 140, 142,
 167, 172
 Бордуляк, Тимко, 98
 Борецький, Миколай, 109
 Бориско, Д., 284, 232
 Бохонець, Микола, 169
 Боян, Осип, 179, 202
- Боянівський, О., 233
 Брайс, проф. Дж., 26
 Будзиновський, Вячеслав, 220
 Будка, Никита, єпископ, 39, 40, 66, 83,
 201, 223
 Будник-Стечишин, Анна, 68
 Бурак, Григорій, 115
 Буртняк, М., 77
- Вавринюк, А., 57, 199
 Вагнер, Дж., 54
 Ваньо, о. Омелян, 179
 Варен, Фред, 263
 Василенко, М., 229
 Василевич, о. Т., 44, 122, 125, 126
 Василів, П., 220
 Вербицький, М., 246, 247
 Верн, Моріс, 189
 Верн, Ю., 221
 Винищенко, Володимир, 243, 244, 261
 Вигрук, І., 58
 Вигрук, Я., 58
 Вівсяник, В., 189
 Вівсяник, І., 189
 Вівчар, Василь, 24
 Вільчинський, А., пастор, 24, 27, 48, 189
 Воєк, Хведір, 188
 Воєчок, Марко, 221, 241, 244
 Войценко, П. Г., 233
 Волошинський, о. Микола, 149
 Волощук, Дмитро, 58
 Воляньський, о. Іван, 17
 Воробкевич, Сидір (теж Ізидор), 119,
 195, 246, 247
- Гаврилів, Петро, 264
 Гавриш, М., 28
 Гайдаш, Василь, 106
 Гакман, Н., 115
 Гарах, А. Т., 110, 119, 122
 Гауф, В., 242
 Гедінгер, Г., 23
 Гикавий, Григорій, 115
 Гикавий, Іван, 115
 Гикавий, Михайло, 115
 Гикавий, Онуфрій, 22, 23, 109, 110, 113,
 114, 115, 127, 175, 176, 177, 178, 181,
 211, 213, 233, 251, 256
 Гилька, І., 30
 Гладик, Віктор, П., 65, 67, 68, 75, 76,
 140, 227
 Гладченко, І., 110
 Гнатюк, Володимир, 188
 Гнида, Іван, 31, 231, 232, 260, 267
 Говорливий, О. Г., див. Гикавий, Онуф-
 рій

Гоголь, Микола, 233
Головацький, Василь, 29, 110, 111, 112, 113
Гончаренко, о. Агапій, 74
Горбачевський, С. Г., 233
Господин, Андрій, 236
Грицик, Теодор, 151
Гричук-Гайдамака, Максим, 107
Гриневич, О., 151
Грінченко, Борис, 53, 170, 179, 218
Грушевський, Михайло, 179, 188, 218, 247, 248, 251, 261
Грушка, о. Григорій, 17, 18
Грушівий, В. П., 52
Губцький, М., 229
Гумецький, о. Олександр (теж А.), 122, 126
Гудайло, Евген, 30, 31, 232

Габора, Михайло, 50
Гавінчук, Микола, 108, 120
Геник, Кирило (теж Геник-Березовський, К.), 18, 20, 23, 120, 122, 145, 174, 209, 235
Геник, Константин, 235
Геник, С., 102
Гігейчук, Павло, 33, 51, 226
Глова, І. М., проповідник, 24
Года, Михайло, 64, 100, 101, 102, 103, 104, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 164, 199, 261
Говда, д-р Фавст, 157
Гордон, С. В., 26
Горький, Максим, 242
Грава, Ж., 234

Давидовський, Г., 246
Далешівський, див. Чернецький, Сава
Деманчук, Д., 52
Демків, Гр., 35
Демянчук, д-р Іван, 231
Данильчук, Іван, 164, 203, 204, 267
Данильчук, Іван, пастор, 24, 27
Деляре о. Р. П. А., 235, 236
Денис, І., 109, 115
Джансон, пастор, 46
Дик, Йосиф (теж Осип), 20, 28, 64
Дима, Йосиф, 233
Дідух, Степан, 109
Дмитрів, о. Нестор, 18, 119, 140, 164, 165, 166, 167
Довбуш, Олександр, 231
Довгань, Теодор, 150
Долінський, В., 239
Долінський, Д., 252
Доманицький, В., 252
Дорошенко, Д., 218
Дорошук, Семен, 164
Долячек, Френк, 22, 53, 119, 121, 123, 126, 127, 206, 210, 211, 212, 217, 238, 253, 267
Драгоманів, Михайло, 209, 218, 228, 243, 257, 261
Дрепер, д-р, 189

Дрогомирецький, Іван, 101, 102, 103, 164
Дубовий, А., 151
Дебюк, 247

Єфремов, С., 60, 218

Жеребко, Орест, 32, 178, 179
Жилич, А., 34
Журливий, І., 109

Загарійчук, Андрій, 35
Загірна, Н., 220
Загоренко, Гриць, 115
Залізник, М., пастор, 27, 239
Залітач, о. Мирон, 40, 56
Заремба, В., 247
Заровна, Анна Л., 62, 166
Збитнюк, І., 28, 254, 261
Зварич, Петро, (теж І. О.) 24, 110, 144
Зелес, І., 202, 254, 261
Зубачик, І., 36, 233
Зятник, П., 150

Іваньес, Бласко, 233
Івах, Онуфрій, 56, 164, 199
Ілашук, М., 189
Ірчан, Мирослав, 204

Казан, Петро, див. Кудрик, Василь
Казанівський, В., 233
Калакула С., 150
Калявський, Г., 106
Каміньський, Левко, 149
Капій, Василь, 104
Караджич, Вук, 218
Каракощук, А., 233
Карлмайкел, проф. М. А., 26
Карманін, Ольга, 163
Карманський, проф. Петро, 51, 52, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 200
Карпець, Володимир, 33, 34
Кархут, Амброс, 24
Квітка-Основаєнко, Григорій, 167, 242
Кирилович, М., 247
Кириак, Ілля, 41, 46, 47, 202, 221
Кирчів, Павло, 223
Кишакевич, О., 246
Кібзей, А. Т., 110
Кібзей, Д., 115
Княжевич, М., 237
Кобилянська, Ольга, 238
Ковалевич, Іван Р., пастор, 192
Коваленко, О., 178, 179
Ковалюк, Іван, 236
Ковальський, Іван, 200, 202
Ковбель, Семен, 161, 162, 163, 164, 200, 256
Козак, Іван, 115
Козакевич, Юліян, 150
Козловський, Е., 53
Колдвел, Дж. Р., 187
Колесников, І. А., 57, 181, 223, 224, 225
Колесса, Філярет, 246
Колесса-Ходовицький, Олександр, 98
Колісник, М. (теж В. П.), 31

Колпецький, Микола, 58
Колтек, (теж Колтик), Ярослав, 23, 192
Кониський, Я., 221
Констанкевич, о. І., 18, 140
Копко, І., 247
Кордюк, Дмитро, 105
Королевський, І., 239
Корпан, М., 49
Косаренко, В., див. Кудрик, Василь
Косовий, Йосип (теж Осип), 20, 23, 24, 150
Косович, П., 233
Костирський, Северин, 58
Котляревський, Іван, 252
Кохан, Теодор, 64, 75, 108, 109
Коханівський, А., 233
Коцан, Іван, 27, 32
Коцовський, В., 250
Коцюбинський, Михайло, 244
Кравець, Й., 115
Кравець, Яким, Д., 108, 109, 115
Кравчук, Петро, 121
Крапоткин, П., 234
Красіцький, о. Еміліян, 38
Красовченко, А., 178
Крат, Павло, 25, 26, 27, 29, 31, 57, 60, 61, 110, 111, 112, 113, 179, 181, 194, 195, 234
Крат, Софія, 195
Кремар (також Кремар-Солодуха), Роман, 30, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 67
Крет, Яків Н., 33, 34, 53, 55, 164, 170, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 211, 229, 238
Крижановський, А., 183
Криський, А., див. Крижановський, А., Кричирчук, Наталій. 109
Кропивницький М., 246
Крохмальний, о. Іван, 38, 122, 125, 126
Крушельницький, А., 255
Кудрик, о. Василь, 34, 35, 157, 158, 160, 161, 178, 179, 181, 218, 219, 220, 221, 256
Кузик, Петро, 209
Кузьміха, М., 108
Кулачковський, Михайло, 108
Кулик, І., 204
Куліш, Пантелеймон, 167, 242
Кулявий, о. А., 106
Кумка, Михайло, 164
Купченко, В., 54
Курилло, о. Константин, 251
Курісць, В., 47
Лавровський, І., 246
Лайнсей, Флоренс Рендел (теж Д. Ф. Б.), 26, 195, 199
Левинський, Володимир, 230, 232, 261
Леницький, В., 30, 232
Леницький, Посиф, 190
Леницький, Іван, 168
Леницький, Микола, 55, 189
Леницький, Іван Печуй, 221

Ленін, Володимир Ілліч, 261
Лепкий, Богдан, 97, 162, 180, 220, 242
Летавський, І., 106
Лисенко, Микола, 247
Лібкнехт, Карл, 261
Ліпінський, Петро, 45
Лобай, Данило, 31, 53, 78, 162
Лозинський, Михайло, 170, 209
Лондон, Джек, 179
Лопатинський, Я., 247
Лоріє, Вілфред, 156
Лотоцький, Л., 255
Лотоцький, Фр., 189
Луцик, Семен, 148
Лучаківський, Константин, 220
Лучка, О., 189
Лянжевен, Аделярд, Л., єпископ, 37, 126
Ляфарг, П., 232
Людкевич, С., 246
Майданик, Яків, 62, 182, 195, 196, 201, 202, 223, 255, 259, 260
Мак, Григорій, 60, 230
Макар, о. Степан, 18, 140, 142, 167
Макогон, Дмитро, 52, 115, 117, 221
Максимчук, А., пастор, 25, 26, 27, 189, 202
Малофій, В., 61
Мандрик, Н., 231
Мандрика, д-р М. П., 116
Марик, Іван, 109
Маркевич, П., 144
Маркс, Карло, 28
Мартов, Л., 230, 231
Мартович, Лесь, 52
Марунчак, Гриць, Кирилович, 148
Марунчак, М. Г., 20, 152, 205
Марцінів, І., 233
Марцінів, Теодор Ю., 52, 53, 56, 202, 211
Масарик, Тома, 218
Махній, Григорій, 48
Мегас, Осип, 22, 48, 172, 251
Меккей, Р. П., 26
Мелешко, М., 190
Мельничук, Богдан, 264
Мех, Григорій, 264
Микитюк, С. Б., 199
Мігайчук, В., 256
Могильницький, Антін Л., 160
Монюшко, Т., 247
Мостовий, Григорій, 58
Муррі, Дж., 156
Навізівський, І., 30, 31, 78, 189
Назарук, О., 203, 204
Наталка, Ф. Р., див. Ферлей-Рурак, Наталка
Напоминайко, Д., 110
Негріч, Іван, 20, 21, 22, 64
Некс, Фред, (також Френк), 62, 166, 199
Нечас, А. П., 231
Нижанковський, О., 246, 247

Николайчук, М., 189
Ніщанський, П., 247
Новак, Аполінарій, 120, 122, 125, 127,
155, 168, 170, 171, 179, 180, 181, 203,
204, 217, 218, 256, 263, 267, 270
Новак, Григорій, 47
Новосад, Іван, 62, 164, 201
Норіс, Т. С., 52, 68, 226, 250
Нусин, Петро., 121, 124
Обушкевич, о. Теофан, 126
Овчар, В., 110
Огоновський, І., 250
Огризло, М., 52
Олексів, о. Петро, 40, 55, 56, 164
Оленьчук, о. Михайло, 233
Олесків, д-р Осип, 160
Олесків, Т., 49
Олійник, Дмитро, 109
Онуфренко, О., див. Гикавий, **Онуфрій**
Оробко, Е., 233
Орнарівський, Іван, 239
Орнарівський, О., 264
Осипович, А., 191
Островський, Михайло, 227
Осьмак, Іван, 107
Отлукавин, Охрин, див. Кудрик, Василь

Павлик, Михайло, 55, 252, 257, 261
Павчук, Іван, 163
Паздрій, д-р І. К., 233
Паламарюк, Симон, 106, 180
Панчук, Єрина, 268
Панчук, Іван, 268
Партицький, О., 189
Пасічник, Максим, 233, 264, 267
Паскарик, Гр., 104
Пачовський, Василь, 183, 255
Пачовський, д-р М., 221
Пашук, О., 239
Пелешок, Д., 107
Перепелиця, о. д-р Іван, 222
Петрівський, Михайло, 202, 203
Петрушевич, Іван, 50, 68
Пиндиківський, В., пастор, 27, 54
Певерінта, Пієгарі, 233
Підгородецький, о. М., 140
Пляцко, Гр., 22, 48
Подворняк, Михайло, 223
Подолоняннин, М., 232
Поливка, (теж Полівка), о. Дамаскин,
18
Полотнюк, Гнат, 117
Понятенко, П., 220
Присовський, В., 247
Попіль, П., 35
Попович, Матвій, 31, 261
Природський, Григорій, 104
Проколуцій, О., див. Крат, **Павло**
Пруска, Анна (Подоланка), 164
Пугатий, І., 33
Пуйда, Василь, 144
Пул, Ернест, 174
Пчілка, Олена, 120

Рабів, Р., 229
Равлюк, Іван, 109
Рараговський, Дмитро, 30, 97, 108, 110,
111, 112, 116, 118, 119, 120, 121, 123,
124, 126, 172, 181, 200, 210, 213
Рибчинський, А., 107, 180
Рихліцький Йосиф, 108
Роблин, сер Родмонд, 51, 228
Ройк, Олександр, 152
Романчич, Д., 119, 122
Романюк, Василь, 109
Рубльовський, Ф., 104
Руданський, С., 143, 195, 241, 242, 243,
244, 260
Рудик, Павло, 27, 66, 67, 68
Рудницький, Михайло, 186, 187
Руснак, І., 109
Савчук, о. д-р Семен В., 57, 164
Саймонс, Мей Вуд, 232
Салтків-Щедрин, М., 230, 231
Сарич, В., 150, 199
Сарматюк, М., 233
Свистун, В., 256
Семенюк, Іван, 41
Семотюк, Іван, див. властиве прізви-
ще, Семенюк, Іван
Сенюк, Й., 42
Сеньків, Петро, пастор, 108
Серафим, єпископ (Степан Уствольсь-
кий), 31, 32
Сироїдів, Микола, 22, 37, 38, 39, 119,
120, 122, 123, 188
Сиротюк, Юрко, 261
Сорочинський, Ф., 264
Ситник, Юліян, 22, 24
Сікора, Д., 110
Січинський, Д., 246
Січинський, Мирослав, 215, 229, 252
Скалюк, Н., 231
Скорейко, Василь, 42
Сліпещ, Йосиф, 52
Сліпченко, Андрій, 33
Сліпченко, Гаврило, 34
Смаль-Стоцький, С., 250
Смук, Б. В., 33
Солтан, Абгар, 223
Стандрик, В., 105
Стеткевич, Осип, 18
Стечишин, Анна, див. Будник-Стечи-
шин, Анна
Стечишин, Мирослав, 28, 29, 30, 47,
122, 172, 173, 174, 178, 179, 180, 181,
232
Стечишин, Юліян, 56, 199
Стефаник, Василь, 98, 201
Стефаник, Теодор, 20, 33, 51
Стефаніцький, Іван, 31, 59, 60, 230
Стефанович, о. М., 140
Стивенсон, Роберт, Л., 223
Стоякевич, Григорій, 150
Стромецький, Кирило, 107
Стумінський, Михайло, 168
Струтинський, о. Микола, 18, 150
Студинський, Кирило, 188

Сушко, д-р Олександр, 25, 26, 27, 39, 55, 182, 187, 188, 189, 190, 191, 200, 222, 223, 236, 237, 238

Табачнюк, Штіф, 196, 201, 261

Танячкєвич, о. Данило, 167, 168

Тєн, Г., 230

Тєрнопільський В. К., див. Кудрик, Василь

Тимкєвич, о. Павло, 18, 128, 140, 142, 167

То-жо, М., 108

Толстой, Лев, 175, 220, 234, 239, 261

Томашєвський, Тома, 41, 47, 48, 107, 109, 145, 220, 261

Томашівський, Степан, 188

Томпсон, Е. В., 153, 155, 156

Трильовський, д-р К., 257

Троцький, Лев, 261

Туркєвич, Иван, 189

Туш, Віктор, 229, 322

Угрин, Иван, 233

Українка, Леся, 255

Фалькнер, Й. В., 215

Фєдик, Теодор, 97, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 126, 127, 128, 172, 181, 213

Фєдоркєв, Павло, 105

Фєдькович, Юрій, 168, 195

Фєкула, В. (Шпєкула), 23, 113, 114

Фєндрикєвич, І., 119

Фєрбєй, Дмитро С., 264, 267

Фєрбєй, Михайло, 42, 264, 267

Фєрлєй, Тарас, 32, 33, 34, 36, 122, 233

Фєрлєй-Рурак, Наталка, 180

Фєлиповський Адам, свєщєник, 76

Філяс, о. Платонїд, 154

Фолчук, Степан, 67, 182, 195, 200, 201, 202, 259, 260

Франко, Иван, 55, 98, 119, 163, 170, 188, 189, 233, 236, 237, 241, 242, 244, 252, 255, 261

Франс, Анатоль, 239

Фриз, Т., 220

Фуярчук, Т. А., 67

Хабаль, Микола, 264, 267

Харамбура, О. С. (теж С.В.), 33

Хмельницький, Б., 252

Хоткєвич, Гнат, 178, 179

Хруставка, Иван, 109

Цєбрівський, В., див. Кудрик, Василь

Цурковський, Адам, 18

Чаговєць, див. Арсєній, ігумен

Чайковський, Андрий, 52, 53, 241, 244

Чайковський, І., 236

Чайковський, Петро, 33, 164

Чалий, див. Чернєцький, Сава

Чаплинський, о. Я., 150

Чернєцький, Антїн, 30

Чемеринський, Юліян

Чернєцький, Андрий, 30

Чернєцький, Панько, 149

Чернєцький, Сава, 19, 115, 128, 152, 165, 167, 168, 172, 181

Черняк, Василь, 65, 75

Черняк, Михайло, див. Черняк Василь

Чєховцев, А., див. Арсєній, ігумен

Чиж, Ярослав, 151

Чирмикора, Иван, 107

Чорнєйко, М., 57, 199

Чорнєйко, Р. Д., 115

Чортюк, Аксєнтій, 107

Чумєр, Василь, 33, 34

Чупко, Юліян (псевдо Бузько), 167

Цікавий, О., 114

Шандро, Андрий, С., 65, 66

Шашкєвич, Маркїян, 126, 241, 242, 244, 258

Шашкєвич, Микола, 126

Швидкий, Петро, 48, 49, 50

Шєвчєнко, Тарас, 53, 120, 160, 163, 188, 189, 190, 193, 195, 241, 242, 244, 252, 261

Шєвчук, П., 108, 231

Шєвчук, Т., 29

Шєптицький, Митрополит Андрий, 38, 207, 222, 233

Шєрємета, Иван, 65, 67

Шєрємета, Кїндрат, 65

Шидловський, Н., 263

Шїрєр, Дж. Г., 211

Шкварок, Юрій (Юрко), 200, 202, 223

Штайнбрєнер, Иван, і Рупєрт, 216

Штіф Табачнюк, див. Табачнюк, Штіф

Штрох, М., 246

Шумський, о. Микола, 56

Шєрба, Магда, 110

Шєрба, Петро, 115

Шєрбїнін, Михайло, 191, 192, 193, 194, 200, 206, 207, 208

Щурат Василь, 258

Юндак, П., 162

Якимїшак, Дмитро, 233

Ярема, Дмитро, 64, 104, 106

Яремїйчук, М., 231

Яремко, Д., 46

Яремко, Иван, 233

Яричєвський, Сильвєстер, 115, 117

Ярославєнко, Я., 246, 247

Ясєнівський, М. Б., див. Березинський, М. Б.

Ясєнчук, Йосиф, 164

Ястрємський, Тома, 28, 33, 205, 226

Яцкєв, М., 241, 244

Яць, В., 106

II. ПРЕСА, ВИДАВНИЦТВА, ДРУКАРНІ І КНИГАРНІ

- Алберта Морнінг Бюлетин, 22
- Бібліотека Канадійського Фармера, 238
Бібліотека Новий Світ, 231
- Вест Кенеда Публішінг Ко., 37
Видавництво Війна, 234
Видавнича Спілка ім. Драгоманова, 59
Видавниче Стіварищення Українських Робітничих Вістей, 77
Видання Нового Світу, 231
Видання Провидіння, 222
Видання Робітничого Слова, 230
Видання Свідка Правди, 223,
Вісник, 140
Всесвітні Новини для Руских Читачів, 199
Вуйко, 61, 85, 164, 196, 198
- Громадський Голос, 108, 191
- Газета Католицка, 81
- Давфин Гералд, 62
Дзвінок, 56, 198
Добрий Приятель, 58
Друкарня Канадійська Нива, 235
- Загальна Книгарня, 58
Заморський Вістник, 231
Зоря, 58, 59, 73
- Ідеологічно-політичні видання, 228
Ілюстрована Шевченківська Бібліотека, 239
Іскра, 144
- Кадило, 60, 61, 62, 88, 109, 112, 144, 184, 198
Каменярі, 56, 164, 199
Канада, 50, 51, 52, 73, 80, 92, 184, 185
Канадиць, 45, 46, 50, 72, 808, 88, 261
Канадійская Нива, 64, 74, 111, 155, 235
Канадійская Православная Русь, 75, 76
Канадійська Північно-Західна Видавнича Спілка, 20
Канадійський Ранок, 46
Канадійський Русин, 25, 37, 38, 39, 40, 45, 48, 50, 56, 62, 71, 79, 80, 88, 164, 185, 188, 196, 222, 223, 258, 259
Канадійський Українець, 39, 43, 45, 56, 62, 71, 79, 196, 201, 222, 223
Канадійський Фармер, 20, 21, 22, 23, 24, 40, 43, 58, 62, 79, 80, 86, 87, 92, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 155, 161, 170, 172, 174, 177, 184, 196, 201, 203, 205, 206, 209, 213, 214, 217, 226, 228, 239, 240, 251, 254, 256
Канадійські Вісті, 52, 53, 80, 214
- Канадійсько - Українська Видавнича Спілка в Канаді, 56, 205, 222, 258
Книгарня Аккорд, 264
Книгарня Провидіння, 223
Книгарня Робочого Народу, 229
Кропило, 112
- Лис Микита, 144, 148
- Манітоба Фрі Пресс, див. Фрі Пресс
Музикальна Бібліотека, 245
Музична Накладня, 264
- Народна Бібліотека Просвіти, 222
Народня Воля, 141, 151, 164, 201
Народна Друкарня, 53, 54
Наукова Бібліотека, 236
Наукові Видання, 247
Наша Сила, 53, 54, 198
Нива, 55, 198
Нова Громада, 30, 40, 41, 42, 47, 50, 70, 79, 81
Новий Живот, 58
Новий Край, 48, 49, 50, 63, 70, 79, 81
Новий Світ, 31
Новини, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 63, 67, 70, 79, 81
- Оса, 142
Осторога, 65
- Підручники Театрального Мистецтва, 244
Поступ, 46, 47, 48, 70, 80, 261
Поступ (ЗДА), 65, 74, 140
Правда, 19, 63, 65, 74, 113, 140
Православіє, 31, 32
Православний Русин, 65
Провидіння, 222
Просвіта, Товариство, 218
Просвітна Бібліотека, 223
Публіцистичні Видання, 250
- Ранок, 24, 25, 26, 27, 34, 38, 40, 45, 46, 50, 52, 86, 88, 108, 110, 164, 184, 188, 192, 205, 218
Релігійні Видання, 248
Рідний Край, див. властива назва "Новий Край"
Рільник, 24, 85, 198
Робітник, 260
Робітнича Видавнича Спілка Кооперативна, 59
Робітнича Книгарська Видавнича Спілка, 230, 231
Робітниче Слово, 31, 59, 60, 61, 81, 228, 229, 230, 231
Робоче Слово, див. Робітниче Слово
Робочий Народ (теж Робучий Народ), 25, 30, 31, 38, 40, 42, 50, 52, 59, 60,

- 70, 77, 78, 79, 87, 108, 111, 112, 184,
228, 229, 230, 260
- Руское Издательское Общество, 65
- Русский Голос, 65, 66, 67, 68, 74, 164
- Русский Народ, 67, 68, 74, 75
- Руська Видавнича Спілка в Канаді, 50
- Руська Друкарня, 53, 210, 211, 212, 213,
217, 229, 238, 263
- Руська Книгарня, 52, 206, 212, 213, 214,
215, 217, 238, 239, 240, 243, 244, 245,
246, 247, 250, 252, 254, 255, 256, 260,
261, 263, 264
- Руська Книгарня у Форд Вілліамі, 264
- Руська і Польська Книгарня, 219
- Свет, див. Світ
- Свідок Правди, див. Сьвідок Правди
- Свідома Сила, 31, 59
- Світ, 19, 63, 113, 140
- Свобода, 18, 19, 20, 22, 63, 69, 81, 90,
101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 120, 123, 128, 129, 146, 152, 154,
158, 160, 164, 166, 167, 168, 169, 174,
185
- Сифтонські Новини, 62
- Слово, 23, 24, 80, 81, 108, 205, 208
- Союз, 24
- Сьвідок Правди, 50, 57, 58, 70, 223, 224,
225
- Торонто Гловб, 156
- Україна, 54, 85, 189, 190, 198
- Українська Видавнича Спілка, 33, 38,
212, 219, 220, 221
- Українська Видавнича Спілка Просвіта,
219, 258
- Українська Вільнодумна Федерація, 228
- Українська Друкарня, 212, 217, 253
- Українська Книгарня, 217, 218, 263
- Українська Наукова Бібліотека, 55
- Українська Книгарня в Гамільтоні, 264
- Українська Книгарня в Едмонтоні, 43
- Українська Книгарня в Монтреалі, 264
- Українська Книгарня в Саскатуні, 264
- Українська Книгарня в Торонті, 231
- Українська Книгарня "Просвіта" в То-
ронті, 264
- Українська Книгарня у Вінніпегу, див.
Руська Книгарня
- Українська Робітничка Книгарня, Він-
ніпег, 264
- Українська Робітничка Книгарня "Про-
світа", 264
- Українська Соціалістична Видавнича
Спілка, 30
- Українська Торговля і Книгарня, Сас-
катун, 264
- Український Голос, 32, 33, 34, 36, 40,
50, 51, 52, 57, 63, 81, 86, 115, 151,
152, 159, 161, 164, 171, 175, 181, 184,
185, 201, 203, 212, 219, 220, 221, 256,
257
- Український Євангелист, 46
- Українські Робітничі Вісти, 73, 77, 78
- Українсько-Руська Книгарня, 264
- Урядові видання, 225
- Фрі Пресс, 2, 88, 205
- Хата, 53, 111, 153, 170, 173, 179, 182,
198, 203, 211
- Хлопський Параграф, 51
- Червоний Прапор, 24, 28, 30, 70, 79, 80,
81, 108, 110, 111, 205, 228
- Шершень, 142
- Шкільні підручники, 250
- Штайнбрер, Іван і Руперт, Ко., 216,
254, 255
- Юніон Пресс, 27

— З М І С Т —

Introduction	5- 12
Передмова	13- 14
Вступ	15- 16
ПРЕСА	17- 78

Свобода 17, Манітоба: Канадійський Фармер 20, Ранок 24, Невдачні спроби 27, Червоний Прапор 28, Робочий Народ 30, Православіє 31, Український Голос 32, Канадійський Русин 37, Алберта: Нова Громада 40, Новини 42, Канадієць 45, Поступ 46, Саскачеван: Новий Край 48, Вінніпег: Канада 50, Канадійські Вісті 52, Журнали: Хата 53, Наша Сила 53, Рільник 54, Україна 54, Нива 55, Преса для молоді: Дзвінок 56, Каменярі 56, Схід Канади: Свідок Правди 57, Зоря 58, Свідома Сила і Робітниче Слово 59, Гумористичні Часописи: Кадило 60, Вуйко 61, Двомовна Преса: Сифтонські Новини 62, The Farmer's Weekly Telegram 63, Русофільська преса: Канадійская Нива 64, Осторога 65, Православний Русин 65, Русскій Голос 65, Русскій Народ 67, Канадійская Православная Русь 75, Нова течія: Українські Робітничі Вісті 77, Роля преси в ідентифікації українсько-канадської спільноти.

ЛІТЕРАТУРА **97-202**

В світ за очі 97, На новій землі 99, Д. Параговський, П. Крат, В. Головацький 110, На чужих вітрилах 113, Теодор Федик 115, Перший український календар в Канаді "Поселенець" 118, Критика на появу віршів і календаря 120, Сава Чернецький 128, З Канади до ЗДА 138, Ще про побут Сави Чернецького у Вінніпегу 144, Декілька біографічних даних 148, Михайло Говда 152, Перший перекладач 156, Василь Кудрик 157, Семен Ковбель 161, Нестор Дмитрів 164, Аполінарій Новак 168, Зигмонт Бичинський 171, Мирослав Стечишин 73, Онуфрій Г. Гикавий 175, Яків Н. Крет 177, Петро Карманський та його Малпяче зеркало 183, Д-р Олександр Сушко 187, Михайло Щербінін 191, Павло Крат 194, Степан Фодчук та Яків Майданик 195, Підсумки 202.

ВИДАВНИЦТВА, ВИДАННЯ, КНИГАРНІ 205-264

Руська Друкарня 211, Руська Книгарня 212, Френк Доячек творить концерн 213, Українська Книгарня 217, Видання часопису "Ранок" 218, Українська Видавнича Спілка 219, Видання Провидіння 222, Видання "Свідка Правди" 223, Урядові видання 225, Ідеологічно-політичні видання 228, Видання "Робітничого Слова" 230, Робітнича Книгарська і Видавнича Спілка 230, Бібліотека "Новий Світ" 231, Спорадичні видання 232, Наукова Бібліотека 236, Бібліотека "Канадійського Фармера" 238, Ілюстрована Шевченківська Бібліотека 239, Масовість книжкової продукції 240, Повісті, поезії, казки, байки, гуморески 240, Підручники театрального мистецтва 244, Музикальна Бібліотека 245, Наукові видання 247, Релігійні видання 248, Публіцистичні видання 250, Війняткові видання 251, Календарі 253, Календарі "Українського Голосу" 256, Календарі "Канадійського Русина" та "Канадійського Українця" 258, Ідеологічно-політичні календарі 260, Інші календарі 261, Книгарні 262.

Документальна частина 265-268
Показники: I Особовий 273
 II Преса, видавництва, друкарні і книгарні 278
Зміст 280-281
Бібліографія 281
Фундатори української історії Канади 282-284

БІБЛІОГРАФІЯ

Перводжерела: а) Річники часописів та журналів: "Свобода", "Канадійський Фармер", "Ранок", "Український Голос", "Канадійський Русин", "Канада", "Новий Край", "Новини", "Червоний Прапор", "Робочий Народ", "Хата", "Україна" та інші, з доби піонерства.

б) Календарі "Свободи", "Канадійського Фармера", "Українського Голосу", "Канадійського Русина", "Новин", роки 1907-1920.

Вибрана бібліографія:

Бачинський, Юліан: Українська Еміграція в З'єдинених Державах Америки, Львів, 1914,

Білецький, Леонід: Українські піонери в Канаді 1891-1951, Вінніпег, 1951, Гнатюк, Володимир: Пісенна новотворчість в українсько-руській народній словесності, Записки НТШ, т. 51, 1903, кн. 1.

Кравчук, Петро: Поети Канади, Київ, 1958.

Кравчук, Петро: Українська Література в Канаді, Київ, 1964

Мандрика, М. І.: Антологія українського письменства в Канаді, Вінніпег, 1941
Марунчак, М. Г.: Студії до історії українців Канади, т. II, Вінніпег, УВАН, 1966-1967

Марунчак, М. Г.: Історія українців Канади, т. I, Вінніпег, УВАН, 1968

Назарук, Осип: Нові приповідки українського народу в Канаді, ЗНТШ, 1925

Ястремський, Томко: Канадіянізація, Вінніпег, 1946

Бібліографія відносно друків: Вичислена в англomовному вступі, стор. 5-12 цього тому.

ФУНДАТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ В КАНАДІ

В роках 1962-1968 такі **Фундатори Української Історії в Канаді** зложили свої жертви на видання **“Студій до історії українців Канади”** та **“Історії українців Канади”** в українській мові:

875.00 дол.: Українська Католицька Парафія св. Андрея, Вінніпег,

700.00 дол.: Товариство “Рідна Школа” ім. М. Шашкевича, Вінніпег,

250.00 дол.: Читальня “Просвіти”, Вінніпег, Іван Вахняк, Вінніпег,

200.00 дол.: Українська Католицька Катедрa св. Володимира й Ольги, Вінніпег, Українська Народна Каса в Монтреалі, о. д-р прелат Василь Кушнір і Степан Янківський, Вінніпег, Українська Національна Кредитова Спілка в Монтреалі,

150.00 дол.: Жіноже Товариство ім. Ольги Басараб, Вінніпег,

137.50 дол.: Омер Майлс-Малецький, Сан Клементе, ЗДА,

125.00 дол.: Кредитова Спілка “Карпатія”, Вінніпег,

107.00 дол.: Видавництво “Пролог”, Нью Йорк, ЗДА.

100.00 дол.: Запомогове Братство св. Миколая, Вінніпег, Український Народний Союз, Джерзі Ситі, ЗДА, Українська Католицька Церква св. Покрови, Вінніпег, Українська Кредитова Спілка “Дніпро”, Вінніпег, (†) Петро Гавришин, Вінніпег, Михайло Додяк, Торонто, Василь Висоцький, Монтреаль, адв. Марія Вавриков, Вінніпег, Володимир Коман, Вінніпег, адв. Іван Панчук, Бетл Крік, Данило Загарія, Вінніпег, д-р Роман Смик, Ковл Ситі, ЗДА, Іван та Василина Палій, Домініон Ситі, о. д-р Степан Семчук, Вінніпег, Петро Малофій, Едмонтон, Василь Паньків, Вінніпег,

95.00 дол.: д-р Петро Сайкевич, Віндзор,

80.00 дол.: Корній Продан, Вінніпег, Мирон Кашинський, Вінніпег, Теодор Боднар, Вінніпег,

75.00 дол.: Кредитова Спілка “Поступ”, Вінніпег, Кредитова Кооператива Північного Вінніпегу, Кредитова Спілка в Калгарах, Григорій Данко, Вінніпег. Михайло Соколик, Домініон Ситі, Микола Григорчук, Етелберт,

70.00 доло.: о. д-р Михайло Оленьчук, Вайтло,

60.00 дол.: Братство Вояків I-ої Дивізії УНА, Вінніпег, Марія Танчак, Вінніпег-Роза, Петро Семенчук, Вінніпег,

55.00 дол.: Василь Гаралаяк, Вінніпег,

- 50.00 дол.: Український Робітничий Союз, Скрентон, ЗДА, Окружна Рада Ліги Українських Католицьких Жінок, Вінніпег, Братство Вояків I-ої Дивізії УНА, Торонто, Українське Канадійське Товариство (УКТ), Громада Вінніпег, Михайло Чипчар, Монтреаль, о. шамбелян Йосиф Пуляк, проповідник І. Р. Ковалевич, Вінніпег, Іван Саленьга, Торонто, Параска Кузенко, Павло Матвійчина, Вінніпег, Степан Баран, Сарнія, Марія Хрептик-Мігайчук та Василь Мігайчук, Понтіак, ЗДА, Іван Панчук, Тарпон Спрінгс, ЗДА, "Нешенел Фудленд", українська споживча крамниця, Вінніпег, Михайло Петрівський, Торонто, Дмитро Герич, Вінніпег, Українська Кредитова Спілька в Сент Кетеринс,
- 48.00 дол.: Микола Політило, Вінніпег,
- 45.00 дол.: Іван Хрептик, Дітройт, ЗДА,
- 40.00 дол.: Тома Кобзей, Вінніпег,
- 35.00 дол.: Григорій Пінюта, Форт Францес, Антін Кирилюк, Геллок, ЗДА,
- 30.00 дол.: проф. Олександр Роїк, Саскатун, В. Е. Чурма, Ляшін,
- 26.00 дол.: Ненсі Мігай, Кароля Мігай і Євген Мігай, всі з Понтіак, ЗДА,
- 25.00 дол.: Сестри Служебниці Пресвятої Непорочної Діви Марії, Канадська Провінція, Торонто, Українське Євангельське Об'єднання Північної Америки, Протоігуменат Отців Василян Канади, Ліга Українських Католицьких Жінок, Відділ при парафії св. Миколая в Торонті, Братство Українців Католиків при Свято-Миколаївській Церкві, Торонто, Українська Національне Об'єднання, Форт Вілліям, о. Йосиф Бала, ЧНІ, Вінніпег, мгр. Микола Залозецький, Степан Рогатинський, Вікторія Довбуш, Катерина Хаванська, Мирослав Співак, Лев Молодожанин, Дорота Чіпка, Володимир Берестянський, Степан Скобляк, Степан Горбачевський, Микола Бойчук, Михайло Бойчук, Дмитро Бегій, Михайло Михайлюк, В. Макота, проф. Михайло Боровський, Степан Ямнюк, о. шамбелян Роман Добрянський, Володимир Чопик, всі з Вінніпегу; о. Юрій Малий, з Калгарі, адв. Юліян Стечишин, Саскатун, Дмитро Романич, Сент Кетеринс, Василь Перепелюк, Флін Флон, Іван Цірка, Іван Гуменюк і Степан Гела—Торонто, Михайло Глушка, Россбирн, Іван Грушовий, Сифтон, Василь Ткач, Форт Вілліям, В. Глуханик, Блейн Лейк, Василь й Анна Лилик, Норд Сиррей, Іван Рурик, Борнабі, Теодор Грицик, Ембридж, д-р Мирослав Гладишевський,

Калгарі, Василь Авраменко, Нью Йорк, Українська Кредитова Спілка, Садбурі, Українська Кредитова Спілка, Форт Вілліам, Ф. Богдан, Ванкувер, Евгения Ситник, Вінніпег,

20.00 дол.: Українська Католицька Парафія св. Миколая, Вінніпег, Кредитівка "Нова Громада", Сакатун, д-р Ярослав Мігайчук, ЗДА, інж. Роман Кассіян, Торонто, мгр. Петро Салига, Вінніпег, Тома Томашевський, Едмонтон, Микола Хабаль, Торонто,

10.00 дол.: Українська Католицька Парафія св. Духа, Бруклендс, Василь Гретчин, Дмитро Ільчишин — Вінніпег, Микола Гавінчук, Смокі Лейк, Володимир Іщенко, Вінніпег.

Президія
Української Вільної Академії Наук
в Канаді